

“WETEELETE NDAKUSAA!”

Kwaatianiya Na Uvoo Wa Mutunga Na Syokau

© John S. Mbiti, D.D., Dr. Theol., Ph.D.

Kila ki nthini

	Ngaliko
Wambiliilyo: Ndeto Ya Mbee	3
Kilungu	
1. Syokau Aumite Kutava Kiwu	4
2. Mutunga Niwavika Musyi Kwoo	6
3. Andu Nimathokya Mutunga Na Amaeeya Ngewa Yake	9
4. Mutunga na Maundu Ma Musyi Kwoo Kinthini	15
5. Yuyu Mutunga Akoosa Kailu Atwike Muka Wake Kana Ndemwosa?	19
6. Mwanake Mutunga Nukumanthana Na Mwiitu Syokau	24
7. Loisi Syokau Aumaaitye Tito Mutunga	29
8. Ni Kumanyangana Kwoka Kana Ni Kwendana Mbene?	35
9. Mwalimu Sakayo Mumo Kwonana Na Tito Mutunga	41
10. Undu Syokau Na Mutunga Mendete Mutwawa na Mutwaani Methiwe Matilyi	51
11. Kumantha Wiya Kitui Na Kwandikwa ni Muindi	59
12. Nziya Ili Vandu Va Nziya Imwe, Na Usi Umwe Vandu Va Mbusi Ili	68
13. Kimbithi Kya Ngandi na Syokau Kutwaana Na Kuthi Nthi Ingi	75
14. Makyenda Na Matekwenda, Malungilwe Mauma Ukanda Masyoka Ukamba	86
15. Mokulyo Na Kyelesyo Kya Ndeto Imwe	109

Wambiliilyo: Ndeto yaMbee

Ivuku yii yaatiiye yila yitawa MUTUNGA NA NGEWA YAKE. Yina ngewa ya undu kweethiwe Mutunga amina kwinkuka kuma India. Yiwetete undu weekiye eethiya niwatwaaniwe ni asyai make makyona ta wakwite. Yiwetete undu watumiye nduu na Loisi Syokau kuvika mathengeeya kwiwana matwaane. Indi Syokau niwatwaiwe kithuumukilo kwa kimbithi ni Ngandi, mwanake wa Muindi vau Kitui. Yonanitye undu asu me eli maendiye Ukanda kwikala kwo, nikwwithiwa asyai ma Ngandi nimamulungilye nundu wa kutwaa Muukamba vandu va mwiiu ula mamumanthiye aende India aamutwae. Ivuku yiwetete undu Ngandi na Syokau meethiwe na nduka yina viasala nzeyo Kambala, na undu masyaiye meethiwa na syaana. Niyiwetete undu kweethiwe kwa Mutunga atiwa ni mwiiu ula wesaa kutwaa, na undu wesiye kwona ungi musomu mbee wake na matwaana. Ivuku niyiwetete undu munene wa Ukanda walungilye Aindi, na kwoou Ngandi na Syokau na syaana syoo mauma kwo.

Ukewa weendeeye waaweta undu asyai ma Ngandi maalyulile ngoo na mamutumana we na andu make masyoke Kitui, mamina kulungwa Ukanda. Mamavokeyiye na utanu. Kwianana na kithiyo kya Akamba, asyai ma Syokau nimeetisye waasya kwoondu wa Syokau kutwawa ni Ngandi. Onamo kwaatiiya kithiyo kya Aindi, asyai ma Ngandi nimeetisye asyai ma Syokau waasya nundu wake kutwawa ni mwaana woo. Ivuku niyonanitye undu Muukamba na Muindi matwaana kweethiwe ngalikoni ya syithiyo ta waasya, na maliu, na uthaithi, na kweeya syaana, na kulunganiswa vamwe kuma Ukanda.

Ethiwa ivuku yii yikasomwa masukulu, kilungu kya mwisyo kina utethyo wa kyeelesyo kya ndeto na mokulyo ma kutetheesya syaana syithiwe ikyeelewa ni kila ki ivukuni nthini. Vata wu mokoni ma alimu (na asyai) methiwe makitetheesya syaana imanye ukewa nesa na maundu maingi ala ivuku yiwetete. Onamo andu aima mayisoma makoona maundu methiwa matonya kwenda kumasuaniya mbeeange, mamamanyange kana maumye mawoni moo yuulu wamo.

Ivuku yitineenete maundu maeni, yineenete maundu ala twikalaa namo kila muthenya, na kila vandu, twi anini, na twi ma muika, na twi akuu. Kwoou, musomi nutonya kukwatianiya nayo, vate thina.

Muukamba aisye, “Mundu utaathi kyalo onaa inyaake nowe wisi kuuwa nesa.” Niikwatya ivuku yii yikatethya asomi mayo maende kyalo ilikoni syoo na syongoni syoo. Kwoou nimekwatithya methiwe na savali nzeyo!

Andu ala mawetetwe vaa ivukuni maumite kyongoni kya mwaandiki, na ti andu maaithiwa kana mevo thayu.

John Mbiti, Ph. D., Dr. Theol., D.D. na ingi, 17 March 2011

1. Syokau Aumite Kutava Kiwu

Syai ta saa kumi na imwe sya mawiyoo. Syokau mwiitu wa Kyalo na Vaita, akuite kikuu aumite kutava kiwu vandu vai na kitho, vau Kithambangii. Eekiite ilinda yaavika itheo wa malu, na mutwe akayova kitambaa ki ngololo. Ndatalithasya ta ukomana na mundu nziyani ivinda yu ya mawiyoo. Kwai thano, na makuthu amwe meethiitwe metikangitye mathangu ma malangi mavulene. Mathangu amwe matilyi ta ilaa ya muti indi langi niwoolekangite, nundu wa uvyuvu wula wai kwo ivinda yu. Mathangu angi meekunzangite na makekala ta muthanga vala mavalukite. Amwe nimaisangawa ni muthwa, na angi maisangawa ni mbui na malunga.

Mutunga ndoolitwe ni nziya ya kwinuka kwoo, ona vala yeethiwe yaalyukangite. Kundu kumwe nziya niyavingitwe ni ene isesi. Kundu kungi nziya yainganisye tumyandani tula twavukuitwe ni mbuwa ya nthwa, ila yeethiwe yuyu yeekete kuwa. Mutunga avitite kasilani kau niwoonaa undu myuunda yai na liu, nundu muno muno mwee weethiwe wumite na andu amwe makambiliilya kuwuketha.

Masaa asu ma mawiyoo nowo natwo tusuni twaisaa mwee, kutanatuka. Twingi twai tusiilili na mithonzwe. Avitite utee wa myuunda, tusuni tula twaisaa mwee ithukeni nitwaulukangaa kuma kithukeni kimwe kuthi kila kingi, kana kulungalungan'ya tumwe twiivatana ithuke itikaiwe ni tula tungi. Indi tumwe nitwamukiyaa, na tukyumbuuka na kuthi kutula mitini myaasa, twetele ambe kuvituka na tukisyoka liuni watwo kivindu kitanoka.

Yila Mutunga wooniye mwee, alilikanile usuu wa mwee wula wakothaa kunywa kyooko atanathi ndithya, kana syua yaeeka yila waete indo musyi kwithumusya. Ai na meya mengi ma kunywa usuu yingi, nundu niwaminite myaka mingaingi utanywa usuu, yila wai kyaloni kya nthi ya India. Kwoou niwainiye kumelya mata yila wooniye mwee wi mumu undu wuthiwa wukauwa usuu kana nduwa, kana wukaindwa kinaa na yiiya yaatu.

Nake Syokau akuite kikuu kya kiwu akumaniye nthi, nundu eewaa ki kilitu ona vala niwamanyiite kuthi usini kutava kiwu. Kitho kyu kyatavawa ni andu ma utumo usu, nundu kiwu nikyang'alite tumyandani tula twai vakuvi na kwoo. Vau kithoni novo nasyo ngii syanyusaa kiwu utuku. Utumo usu weetawa Kithambangii. Muno muno ngii syeekaa o kunywa kiwu vau syaalaukwa, na ikithi kumantha liu ithekani kana myuundani ya andu. Indi ityanyusaa kiwu kila kikelemu ki ki kyoka. Syeekaa kulikya minuka kiwuni na kwaangan'ya utee wa kitho ukethiya vau kwatwika ta ndaka. Mavinda angi syatolonganasya kiwu na syiithamba ndakani utee wa kitho. Indi ngii ityakulasya undu wa ndaka ta isu, ona syendeeswaa ni kuya liu wi ndakani kana wuvulanite na muthanga. Yila syuuya muthemba usu, manyuu masyo mamalika ni ndaka ukethiya matilyi ta mavakiwe langi wa ndaka uthyu na munuka.

Vamwe na kuthi kunywa kiwu kithoni kya Kithambangii, kwatuka niwo ngii syaendaa kuya. Muno muno syaisaa liu wa andu ula wai myuundani, ta ithuke sya mwee, na maanga, na malenge, na mbemba, na nthooko. Kwoou, andu makothaa kuthi myuundani utuku kuiya ngii itikamavute liu. Indi onasyo ngii no mbui, nundu syakothaa kweteela na yila andu matai vakuvi, ikithi kuya isyo, na syeewa waya syiisemba syiilika ithekani. Namu andu matyai matonya kusyaatiiya ithekani utuku, nundu matyai na taa, na mavinda amwe mwei ndwakenaa undu mona vala mekweendela mamulikitwe ni kyeni kyawo.

Syokau enukite kuma kutava kiwu muthenya usu niwavindiisyya uvoo wa ngii, nundu syeethiwe inaiye liu muundani kwoo. Oonaa nokwithiwa ithe kana akuuwe ma aume methi wiyoo wu kuiya ngii. Aume me oka, kana mena imwaana sya mavisi nimo maendaa kuiya ngii utuku. Maendaa kila mundu akuite uta na maangi undu mesa kwona 'ing'ei' isu sya utuku. Indi kwai vinya kwona ngii kwi kivindu, undu mundu utonya kumyeelela akamikya yaangi. Kila andu meekaa no kulonzalonzan'ya na kwikya maviya mwangali wula meewa ngii syiivuusya. Kuiya ngii utuku utyai wiya muvuthu, na andu amwe nimakiyaa kuthi myuundani nundu kwai miisyo ingi ta mbiti, kana mbiwa, kana mboo, kana ngo, kana

nyamu-sya-nthi. Ve mundu umwe wa utuini waa Mutunga walungilwe ni mboo amikuthukila mawiyoo ikiya nzuu muundani kwake. Indi mundu usu ai vaati, nundu ndyaamuvikila undu imukima na mbya syayo ila mbui vvu ta kavvu. Asembiye eelingila makuthu mai mathingu, eevitha vo muvaka mboo yesa kuthi yamina kuya vau vakuvi yavuna.

Yu, Syokau niwakwete nziya enukite, o akina na muui vamwe na kusuniya uvoo wa ngii undu syaisaa liu myuundani ta vala wavitile. O akwete nziya enukite, atanavika musyi, niweewiye makinya ma mundu amumite itina. Niwatelemile na athyuuka kuisya nuu mundu usu na ndamwonete mbeeni. Indi mundu usu ndamumite itina ivinda yaasa, nundu nziya ili nisyo syakomaniye vau, na u mundu aendete na nziya imwe nake Syokau akathi na ila ingi. Yuyu nziya syakwatianiya nikyo kyatumiye Mutunga ethiwa aumite Syokau itina. Mbee Syokau niwasitukiye, akisilya nokwithiwa e mundu utonya kumwika nai. Mundu usu niwambiye kumulanyila, nundu akuite isanduku na mutwe, o undu uteekangawa ni aume.

Indi yila Mutunga wooniye Syokau ta ukukiya, niwamukethisiye, “Mwiitu wi museyo.” Nake asungiya akitetemanga, “Yii, ni museyo. Naku nata?”

Mutunga asya, “Nakwa nio museyo. Indi eka kukiya, nundu noona ta watelema.”

“Yii, nonatelema nundu ndikuvindiisya ta ngomana na mundu saa ii sya mawiyoo tayu. Ko wumite va kuu ngwona ukuite miyo na mutwe, tondu nye nguite kiwu na mwoongo?”

“Nye numite kyalo kyaasa, o tondu uvoo wakyo wi mwaasa onawo. Indi nienda kuukulya undu witawa.”

“Nitawa Loisi Syokau, mwiitu wa mutumiya witawa Kyalo na muka witawa Vaita. Twi andu ma mbaa Kanyaa na tutuile kwona vaaya vetawa Tumyaloni, andu mavitukanga kamwanda kaaya ukwona mbee waitu.”

”Utanaendeeya kundavya kwenyu, nye nakwa nitawa Mutunga, tata etawa Musili na mwaitu etawa Kambuwa. Twi ma mbai ya Aombe.”

Mavikya ndeto vau, nimambiye kuungamanga, na kila umwe aketeeya ula ungi. Mutunga asya, “Syokau, nye tyonakwisi tene, ndambite kuthi kyalo kyu kyakwa kyaasa?!”

Syokau amutungithya, “Onakwa nonakwisi, twi anini. Mutyatwiye utumoni wuya welekele kalusi ka Kivunya, vala twookaa kutava kiwu kithoni, mbuwa yauwa?”

“Yii, vau nivo twatwiye, na niasya novo asyai na andu makwa ma musyi matwiye onayu, ethiwa matyaathama maathi kutuwa vandu vangi, naenda kyalo.”

“Naitu mwa tutwiye o vala watiye tutwiye, ethiwa nuuvalilikana!” Syokau atungithya yingi, akeneesye itheka. Na aendeeya, “Ni undu unene na utanu mwingi kukwona yingi. Kitumi nundu tweekala muno andu matekwiwa uvoo waku, mooniye ta withiwa wakwiye. Mekalile makyuuweta, na kukwiwiya kyeva. Kwoou ni utanu kukwona yingi wi thayu, na kwona watwikiye mwanake muse... tondu ngwona utilyi.” Ndeto imwe nisyaeemiye kuma kanywani wa Syokau, nundu niwewaa tusoni.

“Nye onakwa ni kyaloni, nonakulilikanaa, na noona yuyu nokwithiwa watwaiwe na waamesya musyi waku.”

Syokau, “Woonaa ta ndwawa ni mundu ungi museyo kuuvituka! Mundu ta usu ethiwa aumite va?”

“Asyai tyomatonya kutwaiya mwaana woo mwiitu, kana angi maanengane mwiitu woo atwawe ni mundu. Mavinda amwe uu nikwithiwa kwa Akamba, ona vala kaingi mwiitu na mwanake nimo mambaa kwendana na makitavya asyai ni kana namo mambiliilye maundu ma kutuma nduu. Nduu ya asyai yaluma nimavangaa yila syaana isu syoo ikesa kutwa kyathi kya kutwaana.”

Matheka me eli, o maungyi, makiloelana, kila umwe akiloela ula ungi, Syokau akiloela Mutunga, nake Mutunga akiloela Syokau. Meethiwe mambite kweemwa ni kuneena ni kana meloelane, molanilwe ni kila kyatuma makomaniya nziyani kithuumukilo muthemba usu, umwe aumite kyaloni kyaasa na ula ungi aumite kutava kiwu.

Vavituka kavinda, Syokau niwatumuiye, “Tweekele ndeto isu vau mwa, tukesa kwisa kweendeeya nasyo ivinda yingi. Indi nitaneewiye kana ve mwiitu watwaiwe vau kwenyu, ni

asyai maku, no ndyaamanya kana atwaiwe atwike kivet kyau. Nokwithiwa muinau newe watwaaniwe... Indi ukamanya maundu asu nesa wavika musyi. Nitutaanisye twinukye miiyo tweeke kunoa o tuungyi – we weeke kunoswa mutwe ni isanduku yaku yusuite miiyo, nakwa neeke kunoswa mwoongo ni kikuu kyakwa kyusuite kiwu mwita.”

“Waneena nesa mwa. Thi na uvoo!”

“Onaku thi na uvoo”, Syokau amutungithya uu, na mataanisya.

2. Mutunga Niwavika Musyi Kwoo

Mamina kutaanisya, kila umwe niwakwatiye kasila kala kaendete kwoo. Itina wa kukinya ta matambya miongo ili, Mutunga niwathyuuie mutwe asisya ngaliko ila Syokau waendele. Na ovu kwavu, nake Syokau niwathyuuie mutwe u wake asisya vala Mutunga waendele. Nimakomanisye metho na maketeeya kwenda kuthekan’ya o mavinditye.

Mutunga athengeeya musyi kwoo niwawoniye e vaasanga, na amanya kana andu make matyaathama makathi kutuwa vandu vang. Kwoou aendiye o akuumanite na wiiyo wa kisesi kyoo, muvaka avika muviyani. Kasyula keethiwe kakithua, indi kivindu kityai kinamba kulika. E muviyani niwakunikilile oona indo syi kyuuni, na oona kiveti kiikama. Ndaamanya kiveti kyu ni kiva kana ni kyau.

Yila Mutunga wakitiye ithanzu avinguwe atonyeele musyi kwoo, ngiti ila ya vau musyi, niyeewiye niyambiliilye kukuma na yasemba ikomane nake o ikumite, “Wau! Wau! Wauuu! Wau!” Mutunga eekiye o kuungama, na aekana na ngiti yauka o ikumite yamuthengeeya. Ndaaiwa vwiya undu wenda kusemba. Ona kethiwa niwasembiye ngiti yithiwa yasembanisye nake ikamuuma. Indi ndai atonya kusemba nundu niwakuite isanduku ilitu. Vamwe na uu, ngiti nyingi syoona utekukiya kana kwitisa, nisyeekaa wuume na syiithengeeya mundu itena kau. Indi ngiti itivwanene, nundu voo imwe itonya kuuma mundu ona atekukiya.

Ngiti yamuthengeeie, na yamunyungiya, na yamuthyululuka o aungyi, yikumakuma kavola na wasya muvuthu. Nake Mutunga aungamite akilitye ki, o amisyaaaisye. Ovu kwavu, ngiti niyamanyiye Mutunga, na yambiliilya kumukungula na mwithe. Onake Mutunga niwamiketee metho, oona no ngiti ila yai yake tene atanamba kuthi kyalo kyaasa. Ngiti isu ndyaulwa ni Mutunga, nake ndaulwa niyo. Kwoou yila wamitiye “Simba!” niyamanyiye wasya wake, na yatata kuungamana nake kwonan’ya kana nduu ila mai nayo ndyaathela. Vandu va kumuuma yeekiye o kumukaasya na mwithe yingi na yingi, ta ikwasya yina utanu kumwona, na niyamuthokya musyi.

Yila andu vau musyi meewiye ngiti Simba yikuma, nimasiisye nza kuuya kwelekela muviyani vala ngiti yakumiyaa. Mbee maseng’iye kwona mundu ukuite isanduku, nundu ti andu aingi mai na masunduku ona taeka mundu kwisa kukuwa yimwe. Vamwe na uu, aume matyakothaa kukuwa syindu na mutwe, meekaa kwiliila kituo kana kusunzulya kindu na kwoko kumwe.

Vatyaavita ivinda yaasa, na Kambuwa inyaa Mutunga niwalilikile akyasya, “Uuuya ni Mutunga wakwa! Mutunga waaakwa! Mutunga waaakwa, o ula tweesi niwakwiye. Asi, asi, owo ni Mutunga kana ni mavwanana? Kana no kwithiwa e yiimu yake ngwona? Asi, mbaitu tumaalei tukomane nake, tumuthauwe!”

Nake o yila inyaa Mutunga waneena uu akisiilila, navo vai aume na imwana vau thome, vala meethiwe o indi mekwakan’ya mwaki maine kwota. Kyu kyai kithiyo kilumu kya Akamba kuma tene: Aume makanasya mwaki thome, o yila namo aka makanitye woo nyumba nthini makyuuwa liu. Inyaa Mutunga eetawa Kambuwa mwiiu wa Wambuwa, na yila ukwitaniswa na ithe eetawa Ng’awambuwa. Vau tenange niwetawa Inyaa Mutunga, indi andu maekana na isyitwa yu, yila mooniye Mutunga ta wakwiye. Ithaa Mutunga eetawa Musili, mwaana wa Kitoo, nake Musili aina anaainya matwiye mathengeaniye, nundu Kitoo ai na iveti ili na syaana nyingi.

Akamba twi mithemba mingi ya kutwiya andu masyitwa. Kaingi ve kila masyitwa monanasya. Ethiwa inyaa Mutunga eetawa Kambuwa, no vatonya kwithiwa asyaiwe ivindani ya mbuwa, na muthenya ula wasyaiwe nokwithiwa kwauwiye kavula kanini. Kana ethiwe ai muniini, kwoou vandu va kwitwa Syombuwa, eetwa Kambuwa nundu ndai munene undu witwa Syombuwa. Nake ithe, umae wa Mutunga, no ta uu, kitumi kya etwe Wambuwa no nginya vethiwe vai undu muna wakonetye mbuwa yila wasyaiwe. Kwoou asu me eli, mundu na mwiitu wake, masyitwa moo moonanasya kana matyaasyawa thano.

Akamba twiwaa muyo nundu wa mbuwa, na kwoou tukothaa kulilikana ivinda ya mbuwa kwa kutwiiya syaana situ masyitwa mamiwetete. Kwa ngelekan'yo, ve masyitwa manengawe syaana makonetye kiwu kana ivinda ya mbuwa ta: Kaluki, Kalusi, Kambuwa, Kavula, Kitili, Kithwa, Kitoleki, Kyanda, Kyusya, Malusi, Mbanda, Mbandi, Mbusi, Mulauko, Mumbuwa, Mumo, Muumbi, Mwiimi, Ndoleki, Ngei, Nzuki, Nzwa, Syombuwa, Syonzwa, Utaathi, Utisi, Wambuwa, na angi. Muno muno masyitwa asu ni ma utanu, nundu andu mewaa utanu yila mbuwa yauwa mbianiiu undu makwata ngetha mwisyonni wayo. Indi masyitwa mavuthu malilikanasya andu kyeva kya ivinda ya mbuwa kana yila mbuwa yasula, ta: Komu, Munyalo, Munyao, Muthui, Ngei, Ngie, Thano, na Wayuwa.

Yuyu andu oonthe vau musyi nimookilile masemba melekele muviyani, vala Mutungu waungyi na ngiti yake. Ngiti yeethiwe yeekiye kukuma. Indi niwauye isanduku aiya nthi. Anduni oonthe asu ma musyi vai asyai, akuuwe na ainae ma Mutunga, na anaaithe ma ithe Musili nundu oonthe matwiye mathengeaniye. Yila kilonzo kyaingiviye, ona atui ma musyi na ma nza, nimeewiye na makwatwa ni wendi wa kumanya ni kyau kyatuma musyi wa Musili vethiwa nzaliliko yaatiye kukuma kwa ngiti. Nimakuthukiye maasisye.

Andu mamuthengeeya Mutunga, amwe nimainiye kwasya na nthimo, "Tema itho wiyonee, kutu kwi mbitya!" Kwoou nimookiye meyonee, taeka kwiwa kwi kwoka. Mookiye andu aima, aka na aume, anake na eitu, syaana na andu ala akuu. Vatyi mundu waatiwa nyumba nthini. Vatanavita kavinda kaasa, Mutunga niwathyululukitwe ni kikundi kya andu kinene, kila umwe amuketee metho, na aina kulanilwa ni kila methiwa makyenda. Ewaa ta utwikiye mundu wa kusaanasya, yila wooniye athyululukitwe ni metho maingivite uu, ona vala kivindu kyeethiwe o kyeendeeye na kwiyongela. Kwoou nundu wa kivindu, ndaamanya mothyu maingi kati wa andu ala withiwa eesi atanamba kuma musyi. Ona mundu umwe wa ala makanasya mwaki thome, niwookiye akwete umui, ni kana andu mone nesa vau mathyululukite Mutunga.

Amwe vau kikundini nimakulilye na masya, "Usu tukwona owo ni Mutunga? Na mbona aleya kwinuka na twaleya kukwata uvoo wake ivinda yaasa, twoonaa na tweewaa niwakwiye! Yii, owo metho matikenganaa, ethiwa uu tusyaaaisye na metho maitu ni Mutunga mbene, mwanaa Musili na Kambuwa! Yii, nituvaseng'eya wiyoo wa umunthi!"

Kambuwa inyaa Mutunga niwamukethisye, "Wakya Mutunga mwaana!" Aketheka, "Aa, mwaitu!" Nake Musili ithaa Mutunga niwamukethisye, "Wakya mwaana waitu!" Asungiya, "Aa, tata!" Asyai asu ma Mutunga, vamwe na Kanini na Koki aainyaake ala angi, nimamukungulile mena utanu wamausite kuma nzwii mutwe kuvika nyaai. Mavulanitye utanu woo na wasya wa iveti imwe syambiliile kusiilila, na syakwathiwa ni ila ingi, ona eitu. Syaana syaungyi imusyaisye, ukethiya syiven'ya vaniini.

Yuyu Musili niwaisye, "Mutunga ndekukoma nyumba kwitu, atambite kuinguiwa nyumba na ng'ondu, o undu Akamba mekaa mwaana woo esa kwoneka yila unai mwau." Aneena uu niwetiye utee muka ula mukuu, Kambuwa mambe kusama nzama ya undu mekumuthokya mwaana woo. Kusama nzama ni kwika ata? Matwiye kana makeeta mundu muwe oke uni usu ungi athambye Mutunga na ng'ondu, na akiminzangisya musyi na ng'ondu. Moonaa nokwithiwa mwaana woo akwatiwe ni maundu mavuku yila wooiye ivinda yaasavite uu.

Asyai nimasyokiye masya auke makoowaa ndewa, na meeta atui na andu ma mbai yoo, na andu ma kula inyaake wumite, oonthe moke kwona Mutunga na kuisaniya ni kana

mamuthokye, nake amatavye kula waendete na kwikala ivinda yaasavite uu matekwiwa uvoo wake.

Mamina nzama yoo, nimatavisye andu oonthe undu uni kwiithiwa ng'onde, na auke kukithiwa na mboka ya kuthokya Mutunga. Nimaaiisye kila mundu evika vau mbokani, kwambiliilya syua yaina kweeka. Iveti syakulilwe syuuwe liu na ikyeete kyathini kiu, na ingi ikyuka vau musyi kwa Musili itetheesye kuuwa liu vo, muno muno kuuwa nyama. Onamo aume nimakulilwe mevika vu kwakyesanga, ni kana makwate nzau na mbui mowae na makithinza, na makiseuvya nyama, ni kana imwe mavivye na ila ingi ikyuuwa ni aka. Musili niwatumaniye musovi wa kukundwa ni atumiya na iveti ila nguangu.

Asyai ma Mutunga nimatumaniye mundu muwe wetawa Kilului oke uni kyooko, aseuvye ng'onde ni kana athambye Mutunga uvuku na wathavu wula withiwa wamukwatiye kula waendete. Akamba maseuvasya ng'onde mithemba ivathukene, kwianana na vata wayo.

Wiyoo wu andu ma musyi wa Musili mesiye kukomaa kwelekele kukya, nundu wa utanu ula mai nawo. Mutunga ndai akoma nyumba kwa asyaa make, atambite kuthambwa na ng'onde. Kwoou aendiye kukoma kwa mwendwethe, o ula watuaniye na ithe vakuvi. Kyu kyai kithiyo kya Akamba, kusyiyi ethiwa ve uvuku wakwatite Mutunga wutikese kulika nyumba kwa asyai na wukivukya musyi woonthe. Ona wiyoo wu ndaanengwa liu kuma kwa inyaake, nundu ng'onde ndyambite kutonywa. Kwoou aiye liu kwa mwendwethe, na novo wakomiye muthenya usu wenukiye. Akamba me syithiyo imwe syi vinya, indi ti sya kwananga ni sya kuseuvya mathayu moo kwianana na undu mekwisilya!

Uni wuungi, mundu muwe Kilului niwookiye kutonya ng'onde. Ai mutumiya wa utuini, na niwendetwe ni andu nundu niwamaiitaa me awau na kumatonyea ng'onde yila mena vata. Asyai nimoowaiye mbui, na Kilului aumya ivu na maa mayo, oosa mwiyo avulan'ya na nthakame, vamwe na mukiman'yo wa mii ya miti. Mii imwe yai ya mutuva na muvu, na ikwasi ya kyoongowa, ikimaniswe vamwe na ikavulanwa na mutaa. Yila wookiye, Kilului niwavulanisye syindu isu na mwiyo wa mbui na nthakame yayo. Niwakuite muinga wa kuminzangisya andu ng'onde. Mbee niweetiye Mutunga amwiya aungame nza ya nyumba ya asyai make. Aungama vau, Kilului niwamuminzangisye ng'onde kila vandu mwii woonthe, kuma nzwii mutwe kwisila uthyu, na ituo, na mbau, na ivu, na kinyuunyu, na maau muvaka nyaai. Eeka uu, niwaneeniye kavola akyasya, "Mutunga, ethiwa ve kindu kyakuvukisye kana kuukwatya uthuku, nikitheswe ni ng'onde isu, kitikese kuuthukya kana kuthukya andu ma musyi wenyu."

Kilului aminana na Mutunga niwaminzangisye nyumba ya asyai make ng'onde, na amaminzangisya onamo akyasya, "Vu! Vu! Vaa vatalike kindu kithuku undu kisa kuthukya musyi wuu wa Musili na Kambuwa na Kanini na Koki." Amina kwika uu, Kilului niwaisye kana yuyu Mutunga nutonya kuvota nyumba kwa asyai make, na kwiisaniya na andu ma musyi woonthe vate vwiya wa kwisa kuvukan'ya.

Kyaloni kyake kyaasa, Mutunga eethiitwe oolilwe ni maundu amwe ma Akamba, ta ng'onde. Indi yathela niwewiye utanu kumanya kana nutonya kuvulana na andu make na kuisaniya namo vate mundu wina vwiya. Eukite ai na meya maingi ma kuvika musyi na kwonana na andu make. Onamo yila mooniye enuka, nimakwatiwe ni meya maingi ma kwenda kumanya uvoo wake, kula waendete na undu wooniye. Kila mundu niwausuitwe ni utanu wa kwonana. Mutunga ai na akuuwe eli, umwe wa mwiitu weetawa Kasyoka na wa mwanake weetawa Mumo, na vai ainae aingi. Kitumi nikwithiwa ithe Musili ai na iveti itatu. Kwoou Mutunga ai anaaithe na eitwaithe angi masyaitwe ni inyaake na iveti isu ingi syeetawa Kanini na Koki, aainyaake ala anini.

Mumo mukuuwe wa Mutunga niwethiwe atwaaniye, na onake ai na iveti ili. Yila Mutunga wewiye uu, kana mukuuwe ena iveti ili, niwaseng'iyee nundu ndai mukuu muno undu umesya kivetii kya keli. Indi ndaakuliilya maundu asu ovu kwavu, nikwwithiwa maundu ma musyi matisembeawa. Eekiye kweteela makethan'yo ala mavyu mambe kuvituka.

Yuyu muthenya wa mboka ya kuthokya Mutunga niwavikiye. Aume moowaiye nzau na mbui ili na nduume ya ilunga muthenya usu kyooko tene, na mathinza, na matilanga nyama. Vai nyama imwe sya kuvivya na mwaki, na ingi sya kuuwa na mbisu. Aume nimo makwatiye wiya wu wa kuvivya nyama. Kwoou mamanthiye ngu na makan'ya mwaki thome, na matanda nyama imwe matonyeesya tumitini ni kana mavivye. Isu sya kuvivya syanyungaa nesa, ukithiya mundu eewa muuke eenda kwimelelya mata. Ngiti sya utuini nisyookiye vau, na nyunyi ila syiisaa nyama ta ndiyu na mbolosya syaulukangilaa yuulu o isyaiisye nthi vala itonya kuvulya kalungu ka nyama.

Nasyo nyama sya kuuwa syai mokoni ma aka, na nomo mauwiye maliu ala angi. Kwookiye andu aingi, atui, anda, ona andu maumite vaasa, nundu nimeewite kana Mutunga niwenukiye o yila kweeyawa niwakwiye. Iveti syauwiye liu mwingi, ni kana andu maye mavune. Muno muno aka mauwite isyo, na ngima ya mbemba, vamwe na isandi ya mwee, na makwasi, na maanga, na nthooko, ona kinaa kyai vo, na nimauiwiye kyai. Liuni meekiite mauta ma ng'ombe maingi ukethiya niwakola na wakwata muyo tondu Akamba ma ivinda yu mendete musamo wa liu wi mauta makwatu. Vamwe na liu Musili niwamanthite musovi wa kunyuwa ni atumiya na iveti nguu. Kwaatiiya kithiyo kya Akamba kya ivinda yu, andu ma muika, anake na eitu, matyai manywa uki wa nzovi. Nawo uki wu wai wa nzuki wikiitwe kikuuni kinene, ukateuangwa na kuvulanwa na myaatine. Kaingi kikuu kyu kyaiyawa utee we maiko vala mwaki uvuvawa, kiikwata kamulutila ni kana uki waate na ukyaalyula musamo na muuke, vamwe na kumesya vinya wa kwiina kukwata andu mawunywa.

3. Andu Nimathokya Mutunga Na Amaeeya Ngewa Yake

Andu ala mookiye kyathini nimakethanisye na Mutunga mena utanu, na aingi maendeeya na kumwiloela. Niwalilikanaa aingi moo uthyu na masyitwa, indi angi ndamamanyaa. Muno muno andu ma muika amatiite me syaana indi yuyu nimeanite na makaalyukanga. Amwe ala meesene nake nimakethanasya: "Mwa Mutunga!" "Mwa Kithome!" Angi ala mateesene amwe makethanasya, "Avai!" "Avai!" Na ala akuu mamukethasya, "Wakya Mutunga!" kana "Wakya mwaana!" Nake akisungiya, "Aaa!", kana, "Aa mwaitu", kwianana na undu methiwa matianitye.

Ngethi sya Akamba ikothaa kwaatiiya undu andu matien'ye, kana kwianana na ukuu woo.

Yu, liu wamina kuvya na nyama syamina kuvivwa, andu nimambiliilye kuya. Kila mundu niwaiye avuna ki, ona ngiti nasyo syai na mavindi meaniye kuthuunwa muvaka wiyoo. Onasyo mbaka nisyamanthithasya vala itonya kwoneya kasama na ikosa syaasembya kwivitha itikavenwe ni ngiti. Aume na aka ala akuu maminukililye kuya na tusele twa nzovi. Indi vatyi umwe waanywa nzovi nyingi undu utonya kukwatwa ni uki na akambiliilya kutooneya andu ala angi. Kila mundu endaa ethukiisye nesa na ena kyongo kiseyo, Mutunga akimaeeya ngewa yake.

Mbee asyai ma Mutunga nimo maneeniye. Kambuwa inyaake aisye, "Mbaitu, andu maitu, nitwamuthokya twina utanu mwingi. Kila kitumiye tumbaniya vaa kwitu ni mwaana uu waitu Mutunga, ula andu mawetaa makyasya nokwithiwa akwiye kana akowa vyu na vyu. Indi yu nunatukenee iso, tutesi, twatelema na tweta methoi nthi, nundu wa kumwona eo thayu na e muima tondu muumwona. Mwikiye nesa andu kuka tumuthokyei mwaana uu waitu, na tutananiyei vamwe nenyu. Nukutweelesya maundu ala woniye myaka isu yoonthe kuma auma kuu, nayu anesa kwinuka o e muima."

Nake Musili ithe wa Mutunga niwaneeniye ndeto syake, asya: "Mbaitu, na atui, na anda, inywoonthe ala mumiye vakuvi na ala mumiye vaasa, twina utanu kumwona vaa musyi witu. Nitwamuthokya na ndaiya. Utanu ula twinawo ni mwingi kuvituka undu tutonya kuwuya twi ithyoka. Kindu kiseyo kyendaa kwiisaniwa. Kwoou twiisaniya liu nenyu vamwe na kwiisaniya utanu nenyu. Yila mwaana uu waitu Mutunga waumiye kuu vu tene, tweesi

akasyoka mituki undu andu aingi mekaa maenda kyalo kyaasa. Indi Muukamba aisye, ‘Mundu amanyaa kula wumite, ti kula weendete!’ Kwoou Mutunga aendie o aendete, atesi mbee kutilyi ata. Myaka isu yoonthe no nginya ethiwe ooniye maundu maingi kula waendiye. Nituumunenga mwanya atatavye ngewa yake. Indi ithyi twamweteelaa o tukyona akenuka. Myei niyathelile, na mbuwa nisyathelile, na myaka niyathelile o tumweteetele, indi twooniye ta tweeteetele o mana. Wikwatyo wa kusyoka kumwona waleelile waina kwika ta ulilimbi wa taa ya mauta undu wikaa mauta maina kuthela.”

Musili niwaendeeiye asya, “Yila mwaana waitu waleile kwinka undu twatalithasya, na undu twendaa, na undu tweekwatasya, twooniye nokwithiwa aendiye alolomelya ta mii ya kyoongoa. Tweeteela muno atekusyoka, ithyi asyai na andu ma musyi witu, tweekiye o kukwatwa ni kyeve na kiiyo nundu wake. Ona nitwaseuvisye maundu make, o tondu Akamba mekaa mwaana woo oowa kana akwa ate musyi wake. Nomwisi undu ngwasya, ula utesi no Mutunga mbene, indi tukamumanyithya na kumweelesya twekalanga na twamanyiana nake yingi. Undu ula tukwika oyu ni kumunenge mwanya atatavye na kutweetee ngewa yake, na maundu ala angi tukamanyana namo itinani.”

Andu nimathengeaniye ni kana methiwe vakuvi na Mutunga akimaeeya undu kweethiwe auma vau musyi myaka mingi mithelu. Nundu andu mai aingi, Mutunga niwaungamiye ni kana mamwiwe nesa, amakethye na akimatavya kula waendete na undu wooniye. Akamba mombaniye vandu vamwe ula ukuneena akothaa kwithiwa onake atilyi nthi, indi yuyu nundu wa andu kwingiva, Mutunga aneeniye namo aungamite ni kana ala me vaasanga mamwiwe nesa. Kila mundu ateiyeye matu, na oonthe mavindya ki, ona syaana nini syekalile muno o ivinditye na kwithukiisya, ona vala ityamanyaa undu kweeyawa. Syaana sya Akamba syi ndaiya muno, na itikothete kulonzan’ya yila syi anduni aima makineena.

Mutunga niwawetiye ngewa yake kuma yila waendiye tene na andu angi Mwambasa. Aelesye kana vata wake wai kuyiivanisya kikwu kya umae Kitoo, ula kwausya kwaiye ai aotwe ni Muli wa Mwololo. Atavisye ngomano ya andu asu maundu maingi, namo meethukiisya mavinditye ki nundu nimendaa mewe kila kateto ukuneena. Amatavisye ngewa yake muvaka kwenda kutuka akikaaisa kumimina. Vaa nye nditonya kumya ndeto syoonthe sya ngewa ya Mutunga, nundu itonya kusuwa ivuku yii. Kwoou niika kuweta kwa ukuvi, undu kweethiwe kuma Mutunga auma musyi kwoo aenda Mwambasa kwaatiiya Muli.

Mutunga niwatavisye ikomano kana akwatianiye na nguthu ya andu maendete Mwambasa na maau. Munyanyae wake ula wetawa Mutisya, niwe umwe waendanisye nake kyaloni kyu, nundu Mutunga niwamukulitye ni kana aamutetheesye kumantha Muli. Mataumite musyi nimamanyaniye na mundu wetawa Kilonzo, nake ameya nowe umwe wa kyaloni kyu nundu ekalaa Mwambasa akithukuma na eethiwe enukite kusisya andu make.

Yuyu Mutunga na Mutisya mai andu aima, anake ki, na andu mai matonya kuthi kundu kwaasa. Muno muno Mwambasa nikwo kwaendawa ni anake tamo. Nakwo nokweetawa Kisuani kwa isyitwa yingi. Andu asu ma nguthu ya kyalo makwiye ivinda yaasa me nziyani, nundu maendiye na maau. Mavika Mwambasa Mutunga na Mutisya nimekalangile na Kilonzo makimanthithya wiya. Maandikiwe kundu kwili ni Aindi, wiya wa nyumba ta kuthambya miiyo na nguwa, na kwikalya nyumba syi ntheu. Indi mekalile o makimanthana na Muli na mesa kwona vala wathukumaa. Yila mamwoniye, Muli niwewithiye na aenda kwaandikwa usikali. Onamo mooniye nimandikwe usikali ni kana methiwe vakuvi nake. Makikaaisa kulika usikali, meethiye Muli e munene wa kumanyisya makulutu undu asikali matonya kukita na movanga. Yuyu nimakwatiwe ni vwiya muno nundu mai wuungu wa Muli, o ula weesi memumantha mamwike nai.

Indi itina wa ivinda ivuthu, Muli niwalikile ngalawa yaendaa India, nundu niwatumite nduu na Muindi umwe vau Mwambasa. Kwoou endaa akevithe kundu kwaasa undu Mutunga utamuvikiya. Atavisye munyanyae kana meendan’ya kwoo India aamukethye, ndaamumbulila kitumi kila kinene kya kwenda maende kwoo. Yila Mutunga wakwatiye uvoo wu, niwatolokile auma kambini ya asikali, indi Mutisya niwonekiye akitoloka na akwatwa ni

asikali ala angi mamwikalya vau kambini makimusuviya ndakese kutoloka. Mutunga nake alikile ngalawa nini yaendaa India ikuite miiyo ya kuthoosya kwo, na matuku atatu mathela yaatianiya na ngalawa ila Muli walikite.

Me nziyani ukangani mbuwa nyingi niyamauiye, na kwookila kiuutani kyai na vinya mwingi, nakyo kyookilya itulumo ndulu sya kiwu. Ngalawa niyavunziswe ni kyuutani na itulumo, indi andu avuthu nimavonokiye na katalu kanini ngalawa itanamba kuthua kiwuni, nawo ukanga wausya. Indi vau kataluni vatyai liu kana kiwu. Andu ala Mutunga wai namo vo, nimakwiye ni nzaa na wauni, atiwa e weka. Indi e vakuvi kukwa, kwa vaati nzeyo andu mai ngalawani yavitite nimamwoniye na mamwosa avonoka. Indi kwa vaati nthuku, kati wa andu asu mai melini isu, vai mundu umwe wa Avilika, na yila Mutunga wamwoniye niwasitukiye. Mundu usu ai o ula Muli wamanthaa. Yila Muli wamwoniye, niwatavisye kavuteni wa ngalawa, kana niweesi Mutunga na ai endaa kumuwaa. Kwoou Mutunga niwoovaniswe na alikwa kundu wuungu wa ngalawa, vandu wethiye andu angi ma Avilika matwikithitwe ngombo na makovewa vau. Mutunga avulanilwe namo atwikithwa ngombo.

Indi vau ngalawani nivookilile uwau wa ndung'u na andu aingi makwa, o vamwe na kavuteni. Nundu Muli niwamanyiitwe maundu ma ngalawa, yuyu niwe watwikithiswe kavuteni ni kana nongo nutongoesya ngalawa yaathi kuvika kula maendaa. Ngombo nisyekangiswe ukangani syakwiya vo, indi Muli aisye Mutunga ambe kutwawa kwake monane, nundu nowe watialite ngomboni. Kwoou niwatwaiwe vala ve Muli, nake amwiya na Kiikamba ekale nthi ni kana maneene.

Muli niwamutavisye kana ti we wowaite umae Kitoo. Undu ula Muli wekitwe ni kutiwa ni mwiitu ula weevaasya, atwawa ni umae. Kwoou Muli niweewiye woo muno, na aenda kwa mundu muwe amukulya wa kwika. Mundu muwe amwiye aoe Kitoo ni kana mwiitu aine kuleya Kitoo na ambiliye kwenda Muli. Yu, yila Muli wamanthanaa na nziya ya kwika uu, vau utuini nivookiye Mutiku weeyawa kana ai wooi mukwatu. Kwoou Muli niwakulilye Mutiku usu avete umae wa Mutunga na amuiva mbui imwe. Wiya wa Mutiku wathela, Muli ooniye andu ta matonya kwasya niwe wowaite Kitoo, na kwoou auma musyi aenda ngaliko sya Usuini. Muli eeiye Mutunga tiwe wowaite umae. Ongelile ndeto amukunuiye metho amwiya, yuyu nukumwon'ya undu ukumwika, amanye kana onake ni munduume.

Muli avangite aumye mwiyo Mutunga ekwe ukangani akwiye vo. Oonaa vatyi mundu ukesa kumanya undu Mutunga wakwiye, na nundu mai kwaasa ukangani na vatyi mundu ungi kuma Ukambani watialite i ngalawani. Indi atanamba kwiya Mutunga ekwe ukangani, nikwookilile kyuutani kingi kinene na kyavunzukungya ngalawa isu malikite muvaka yathikwa kiwuni. No andu ataano matangiiwe ni kuvota kataluni kanini. Mutunga na Muli nimo amwe malikile kataluni kau, Indi matanaenda vandu vaasanga, onako ukungi wakatuluman'ya andu oonthe mavotwa kiwuni, makyenda na matekwenda. Nundu Mutunga niwesi kuthambiya nesa, niwathambiiye atesi kula weendete. Indi atananoa ni kuthambiya undu ukwa ngoo, mathweo nimamwikisye vandu utee wa nthi numu, vandu vai kithama. Ambiye kuthumuanga vau, nongo akwate vinya nundu kuthambiya nikwamunoetye muno. Anyookanga mwii, niwookilile na anganga vau, esa kwona vandu vai na ngunga. Niwakunikilile, na oona ta vai andu nthini, na athengeanga eewa makineena. Niwakwatiwe ni vwiya, indi oomiisya asya nukulika vo, ona vala vatyai kyeni kingi undu wona nesa kila kyai nthini, na ala methiwa mai vo.

Yila watonyeelile ngunga isu avethiye Aindi atatu, onamo mekitwe kithamani kyu ni kyuutani kinene. Indi mai ngalawani ingi. Niwakwatianiye namo, nundu amatumusya Kiiswaili nimamusungiiye, na amba kuseng'a. Mimaneeniye vamwe, na masuaniya undu mekwikwa maume kathamani kau. Mooniye ula useyo ni malike kataluni kanini kekitwe ni kiwu kithangathini utee wa kathama, na makithi kithamani kingi Muindi ula mukuu weesi. Kithama kyu kyai vakuvi, na utee wakyo vakothaa kwisila ngalawa syumite nthi ya Alavu syeendete nthi ya Aindi. Kwoou nimeekiye uu, na maenda vo. Yila mavikiye vau, kwa vaati nzeyo, nimeethiye ngalawa yaungamite vau yose kiwu kite munyu, nundu vai yiiya inini ya

kiwu kya kunywa. Aindi na Alavu ala mai ngalawani isu nimamavokeyiye, na mamosa, maenda namo India kula makwete nziya maendete.

Yila mavikiye India musyi witawa Kalikuti, Mutunga niwataanisye na Aindi ala wesanitye namo, indi umwe niwamunengiye valuwa, na amweelsya ai valuwa wu wukamuvikya kwake, embwa nukesa kuthi kumukethya. Mutunga ndeesi kusoma kana kwandika, na wo waandikitwe na kithyomo kya Kiindi. Kwoou kila kyaandikitwe valuani usu ndaakimanya. Meethiitwe mamanyanite onesa, na Mutunga niweewiye utanu kwathwa musyi wa mundu vala utonya kwisa kuthi.

Mbee Mutunga aendiye akimantha vandu va kwikala. Indi yila kwatukye, avutani nimamumbuukiye, na mamuvuwa, na mamwikya utee wa nziya. Vatyi kindu maamuvana, nundu ndai na kindu ateo nguwa ila weekiite. Ekalile vau amititwe ni nziku, na e vakuvi kukwa. Indi kwakya, mundu umwe Muungelesa wai ndakitali na mumiseni, avitite na mutokaa wake, niwamwoniye na amwosa amukuwa, na aenda nake kwake. Niwamuiitiye kula waumiitwe, na vamwe na muka mamwosa ta mundu ute wikalo, ni kana ekalae namo. Tene amiseni asu mathukumite Mwambasa ivinda yaasa, na makemanyisya Kiiswaili, kwoou nimatonyiye kuneena nake, Mutunga niwavwuukiye ngoo, kwona andu mekukwatan'ya kithyomo me nthi ngeni, na kwona vandu utonya kwikala atekukiya ta wisa kuvuwa yingi ni mikola.

Amiseni asu, Yakovo na Matha Vulesa nimamutavisye Uvoo Museyo wa Yesu Kilisto, na eetikila atwika Mukilisto. Ekalile namo vau ivinda yaasa, na amiseni mamumanyisya kusoma na kwaandika, ona kithyomo kya Kiindi. Ivinda yimwe amiseni asu maendete kundu kungi kutavan'ya Uvoo Museyo, nimatulanisye na Muli. Eethiitwe akyendaa kwinuka, indi ndai na mbesa sya kumya tikiti wa ngalawa. Kwoou nimamwosiye onake ekale namo, akimoan'ya mbesa sya kwinuka.

Kwa nziya isu, Mutunga na Muli nimoonaniye yingi, na matelema muno, nundu kila umwe eesi ula ungi niwakwiye. Indi yuyu, nundu me eli nimatwikite Akilisto, matyai na umaitha kati woo. Vandu va kwithiwa me amaitha umwe na ula ungi, yuyu matumiye nduu nene. Vandu va kumenana umwe na ula ungi, yuyu mainiye kwendana, otondu umanyisyo munene kwa Akilisto waasya nimendane ene kwa ene, na mundu ende amaitha make. Umaitha wula mai nawo me musyi, niwathelile na wavoa ta mwaki wavoswa vyu. Vandu voo va kumanthana mowaane, yuyu matiniye kwikalanasya na mesa o kwinukan'ya.

Ve maundu maingi ma nthi isu ya India mamamanyiye, ta mwikalana'yo wa Aindi vamwe na kwimanyisya kithyomo kimwe kyoo kila kisikiye muno. Indi matyaathi makyanganga na kwona kundu kwingi, nundu isu ni nthi nene na yusuite andu ki. Kindu kimwe kyamasaanisye yuulu wa Aindi, ni kana nimetilanganitye nguthu na nguthu, kwianana na kithiyo kyoo. Nguthu imwe ni ya ala metawa Mbulaamini, namo makwatiyaa wiya wa walimu kumanyisya andu ala angi, na wiya wa uthembi na uthaithi, kwaatiya mavuku metawa Veta. Eitu ma Mbulaamini matwaawa me syaana nini. Ve nguthu ingi yitawa Kisatilya, nayo ni andu ala masumbikaa, na aume moo nimo mokitaa kauni, na nimo makuwaa miyo ya kwaathangana na kukita. Ingi ni nguthu yitawa Vaisya, nayo ni andu ala atandithya na akuni ma viasala. Nguthu ingi ni ya athukumi, na yitawa Sutula, ala mathukumaa mawiya momu na moko moo, ta kwiimiya na kuithisya mavwana ma nguthu ila ingi. Na ve andu angi ma nguthu yitawa Akyandala, kana andu matakiitwa ni ala angi. Asu mekalaa kando vyu kuma kula kwi nguthu ila ingi, nundu meyawa mavulana na angi ai nimekumavukya mwiini na thayuni. Asu nimo mavyaiyaa syoo, na kukuwa simba sya indo na sya andu, kwathukya vala makwiya na kutwaa kula simba iviviswaa, nundu Aindi aingi matithikaa mii ya andu akwu mekaa kumivivya na makinyaiikya muu woo.

Nguthu isu syoonthe yila vatonyeka nisivathukanasya vyu ona ukethiya mundu wa nguthu imwe ndatwaa ungi wa nguthu ingi, kana kutwawa ni mundu wa nguthu ingi. Muvathukan'yo wu wa andu kwianana na kithiyo kyoo, niwuthinasya Aindi muno nundu aingi nimendaa kuwathukangya indi ve vinya. Kundu kumwe na kumwe, amwe nimatonyaa

kwathukangya muvathano na makivulana ene kwa ene, ta andu na andu. Atongoi ma kisilikali yoo nimeethiwe makitata muno kwathukangya kivathukan'yo kyu, na matonya kwianiisya uu kwa kilungu, indi ti kila vandu.

Ivinda ya kwinka yavika, Mutunga na munyanya Muli nimalikile ngalawani yamaete muvaka Mwambasa. Kuma vau malikile ngali ya mwaki maumiya Kivwese, nundu yu nikwookite mawaalyuko kuu nthi yaitu ya Kenya. Ngali ya mwaki ni kindu kimwe kya mbee kila kyaetiwe ni ukoloni, weethiya nikukuwa andu na miiyo kumya Mwambasa kuvika Ilovi na kuvituka kuthi Kisumo kana mwangali wungi wiithi kuvika Kambala, Ukanda. Vai mbasi yaendaa kati wa Kivwese na Kitui, o yimwe kwa kyumwa. Indi makulya uvooy wayo meeiwe yeethiwe inathukiye, na yamba kukoma muvaka iseuvwe, na vatyi mundu weesi yila ikaseuva. Kwoou, Muli na Mutunga maumiya ngaali Kivwese nimatwiye menuke na maa, vandu va kweteela matesi yila mbasi ikaseuva. Maatiiye nthimo ya Akamba ila yaasya kana kithima ki mbee kityikwataswa. Makinyiye kalulu, makwatianiya na andu ala angi maumiye vau Kivwese. Mai na miiyo militu makwiite mailiilite mukwe na ingi maasulya na kituo. Muli na Mutunga mesiye kutaanisya yila mavitukiye Kisasi, mamina kuinga usi wa Nzeeu. Andu ma Muli nimathamite kuma Kithambangii makathi kutuwa vandu vetawa Kyangunga. Kuma vau, Mutunga enukiye eweka muvaka avika musyi. Andu oonthe maseng'iyee na matana muno nundu wa kumwona yingi, e muima.

Mutunga avikisye ngewa yake vau, nakwo kweethiwa kwituka. Ona wasya wake weethiwe ukyenda kuthela, nundu aneenete ivinda yaasa atekuungama nundu andu meethukiisye mena wendi mwingi kwiwa ngewa yake. Vatyi andu angi maaona maundu ma muthemba usu, ala woonete kyaloni kyake. Andu al mai wumbanoni mekalile mamusyaisiye na kumuketeeya metho akimatavya ngewa isu yake. Amina kumatavya undu weekiye na wooniye, andu amwe nimookilile matambuukya maa nundu wa kwikala nthi ivinda yaasa. Aingi nimendiye kumukiita kana kumukethya na kwoou. Andu angi matanenuka nimamwiye makooka yingi kumwona na kumukulya amatavangye maundu angi mbee, yulu wa kyalo kyake kyu kyai kyaasa muthemba usu.

Vatavituka matuku meana una, mundu umwe wai kyathini kyu kya kweewa ngewa niwookiye kwonana na Mutungu, vau musyi kwoou. Mundu usu eetawa Mumo wa Mutinda, na ai mwalimu vau Mulango. Andu mamwita Mwalimu kana Mwalimu Sakayo Mumo, na angi makimwita Ee-Mutinda. Eeiye Mutunga, "Mwa Mutunga mwanaa Musili, unatutavisye ngewa ya kwendeesa muno, na twatana kumithukiisya. Nye nisomethasya sukulu vulaimali vaa Mulango, na syaana nisyendaa kukulya imanye maundu maingi. Onakwa nye ninendete kukulya mokulyo. Kwoou nina mokulyu mavuthu vala wui. Ya mbee, nikulya andu ma India maisaa muno muno liu mwau? Ikulyo ya keli, andu ma India mawaa muno muno mowau meva? Na ikulyo ya katatu, andu ma India mathaithaa muno muno ata?"

Mutunga niwataniye kwiwa akikulwa maundu ma kula waendete. Ikulyo ya mbee asungiiye mwalimu amwiya: "India kwi maliu ma mithemba na mithemba, ota kuu kwitu undu kwi mithemba ya maliu. Indi muno muno liu ula andu makwo maisaa kila vandu ni musele, na liu usevitwe na nganu ta kindu kimwe kitawa kyavati. Nimanyusaa kyai, ona niasya ndeto isu yumitye kithyomoni kya India."

Mwalimu amukulya, "Na maisaa nyama sya kyau? Ni sya ng'ombe na mbui ta kuu kwitu?"

"Ekai ti andu oonthe ma India maisaa nyama. Ona aingi moo maisaa liu wa mavoka vate nyama nongi. Nundu kwi amwe maasya ng'ombe ni nyamu ntheu kwianana na uthaithiwoo. Kwoou matyiisaa nyama syayo matikethiwe makivitya."

Mutunga aendeeya: "Ikulyoni ya keli, kukon'ya mowau ndonya kwamba kukwiya kana ndakitali ula mumiseni nekalaa kwoou, niwakite sivitali vau, na kwoou ninoonaa andu aingi awau ala mookaa vo amaiite, na ndakitali akindavangya mowau moo. Aindi mawaa mowau ma kila muthemba, o tondu naitu kuu Ukambani kana Avilika tuwaa mowau ma mithemba na mithemba. Kati wamo, ve wituuwo, na ndetema ya malalia, na mowau ma mbio na itema, na

mowau ma kithui ta kukoowa na ikuwa, na mowau ma ngoo, na mowau ma syaana ta mukambi na kwaanda mamutha. Aindi aingi nimasyaa syaana nyingi, indi vamwe na uu tuukenge na twaana tunini nitukusangaa o muno.

“Ta misyi ila minene ya India, ta Vombei, na Ndeli, na Kalikuta, kwi andu aingi ala ngya vyu, ukethiya ona matyona vandu makoma mekaa kukoma nziyani sya misyi kana mitaoni ya kiwu yila kute mbuwa. Aingi ma asu ngya mekalaa taalini sya misyi makivoya liu kana tuvesa; na angi matindaa ing’olani makimantha kindu maya kana tukula tutembukangu matonya kwivwika. Ala makusaa utuku makolakolanaswa kyooko makithi kuvivwa, nundu kaingi Aindi matithikaa kimba kya mundu akwa, mekaa kukivivya na makyosa muu makithi kuwikya mbusini kana kundu kungi.”

Yuyu Mutunga niwaeleisye Mwalimu Sakayo Mumo uvo o wa uthaithi nthi ya India. Amwiiye kana, “Kila noonieye kingi ni makalu manene na nyumba sya kuthaithiyaa. Makaluni asu kwi mavisa masevitwe na yumba, kana ndaka, kana syuma, kana mbwau na ilungu sya miti. Andu ala maatiiya uthaithi wu witawa wa Kiindi, maasya mavisa asu ni “ngai” syoo, na uthaithi wu woo wi “ngai” isu sya muvwanano ivitukite milioni ili! Kwoou kila mundu e ‘ngai’ syiana una. Mavoyaa ngelekan’yo isu sya mavisa asu metaa “ngai”, kwoondu wa mavata ma mithemba na mithemba.

“Undungi Aindi maikiiyaa, ni kwasya kana mundu akwa ekaa kwisa kusyawa yingi indi akisyawa ta nyamu ya kithekani, kana mbaka, kana kindu kingi, o kwianana na undu watilyi e thayu wa kimundu. Maasya veva wa mundu weendeeyaa kusyawa yingi na yingi o akisyoka vaa nthi, ena mwii wungi ta wa mundu, kana wa nyamu, kana wa syindu ta maviya ila ite thayu wa mwii. Athaithi ma Kiindi ve amwe avuthu maikiiyaa kana Mulungu evo, ula woombiye syindu syoonthe. Indi aingi matilunganaa na wiikiiyo welekele Mulungu nundu wa kwikwatiliilya mithemba ya “ngai” sya mivwanano. Mataluni moo na nyumbani syoo sya kuthaithiya, ona misyi ya kwikala, nimathembaa syindu ta maliu, kana malaa, kana mbesa, kana motana. Mundu akivota italuni no nginya ethiwe nuthambite akatheya, na akyumya syaatu. Nziya nene na ya vata ya uthaithi woo, ni mundu kwikala nthi atekunyaunya kana kuneena, avindiisye ki, ivinda ikuvi kana yaasa, na akithiwa akivoya ki nthini na veva wake.”

Mutunga niwaendeeiye atavya Mwalimu kana nthi ya India kwi mithemba ingi ya uthaithi, ta Ukilisto, uthaithi wa Makalasinga, na wa Kiisilamu, oou kweendeeya kuvika mothaithi angi.

Mamina kweeya ngewa, Mwalimu Sakayo niweeiye Mutunga, “Ninatunga muveya muno nundu wa maundu asu wambeelesya, na ala angi unatutavisye tumbanite. Yuyu nye niona ngewa yaku ni ya kwendeesya na kumanyithya andu maundu maingi ala meekikiye thayuni waku. Kwoou andu aingi nmailite kumiwa, na niona onamo makendetheeswa kumiwa. Nye ngatavya syaana sya sukulu ngewa isu, nasyo nonisi ikatavya asyai masyo. Undu ula nguukulya ni kana nutonya kwaandika ngewa isu yaku ikatwikithwa ivuku ya kusomwa ni andu aingi. Unatutavisye kana yila wai India niweemanyiisye kusoma na kwaandika. Kwoou, ukekiya uthangaau wiyani usu wa kwaandika, no umine ivuku na yiiseuvwa yumwe ni aumya ma mavuku. Ona vala nye ndyaamba kwaandika ivuku, ninisi ki kana kwaandika ivuku ti undu uvuthu. Ve wiya mumu wutuma mundu etikya yuutiya, ta mundu ukwiima mbuwa yauwa. Indi, kwoou suaniya, vatonyeka waandike ivuku yikwitwa MUTUNGA NA NGEWA YAKE. Ngavanga muthenya umwe wuke kuya sukulu nisomethasya, weeeye syaana maundu amwe ma ngewa isu yaku.”

Nimataanisye, na Mutunga atiwa akisilya ndeto isu sya Mwalimu Sakayo Mumo, na ethiwa ai atonya kwaandika ngewa isu yake ikasomawa ni andu ala mesi Kiikamba. Ve o andu angi mookiye mavinda kwa mavinda kwonana nake, na kumukuliiilya maundu ma kyalo kyake, na vata wa kisomo, vamwe na kwosa Ukilisto. Asu mai maundu eli ma vata kati wa ala mai meu Ukambani, ala yuyu Mutunga weethiye andu makimanyaiikya na kumatwiiya na mbee, mena uthangaau.

4. Mutunga na Maundu Ma Musyi Kwo Kinthini

Mbeeni Mutunga niwekalangile akikulya maundu ma musyi, na ma utuini, na ma utumoni woo, ni kana amanye undu kwithiwa kweethiwe ivindani yila wai kyaloni kyaasa. Ve andu amwe weesi atanauma musyi, ala weethiye makwiye, na eewa kyeva nundu woo. Syaana ila watiiye syi nini, vamwe na imwe uteesi, nisyaneviye syatwika eitu na anake aima, na ta oonthe ma muika wake eethiye matwaiwe kana matwaaniye, na makaka misyi yoo. Andu angi eethiye mathamiye maenda kutuwa kundu kungi kukuvi kana kwaasanga. Niwendiye kwisa kuthi kukethya ala meesene, na amwe moo mai kyathini kya kumuthokya, na angi nimambiliilye kukaa kumukethya itinani vau musyi kwoo. Yila wai kwaasa kyaloni kyake, niwekalaa akililikana andu make musyi, na nthi yoo Ukambani, na mavinda angi akyoota ndoto yuulu woo. Kwoou, enuka niwendiye muno kutavwa uvoo wa andu na maundu ala meekikiye kuma athi.

Vau vetawa Mulango o vakuvi na kwoo Kithambangii, nivaakitwe myako ya maundu ma vata. Vala miseni ya Anzalumani yaakiye yooka vo, yuyu nivo vai myako isu ya vata. Imwe mivuthu yaakitwe ni amiseni ma mbee, indi Anzalumani mauma vo ivinda ya Kau ula Mukuu wa Mbee, nivookiye angi kuma Ameleka na Kanata, namo maendeeya kwaka nyumba ingi. Mwako umwe wai wa nyumba ya ikanisa. Vau andu aingaingi nivo maendaa muthenya wa Kyumwa, kwina, na kuvoya, na kwiwa uvoo wa Mulungu na wa Yesu Kilisto. Andu aingi vau vakuvi na Mulango nimeetikilite, na kwoou Mutunga niweewiye utanu kumanya kana ve Akilisto aingaingi utumoni wu wa kwoo. Niwambiliilye kuthi Mulango muthenya wa Kyumwa, kuthaithiya vo, na kwona ala namo mathithiyaa vo. Andu amwe mbeeni nimamwiloelaa e vaasa, nundu wa ukewa wula watavitye andu ala mookite kwoo kumuthokya na kumwithukiisya.

Nyumba ingi yaakitwe vo yai nyumba ya sukulu, vala syaana syasometheswaa. Yila Mutunga wai munini, ti asyai aingi mendete kutwaa syaana sukulu. Vamwe na uu, vai nyumba o imwe ya sukulu, indi mavinda angi syaana syasomeyaa ikanisani nthini. Yuyu eethiye ve nyumba nene ya sukulu, na niyaanitwe ukethiya vena ilasi itatu. Onamo asyai aingaingi meethiwe makyenda kutwaa syaana imwe syoo sukulu, muno muno syaana sya mavisi. Mutunga e munini ndaathi sukulu, nundu asyai make matyoonaa ve vata wa kutwaa syaana sukulu. Yila wai India niwo amiseni ala mamusuviyaa mamumanyiisye kusoma na kwaandika, o undu wawetiye kyathini kya kumuthokya enuka.

Ya katatu yai nyumba ya kuiitiya andu, vala veetawa sivitali. Yu ni isyitwa yumanite na kithyomo kya Kiingeleza, *hospital*. Indi Akamba matyi ndeto yambiliilasya na “ho”, kwoou maathukangya kilungu kyu matiwa na kila matamukaa nesa, “sivitali”. Nyumba isu nivo andu ala awau mookaa kana kweetwe ni kana maiitwe. Niveethiawa vakikala muiiti umwe wa aiiti ma miseni kuma Ameleka kana Kanata. Aiiti asu nimatethasya wiya museyo wa kuiita andu. Vamwe na andu kuiitiwa vo, vai vandu va kusyaiya, na iveti mbuthu syaina kuumwa nisaendaa kusyaiya vo. Andu ala awau maiitawa mowau ma kila muthemba ta: ikuwa, na itau, na kithui, na kutulika kwoko kana kuu, na kuumwa ni nyamu ya nthi (nzoka), na kwalwa ni mutwe, na kwalwa ni maayo, na kwituuwa, na manai, na mowau ma ivu na mbiyo kana itema, na ndetema, na mowau angi ala mathinasya Akamba. Ivinda ya mbee awau maiitawa mana matekuiva kindu, indi itinani nikweethiwe no nginya andu maive kuiitwa na kuthoowa ndawa sya kutumiyaa mundu e musyi.

Kwoou Mutunga niwesiye kuthi vau Mulango, na eeloela myako isu minene, ona vala nokwithiwa yai o vo atanaenda kyaloni kyake. Indi yu, andu nimeethiitwe makitumiya myako isu kwa wingi, yaani kuthaithiya vau ikanisani, kusomeya vau sukulu, na kuiitiwa vau sivitali. Nyumba isu vamwe na kwianiisya mavata ma andu, ni ta syai ngelekan’yo ya kwolota mawaalyuko ala meethiwe makingiva anduni ma Ukambani na Kenya. Kundu na kundu nikweethiwe kuckyakwa misyi minene, ta Kitui mbene, na Masaku, Mwambasa,

Thika, Ilovi, Nakuru, Kisumu, na kundu kungi. Nikweethiiwe kukinzwa nziya mbaamu kana taali (lelu) sya kweendela mitokaa, ona vala isu ndyai inamba kwingiva. Ta amiseni amwe ala mekalaa vau Mulango, mai na mitokaa. Kyu kyai kindu imbya Ukambani, na andu makothaa kwiloelaa mutokaa mawona wuungyi vandu, kana wuvitite wiimaulukilya kitoo kwi thano. Akamba avuthu vau Kithambangii na Mulango mai na vaisikili, na onayo yai kindu kya kwiloelangwa ni ala matamyonangaa. Mutunga niwasuaniye kwisa kuthukuma akwate mbesa na akithooa vaisikili kana kisuululu, o undu ungi yakothaa kwitwa.

Vau musyi kwoo, Musili ithaa Mutunga ai na iveti itatu. Inyaaake Kambuwa niwe wai wa mbee, na akaatiiwa ni mwiuwe wetawa Kanini, nake usu akaatiiswa mwiuwe ungi wetawa Koki. Iveti isu syi itatu nisyasyaite ukethiya musyi wa Musili niwusuite andu. Mutunga ai na mukuuwe wa mwanake wetawa Mumo, na ungi wa mwiitu weetawa Kasyoka, kuma nyinyani umwe. Vamwe na uu, vai ainae atatu. Kanini na Koki, iveti ila ingi sya Musili onasyo syai na syaana. Nundu syaana imwe syasyaiwe Mutunga e kyaloni, esiye kusyona enuka. Musili ndatavanasya utalo wa syaana syake, nundu Akamba matitalaa andu, makyona ta vatonya kuka undu uthuku yuulu wa syaana isu kana anduni asu. Yila mutalano wa andu wesiye kweetwe ni Angelesa ala masumbikite Kenya, vatonyiwe ni kumanthwa nziya ya kumanya utalo wa andu matekatalwa moondi, eeli, atatu, na kweendeeya. Kila mundu niwanengawe kalungu ka kamuti, na itinani ilungu isu nisyo syoombanaswa syiitalwa nesyo vakimanyika utalo wa andu. Kwoou, twiika kwasya kana Musili ai na syaana nyingi tutekwitala. Indi vatingwa kaana ona kamwe kalikite sukulu yila Mutunga wai kyaloni. Itinani enuka, niwo waeleisye ithe na aa-inyaaake useyo wa kisomo, na matwaa twaana tumwe sukulu vau Mulango.

Mumo mukuuwe wa Mutunga niwatwaanite, o na Kasyoka mukuuwe wa mwiitu niwatwaitwe, na akambiliilya kukwata syaana. Indi Mumo ai na iveti ili, na kwa kitumi kina, ndai anamba kukwata syaana. Kitumi kyu tukakiwa nesanga itinani.

Itina wa matuku mavuthu kuma Mutunga enuka, asyai make nimoombanisye atumiya (aume na iveti) avuthu ma mbai yoo, Aombe. Musili na aka make Kambuwa, Kanini, na Koki, vamwe na syaana syoo ila nima ta Mumo na iveti syake, meetanite makomana vamwe, ni kana mewe undu asyai ma Mutunga mavangite yuulu wake. Andu maina kuka nimambiliilye kweeyanga ngewa, vamwe na kunengwa liu maya. Musili niwowaite nduume nene, ya kuiwa ni andu asu, na iveti nisyauwite maliu meaniye ta ngima, na isandi, na isyo, na usuu. Ona kyai kyai vo, indi ivinda yu andu matyanyusangaa kyai muno, no indi kyeethiwe kikivota anduni. Mutunga niwesene nakyo muno, nundu yila wai India kyai nikyo andu manyusaa vala wekalaa.

Andu mamina kuya na kuvuna, Musili niwambiliilye kumaelesya vata wula watumite amomban'ya. Aisye, "Andu maitu, mwikiye nesa kwitika utumani witu na mwooka kyathini. Nakyo ni kyathi kya vata muno vaa musyi witu kinthini. Niendaa kumutavya maundu ma kiimusyi, ni kana mumamanye na tukyooowan'ya, kwianana na woni witu twi vamwe. Muukamba aisye, 'Vatyi mundu utang'okya ungi utumo.' Nienda tutungianiye mosuaniyo maitu, na wui witu, tumanthe undu tuuthi na mbee tung'oke utumo wuu tunakeneiye. "

Musili niwaendeeiye na kuneena, "Yingi, Muukamba aisye, 'Wetele ndakusaa.' Nye na andu ma musyi wakwa tweekalile ivinda yaasa twetele tukyona mwaana waitu Mutunga ta ukesa kwaaluka kuma kyaloni kyake. Indi mbuwa ya nzwa na mbuwa ya uuwa, nisyookiye na syavituka, na syasyoka syooka yingi na yingi o syiivituka. Twethukisye na iliko twoona Mutunga ndakesa kwinuka, nokwithiwa ooieye kana aakwiya kula waendete na twaaleya kumanya. Twakwatiwe ni kyuuyu kingi, na kwitikasya methoi ma methoni na ma ngooni.

"Nimwisi kana Mutunga akyuma kuu ndai anatwaana, ona tutyai tunambiliilya kumukuuniya, nundu ai o musanga. Otou, nimwisi kithiyo kya Akamba, kana mwaana wa munduume anakwa atatwaanite, musyi wake withiawa o wakwa vamwe nake. Indi kusyiya ni kana musyi wa mundu tosu ndukathekeleelye vyu na vyu, ta mii ya syoongowa, asyai nimamutwaaniyaa ni kana kiveti kyu kithiwe kyake na kikisyaa syaana syitaniswae nake.

Kwika uu ni kwinzila nyumba yake ndikavaluke, na kumumanthiya musyi wi andu mekwitaniswa nake. Kwoou, nye na aainyaa Mutunga, nitwasuaniye tumumanthiye kivetiki kwawe ni mukuuwe Mumo indi kithiwe ni kyake, o tondu mwisi Akamba mekaa. Nitwamukuuwaniye kwa mutumiya witawa Kilonzi na muka Kakwasi, ala matwiye vaaya muingo wa usi wa Nzeeu. Twambiye kumamanyithya thina ula wai vo, na kimako kila twai nakyo nundu wa kwasya mwaana waitu Mutunga. Nitwamakulilye matunenge tumaasisye mwiiitu woo ula mukuu, witawa Kailu, ni kana atwawe ni Mumo mukuuwe wa Mutunga, o tondu Akamba mekaa yila mookiliilwa ni vata wa muthemba usu.”

Kambuwa inyaa Mutunga, niwatumuiye na asya nukwongela ndeto sya muume vinya. “Nye ndyakomaa ngathumuwa, nundu wa kulilikana mwaana usu waitu Mutunga, undu withiwa akwiye ate kivetiki. Kwoou nitwaneeniye na Mumo, twamumanyithya nesa undu tukwenda na kila kyuutuma twenda uu. Nundu Mumo ndai anatalithya ta vatonya kukila undu wa muthemba usu, niwatwiiye tumweeke ambe kuvindiisya, nundu ai na kivetiki kingi kila watwaite, kitawa Sekese. Twamweeleisye na twamuthing’iisya atwae Kailu ethiwe mukaa muinae, indi akithiwa niwe ukumusuviya na kusyaa nake, masyaiye Mutunga ndakethiwe akwiye vaatiwa vate mundu wa kumulilikanaa kana kwitaniswaa nake. Twamwiiye aleya kwika uu vakeethiwa nzoni muno anduni, na makoona ta ukunuva muinae. Yila wesiye kututavya undu we na muka Sekese mooniye, atwiiye niweetikiisya undu ithyi asyai make mendiye eke.”

Kwoou nake Mumo niwetisye anengwe uthei atumue tuteto tuvuthu. Niwaisye, “O undu asyai makwa maweta, nimambeeteiye vata usu wa muinawa Mutunga. Ninawusuaniye na kivetiki kyakwa Sekese, na twoona nuseyo nianiisye vata usu wa kwakiya muinawa musyi. Indi twooniye e useyo twambe kuneena na Kailu, tumanye kana akeetikiisya kutwawa na isyitwa ya muinawa Mutunga. Kailu ndaaemwa ni ndeto sya muthemba usu, nundu wu ti wiko weeni kwa Akamba. Ve andu angi utumoni wuu witu wa Kithambangii onamo meekiye uu, na syaana ila masyaiye syaendeeya o kwitaniswa na aaithe ala mai akwu.

“Kwoou nye nineetikilile kutwaiwa mwiiitu usu wa Kilonzi na Kakwasi. Asyai make na makwa nimeewaniye, o undu kwikawa, na syithiyo sya kutwaana syeaniiswa nitwatwaaniye. Yuyu Kailu e vaa, nimumwene, na mwamusisya nesa nimukwona nuneenewe e vakuvi kusyaa. Wu ni undu wa kututanithya ithyoonthe, ona niasya Mutunga niwe umwe ukutana muno. Nye mwa muinawa, ndyaaenda isyitwa yaku yikale ta yooiya yiimani iliku yite kitulu. Neekiye undu nthimo ya Akamba yaasya, ‘Kiiiva kituaa kingi!’ Tondu nye nai na kivetiki kyakwa, Sekese, ninakutwaiye kingi kithiwe kyaku, na nikyo wene vaa, me eli vamwe na i kyakwa. Kivetiki kyakwa tutyamba kukwata syaana, indi kii kyaku ki vakuvi kusyaa, na ithyoonthe nituutana.”

Vau moombanite vai kivetiki kimwe kikuu kya utuini, Ng’amaithya, nakyo nikyaneeniye o tuteto. “Asi Mutunga niweekiwe nesa ute vakuvi. Yuyu ula wombiye andu oonthe nunakutongoesye wathi kundu kwaasa muno na wathelekelya ivinda yaasa muno, muvaka unesa kwaaluka musyi vala waumiye. Yuyu unookiye weethiya useviswe musyi, na nuuwona na metho maku mbene, o yila tuteesi kana nukesa kuwona. Yuyu mwaana, niwaunika kuka kwithiya wina kivetiki kiito.”

Onamo asyai ma Kailu nimatumuiye masya, “Yii onaitu athoni ma musyi wuu, twina utanu kwona mwaana uu waitu. Tukinengane mwaana waitu atwawe musyi wuu wa Ee-Kitoo, Musili na Kambuwa na euwe make, tutyeesi kana ula watwaaniwaa nukesa kumaaluka tumwone e thayu. Yuyu we mwanaa Musili na Kambuwa osa kaana kaa kaitu twaketiye Kailu kasyawa, mwikalanye wiikasuviyaa, na mwongelwe syaana singive ta maangi me thyakani. Yuyu utilyi ta mundu wakwiye na athayuuka. Indi yuyu nitwisi nesa ki, kana wikalite wi thayu na wanganga muno wamanya kitulumanyo kya undu nthimo ya Akamba yaasya kana, ‘Utaathi kyalo, onaa inyaake ta we wisi kuuwa e weka!’ Yuyu tukinengane mwiiitu waitu vaa musyi kwa Musili na Kambua, ona vala ndweesikiwe kana wi thayu, twai na wikwatyo kana vaa akoona wikalo, na akasuviawa nesa Mutunga e thayu na ate thayu.

Tutyaamwikya itheka, twamunenganiye musyi wi andu, na yuyu nitukwona nuneenewe asyae, ongelange andu. Twina na utanu muno kwona kana ula twanenganae mwaana waitu atwaiwe atevo yuyu evo.”

Yuyu Sekeseke niwakulilwe undu withiwa akisuniya yuulu wa Kailu. Asungiiye akiwa nzoni nundu asyai maivo, ma kuma kula Kailu wasyaiwe na kuma kula yuyu watwaiwe. Aisye, “Nye onakwa nina utanu, nundu Kailu ni muto na e vakuvi kusyaa. Kaana kau wisyaa kakeethiwa ta kaana kakwa, nundu nye kuma natwawa ndyaamba kusyaa ninaungamiye nekala muthemba wa ngungu. Yuyu Kailu asyaa akatuvangula nzoni sya kwikala tute syaana. Ona vala nye nonikalaa nina wikwatyo, kana onakwa nongesa kusyaa, withiye nitwavwanana ki. Mumo nakwa notweendete kwa mundumuwe kwausya na tukaitwa, kwoou notwetele undu nisa onakwa kwiitava, ngasyaa.”

Ukomano wu wa andu niwaendeeiye o kuneena ndeto syelekele Mutunga na andu ma musyi. Yu maneenaa maundu asu, we ekalite avinditye o ethukiisye. Indi nthini ngooni ekalile akiteenya nundu wa maundu asu wewite, maundu utatalithasya. Maundu asu ma musyi mamutumbuukiye ta kindu kya kutelemya mundu. Eekulilye mokulyo momu muthemba wuu. “Ikulyo ya mbee: vatonyeka ata kunengwa kivetu kwa kithuumukilo? Ikulyo ya keli: ethiwa mukuuwa Mumo niwatwaaniye tene, atwaa Sekeseke, na matyasyaa kuvika onayu, matonya ata kulekya Kailu atwike kivetu kya mundu ungi vandu va kwikala nake ethiwe akimasyaiya syaana? Ikulyo ya katatu: Ethithiwa mukuuwa Mumo niwatwaiye Kailu ona vala ninye wamutwaiye na isyitwa yakwa, na yuyu ni muto, vatonyeka ata kuvenwa kivetu ni muinae? Wu ni undu wi vinya. Nye ninengete mukuuwa ndaiya nene, na ndikwona nailite kumuvena kivetu.” Mokulyo ma muthemba usu nimamuthinasya kukineenwa, indi niwakiyaa kumaweta anduni asu ma musyi woo.

O kweendeeye na kuneenwa, Mutunga niwakulilwe kana ve undu ukwenda kuweta. Niwewaa vwiya kuneena mbee wa andu akuu, na asyai, nundu andu asanga nimo manenganae ndaiya kwa ala akuu. Niwakulilye ambe kunengwa ivinda ya kusuniya mbola, ndakese kuneena ndeto itekwendeesya. Indi niwamatungiye muveya nundu wa kumuthokya enuka, na nundu wa kumumanyithya undu meekangiye yila wai kyaloni, meethin’ya muno nundu wake. Mutunga ndai anamba kutumusya Kailu, me eli meekaa o kwikanisya metho kukineenwa. Kailu nowe weesi undu wavindiisyya yuulu wa Mutunga. Nake Mutunga nowe weesi undu wavindiisyya yuulu wa Kailu.

Andu asu moombanite nimatwiye mambe kunenga Mutunga uthei wa kwisilya, ni kana emasungiya mone kusuniya kwake maunduni asu maliku ma kimusyi. Kwoou kutanatukanga nimanyaiikiye, amwe matiwa vau na aangi menuka misyi kwoou. Matwiye kyathi kya kumbana yingi vavituka syumwa itatu. Mutunga atiiwe akisilya, na mesilya asu mamululumilya muno, weethiya ematanyuka ngooni kila muthenya na utuku.

Ivinda yu ya kweteelanga eisa kunengane woni wake, Mutunga niwendaa muno onane na Syokau yingi, maeyange ngewa. Indi syithiyo sya Akamba nisyamavatanaa, andu makyona ta matonya kwiina kukoma me eli, nundu matyamanyikite ta methiwa mesa kwenda kutwaana. Mwiiitu akivaswa ndavatawa kwonana na mwanake ula ukumwivasya. Indi kindu kimwe kya utanu kwoou Mutunga na Syokau, kyai kwithiwa kana me eli nimamanyite kusoma na kwaandika. Mutunga amanyiiswe kusoma yila wai India; nake Syokau asyai make nimamutwaite sukulu vau Mulango, ona vala ti syaana nyingi sya eitu syasomaa ivinda yu. Asomangiye avika kilasi kya katatu, indi weethiya no utonya kwaandika na kusoma maundu. Kwoou, Mutunga na Syokau nimambiliilye kwaandikaniya valuwa, onethiwa ndwai uvuthu kwonana metho kwa metho. Indi onamo matyai manavika vandu matonya kwambiliilya mivango ya kwisa kutwawa na kutwaana, nundu matyaaenda kusemba mavote kilasi kyu. Meetelete mambe kumanyana nesa, na kumanyithya asyai mivango ya muthemba usu, embwa nimakesa kwithiwa nayo, na mambe kwiyumban’ya kumesya musyi woo ene.

5. Yuyu Mutunga Akoosa Kailu Atwike Muka Wake Kana Ndemwosa?

O kwianana na undu andu ma wumbano wa musyi matwiye, nimeetungianiye yingi vavituka syumwa itatu. Kila mundu ookiye ena wauni wa kwiwa undu Mutunga ukusungiya, amina kutavwa kana yila wai kyaloni kyaasa, niwatwaaniwe Kailu, na kana yuyu usu ai muto. Valikile utanu mwingi wumbanoni yila andu mooniye Kailu auka vo akikite kaana kaukenge. Kai kaana ka kelitu, indi katyambite kutwiwa isyitwa. Kwoou andu ma wumbano kila mambiye kwika ni kwiloela kaana kau kaneethiwe kasyaitwe. Kila kivetu kikuu kya utuini, Ng'amaithya, niwe wosiye mwaana asyawa. Kivetu kyu nikyo kyai mwisikya vau utuini, na kyesikisyaa iveti syoonthe sya kila musyi, ila syeethiwe ikisyaa, nginya weethiya syaana nyingi syesile mokoni make. Andu manengae Ng'amaithya ndaiya nene, nundu atethasya wiya wa vata, wiya wi muvakani wa kikwu na thayu. Na atethasya wiya wu mana, atekwitya kana kunengwa ituvi. Indi, nundu asyai oonthe ala watetheesye na utetheesyaa kusyaa, methiawa na utanu mwingi, nimamutungiyaa muveya: amwe maamunenga mbui kana ilunga, angi maamunenga nguku, angi maamunenga ngetha sya myuundani, ona ve amwe mamunengae ng'ombe.

Andu ma wumbano mamina kuya nimambiliile kuneena ndeto ila syamaetete vau. Ng'amaithya ula mwisikya wa utuini, niwe wai wa mbee kutumuwa. Aisye: "Yuyu andu maitu, twataanisya ula muthenya twoombaniye vaa kwa Musili Ee-Kitoo na Kambuwa Ng'a-Wambuwa, vavitukiye ta matuku ikumi, na nesa kwiwa ngitwa nikomete. Yuyu ninaamukiye neevwika nguwa, naumaluuka nauka vaa musyi neethiya kana syua yitanathua, Kailu nunakwatikaniye ni kuumwa na mwaana ai vakuvi kumaaluka. Yuyu ninakwataniye na Kailu, namutetheesya, kaana kauma ke kaima, na nzou nayo yesa kuma itinani o undu yikaa. Yuyu kaana kaendee nesa, kwongaa na kukomaa vate thina. Yuyu Mutunga niwakwata mwaana wa mwiiu, aneneva akaaswa ese kumweetee indo kyuuni kyusuwe kusuwa. Yuyu nivikasya ndeto syakwa o vau."

Ivindani yu ukuneena uu, kila mundu ekitye metho vala ve Kailu na kaana kake. Ni kindu kya utanu, na kindu kya kuseng'ya kwona kaana kasyawa, kwona undu tulwoko na twala twako tutilyi, kwona undu kekumanya vala ve nondo na kwonga kakivuna, kwona undu kekukoma na muuwo kate kuuuswa ni undu ona wiva. Ni useng'yo kwona undu kaana kekwiana mbola mbola, kaine kuthekya andu, kaine kukwatanga syindu ila syi vakuvi nako, kaine kwisa kwikala nthi, kese kukunga, na kweendeya kaungame na kakitambuka, kaneneve kese kuneena, kese kulika sukulu matuku aa, muvaka kese kwiana vya katwike mundu muima onake utonya kusyaa kaana. Makisisya kaana, andu nimonaa wo Mulungu ni Mumbi ki, na ni Mwatuangi ki, na ni Mwene-vinya-woonthe ki. Kila kaana ni muthinziyo wa Mulungu kula kwi asyai na andu ala angi, ni kana andu maendeeye kwikala makyongeleka vaa yuulu wa nthi, matekuminwa ni kikwu.

Mutunga niwakulilwe asungiyeye undu wethiwe eesilitye na akatwa, uvooni wa kutwaiwa kivetu, Kailu mwiiu wa Kilonzi na Kakwasi. Kila mundu ateiyeye matu na avindya ki, ni kana andu methukiisye mewe kila Mutunga ukuneena.

Wasya wa Mutunga wai mutheke, indi aneena ukethiya kila mundu nukumwiwa. Aisye, "Mbee nienda kumutavya undu neekiye yila nai nthi ya Aindi. Mumiseni ula wambosete ngikengwa ni andu amwe mandwikithye ngombo, niwanzuviiye nesa vamwe na muka. Eetawa Yakovo Vulesa na muka Matha. Nimamanyiisye kusoma na kwaandika. Indi undu ula unene mbee, nimandavisye Uvoo Museyo wa Yesu Kilisto mwaana wa Mulungu. Nakwa neetikila, natwika Mukilisto tamo. Ona Muli yila wesiye kuka vau, niweetikilile, na twaekaniya umaitha twatwika twi anaaiya vamwe nthini wa witikilo witu. Nye ninavaatiiswe, na nanyuva isyitwa ya kuvaatiswa neetwa Tito, yuyu nitawa Tito Mutunga wa Musili.

"Yila nenukiye kuu kwitu mwei usu unathelile, ninaendiye Mulango noona ikanisa, kana nyumba ya kuthaithiyaa. Naisye kana vau nivo niithiwa ngithi muthenya wa Kyumwa kuthaithiya, nundu vaa Kithambangii vatyi ikanisa. Kwoou noniendete Mulango kuthaithiya

vo, na ngonana na Akilisto ala angi, ona vala tutyi aingi muno, indi nineewiye maendee na kwongeleka na mituki.”

Mutunga atanaendeeya mbee wa vau, ithe Musili niwatumuiye asya: “Asi, asi, yii onaitu amiseni ala me vau Mulungo, nimatavasya andu Uvoo wu ukwita Museyo. Indi maasya weetikila wina iveti ili kana mbee, no nginya wilungye na syaana syasyo utiwe na kimwe tu. Yila nye neewiye kukitavanwa ai mundu alungye iveti na syaana, ni kana etikile atwike Mukilisto, nye naisye ndyamba kwitikiisya uvoo wuutolongan’ya andu. Mundu atonya ata kulungya iveti syake na syaana syake, aminiye kwitwaa, na asyaasisya, na syamusyaiya syaana? Ekai vau nokwithiwa amiseni e ngui menayo. Matyisi syithiyo sya Akamba. Ona Ekuyu na Akavi, oonthe nimatwaa iveti ili na mbee, na ndyaaaiwa mundu ulungitye i syake, atiite kithiyo na aakwatianiya na kingi kya weenini. Kulungya iveti na syaana muthemba usu ni kwilikya thinani mwingi, nundu ikasuviawa nuu, na ikekalanasya naau, na syaana ikeana ata ite na ithe vamwe na nyinya wasyo, ala matonya kwitaa na kusyeeya? Syakulwa ithe aendiye ku, itonya kwasya ai niwailungilye na inyaake wasyo?”

“Ndeto ya muthemba usu ndikwona itonya kulika thayuni wa mundu, ona mundu wikite uu oneka nde tei, nde umanyi, nde wuima wa umundu, nde wendo, na ndonaa mbee. Mundu ta usu ethiawa ate metho, no ta nthimo ila yaasya, ‘Nakwolotele ndata matuni, indi kila wooniye no kyaa kyakwa.’ Nye ndikwenda kutwika kilalinda kana ndiya, kutwika mundu utonya kulungya andu make ala waasisye, na amasyaa, na numasuviyaa. Ekanai na amiseni mambiye ninitikile Mulungu, kana usu mekwita Yesu, vau ve voka ni vaseyo ngeetikila. Kitumi nundu kuma tene vyu Muukamba niweesi Mulungu, na amwitaa Mumbi na Mwaturangi na Mwene Vinya Woonthe.”

Musili aendeeya, “Uvoo welekele Mulungu ndyamba kuleana nawo. Niwe munengani wa syaana, na niwe utunengae mbuwa, na nowe utunengae kyeni kya syua. Mulungu nowe unengae andu amwe iveti ili kana mbee. Indi mundu ukumbiya nilungye iveti syakwa vamwe na syaana ila isyaite, nitiwe na kiveti o kimwe, ndakaasyokele undu usu matuni makwa. Nundu mundu kulungya andu make muthemba usu ni kwananga musyi, na wiko wa muthemba usu ni wiko wa kimena, ti wiko wa wendo. Nye ndyamba kumena aka makwa na nthakame yakwa ila yi syaanani situ tusaite. Na mundu alungya iveti na syaana syasyo, ikathi ku? Kana nokwithiwa amiseni asu makyenda kutuvena iveti maitwae emo na makimesya syaana isu tusaite? Kana nokwithiwa kula maumite kwathelile iveti, weethiya mundu ndamba kutwaa ili kana itatu? Kwoou iveti ila mekwasya tulungye, nundu methiwa makisyenda maume kuu nasyo na makinuka kwoo na iveti situ ila twatwaiye, mathi oonthe vamwe na syaana situ ila twasyaiye?”

Andu oonthe nimethukiisye ndeto sya mutumiya usu Musili, na mamen’ya na kyongo kwonan’ya kana nimekwitikilana nasyo. Vatyi mundu ungi waasungiya undu ndetoni isu, ona amwe matyathinaswa ni kindu ta kyu kyaumite kwa amiseni.

Niwongelile ndeto isu vanini asya, “We Mutunga mwanaakwa, ethiwa nuneetikilile watwika Mukilisto, nuseyo, ndyuukuvata. Indi ndukaelye kundavya nilungye iveti ili syakwa, aamwenyu vamwe na syaana anaamwenyu na eitwamwenyu, akuuu na ainau. Andu aa oonthe makwa, ni mali yakwa ila nanengiwe ni Mulungu, Mumbi na Mwaturangi. Ona aamae na aausue maitu ala makwiye tene, kutwaana muthemba usu nikwo meesi, na tutitonya kutiana nakwo twaatiye undu wutonya kutwita mimeyo, ta mundu ukumelanilya nyama na ivindi atatanyukite yikololowa.”

Mutunga niwakwatiye uthei yingi, na aendeeya na ndeto syake asya, “Yuyu asyai nimweekiye nakwa o undu asyai mekanaa na mwaana woo, akwite kana ooiye atambite kutwaana. Ni undu wa utanu kwa mwaana wa muthemba usu esite kwinuka akoka kwithiya atwaaniwe, ona esa kukwata syaana. Indi yuyu nye asyai makwa, na andu makwa, o ngimunenga ndaiya ila syaana inengae asyai masyo, nienda kumutavya kana uvoo wu nineethiye vaa musyi niwuunema.”

Yila wawetiye ndeto isu, ai nukweemwa, inyaake Kambuwa niwasanzaikiye asya, “Mutunga mwaana waitu, o yila tunai na kyeva kingi tukyona ta wakwiye indi wesa o kwinka watwithiya twio thayu, Mutunga ndukasyokele ndeto isu, ethiwa ti matu makwa maleya kwiwa nesa. Twakutwaaniye ni kana musyi waku wutikese kwaa. Utonya ata kwasya nukweemwa ni uvoo wuseuvite uu?”

Nake Ng’amaithya alikya kateto asya, “Yuyu, Ai! Ai! Ai! Mutunga utonya kwasya uu ata, o yila wina kivetu na mwina kaana kanasyaiwe o iso iso, ni Kailu kivetu i kyaku watwaiwe wi kithekani? Yuyu ethiwa nukweemwa, tyo ta kwasya kana ndukwenda kivetu na ndukwenda syaana?”

Vookilile kinyungunyisyo, andu maina kukulan’ya mundu wethiye atwaiwe kivetu, kikaaswa, na kyaasyaa enuka, atonya ata kwasya ai ndekwenda kukitwaa? Maisye kana undu wa muthemba usu ndwaaiwika kuu Ukambani, nundu wonini woo vatyi undu wai vata kuvituka kutwaana kana kutwawa, na kumesya syaana.

Mumo mukuuwe wa Mutunga niwatungithisye muinae amwiya, “Mwa muinawa, eka ngutae ta ni mukuuu. Kailu nitwikalite nake o ivinda yaasanga kuma atwawa. Ni kivetu kithangaau, kivetu kyendete maundu ma muuwo, kivetu kisuviyaa andu ma musyi vaa kwakwa na kwa asyai maitu. Kailu ni kivetu kitanu, kivetu kitaendaa kiisukana ivetini ila ingi. Kailu atethasya wiya wa musyi na wa myuundani ena ngoo nzeyo, na athokasya aeni ena ulau na uthingu. Nikutavya kana kulea kwosa Kailu na kaana kaa unasyaiye e mokoni makwa, ni ta kutwiya kana nitwakuvitisye na weewa woo nundu witu, vandu va kwithiya nuututungiya muveya wina utanu. Yuyu Kailu na kaana kaa unasyaiye, aa wene vaa ni andu maku, o me maitu. Utonya kumaleya ata, utena kivetu kana kaana?”

“Yuyu muinawa waleya kivetu kila tweesi ni kyaku, wienda wikale mana ta mundu ute ukomo? Ukauwiwaa nuu? Ukaisaa wi weka? Ukatindanasya nau, kana wienda kutindaa o wi weka? Waenda kukoma, ukakwataswa muutiya nuu? Ukavangaa maundu ma musyi waku o wio weka, utena kivetu mvanga vamwe? Wesa kukuwa utumiye, ukasuviawa nuu embwa ndwina mukau na syaana? Wesa kukwa, ukathikwa nuu, embwa ndwina mukau na syaana? Kana ukalilikanawa nuu, wesa kukwa embwa ndwina mukau na syaana? Wathikwa, uketikiaswa kiwu nuu, uketikiaswa nzovi nuu, embwa ndwina mukau na syaana? Suaniya muno, mwa muinawa.”

Nivavindiswe kwa kavinda, na andu makeetesya Mutunga metho, makyenda atumue.

Mutunga atungithisye asya, “Yuyu inywi muunthing’iisya nose Kailu na kaana kala unasyaiye, ndikese kwikala nde kivetu, nundu kute eitu angi kuu Ukambani, mundu utonya o kwisa kutwaa umwe woo? Onethiwa nimwamanthiye kivetu, nundu nye ndatonya kwimanthiya mwiiu tukendana, tukewana, na twaatavya asyai na andu ma musyi, kana twienda tutwaane? Tene isu tyo nziya imwe ya kutwaana, yaani mundu kwimanziya ula ukwenda amutwae kana atwawe niwe? Yila eitu na anake mainaa wathi, amwe tyomendaniyaa wathini na makisa o kutwaana?”

Avindisye vanini, na eetelanga kana ve mundu ukutumuwa. Mutunga oona andu makilanilya, niwaendeeiye amongela ndeto ingi. Kwoou ameya, “Ve kitumi kingi kyuutuma niemwa. Yu mweekiye nesa, mukuuwa Mumo andwaaniya, ona vala ai na kivetu kyake Sekese. Tukineena yila yingi nimwawetiye kana Sekese ndaamba kusyaa amina kutwawa, indi we niwaisye mena utanu nundu Kailu ai muto, na asyaa kaana kau kakeethiwa o ta kake. Nye yila neewiye ndeto sya muthemba usu, nineewiye kimako thayuni embwa mukuuwa Mumo na muka Sekese matyaakwata kaana kuma matwaana. Navindiisya muno, nooniye e useyo Mumo na Sekese mekale na Kailu atwike kivetu kya keli kya Mumo. Na nundu yuyu nunasyaiye, kaana kau kakatwika koo me atatu. Kwoou nye ninooniye nditonya kuvena mukuuwa kivetu na kaana, o yila we na Sekese mate syaana. Ndikwenda Kailu alungwe asyoke kwoou, undu wisa kutwawa ni mundu ungi, nundu no musanga, ti mukuu muno undu waiwa ni muume. Musyi woo na musyi witu, misyi isu yeli niyatumiye nduu, na nduu isu

ndyailite kwanangwa nongi. Syaana syenyu yuyu nikwaka musyi wasyo, Mumo na iveti syake syeli, na syaana ila makasyaa.

“Nye ndikuneena uu ndwike ta ngumwamulila inywi asyai kana we mukuuwa na mukau. Niika kuweta woosyo wakwa. Ninywi mutonya kuwitikila kana mwaawuleya, na mwaandavya woosyo wenyu undu nye ndonya kwika.”

Kakwasi inyaa Kailu niwakulilye mwiitu woo undu ukuneena yuulu wa ndeto isu. Kailu asungiiye asya, “Nye niiwa nulanilwe vanini. Yila Mutunga wenukiye, nataniye muno na nasya kila nekalile neteelete nikyaumbuka, o tondu Muukamba waisye, ‘Ndanyuka mbola esaa o kumelya!’ Ngyuma nyumba nuke ikomanoni yii ya musyi, nukiye nisi ni kiveti kya Mutunga, na nauka ngwiite kaana kake. Ndyii na mosuaniyo angi ngooni, no asu. Indi yila nithukiisye na neewa undu Mutunga ukuneena, ninukiliilwe ni mosuaniyo angi ngooni, na no vinya kumaweta, indi ningumaweta.”

Kambuwa inyaa Mutunga niweyiye Kailu awete ni mosuaniyo ma muthemba mwau.

Kailu niwaendeeiye asya, “Nye kuma natwawa musyi wuu wa ithe kana nau waitu Musili na inya waitu Kambuwa, mwaana woo Mumo na kiveti kyake Sekese mekalite makinzuviya nesa vyu. Kwoou, natwikiye ta ngwataniye musyi na Mumo na Sekese. O twikalanitye nesa usu, nye ninainiye kwenda Mumo ta ewe muume wakwa, na kwenda Sekese ta ewe mwiuwe wakwa. Yiii, niwo, weethiya ningumenda vyu. Yuyu Mutunga enuka, natelemile muno ngyona ta nguthalukanwa na Mumo na Sekese, nivalaanwe namo. Indi ndyaaweta kindu ta kyu, ndikese kwoneka ta nguleyana. Nako kaana kaa ninasyaiye, keoneka katilyi ta Mumo vyu, na niiwa ta kukathin’ya embwa kakauma kwake katwike ka Mutunga muinae waitu. Kuneena kwa ukuvi, nye ningweemwa ni maundu asu ma kwasya nitiye Mumo ndwike muka wa Mutunga o undu mwavangite ngitwawa. Nye ndyuumena Mutunga, na nina wikwatyo atonya kunzuviya nesa vamwe na syaana situ. Niiwa ngoo ikusaniswe ta ikuthi na kwoko kwa aume, o yila nakwo kwoko kwa aka kuumikusya na vinya. Yuyu niika ata, ndikewithye andu amwe woo?”

Kailu avikisye ndeto syake vau, na aumya nondo aina kwongya mwaana nundu niwainite kwiiswa ni nzaa.

Ng’amaithya niwatumuiye yingi asya, “Yuyu onakwa ekai nineene tuteto tuvuthu. Yuyu ndeto isu syaneenwa vaa kuma yila tusyambiliilye, ni ndeto ndiku, ndeto sya vata. Yuyu tutinethiwa tukineena ta ve mundu ukweemanwa na ula ungi. Yuyu isu ni ndeto sya muuwo na ndeto sya kwaka misyi. Yuyu nienda kumanya kana nokwithiwa ve mwiitu Mutunga uvindiisyya ta wisa kwendana nake, undu mesa kwenda kutwaana? Yuyu nundu Akamba maisye, ‘Kithima ki mbee kityikwataswa’, tutikwenda Mutunga alee kiveti kila ki vaa methoni na kila kitawa kyake, ekale mana ate kiveti eteele akesa kumantha kingi ki mbee. Yuyu Mutunga nutonya kututheesya vau: twikukulya kana nivethiwa ve mwiitu mukwendana mutwaane?”

Andu oonthe mekisye metho vala ve Mutunga. Aneeniye akisuviya ndeto ila ikuma kanywa. Ameiye, “Nye ngyuma kuu niende kyalo India, o tondu Akamba mekaa maina kwiana, nineethiitwe ngina wathi na anake na eitu ma yiika yakwa. Twainiyaa kivaloni vaa vetawa Tumyaloni, andu matheete na nziya ila yeendete kuvika Katulani, vau no muvesi. Nye nundu nai na kyeeleelo kya kwamba kwiyiivanisya kuwawa kwa umau wakwa Kitoo, ndyaalungana na maundu ma kutwaana mituki, na kwoou vaty mwiitu naaweta kindu takyu ninake. Itina wa ivinda yaasa ni kithekani, yila nenukiye ninikalangite ngikulya uvo wa andu ma nzuke yakwa ala twainaa wathi vamwe, na niwite kana vakuvi oonthe nimatwaaniye na matwawa, no ta inye nityaalite ni nyoka nde kiveti.

“Yuyu nineethiye muika wungi, wula withiawa ukina. Vamwe na uu, nineewiye ai amiseni mainiye kwasya andu matwika Akilisto ni uthuku kuthi kwina wathi wa Akamba. Nineewiye maisye ai wathi wu niwutumaa anake na eitu maina kukomaa matambite kutwaana, na kana ai ona eitu amwe nimakuwaa mavu ma wathini. Ndyisi niki amiseni mendiye twanange kithiyo kyu kitu kya wathi. Kyai kithiyo kiseyo kwa andu ma muika,

kukomana mamanyane, na maine, na masunge, na mamanye undu matuma nduu ya kwisa kutwaana. Tene anake na eitu maneneva ona mataendete wathini, tyomakomaa vamwe na aangi maakuwa mavu? Wathi tiwo weekiyaa eitu mavu; na kuitava ti kindu kithuku.

“Kwoou nye yila ninenukiye, nineethiye eitu oonthe ala nainaa wathi namo matwaiwe. Indi susu Itiko neewaa akimbiya kana, “Eitu ala aseyo matithelaa”. Ona eitu amwe matwawa, nivatyaawa angi aseyo, na angi makisyawa na makyaaana mavikiisye kutwawa. No ta ila ndai yaasya, ‘Ndeme ivisi vokile yingi. Ni kyau? Ni kiwa’, nundu kiwa kimwe kyatemwa vasyokaa vakameya kingi vau kitinani. Kwoou, nye nekalile nisi kana eitu ma yiika yakwa ona matwawa maathela, wu ti undu, nundu no nginya vokile angi aseyo tamo.

“Yuyu muthenya ula nenukiye, ndanamba kuvika vaa musyi kwitu, ninatulanisye na mwiiitu umwe neesi e munini ndanamba kweenda kyaloni kyakwa. Aumite usini kutava kiwu, syua yelekele kuthuwa. Nitwasyaanisye twamanyana. Yila namwitiye, “Syokau”, nake niwambitikiye, “Mutunga”. Tutyaaneena muno, nundu niwenukute musyi kwoou akuite kiwu, nakwa ninenukute musyi kwitu nikuite isanduku. Akwatiye nziya ya kwoou, nakwa nakwata ya kwitu, na nziya syataanisya. Tutanathelekelya ninasiisye itina, nake asisya itina, metho moonana yingi, na kila umwe athelekelya. Ndyisi aendie avindiisye ata. Indi nye ndyaaulwa niwe, nekalile o ngililikana Syokau. Ni mwiiitu wa Kyalo na Vaita, na mukuuwe Mutisya twai nduu nene kuma twi anini, ninaendaa kwoou nake akyuka kwitu, ona twaendanisye vamwe Mwambasa kumanthana na Muli.

“Yuyu naweta Syokau, indi tutyaamba kwonana yingi undu tuneena maundu ma vata ta maundu ma kwisa kwendana kuvika kwisa kutwaana. Syokau nowe wi ngooni yakwa matuku aa. Ngamanthana nake tweeyange ngewa. Ambiiye onake niwetikilile atwika Mukilisto, na niweendaa Mulango ikanisani kuthaithiya vo. Nye yila naendiye uthaithini vau Mulango, namwoniye e vaasa, atilyi nthi mwangali wula andu aka mekalaa me oka, nakwa ndilyi nthi mwangali wula aume me oka mekalaa. Undu umwe wula ndonya kwika, ni kumwandikiya valuwa na kumukulya tumaundu tumwe. Ndyamba kuthi kwoou, nake ndamba kuka kwitu, nundu kithiyo kya Akamba nikivatanaa mwanake na mwiiitu kuthi kukethan’ya matambite kwithiwa makiivaan’ya, na asyai matambite kumanya uvoou wu. Indi onethiwa ti Syokau, tyo nginya kwithiwe angi, nenyu aa twi vaa tyomutonya kundetheesya na kungweteya amwe nakwa ngambiliilya kusuanisya nimamanye.”

Musili niwaneeniye ndeto sya kuminukilya kyathi kyu, nundu kweethiwe kwaina kutuka. Aisye, “Andu maitu, mwikiye nesa kuka twaneena maundu ma musyi twi vamwe. Kila mundu niweewa undu Mutunga, na Mumo, na Sekese, na Kailu masya. Oonthe ni andu aima, na matinaneena ndeto sya wana. Mwiona ata tweekanei na Kailu atwike kivetu kya keli kya Mumo, na mwiuwe wa Sekese?”

Andu nimasyaanisye, maina kung’othya mitwe, valeya kwithiwa mundu ukuleana na woni wu wa Ee-Kitoo. Aendeiye asya, “Nuseyo, nitunyaaikanei, na twiithi o twiitanyuka ndeto isu.”

Indi asyai ma Mutunga, Musili na muka Kambuwa, matiiwe makikulan’ya ta vethiwa ve undu mwaana woo wamukwatiye aenda kyalo kyaasavite ta uu. Inyaake eeiye ithe, “Akaendeeya atekumantha kivetu mituki, twailite kuthi kwausya kwa mundumuwe Kilului, twaamanye undu tutonya kwikana nake akaseuva.”

Musili amusungiiye asya, “Onakwa niona mwaana uu waitu ta wolilwe ni syithiyo sya vata sya Akamba, ta kithiyo kya kutwaana. Aleya kwambiliilya kumantha kivetu mituki, no nginya tuthi nake kwa mundumuwe akaiitwe na akinengwa muti kana mutheya wa kuumangaa, yuyu ukumantha kivetu ni kana one mwiiitu mekwendana.”

Maendiye kukoma na ndeto isu syi mutwe.

Nake Mutunga aendiye kukoma akivindiisya ndeto ingi syake mwene. Niwendaa muno onane na Syokau yingi, maeyange ngewa. Indi syithiyo sya Akamba nisyamavatanaa, andu makyona asu ta matonya kwiina kukoma me eli, nundu matyamanyite na matyamanyikite ta methiwa mesa kwenda kutwaana. Mwiiitu akivaswa ndavatawa kwonana na mwanake ula

ukumwivasya. Indi nundu Mutnga na Syokau matyeevaanasya, kwithiwa kwookililye nzuku anduni yuulu woo. Indi ve kindu kimwe kyai kya utanu kwoo, nundu nikyavinguite nziya imwe ya kumakoman'ya. Mutunga na Syokau, me eli nimamanyite kusoma na kwaandika. Mutunga amanyiiswe kusoma yila wai India; nake Syokau asyai make nimamutwaite sukulu vau Mulango, ona vala ti syaana nyingi sya eitu syasomaa ivinda yu. Asomangiye avika kilasi kya katatu, weethiya no utonya kwaandika na kusoma maundu. Kwoou Mutunga niwooniye e nziya nzeyo mambiliilye kwandikaniya valuwa, tondu utyai uvuthu kwonana metho kwa metho. Indi onamo matyai manavika vandu matonya kwambiliilya mivango ya kwisa kutwawa na kutwaana, nundu matyaaenda kuthi masembete mavote kilasi kyu. Meetelete mambe kumanyangana nesa, na kumanyithya asyai mivango ya muthemba usu, embwa nimakesa kwithiwa nayo.

6. Mutunga Nukumanthana na Syokau

Kuma wasyani na muukeni wa wumbano wula andu ma musyi mai nawo, Mutunga niwooniye ki, undu kila mundu wendaa akwate kivetu na makithiwa na syaana. Andu matyendaa aselewe ni kutwaana, nundu kyu ni kindu kya vata muno vala ve Muukamba. Ndaaeteela, niwekasiye kumonethya kana onake nukwenda kutwaana. Indi kwake vai kisiyiii o kimwe. Ndai anamba kwona mundu mewana undu mesa kutwaana. Kwoou, niwooniye niwailite kwilikya umanthini wa kivetu ena kithing'iisyo, onethiwa ndekwenda mikalaato mithuku.

Undu wa mbee ooniye amanthane na Syokau mwiitu wa Kyalo na Vaita. Usu nowe watialite atemutwae, kati wa ala weesangi vau vakuvi na kwoo, atanamba kuthi kyalo kya India. Amumanyite nundu ai muinae wa Mutisya, ula munyanyae wake wa tene. Akithi amutiye e kelitu. Niwamwisi, nikwithiwa niwamwonangaa, yila wathi kwoo kumanthana na Mutisya me mavisi maatindan'ye makiithya indo kana makisyima nyamu kithekani. Kwa vaati nzeyo, o muthenya wula Mutunga wenukiye, atnavika musyi kwoo, niwatulanilye na Syokau nake akyuma kutava kiwu. Yuyu ooniye Syokau aneneviye atwika mwiitu vyu, wianiiye kutwawa, ona vala matyaaneena maundu ma muthemba usu. Eekulasya ngooni, niki Syokau utaatwawa kuvika onayu, nundu ai museyo vyu uthyuni, na ai muima kwianani.

Mutunga asuaniye na avanga nziya ili sya kwonana na Syokau. Nziya imwe yai amwaandikiye kavaluwa, amutavye nukwenda meisa kwonana maeyange ngewa. Nziya ya keli, ooniye eke kuvanga na munyanyae Mutisya, mukuuwe wa Syokau, ni kana aende kumukethya. Kwoou atwiye atavye Mutisya amanyithye muinae Syokau, kana akenda kumwona ooka kumukethya.

Yai ivinda yaasa kuma Mutunga na Mutisya moonana. Ya mwisyo maelya kwonaniya Mwambasa, mbee wa Mutunga atanathi India. Indi enuka niweewiye kana Mutisya niwenukute tene, na akatwaana, na akaka nyumba o vau musyi kwa asyai make. Kwoou Mutunga ai na meya ma kwonana na munyanyae maeye ngewa, na akyosa uthei utonya kwonana na Syokau onake maneenange. Andu ala memwona aendete na makimukulya kula weendete, akamatavasya aendete kukethya munyanyae Mutisya wa Kyalo. Vatyithiwa mundu ukutalithya kana, o vamwe na kukethya Mutisya, akeethiwa aendete kumanthana na Syokau. Eekite ta mundu wekasya yaangi yaathe tusuni twili.

Syokau eethiitwe alikile sukulu vau Mulango, na akasomanga aavika kilasi kya katatu. Niwamanyite kusoma na kwaandika, o tondu nake Mutunga wamanyite e India. Yuyu Mutunga niwaandikiye Syokau kavaluwa ke kwasya atii:

“Kwa Syokau, muinae wa munyanyawa Mutisya,

Osa ngethi nakukethya nasyo nina utanu kwituma vala wui. Muthenya wula twakomaniye wumite usini nakwa numite kundu kwaasa muno, ngoo yakwa niyeewiye muyo ta wiime

wameneswa uki wa nzuki. Nataniye kwona kana yuyu niweyaniye watwika mwiitu muima, na wamesya nondo syausuwa kithui.

Keli ninataniye kwona kana onaku yuyu niwatwikiye Mukilisto, o tondu nakwa natwikiye yila nai India. Kwoou muthenya wa Kyumwa ninakwoniye uthaithini, indi tutyaaonana undu tukethan'ya, ona taeka kwisa kweeya ngewa. Andu mekalaa makunuite metho makisisya mwanake ula ukuneena na mwiitu, na makiina kumasuka kana kumailiila maundu matonya kwithiwa me ma uvungu. Indi nzuku sya muthemba usu syumanaa na mavindiisyo mavulikaa ta yiiya yundani yila kwi mbuwa. Ve maundu angi maingi na ma vata ala matumaa andu maneena, me akuu kana me ma muika, na andu matyailite kusukanaa o kila ivinda moona mwanake na mwiitu makineena.

Nienda kumanyithya kana ngauka kwenyu muthenya wa Kyumwa, matuku 15 ma mwei wuu wa Katatu tunakwatiye. Ngeethiwa ngyuka kukethya mukuuu Mutisya, ula wisi kana ni munyanyawa wa tene, o kuma twi anini. Nivavitite myaka mingi tutonana, na yuyu twienda tukilye unyanya witu na tukyeeya ngewa.

Kwoou ninguukulya kwa ndaiya, nye naku twionana navika kwenyu, onaku tukethan'ye na tukimanyananga, nundu wai munini ngyuma kuu, onethiwa no wambonanganisyya na Mutisya.

Ngethesya mukuuu.

Ninye Tito Mutunga, na naandika valuwa wuu matuku 10 March.

Mutunga akwiiye valuwa wu aenda nawo ikanisani, ni kana anenge Syokau embwa akooka uthaithini. Kwoou niwataniye kwona Syokau vau, na amunengeleelya valuwa, indi matyaaneenanga ateo kukethan'ya.

Syokau niwataniye muno kukwata valuwa wu, nundu yu niyo yai ivinda ya mbee kwake kukwata kindu kitawa valuwa. Amikwiiye enuka nayo amisuviite, movaka esa kumivinguiya musyi amina kuya liu. Amivinguiye moko makitetemanga, nundu niwoolanilwe ni kila kyatumite Mutunga amwaandikiya valuwa, nikwithiwa matyeesene undu maandikaniya mavaluwa. Ona asyai ma Syokau nimeeloelile akimisoma, na mamukulya ula wamweeteiye u valuwa. Niwamasomee valuwa, mamanya kana Mutunga akooka kukethya munyanyae, na noukwenda emwona nake makethan'ye. Asyai ma Syokau mamwiiye ni valuwa museyo, ailite kuwiiya nesa wutikese kulika ni muthwa.

Syokau niwaandikiye Mutunga usungiyu wa valuwa, amwiya:

“Kwa Tito Mutunga,

Nineewiye utanu mwingi kukwata valuwa waku. Nekalile ngiwusoma yingi na yingi, movaka ona utuku weethiya ningweemwa ni kukoma nilikwe. Wu niwo valuwa wakwa wa mbee kuma namanya kusoma na kwaandika. Ona ndyisi undu valuwa syaandikawa, nundu wuu niwo wakwa wa mbee kwaandika. Indi nienda kuutungiya muveya nundu wa valuwa wu, na nundu wa kumanyithya kana ukooka kukethya mukuuwa. Nininasomee asyai na Mutisya na muka valuwa. Kwoou kila mundu niwisi ukooka kuu kwitu. Tukeethiwa tukwetele. Niwimantha kautheli onakwa tutumuan'ye ngumanyange, ona vala ukeethiwa wukite kukethya munyanyau. Ithyoontho tutwiye o vandu vamwe, kwoou mweeni wake no mweeni waitu vamwe ithyoontho.

“Osa ngethi syakwa. Nikumanyikthya kana onakwa ninavaatiiswe natwika Loisi Syokau wa Kyalo. Niwakethwa ni mukuuwa Mutisya.

“Ninye Loisi Syokau. Naandika valuwa wuu matuku 12 March 19...”

Mutunga niwatavisye asyai make kana akaenda kukethya munyanyae Mutisya, mukuuwe wa Syokau. Meethiitwe na kyuuyu nundu wake, makyona ta utakesa kutwaana mituki. Kwoou nimasuaniite kuthi kumwauwisya kwa mundumuwe Kilului, mamanye vala utonya kumya muka na makinengwa muthya wake atumiyae yila ukuneena na mwiitu matonya kwisa kutwaana. Indi yila mamanyiye kana akathi kukethya munyanyae Mutisya, na akyonana na Syokau, nimambiye kutisya kuthi kumwauwisya.

Mutunga niweeteelile kyathi kya kuthi kukethan'ya, avulanitye meya ma kwonana na Mutisya na kwona Loisi Syokau. Indi noweesi kwianana na kithiyo kya Akamba, ndeonana na Syokau kwa kavinda kaasa, nundu matyai matumite nduu undu methiwa makiivaan'ya. Onake Syokau ekalile eteelete kyathi kyu ena meya ma kwenda kwonana na Mutunga, ona vala kyai kyathi kyake kya kuthi kukethan'ya na mukuuwe Mutisya.

Amina kwinuka vavitukiye ta matuku atatu, na muthenya wa kana Mutunga niwaisye nukweendan'ya na Mumo makaithye. Mutunga ni ta woolitwe ni ndithya, kwoou aendiye na mukuuwe aamulilikan'ye undu andu maithasya. Nowesi kana indo imwe kati wa isu nosyo wiasiswa nasyo avika vandu va kukwata kivetu. Novo vaumite ila syaasitye Sekese na Kailu.

Yila matuku mavikiye ma kuthi kuketyha Mutisya, Mutunga niwaumiye musyi o kwakyesanga. Atiye indo syakamwa na syatwawa ndithya ni mukuuwe Mumo. Vai o indo mbingaingi, na malunga, na mbui, o tondu Akamba makothete kwiithya indo. Umae ai muthwii indoni, onake ithe ai na ndithya nene ya indo na mbui na malunga.

Mutisya matwiye utumoni umwe witawa Kathukini. Mwangali wa uthuiloni wa syua, utumo wu wutheete waalika usini wa Muilini (o wula witawa Kalundu naku wumite syiimani sya Kitui). Kalundu nivenzitwe ithima sya andu kutava kiwu, na ingi sya kunyithya indo. Yu nundu yai ivinda ya thano, usi niwang'alite, na andu makenza ithima sya kutava kiwu na ingi sya kunyithya indo, ila syitawa mivuko. Indi andu amwe matavaa kiwu kalusini ka Kivunya kala kaumite Kithambangii vala vai kitho, ethiwa moonaa vau ta vakuvangi. Mutunga avitukile ithekani niwakuthuwaa tuvii, na kundu kungi akitulan'ya na tutulu tweendete myuundani kumantha liu ta mbemba numu, kana maanga. Ona makuli nowooniye amwe matulite mitini utee wa myuunda. Indi ndaalungana na nyamu isu sya kithekani, nundu kyongo kyake kyeelekele vala ve Mutisya na Syokau.

Indi ve kindu kimwe Mutunga e nziyani kyamutisise amba kusembasemba elekele kula waendete. Akiviti vandu vatindimalite na vakameya nyeki ukethiya imwe niseseeye nziya, akililye akitambya oona kwa kithulumukilo nzoka ikyamanite nziyani. Nzoka yekalite vau ukethiya mutwe wi nyekini mwangali umwe, na mwitho nawo nuvwikitwe ni nyeki mwangali wula wungi. E vakuvi kumikinya niwayikisye amituila, indi atiiuka avaluka mukilo wa i nzoka. Nayo yila yeewiye kituu kya kuvaluka kwake, yeekiye kusemba yathelekelya nyekini, yatiya Mutunga eweka akitetema ni vwiya.

Yila waeletye kwona nzoka kwai ivinda yaasa ivituku, nundu no yila wai India. Ve andu amwe ma India mekalaa mekiite nzoka iteteni, kana maleveni, kana ikavuni. Isu ni nzoka sya kusyaiiswa na kwiloelwa ni andu. Ene methiawa na mbeve mekukuna, na nzoka yeewa wasya wa mbeve, ikyukilya mutwe na ikiina kuthyuuwa ngingo isyaiisye andu, o undu mukuni wa mbeve ukumyoneleelya. Kaingi nzoka isu syithiawa syi sya muthemba wa kiko, na yila syuusyaiisya ala mekwiloela, nivuviiyaa ngingo ikekala ta kitala kya mundu. Indi syithiawa syumitwe ivai, ni kana undu syuuma mundu ndakakwatwe ni ivai yasyo awae kana akwe. Mutunga asembiye o yimwe yimwe akiite nzoka isu watulumanitye nayo; onayo i nzoka yasembiye o yimwe yimwe imukiite yathelekelya nyekini na makuthuni. Vau vatyai saa sya kuisya itina, kwa nzoka na kwa mundu.

Mutunga avikiye kwa munyanyae Mutisya ta syua yikyuungama. Anyanya asu me eli, makethanise na utanu utaweteka na makungulana, makiyana:

“Mwa Mutunga!”

“Mwa Mutisya!”

Na masyokela yingi na yingi:

“Mwa Mutunga!”

“Mwa Mutisya!”

“Utwiye ata mwa, myaka isu ithelete kuma yila tweelya kwonana twi Mwambasa?” Mutisya akuliilya munyanyae.

Nake asya, “Mwa, ndunzisyee, na nukwona kana nio thayu taku! Ndwiye nesa mwa, matuku asu oonthe. Naendiye kundu kwaasa, na nesa kwinuka ni muima.”

“Onakwa nikalite ngiwa nesa. Undu ula unene neekiye nauma Mwambasa, ni kukwata kiveti. Natwaiye Ilaa mwiiu wa Kyeema na Kalunde, na nitwakwatiye twaana tutatu, na notweendeeye na kwiyongelanga syaana. We nokwithiwa woolilwe kana syaana ni uthwii kwa Muukamba!”

Mamba kutheka, o makisisya syaana ili ila syai vakuvi. Mutisya niwaendeeiye amwiya, “Ilaa niwe ukutuuwiya liu, akitetheeswa ni Syokau, muinawa ula weesi e munini, nundu ndaamba kutwawa eo vaa musyi.” Itina wa kukethan’ya na Mutisya, Mutunga niwakethisye muka Ilaa, na muinae Loisi Syokau, na syaana, na esa o kumanthana na asyai moo moonana amatumusya, nundu nimo mai ene musyi.

Kyooko indo itanatwawa ndithya, Mutisya niwakwatiye mbui imwe, ndila nene, ya kumuthokya munyanyae, na amyuwaa na amithinza. Mbui isu niyo matindiye makiya movaka kwenda kutuka. Ilaa na Syokau masevisye nyama imwe sya kuvivya, na ingi sya kukaanga, na ingi sya kutheukya, na ingi sya kuvoka nasyo. Nimauiwiye maliu angi ma mithemba, ta musele, na ngima, na isyo sya muthokoi wuvulanitwe na nthooko, na maandasi ta ala mauwawa Mwambasa kana Kitui. Vai kyai, nikwithiwa yuyu andu meethiitwe manambiliilya kunyusaa kyai kikiitwe sukali mwingi. Andu nimakasawa makiwa ai manywa kyai kwi kuthithu kikalungya mbevo, na makinywa kwi kuvyu kikalungya muutiya! Indi isu syai o ndeto sya kukuna viasala, na kwendetheesya andu manyusae kyai, kiimatethya na kitekumatethya. Ona andu amwe mainiye kukinywa muno, mekiite sukali mwingi na yiiya ya ithumo, movaka kyaina kumalumya vakuvi ta undu nzovi ilumasya andu amwe. Asu matyatindaa mundu atanywite kyai. Mbee wa kyai kulika anduni, Akamba manyusaa usuu kana yiiya yaatu; na atumiya aume na aka manyusaa nzovi indi ti kila muthenya. Andu masevasya nzovi na uki wa nzuki kana iwa imilitwe ikauma ngoyoo, na kuinda na myaatine movaka uki wukiwa, yaani wukyaata na wiimesya vinya wa kukwata mundu awunyuwa mwingi.

Mutunga na Mutisya nimalikile ngewani. Kila umwe niwatavisye ula ungi ukewa wake undu weekiye kuma mataaniisya Mwambasa. Indi ngewa ya Mutisya yai nguvi, yaelekanwa na ila ya Mutunga. Eeiye munyanyae kana, mataanisya aendeeiye o kuthukuma Mwambasa, amooan’ya mbesa na esa kwinkuka. Amwiiye athukumaa muno muno nthini wa nyumba sya atayili yaani athwii anene, ta kutandika itanda atayili maamuka, na kuthambya miiyo atayili mamina kuya, na kuthambya nguwa sya atayili mamina kwivukya, na kuthambya syoo sya atayili maenda kumiya na kumaa, na kuthambya matavika ma atayili maya muno na matavika, na kusevya nza ethiwa atayili mai na myuunda kuthyululuka nyumba syoo. Atayili amwe mai Alavu na ala angi mai Aindi.

Indi Mutisya amwiiye ekalile esa kukola wiya wu, na nundu atayili amwe matyamwikaa nesa, ta aka moo amwe nimamutetasya, na aume moo nimamukunaa makimwiya athukume atekuungama. Vamwe na uu, kamusaala kala atayili asu mamunengae, kai kaindo kaniini kasyaanwa na wiya mwingi wula watethasya kila muthenya. atayili matyamunengae ona muthenya umwe wa kuthumuwa. Kwoou, Mutisya ooniye ndekwenda kwikala Usuini ivinda yaasa akithukumiya andu ma muthemba usu. Niwendiye kwinkuka akatethasye wiya wake wa kuithya indo na kuima. Euka ndaakala ivinda yaasa akisa kwonana na Ilaa. Kwoou mwiiu usu niwe meewaniye amutwae, na asyai moo meetikiisya na matuma nduu sya misyi ni kana matwaane. Nimatwaaniye, na maina kusyaa, weethiya yu mai na syaana itatu. Ilaa ai muito, ivu ya kaana kangu. Kaana kala kakuu nikaendaa sukulu, nundu yu andu meethiwe manambiliilya kwona useyo wa kisomo kya sukulu.

O mekalanga, meteelete liu uvye, Mutisya niweeiye Mutunga mambe kuthi akamwon’ye muunda vala we na Ilaa maimaa. Meekiye uu ni kana mamina kuya, Mutunga amaeeeye ngewa yake nundu yai ndaasa kuvituka ya Mutisya. Vamwe na uu, Ilaa na Syokau mendaa methiwe maminite kuuwa, ni kana onamo methukiisye matikese kuvitwa ni ngewa isu ya Mutunga. Nimeesi ngewa ya Mutisya, nundu enuka niwamatavisye undu wekaa e Mwambasa.

Indi matanamba kukila maende muundani, Ilaa na Syokau nimamanengiye nyama imwe sya mbau mavivitye, ni kana mathi makiya na kuthuuna mavindi makyanganga muundani. Kwoou nimookilile maenda muundani, nawo wai itheyo wa musyi, vala asyai manengete Mutisya kitheka aatema muunda, amina kutwaana. Vaita na Kyalo, asyai ma Mutisya, mai na kitheka kinene, kyaaniye kwa kutuwa, na kuima miunda, na kuithya indo, ona kusyima nyamu sya kithekani.

Vala Mutisya na Ilaa maimite na maavanda mai na ngetha nzeyo ya mbemba na mwee na nthooko, na meethiitwe mambiliilya kusyula mbemba imwe ni kana syathuke maseuvye muunda mbuwa ya uuwa itanainga. Mai na nthooko nyingi, na mboso mbuthu. Kilungu kimwe nimavandite mwee, indi mai manawuketha wukauma muundani. Ngiti ya Mutisya niyaendanisye namo, indi weethiya kyeeleelo kinene kyayo kyai kukwata mavindi ma mbau ithuune na kukukula. Mutunga niwatavisye Mutisya kana onake ai na ngiti yake yai nguu, indi ndaukite nayo nundu ndyai musyi akyuma vo, nikwithiwa mukuuwe Mumo niwaendete ndithya nayo. Mutunga niwendeeiswe muno ni wiimi wa Mutisya na Ilaa, na onake akwatwa ni wendi mwingi wa kuima mbuwa ya uuwa.

Aui ma liu meethinisye muno mauwa liu wi musamo museyo, na muuke museyo nundu wa kuwukaanga na mauta na itunguu, na mekiite mbisali mbokani. Oonthe maiye liu me vamwe, Mutisya, na Ilaa, na syaana syoo itatu, na Syokau, na Mutunga mweeni woo. Matyai matonya kuya nyama ila syai vo syaathela, indi imwe nisyatwilitwe asyai ma Mutisya na andu ala angi ma vau musyi. O tondu Akamba mekaa, Mutisya niwatilile kuu kumwe kwa ndila anenga Mutunga enuke nakwo, ni kana akaiye musyi na andu make. Maiye liu makitheka muno na utanu wa unyanya, na wa kwonana yingi itina wa ivinda yaasa. Mutunga niwendeeswe kumanyana na Ilaa, na kwona syaana syoo ila yuyu syeethiwe syeendeeye kuneneva, na kamwe kakambiliilya sukulu. Mutunga ooniye munyanyae niwamutiangite itina ngalikoni isu ya kwithiwa na musyi wake mwene vamwe na Ilaa.

Mamina kuya na kuvuna, yu nimalikanile na ngewa ya Mutunga. Niwamatavisye undu wa kyalo kyake ukangani kuma Mwambasa kuvika India, na kwikala kwake kwo, muvaka esa kutulan'ya na Muli, na matuma nduu nundu yuyu nimoowaiye umaita, mamina kwitikila makatwika Akilisto. Mutunga niwamatavisye maundu maingi, o ala watavitye ikomano ya andu ala mookite musyi kumuthokya enuka. Mutisya na andu make meethukisye maseng'ete muno, na mavulan'ya kwithukiisya na kumukulya mokulyo maingi.

Ta Mutisya niwamukulilye, "Andu ma India maisaa kyau, muno muno? Me myuunda ta kuu kwitu? Me indo ta ng'ombe na malunga na mbui?" Na kweendeeya. Mutunga niwaeleisye asungiya mokulyo asu. Ameiye, "Nimaisaa musele muno muno na kyavati, na andu amwe matyiisaa nyama nongi, maisaa mavoka me moka, kana amwe makiya mathae vandu va nyama."

Niwaendeeiye ameya kana, "Ve andu amwe ma India me myuunda, indi aingi matwiye misyi kana tauni nini na ingi nene, na kwoou ta asu matyi myuunda ona kalunda kaniini. Aindi amwe ni nya muno, ona matyona vandu mundu wiima kana akaka kasumba; na amwe kati wa asu nya makomaa nza utee wa nduka, na angi mitaoni vala kiwu kyeendelaa yila kute mbuwa. Mbuwa ila mbingi ikothaa kuwa kwo mweini wa thanthatu kuvika wa nyaanya, na ikyuwa nyingi muno.

"Yii, nthi ya India kwi ng'ombe nyingi. Imwe ni muthemba wi matu maasa, na ngathi nene, na mwithi wi vwiya mwingi. Aindi aingi matalaa ng'ombe ta nyamu ntheu, na ila nga ta nisyo nyinya wa andu oonthe, nundu isu nga nimaithasya yiiya, na mauta, na andu matumiyaa mai masyo ta ngu sya mwaki vandu va miti. Aindi aingi matyisyaa nyama sya ng'ombe nundu mamitalaa ni kindu kitheu ngalikoni ya uthaithi ona vala matithaithaa i ng'ombe. Me mithemba mingi ya ila metaa ngai sya mivwanano, imwe ni syindu syi thayu, na ingi ni syindu iseuvitwe ni andu, na ingi no syumbe sya vaa nthi kana matuni. Indi no Aindi avuthu mesi na maikiiyaa kana ve Mulungu, na kana niwe Mumbi na Mwatuangi wa syindu syoonthe vaa yuulu wa nthi na matuni. Me myako minene ya makalu, ala makiye

mithemba imwe ya isu metaa ngai syoo, na nivo mathembeyaa. Aingi maasya na maikiiyaa kana mundu akwa akasyoka kusyawa yingi na yingi, atilyi undu ungi ta nyamu ya kitheka, kana mbiya, kana ikuyu, o kwianana na useyo kana uthuku wula withiwa eekaa e mundu.”

Mutunga niwamaeeye ngewa yake ndaasa, ya yila wekalaa India, na mendeeswa muno ni kwiwa uvoo wa nthi isu. Ivindani yu, kuu kwitu kwai Aindi aingi matwiye kwo, ala muno muno makunaa viasala sya ndukani misyini ila minene, ona nduwani imwe. Ni Aindi navu teneni, nomo mavinguiye kwaka tutuka nduwani na na na, kuu Ukambani ona Kenya. Indi ivinda yu ti andu aingi maumite kuu kwitu ala maendaa India. Kwoou nthi isu yai ngeni matuni ma ala meethukiisyya Mutunga na ngewa yake, undu wonangiye kutilyi yila wai kuu. Ta Syokau oonekaa akyendeeswa muno ni kwiwa undu Aindi matwiye kuu nthi isu yoo, na kila maisaa, na mawiya ala matethasya. Niwambiiye kukwatwa ni mumeo wa kwisa kuthi kwo akeyonee. Indi niweesi kana isu no ta ndoto ya mana kwa mundu take, asi niwisa kuthi India ta undu Mutunga wekite.

Syua ni ta yeekalaatile kwa ala meethukiisye undu ula Mutunga wamatavasya, nundu matyaaona yikisa kwelekela kuthuwa. Meekiye kwasya akesa kwongela amaeeeye ngewa yake ivinda yingi. Kwoou nimoonye nimataanisye, Mutunga enuke atanatukiwa, ona vala kwai mwei. Mutisya niweeeye Syokau aumaasye Mutunga, nundu niweesi nomendaa kuneenanga me oka, meo vau vakuvi na musyi.

7. Loisi Syokau Aumaaitye Tito Mutunga

Loisi Syokau eewiye muyo ngooni, yila mukuuwe Mutisya wamwiiye aumaasye Tito Mutunga, na akimwoneleelya kasila kangu kakuvangi ka kuthi kwo. Yuyu, andu ma Mutisya mamina kutianiya uvoo na Mutunga, Syokau niwaumaalukanilye nake amukwiiye nyama ya kuu kwa mbui ila mamunengete enuke nayo. Mutunga niwatungiye Mutisya na andu make muveya mwingi, nundu woo kumuthokya nesa wiana uu, na kumuuwiya liu wuseuvite uu.

Ona matanavika vaasa kuma muviyani kwaa Mutisya, Mutunga na Syokau nimambiliilye kuuma ndeto. Mutunga amwiiye, “Nye niwiye utanu kuka kuu kwenyu na kukwona yingi na kutinda twi ithyoonthe vamwe. Kitumi kinene kya kwasya uu, nikwithiwa nye nonaa wi mwoo kwonekanga.”

Syokau amutungithya, “Onakwa niwiye utanu kukwona, nundu yila tweelya kwonaniya ikanisani tutaakwata uthei tutumuan’ya.”

Makoman’ya metho na makeneesya itheka.

“Yila nye nakwoniye wumite kutava kiwu nakwa ninukite kuma India, ve kaundu kambukiye nendaa ukukulya, indi naemeleelwa, nundu ndyendaa ukuthuumukila na ndeto sya muthemba usu. Nesaa kuukulya undu mwiimiu witawa, na undu mwi syaana syiana, nundu noonaa ta withiwa watwaiwe na waasyaa. Indi umunthi tondu nikwithiye vaa kwenyu, ninimanyiye ndwi mutwae, kana nokwithiwa watwaiwe na waleana na mwiimiu, na yu wasyoka musyi. Ona mukuuu nundambisye ndwaamba kutwawa.”

Syokau niwathekiye na amwiya, “Woonaa ivityo, nundu weethiitwe waendiye tene, na wavitwa ni maundu ma kuu undu maendeeye. Nye ndyaamba kutwawa, indi aingi ma yiika yakwa nimatwaiwe na matwaana na masyaana.” Syokau niwamuweteiye eitu na anake amwe kati wa asu, na amwiya vatiitwe o eli kana atatu, ala mate aume kana iveti, ala meteelete o take. Indi amwiiye no nginya methiwe me vakuvi kutwawa na kutwaana.

“Niki we utaatwawa, kana wi umwe wa asu me vakuvi kutwawa?”, Mutunga amukulya, ilomo syake ikeneesye itheka na amusyaisye metho nthini. Ngooni kwake nowamwiloelaa, undu woonaa aseuvite uthyuni. Na kinthini endaa amusungiye amwiye nde vakuvi kutwawa, ni kana amanye mwanya wake wa kutwawa ti muinge.

“Wingulya uu niki?”, Syokau ekya Mutunga ndeto na mituki ta mundu ukwaatha mbaaluku na yaangi.”Nye ndyaatwawa, nundu ndyaamba kwona mwanake twendana undu

twisa kutwaana. Onamo asyai makwa matyaaokewa ni asyai angi, methiwa makimanthiya mwaana woo kivetu. Ndyaaenda kusembeya kutwawa ai no ni kana nilike mukwilini wa ala atwae. Tene ko wuusuaniiyaa ata wiingulya uu? Nundu uneewiye ta ve mwanake ukumantha kivetu? Waambathiiya we no nimuthiane nimanyange maundu make, na mwikalo wake, na musyi wake undu wutilyi. Nikalaa o neteele, ula ukethiwa e wakwa ese kumbuka, na twendana vau nivo vesa kuma maundu ma kwisa kutwaana.”

“Ekai, ti uthuku kukulya mundu ikulyo ya muthemba usu, ta kukulya mundu wianiiye kutwawa. Na ndyi mundu ungi ninaaiwa akimantha kivetu. Ninenukiye o mituki na vatyi mundu waanzembesya ndeto sya muthemba usu. Niki utaaelya kwona mwanake mweeyanga ngewa sya kwaka musyi? We mwene, ko umenete anake na aume? Kana nokwithiwa aume makukiyaa, nundu niwasomiye sukulu na weetikila watwika Mukilisto?”

Syokau ambiye kwona ta ukumitiiwa ni mokulyo ma muthemba usu. Kwoou mituki niwaisye, “Aiyee! Aiyee! Nye ndimenete anake na ndimenete aume. Indi kwi anake na anake, na kwi aume na aume.”

Mutunga amutungithya, “Kwasya uu ni ta kwasya ata? Ndikuukwatya nesa.”

“Asi, Tito we ndwi mwanake na ndwi munduume. Tyowisi mikalile yoo nivathukene. Ve amwe mundu withukiisya makineena, kana akeloela meko moo, ukethiya ndanendeswa nimo nongi, taeka kwisa kutwika ai nimekalan’ya ta munduume na mundumuka. Indi, owo onamo eitu na ivetu, kati woo nivethiwa kivathukan’yo. Ti kila mwanake kana munduume utonya kutwika muume museyo ukwendana na muka na kwikalan’ya nesa. Ti kila mwanake kana munduume utonya kusuviya kivetu na syaana syoo ikeaniiwa na makethiwa na kusuviana, na muuwo, na ndaiya, na wendo. O ta uu, ti kila mwiiitu kana mundumuka utonya kutwika kivetu kiseyo kikwendana na muume na kikumusuviya akeaniiwa.”

Amina kuvindangya vanini ndeto syambe kulika mutwe nesa, Syokau niwaendeeiye: “Maundu asu waweta-i, ni tamo ma vata muno nthini wa kwikalan’ya mundu na muka kana mundu na muume? Owo, asu ni maundu malumu na ma vata vya, kwa andu matwaanite. Kutwaana ti kindu kivuthu, nundu ni kindu kikonetye mathayu ma andu aingi, ti muume na muka me moka, nundu nimesaa kusyaa maakwata syaana, na ve andu ala mekalanasya namo nundu matituwaa me moka ta mundu uvingiwe yela.”

Mutunga niwakuliile Syokau, akyenda amanyange kila wendete kithiwe vo kwa mundu ula ukenda ese kumutwaa.

Amwiiye, “Kwianana na kithiyo kya Akamba, utwae ni kindu kivulanasya na kuthengeanisya andu ma mithemba ili: umwe mundumuume na ungi mundumuka. Mikalo yoo na meko moo, isu nitonya kumalulumilan’ya, mekale nesa, mena utanu na muuwo, na mena ndaiya umwe kwa ula ungi. Indi mikalo yoo no itonya kumavalaan’ya mbola mbola, kana kwa kithuumukilo, na maendete nziyani imwe i nziya yoo ikataanisya yaatwika ili. Kwoou, nye niona mundu mwanake kana mwiiitu ailite kwisilya muno na kwivuanisya umwe kwa ula ungi, ni kana vatonyeka matikese kwilikya utwae nawo umaalyukile wutwike mwaki wa kumavivya. Kwavikwa vau andu ni kwiina kwasya na nthimo kana, ‘Aumiye kikaangini avota makaani!’”

“Ai, Loisi kithi we niwisi nthimo? Nye imwe nisyambulile naenda weenini kwaasa.”

“Yii, nonisange imwe. Ni vata na nthimo nundu wui mwingi wa Akamba wi nthimoni situ. Yila nasomaa kilasini kya keli, Mwalimu Sakayo Mumo niwatumanyiasya nthimo. Atwiyaa ve maundu maliku matonya kwithiwa mevithite nthimoni. Imwe ni sya kukan’ya andu matikalike mbangani, kana matikeke maundu mathuku. Ingi ni sya kwoneleelya na kumanyisya maundu mana kwa nziya ya ngelekan’yo. Ve ingi syonanasya maundu ala andu mekaa, na ingi syonanasya umanyi yuulu wa andu, na nyamu sya kithekani, na yuulu wa syindu ila syumbitwe. Tito, tukaina kuneena undu wa nthimo tuwuneena kwaatuka vya, indi wu tondu tiwo twiikwete, tukawusyokeya ivinda yingi twesa kwonana. Kana ethiwa niwisi Mwalimu Mumo, ula usomethasya Mulango, noomukulya aakweeleangya muno uvoo wa nthimo, na aakutavya nyingi tondu watutavasya tukisoma. Ona andu aingi ukethukiisya

makineena, mavulanasya nthimo na ndeto, ukethiya kwithukiisya ndeto syoo ni undu wi muyo. And makineena, nthimo nisyikiyaa liu wa matu musamo museyo.”

“Ngamanthana na Mwalimu Mumo tweeye ngewa. Ivinda yimwe niwokiye kwitu kungulanga maundu ma India, na namweeya ngewa yakwa. Ambiiye ninithi vau sukulu ngaeeye syaana ngewa isu, nundu aisye eewiye yi muyo na ikimanyithan’ya maundu maingi meu.”

“Yii, Tito, ngewa yaku onaitu twiwiye ikyendeesya na yi muyo muno. Tutileya kumyeeeya andu angi.”

“Nye ngithi Mwambasa na ngisa kuthi India na kwikalanga kwo, ndyeesi ngewa isu ta itonya kweewa andu makewa yiimendeesya. Ona Mwalimu Mumo ambiiye ninimyaandike numye ivuku yayo, ivuku yitonya kusomwa ni andu aingi. Ona vala nye ninamanyiye kusoma na kwaandika yila nai India, ndyisi undu ivuku yaandikawa. Ateo Mwalimu Sakayo ambiiye akambeesya undu mavuku maandikawa, na undu masevaswa kuvikiya kwisa kusomwa ni andu ala angi.

“Indi tusyoke vala tuuneena undu wa anake na eitu ala mekwenda kutwaana. Nuwetiye kana wonini waku, mundu ndailite kwilikya utwaanini, no undu wa kwenda kutwawa kana kutwaana ta andu ala angi. Ve vata kwisuviya ukimanthana na mundu mutonya kwikalan’ya ivinda yaasa, ti kwikalan’ya mwei umwe, kana myei itaano, kana myaka ili. Indi ni mundu mutonya kwikalan’ya thayu wenyu woonthe, onethiwa wukuivite kana waasavite ata. Ona vala mbee ndimanyikaa vyu, indi mundu akilikana na utwaani ethiawa na wikwatyo wa kwikalan’ya ivinda yaasa. Kyu ni kyeeleelo kilumu na kya vata. Indi ti atwaani na atwawa oonthe mavikaa mwisyo wa kyo. Vala mutwawa na mutwaani makinyilaa mamina kutwaana, nivethiawa itheka nthungu vala mailite kulikila mate kutetema ni vwiya, na nivethiawa ivinda ya kivindu kitonya kutuma mosya nziya, na nivethiawa mbusi syi kiwu mailite kuinga makwatianiye, na nivethiawa miwa itonya kutonyanga nyaai syoo, nivethiawa syiima ndulu mailite kulisa makwatianiye.

“Uu ni kwasya kana, mwamina kutwaana ti undu uvuthu, kwikalan’ya na mundu ungi myaka ya thayu wenyu yoonthe. Indi ti maundu ala momu me moka, nundu ona vatilyi uu, utwae na utwaani wi maundu maingi maseyo ma kutanithya asu mekwikalan’ya muume na muka, matwaanite kana ona matatwaanite. Ve useyo na utanu wa kukiakian’ya yila ve kyeva na kiiyo, na ve useyo na utanu wa kwongelana vinya thayuni, na ve useyo na utanu wa kukwatianiya maunduni maingi ala makoneteye mathayu moo ona mathayu ma andu ala angi, na ve useyo na utanu wa kunengane ndaiya umwe kwa ula ungi, na ve useyo na utanu wa kuthokya aeni na kuthokwa ni andu angi, na ve useyo na utanu wa kwaka musyi vamwe, na ve useyo na utanu wa kweeya syaana na kwilulumiiya syiane itwike andu aima, na ve useyo na utanu wa kwendana, mundu ethiwe akimanya kana ve mundu we wuumwenda na ngoo yaku ki, nake ukukwenda na ngoo yake ki. Wu ni undu wa vata muno. Ve useyo na utanu wa kwiisaniya liu na syindu ila syithiwa vo, na ve useyo na utanu wa kwikalan’ya mundu ndakethiwe na wii thayuni, na ve useyo na utanu wa kwikalan’ya wuungu wa kyaala kimwe na kukoma ukomoni umwe, na ve useyo na utanu wa kwithiwa na ivinda ya kutheka na kwina na kusunga mukiwana vamwe. Yii, ve useyo na utanu wa kusuviana, na ve useyo na utanu wa kwoota ndoto vamwe.

“Asi, o na ve useyo na utanu wa kutetan’ya na kweemanwa. Indi mbee muno ve useyo na utanu wa kweekaniya itinani na kusyokeaniya na kuseuvya muuwo, mweendeeye kwikalan’ya. Kuumwa ni nzuki kutivata uki wayo kwithiwa wi muyo. Yii, ve useyo na utanu mwingi na muliku, kwa andu kwikalan’ya munduume na mundumuka na syaana syoo, embwa ve muuwo, na ndaiya, na wendano. Vandu vausuitwe ni wendano vethiawa vausuitwe ni utanu, ona kwi mathina na mavinya ma mithemba.”

Syokau eethiwe ethukiisye ki, atungianiye kiliko vamwe, ni kana amanye undu Mutunga woni wake wutilyi ngalikoni isu ya undu kutonya kwithiwa kwa mundu mutwawa na mutwaani makikalan’ya vamwe. Niwamukulilye, “Mutungu wisi maundu asu malikite uu ata,

nundu ndwaamba kutwaana waamasama? Kana niwo, undu ula niwite andu makiweta ai yila waendiye kyalo na wekala ivinda yaasa, woonekiye ta utakesa kwinku, na asyai maku nimakutwaaniye? Vau vatilangyi ata, na nundu ndunatuweteya vo yila wuututavasya ngewa yaku?”

“Aiye ndyaamba kutwaana nongi. Indi niwo, asyai makwa nimandwaaniye, o kwianana na kithiyo kya Akamba. Kiveti kyu kyanengiwe mukuuwa Mumo, indi kyekala o kikitwa kyakwa, ni kana mesa kusyaa syaana isu syithiwe ikitaniswa nakwa. Asyai mambikiye nesa muno kundwaaniya muthemba usu.

“Indi yila nesiye kwinku na mandavya uvoo wu, ninameiye nuseyo kiveti kilume kithiwe kya mukuuwa, na nundu kyake kyoonekaa ta ki ngungu. Neeiye asyai kana nye ninye ngwenda kwinyuviya mwiiitu ula ndonya kutwaa. Indi ona vala nimeetikiisye nike uu, mena wendi mwingi wa kwona nikwatite kiveti na ngambiliilya kumesya musyi. Matikwenda nivitukwe ni kwisa kutwaana, undu andu maina kumbuthiisya na kunthekeeya. Na maundu asu nakuweteya, ala ukwita maliku, maumite kuvindiisyani kwakwa. Nye ndyi kiveti, indi ninivikite maunduni ma kwiyumban’ya ngimantha kiveti. Ukethiwa wisi vandu umbathiiya mwiiitu museyo wonini waku, tyo undavye, o tondu nakwa ndonya kukwathiiya vandu ve mwanake museyo kwianana na woni wakwa!”

Ndeto nisyangiviye na syakama, muvaka kasyula kathuwa, na kavindu kaina kwongeleeka. Indi ona vala kwai mwei na niwambiliilye kumulika nthi, Syokau niweeiye Mutunga, “Eka nisyokethye musyi nikulye Mutisya oke tukumaasye twi ithyeli, ndukese kwasya nziya waendela kasilani kala tuukwon’ya.” Nundu maneenyaa o vau utee wa muviya kwoo, Syokau niwasembiye eeta Mutisya makwatianiaya. Maumaaisye Mutunga mamuvikya muviyani kwoo, na masyoka, nake alika musyi. Mataanisye mena utanu, na maweta kana makatwa kyathi kingi kya kwonana. Ngiti yake niyambiliilye kukuma, yeewa andu me vakuvi na muviya, indi yila yamumanyie athengeeya niyaekiye kukuma.

Mutunga niwewite utanu kumanya kana Syokau ndaatwawa na kana no wetele kwisa kwona mwanake mewana undu matwaana. Onake Syokau niweewiye utanu kutheeswa uvoo wa Mutunga na kiveti kila watwaiwe e kyaloni. Eukite na mukuuwe, nimawetangiye uvoo wa Mutunga. Mutisya eeiye Syokau, “Mwaana usu Mutunga twi nduu muno, o kuma twi anini. Mavinda amwe nitwatindanasya tukisyima kana tukiithya, ona vala tutyatuniye vakuvi. Mai indo nyingi kutuvituka, na niasya onayu nowo singivite kuvituka sya andu aingi.”

Amina kuvika musyi, Mutunga niwatavisye asyai make uvoo wa ngethi ila wiendete kukethya munyanyae Mutisya, na undu mamuthokisye nesa, na mamuwaiya mbui na mamutwila kuu enuke nakwo aetee andu ala angi me musyi. Niwamaweteiye kana onake Syokau ai ovo, na niwe umwe wauwiye liu wula maiye. Amatavisye nowesiye kuneenanga na Syokau, na kana onake ndaatwawa nowetele mundu makesa kwiwana matwaane. Asyai ma Mutunga nimendeeswe ni ndeto isu, na mamukulya, “Nimuneeniye ta mwisa kwendana mwaatwaana?”

Amasungiiye ameya, “Aiye, tutinavikya ndeto vau. Ni ta tuusonokaa kuweta itambya yu sanzu. Notwailite kumanyangana, tukikaaisa kukiita vau!”

Asyai mamukulya, “Waneena nesa. Indi woniye Syokau akikwendeesya?”

Ameya, “Ti muthuku, na onekaa e muthangaau ngalikoni ya kuthokya aeni. Na noniye ni mwiiitu ukwisuviya ndakese kusembeya kutwawa undu wisa kwilila. Eenda mwanake mulumu na wisi maundu ma kwikalan’ya munduume na mundumuka na syaana syoo, makitethan’ya na kusuviana, mena wendano na muuwo.”

Kambuwa inyaa Mutunga amukulya, “Mwaana, wiona ata tulike vo tukutetheesye, kuukuuwaniya ethiwa wiona ta mukwendana? Wiona nitutonya kwookeya asyai ma Syokau twaamaweteya niwonete mwiiitu woo e museyo undu utwika kiveti kyaku, ona vala mutinaweta vau?”

Mutunga niwasitukiye vanini ngooni nundu ndasuaniite asyai make ta mai matonya kwenda kutumuwa na asyai ma Syokau, o mitukini isu. Ameiye, “Nitwambe kweteelanga, tuisiye undu Syokau we mwene ukwisilya tondu yuyu ninineenangiye nake. Onake u Syokau no nginya ethiwe akyenda kwisilangya yuulu wa ndeto ila tuneeniye. Yuyu akona asyai makwa mweendete kutumuwa na asyai make, nutonya kutelema na kwisilya ta mweendiye kwambiliilya ukuuwani. Onenyu ningi tyo nginya mwambe kuthiana mumanye undu musyi woo wutilyi, mutikese kundikya miwani.”

Nake Syokau enukite na Mutisya kuma kumaasya Mutunga, nomaneenangiye uvooni wake. Me eli nimawetiye kana ni mwanake museyo, muuu, na muima, na kana onake niwamanthaa mundu mesa kutwaana. Mutisya eeiye Syokau, “Mwaana usu twaendanisye vamwe Mwambasa, kumantha Muli wa Mwololo, ala matwiye Kyangunga. Tweesi niwe waoete Kitoo umae wa Mutunga akwa. Kwoou twendaa Mutunga ayiivanisye vala ve Muli. Indi kyeelelo kitu kityeanyiya, na yila twamanyiye Muli niwatutoloka alika ngalawani yaendete India, Mutunga amwaatiye e weka. Nye andiye Mwambasa, na nekala kwo ngithukumanga nginya nesa kwinku, o tondu wisi.”

Nivavitiye matuku meana una Mutunga na Syokau matonana yingi. Indi kila umwe ai na meya ma kwenda kwonana. Mutunga eesilasya Syokau ta we mwitu museyo kuvituka ala waaelya kwona. Yaani wu niwo wai woni wake. Oonaa useyo wake wa uthyuni wiimwendeesya muno: matau mololo, na ngolu ntheke, na kanywa wute munene, na maayo mameete maatianye musitali vate amwe ma nzumi, na ngingo yake undu ithekevete, na undu metho make mathyululukitwe ni ngove ndungalu na imwe ikeeka isyaiisye yuulu, na undu manyuu make mathamitye makikusya nzeve, na undu syaa syake syi ndaasa na ntheke, na undu itala syake syololoete, na undu nzwii imeete syitungianiye na kuthengeanyiya ikekala ta kithaka kithungu. Kyu nikyo kyatumiye Mutunga esilya kana kwonekelani kwa mwii, Syokau ni wai museyo kuvituka eitu ala angi, waaelya kwikya metho kuu Ukambani na Mwambasa na India.

Kwoou Mutunga ekalile akisuniya na mutwe undu wa Syokau, nawo mutwe wake wamutavasya kana kila ukwona yuulu wa Syokau, kityai kithuku. Mbee mutwe wake wamwiiye niwendeesye ni Syokau. Itina wa uu, nayo ngoo yake niyambiliilye kwikusya yelekele kula kwi Loisi Syokau. Ona aendeeye kwikala akisilya uvoo wa Syokau, mbola mbola ngoo niyambiliilye kumesya kindu kyamwendeesyaa vala ve mwitu usu. Indi niwatetemangaa akyeemwa ni kutavya Syokau kimbithi kyu kyai ngooni. Na kwoou ndai anamba kumukulya kana nimesa kutwaana. Oonaa ni useyo ambe kumanyanga Syokau nthini.

Kwona uu kwai nziya ya kwisuviya. Nundu andu me mithemba mingi: kwi amwe aseyo uthyuni indi nthini methiawa me ai ta nzoka ila yitawa kiko. Kwi angi matonya kwoneka nza mate mamutha ma kwendeesya, indi nthini ni andu atanu na nimendete ala angi, na nimathasya andu ala angi, na nimathokasya andu ala angi, na nimekaa andu ala angi nesa. Kwi muthemba wa andu matonya kwiseuvya yila winamo vakuvi, indi wamon’ya mwoongo mekutwikiya mumaitha wa kuuvunzavunzya. Na andu angi amwe nimaalyukaa makathuka itina wa ivinda, kana makaseuva muno itina wa ivinda. Kwoou, Mutunga niwendiye ambe kumumanya Syokau nesanga, ai niwe uu nthini. Nza ya mundu yonekaa mituki, nundu niyumbulite kwa andu oonthe. Indi nthini ya mundu yusuite syimbithi sya undu utilyi, na undu weekiye, na undu usuaniyaa, na undu wendete, na undu umenete, na undu ukiyaa, na undu wikwatasya, na undu wootaa ndoto yuulu wa thayu wake, na undu wiikiyaa, na undu withiwa atilyi iyoo, na undu utilyi umunthi, na undu utonya kwithiwa atilyi uni. Unza wa mundu wula wonekaa ni andu ala angi, ni kalungu kanini ka umundu mbene. Unthini wa mundu wula wutonekaa na wutamanyika ni andu aingi, nikyo kilungu kila kinene kya umundu wa mundu mbene. Kusisya nza ni undu wa mituki, no ta kuven’ya na kusalukya. Indi kusisya nthini ni kindu kya vinya, nundu no nginya mundu atonyeele miviyani ila mundu usu mwene utonya kuvinguwa kana kwiiya yi mivinge. Nundu mundu ni kindu kinene, na

kukimanya ti kindu kivuthu, ni kindu kilitu. Mundu amanyikaa kilungu kwa kilungu, na ni vinya kumanya ilungu syoonthe ila syatungianiwa itumaa mundu muna ethiwa niwe ngan'ya na vatyi ungi take.

Yila mesiye kwonana yingi, Mutunga niwakulilye Syokau niki walikile sukulu na asomanga, o yila vatai eitu aingi masomaa ivinda yu. Syokau amwiiye ooniye andu amwe makwete kila meetaa mavuku, na makineena ndeto kuma mavukuni asu. Yila wasiisye nthini ooniye o syindu ikululitwe ikwitwa nzoo. Indi andu avuthu ala meesi nimasyaasya nzoo isu na makineena kwianana na kwaaatiiya kila mekwona. Kwoou Syokau niwendiye onake ethiwe atonya kusisya nzoo isu na kuneena kila iwetete. Kyu nikyo kyatumiye enda kuthi sukulu aasome, withiye nukuneena na mavuku.

Eeiye Mutunga kana mbeeni asyai make nimaleyaa akilika sukulu, nundu andu aingi maasya kana sukulu niyanangaa syaana sya aka, ona vala matyawetaa syanangawa ata. O na amwe moo maasya vatyi vata wa syaana sya eitu kana mavisi, kutindaa ivingiwe nyumba nthini ta indo syi kyuuni. Kwa woni woo, moonaa kana vandu va kuingiwa nyumba, syaana isu syailite kwithiwa syiitethya mawiya ma muundani na musyi, ta kuima, na kuithya indo, na kukama yiiya, na kuketha mwee, na kuna ngu, na kusyula mbemba, na kutava kiwu, na kutetheesya kwaka nyumba, na kuthesya musyi, na kutumwa kundu, na kuuwa ngima na malenge, na kuvanda, na kweeya twaana tula tunini, na kwika maundu aingi ma musyi. Andu ta asu nomo makulasya syaana syamina kusoma, ikeekaa ata na kusoma ku? Angi maasya ni kavaa kusomethya syaana sya ivisi, indi ti sya eitu nundu kusoma kutitonya kuuna eitu. Maasya kana ivisi syasoma nitonya kuthi kwaandikwa kundu ta Kitui kana Mwambasa, indi eitu matyailite kuthi kwaandikwa muthemba usu, nundu kila kiseyo kwoo mamina kwiana no kutwawa na kusyaa. Uu niwo Akamba maasya navu tene. Maneenaa uu ni kutomanya kana kisomo ti wasyo, kisomo ni kindu kya vata muno, na ni uthwii mwingi, thayuni wa mundu.

Nakyo kisomo kitithelaa na kityi kitulu. Mundu nutonya kweendeeya asomete akesa kukuwa aatumiya o asomaa, e sukulu kana ate sukulu. Ve kisomo kyumaa kana kisilaa sukulu. Indi kisomo kingi kyumaa musyi, kingi kyumaa anduni ala aingi, kingi kyumaa kwa syithiyo sya Akamba, na kisomo kingi mbee kyumaa kusuaninya yuulu wa maundu ma syindu ila syumbitwe ni Mulungu. Kila mundu e kyongo, na kila kyongo nikivindiisyya kila mwene wakyo ukwona, na kila mwene wakyo ukwiwa na matu make, na kila mwene wakyo ukukwata kana kutina, na kila mwene wakyo ukusama, na kila mwene wakyo ukunyungiya, na kila kithyululukite mundu, na kila kyonekaa na kitonekaa na metho, na kila kitewikaa na matu, na kila kimeyaa nthini wa ngoo na mutwe, na kila kisyaaniswaa na mundu na kivathukanasya mundu uu na ula ungi.

Ve kila kitumaa mundu ona ti we ula ungi, na usu ungi ti we mwene. Anduni ve kila kimavathukanasya na ve kila kimavwananasya. Kila mundu ve kila wisi na ve kila utesi, onethiwa ndesi kila utesi. Kimwe kya kila mundu wisi asyaawa nakyo. Indi kila mundu niwongelaa kyu wisi, ona kuma e ivuni ya nyinya kweendeeya e kaana nginya akuwe na akwe o ongeleelete umanyi wula wumaa sukulu na wula wumaa nza vala sukulu itavika. Umanyi weendaa wongeleekete, owo mbene wiimanyisya mundu undu ukwongela umanyi mbee na mbee. Vamwe na kumban'ya umanyi, mundu niwuasya umanyi kwa nziya ya kulwa na kutunduwa, na kweekana na kila wisi kiikwatwa ni nganga.

Syokau eeiye Mutunga kana ai endaa kusomanga mbee wa ilasi itatu, ateo kutyai sukulu syai vakuvi syasomethasya mbee wa vau. Indi Mwalimu Sakayo Mumo niwamanyithisye andu kana Kitui nivaakitwe sukulu ya kweendeesya kisomo mbee, sukulu yeetawa vulemali. Isu yai vau Mulango yeetawa ya elemendali. Kundu kungi ta Masaku kwai sukulu imwe ya vulemali, na Kenya kwai ili sya sekondali, imwe yeetawa Mang'u yai mbee wa Thika, na ingi yeetawa Alaenzi yai navu mbee wa Ilovi yaiya eitu na ingi ya masivi. Ni syaana mbuthu syasomeyaa masukulu asu ma yuulu, ona imwe sya syaana isu syasomaa nisyatwikite andu

aima na amwe matwaana na matwawa. Kitumi nundu syaana nyingi syalika sukulu syi nguangu.

Mutunga niwaweteiye Syokau kana kuya India kwi masukulu maingi ma yuulu, ona kwi ala metawa mayunivasiti vala andu mosomeyaa, na mamina nesa makinengwa nyamu yitawa ndikilii. Amwiiye kana mundu akinengwa ndikilii ethiawa asomete muno mutwe wake wukewa ta wukwatuka nundu wa kwingivya umanyi wa kiisukulu. Syokau niwaseng'iyee eewa kindu kya muthemba usu, na akulya Mutunga kana ve ndawa ya kusyiyi mundu ndakavulikwe mutwe ni kisomo. Niwathekiye na amwiya, "Aiyee, nye ndyaaiwa ta ve ndawa ya muthemba usu, Indi undu ula andu amwe mekaa, ni kweemeleelwa ni kusoma maavika vandu malika muisyoni wa muthemba usu, ethiwa monaa ta ve muisyo."

Nimavangiye mekalae o makyonanaa, kana kwaandikaniyaa valuwa, kana mundu kwoota na ula ungi, ukithiya nomoonaniya ndotoni.

8. Ni Kumanyangana Kwoka Kana Ni Kwendana Mbene?

Mutunga na Syokau mai na meya ma kwonana yingi na yingi, nundu ngooni syoo ve kindu kyendeesyaa Syokau vala ve Mutunga na Mutunga vala ve Syokau. Mekalaa makisilya, kila umwe yuulu wa ula ungi. Indi nundu wa syithiyo sya Akamba ivindani yu, andu matambite kwiwana kutwaana, mwiitu ndai atonya kuthi oou utheini kukethya mwanake, nake mwanake no ta uu ndai athi utheini kukethya mwiitu.

Ivinda yimwe nimaandikaniye valuwa. Syokau niwe wambiye kwaandika, ona vala nowewaa nzoni kwamba kwaandika ewe. Valuwa wake waitye uu:

"Kwa Tito Mutunga,

Ninakukethya nina utanu mwingi na wendi mwingi wa kukwona metho kwa metho. Ona vala no kyumwa kimwe kitelete kuma twoonana, nye niwite kyumwa kyu ki kyaasa muno kikisama ta mwaka muima ndakwona. Nithiitwe na meya maingi ma kwonana naku, tweeye ngewa. Indi nowisi kana andu methiawa makisilya maundu na maundu, yila moona mwiitu na mwanake maungyi vandu nziyani makineena. Nowisi kana mwiitu ndatonya kuthi kukethya mwanake matambite kwiwana matwaane. O ta uu nake mwanake ndatonya kuthi musyi kwaaa mwiitu kumukethya matambite kwiwana matwaane.

Kwoou kithiyo kyu kya Akamba kithiitwe kikinthin'ya. Nye avakwa ndikwona kithiyo kyu ta kitonya kwikala ivinda yaasa kitekwaalyulwa withiye andu ma muika ala mesene nimekuthi kukethan'ya vate kwiwa kuilyi na kuilyi kana meika na meika. Ithiyi twi andu aima, onethiwa tutitwaanite, na nitwisi kana andu angi matitonya kutusuviya mbee wa undu ithiyi ene tutonya kwisuviya.

Utuku wa iyoo ninaotiye ndoto, na niyo ngwenda ukutuvya. Ndotoni isu nineeyoniye nambatiite na usi mwaamu, indi ndunai na kiwu kitonya kutwasya mundu. Nye ninai vaati na nundu ndyisi kuthambiya. Nambatiye na usi kilungu kikuvu na waatuka watwika mbusi ili. Nasisya vaasa ninooniye tulima tuthengeaniye, na namanya kana vau nivo mbusi isu syaumite. Ninaisye ningwaatiiya usi umwe wula wai kwokoni kwa aka, ni kana none nthongo yawo.

Naendiye o nginyite kiwuni, nakyo o kyoolekangite, naenda, naenda, na weethiya nawo usi weendeeye na kunyivanyiva watwika kalusi. Ngukani kwai itheka sya myuuku, na misewa, na mikuyu, indi ndyeewaa wviya. Naisye nithi nginya none vala kalusi kau kaumite. Navikiye vala kalusi kau kaumite, neethiya ve kitho kitang'alaa. Kyu nikyo kyatuma kalusi kau nako katang'ala ona kwi thano. Nataniye muno kwona nthongo isu ya kalusi kau kala nambiye kwona wi usi munene. Vaasanga mbee kwokoni kwa aume kala kalima kangi nokoonekaa kathengeangiye, na namanya ki vau nivo kalusi kala kangi kaumite.

Yu ndotoni, navika vau mwambiliilyo wa kalusi na nowo wa kila kyesiye kutwika usi mbene, nainiye kusungasunga o ni nyoka. Ona masuni mai vau vakuvi nimalonzaa, yila mai vau kalusini makinywa kiwu. Nye naisye, Yuyu nisyoka nitheete na kalusi nginya nivikiye vala kakwatianiye na kala kang'i na tweli twaatwika usi munene weendete utheete kwelekela ukangani kundu kwaasa. Na yila neethyuuie ninaendee na ndoto, neeyona nitheete na kalusi kau muvaka kamina na kukwatanisya na kala kang'i. Yila tulusi tuu twatwikiye usi umwe mwaamu, ninaamukiye, na ndoto yathelela vau.

Naamuka, ninalilikanile ndoto isu na yanzeng'ya. Neekulilye yai waalyulo mwau, kana ni undu mwau wiithiwa thayuni wakwa. We Mutunga wiona waalyulo wa ndoto isu ta e kyau? Waaelya kwoota ndota yulanilye ta isu yakwa?

Uu nowo ngwendaa kuutavya, uvoo wa ndoto yakwa, nundu niikala ngimililikana na ngikulya waalyulo wayo.

Ngeewa utanu mwingi yila twionana yingi, kana yila nikwata valuwa kuma kwaku. Ikala na uvoo, na Mwiyai ula twitikilite nake akwaathime. Nye nina wikwatyo wa kukwona mituki. Ninakwiiye matuku eli kwaandika valuwa wuu.

Ninye Loisi Syokau, ula ukulilikanaa muno.

Naandikiya valuwa wuu Lokesen'i ya Mulango, Kitui, matuku 3 Mwei wa Kataano (Meei), mwaka wuu twinawo 1960."

Mutunga akwatiye valuwa wu amba kwona ta ukwoota ndoto. Mbee ambiye kuthamba syaa, ndakese kukwatya valuwa uvuku. Awusomiye akunuite metho makekala ta ma kyowa ki ngukani ya usi. Awusomiye kilungu kwa kilungu, akyamba kusyokelela kuwusoma ndakese kwithiwa avitwa ni ndeto imwe. Awusomiye akiloela mwaandiko wa Syokau, na kunyungiya valuwa akyona ta wina manukato. Awusomiye akivindiisya Syokau ta utonya kwithiwa o vau amusyaisye akiwusoma. Kyu kyai kindu kya kusuviwa kwa ivinda yaasa, ona vala valuwa wu tiwo wai wa mbee kuma kwa Syokau. Kilungu kimwe nikyo kii, kina mwaandiko wa Syokau valuwani wu. Onaku sisya wone mwaandiko wa Loisi Syokau vaa:

Ninye Loisi Syokau, ula ukulilikanaa
muno. Naandikiya valuwa wuu
Lokesen'i ya Mulango, Kitui

Muthenya wa Kyumwa, Mutunga na Syokau nimaendiye uthaithini ikanisani vau Mulango. Uthaithi wathela, nimatumuanisye, makethan'ya, na Mutunga eeya Syokau, "Ni muveya muno nundu wa valuwa waku. Nikalite ngiwusoma kila muthenya, na ngisuanisya usungiyoy wula nikwaandikiya. Kwoou kyumwa kii kitanathela ukakwata usungiyoy kuma kwakwa. Ndukone ta nulwa nuwe!"

Syokau amwiya, "Onakwa ndyulwa nuwe, ona utandete valuwa. Indi nithi kwikala nimyeteete kila muthenya. Ethiwa wina ndoto, niwindavya yo ni kana nakwa nimanye kila we wootaa!"

Eli nimakeneisye itheka, na matianiya uvoo. O vau uthaithini Mutunga niwooniye munyanayae Muli, nundu onake Mulango nivo wathaithiyaa mavinda amwe. Meewiye utanu mwingi kwonana yingi, nundu kuma mataanisya maumite Mwambasa, matyaasyoka kwonana. Kwoou, nimambiliilye kweeya ngewa o me vau nza wa ikanisa. Mutunga niweiye Muli maende kwoou aavone, o maete ngewa na nziya. Onake Muli niwavaatiiswe India, oosa isyitwa ya Vaulo.

O me nziyani, Tito Mutunga na Vaulo Muli nimaeeiye ngewa, kila umwe akitavya ula ungi undu kweethiwe mavika misyi kwoou. Tito niwamutavisye undu wavokeiwe ni andu ma musyi, na undu weethiye atwaaniwe. Niwatavisye Vaulo kana ndaaosa kivet'i kyu kiyatwaanitwe nundu wake, na kwoou aekeya mukuuwe Mumo amesye kivet'i kingi. Eeiye

asyai akamantha kana niwona mwiitu mendana na makewana undu matwaana. Niweeiye Muli kana noweendeeye na kumantha, na kana ve umwe ukumwendeesya witawa Loisi Syokau. Amwiiye kana mwiitu usu nowookite uthaithini muthenya usu, na wathela enuka. Niwamatavisye nguwa ila weekiite undu syatilyi, na undu imwendeesye.

Nimavikiye musyi kwaa Mutunga o maeete ngewa. Yuyu nake Muli niwatavisye Mutunga undu kweekikiye amina kuvika musyi yila menukanisye kuma India na Mwambasa. Eethiye umae wake niwakwiye, na eewa kiiyo kingi nundu nimendanite. Muli niwatavisye Mutunga kana onake eethiye kivetu vau musyi, eewa niwatwaaniwe yila andu mooniye ta wakwiye, maleya kwona akinuka.

Muli eeiye Mutunga, “Nye mwa, yila nekisye kivetu kyu metho, nye nooniye kyambendeesya, na noona nuseyo nikale nakyo. Kitawa Ndululu, na kwoo nivaya mwiinganisyo wa usi wa Nzeeu. Tutyeesene mbeeni undu twithiwa twamanyanite kinthini, akona undu ndilyi nakwa ngona undu utilyi. Indi, ona vala twai aeni kwa uu na kwa ula ungi, nooniye ti useyo kikilungwa kinuke, nakwa nimitite kwinkuka ni muima. Mukuuwa niwe wakikalasya na isyitwa yakwa, na niwakyakiye nyumba yakyo ni kana kikalae vau na syaana syakyo kyesa kusyaa. Nenuka nalikile nyumba isu kyaakiwe, na twaina kwikalan’ya, o tukimanyangana. Wiona ata we, munyanyawa, neekiye nesa kukyosa kithiwe kyakwa, kana naailite kukilungya kisyo ke kwoo nakwa ngitiwa ngimanthiya kingi? Asyai makwa nimo mamanthiye kyo, na maumya waasya, ona vala matyaamba kumina kukyaasya. Neethiye Ndululu asyaite twaana twili twa mavatha, kelitu na kavisi, na ai mwiito. Wiona ata we, maosyo maku?”

Mutunga amwiiye, “Asi, mwa Muli, yuyu nutwikite mundu wina musyi. Weekiye nesa kwitikiisya Ndululu na syaana isu wasyaite ena mukuuu mekale vau vamwe naku, withiwe muume wake na ithe wa syaana isu. Mwaendeeya na kwikalan’ya nowo mwiendeeya kumanyana na kwendana mbee na mbee. Onethiwa wenukiye weethiya kivetu vau, ethiwa niwendeeswe nikyo nakyo kyendeeswa niwe, nota kwasya wendo niwo wamukomanisye na wamuthengeanisya. Kila kinene ni wendo, nundu niwo wovanasya andu maaluma, na makekalan’ya onethiwa matyeesene teneni. Vamwe na kivetu, yuyu wina syaana ili, na ila ingi syi nziyani, nundu Ndululu no musanga na nimwendete syaana. Kwouu mukasyaa mususye nyumba isu mwaakiwe ni asyai, nginya mwake ingi nenange. Syaana isu sya mavatha nikwitaa ‘Tata’? Mwa, nina utanu nundu wenyu.”

Muli niwavulikilye itheka, amwiya, “Yii mwa, syaana imbitaa ‘Tata’, ngiwa muyo muno vuu. Kwitwa tata kwi utanu mwingi, nundu mundu emanya syaana isu ni syake, nake niwe ithe wasyo. Syitaa Ndululu ‘Inya’, nake akiwa utanu muno. Ona twiona ni muto, twiyongele syaana. Mwa Tito, ikalaate ukwate kivetu na mukisyaa, mwiwe utanu taitu!”

Yingi aume asu nimathekiye muno, weethiya andu ala mekumewa makitheka mekulan’ya, “Ko kuuthekwa kyau ni Muli na Mutunga? Isu ni nduu nene, na no nginya methiwe makwete ndeto syuumendeesya muno!”

Onake Muli niwathokiswe nesa ni andu make, na amatavya uvoo wa kyalo kyake kuma auma musyi aenda Mwambasa, na esa kuthi India atolokete ndakese kuwawa ni Mutunga. Niwamatavisye undu wesiyeye kwonana na Mutunga me ukangani matavikite India, na itinani onake esa kwoswa ni mumiseni ula wetawa Yakovo Vulesa na muka Matha, o ala moosete Mutunga kumusuviya. Niwatavisye andu undu wetikilile atwika Mukilisto ta Mutunga, na moowaa umaitha, na matuma nduu nene, muvaka mesa kukwatianiya menuka Ukamba.

Yuyu Muli niwatavisye Mutunga kana akwete wiya wa ndithya na kuima, vamwe na kusuviya andu make. Ona me eli nimalikile kwayani ya aume vau ikanisani Mulango. Nake Loisi Syokau niwe umwe wainaa kwayani ya iveti na eitu. Indi i kwaya syeli ityavulanitwe, nundu amiseni matyendaa aume mavulane na aka. Maasya ni muisyo kwa aume na aka kuvulana muthemba usu. Indi matyawetaa ni muisyo wutilyi ata. Ona ikanisani nthini, yila ve uthaithi muthenya wa Kyumwa, amiseni maitye aume mekalae mwangali umwe na aka mwangali wungi, matiite mwanya munene vau kati. Akamba nimoolanilwe ni kindu kyu, indi

matyaakulya kitumi kya kwaanwa uu ni kyau. Makisoma Mbiviliani matyaaona vandu vekwasya aume na aka mekalae mavathukanitwe yila me uthaithini. Meekiye o kwitikiisya mekae o undu amiseni mekumatavya, nundu wu niwo mwiyo maetiye vamwe na kweete Uvoo Museyo.

Ona vai kindu kingi amiseni maisye kyaatiiawe ni Akilisto ma iveti na eitu. Asu meeiwe mayovae itambaa mavwike nzui. Indi mo amiseni aka matyeeyovaa itambaa, ateo nimeekiyaa ngoviya me ikanisani makithaitha. Andu amwe nimakulasya niki amiseni mekwiya Akamba mevwikae itambaa, na mo ene matindaa nzui syileketeye utheini. Indi amiseni matyaaumya mwiyo kwa aume undu mailite kwikana na nzwii syoo. Uu no kwasya kana Loisi Syokau ekalaa ayovete kitambaa kila ivinda Mutunga wamwona, e musyi kwoo kana e uthaithini ikanisani.

Mutunga ekalile akisuniya muno undu ukusungiya Syokau valuwa wake, akililikana nthimo ila yaasya kana, “Ndu ti nduuka”. Ona niwatavisye Muli undu wa valuwa wu, na ndoto isu ya Syokau, na amwon’ya u valuwa. Me eli nimeekulanilye undu ndoto isu yai itonya kwaalyulwa. Masuaniiye vamwe indi moolanilwa ni waalyulo wayo. Meekiye o kwasya kana kiwu ni ngelekan’yo ya thayu, nundu vala ve kiwu ve thayu, na vala vate kiwu vatyi thayu. Kwoou tulusi tula twili Syokau woniye ndotoni, nokwithiwa twoolootaa mathayu eli ma andu kana ma nyamu. Na yila tulusi tuu twakwatianiye twatwika usi umwe, nokwithiwa ndoto yoonanasya undu andu eli matwaanaa maakwatianisya mathayu moo maendan’ye vamwe mena musyi woo.

Mutunga niwaandikiye usungiyu wa valuwa atwaiya Syokau. Aandikiye uu:

“Kwa mwiitu Loisi Syokau,

Ketheka, na ketheka yingi. Nikutungiya muveya mwingi nundu wa valuwa waku, wula wunambikiiye matuku mavuthu mathelu.

Mwa nienda umanye kana utanu wula wunausuiye ngooni yakwa, nundu wa valuwa wu, wunai wa kithimo kilitu nundu wa kwingiva. Kethiwa unai vakuvi withiwa uneewiye undu ngoo yakwa inakunakunaa ikinyaiikya utanu mwiini woonthe wakwa, tondu inyaiikasya nthakame mwiini. Kila vandu vanai na utanu: ilomo ninataniye, na ituo ninataniye, na ivu niyinataniye, na kithui nikinatananiye, na maau nimanatananiye, na manyuu nimanatananiye, na metho nimanatananiye, na moko nimanatananiye, na mukonyo nunatananiye, na ngingo ninatananiye, na ngwaa ninatananiye, na nyaai ninatananiye, na nzwii ninatananiye, na syaa ninatananiye, na syaa sya mwela vamwe na ngwaa syasyo ninatananiye. Niikwatya kana onaku ukatana takwa, wakwata wuu wakwa, ni kana twiisananiye utanu wu wumite kwaku na wu wumite kwakwa.

Muthenya wa Kyumwa wula wunavitiye, twamina uthaithi, ula munyanyawa nakutavisye witawa Vaulo Muli nunookiye kungethya. Tunatindiye tuumite kanywa ka ndeto na ka liu, nundu kuma twenukan’ya tumite India, tuyaasyoka kwonana. Kwoou tunai na maundu maingi ma kweeyaniya. Onake eethiye asyai make mamutwaaniye, na kiveti kyasyaa mavatha. Ndaaika takwa, niwoosiye kiveti kyatwika kyake, na nikiitavite yingi. Ambiiye ewaa utanu syaana syiimwita ‘Tata’.

Nininoonisyu Muli valuwa waku, na awusoma, onake endeeswa niwo. Tunaneeniye muno yuulu wa ndoto yaku, indi twaaiwa ni undu itonya kwaalyulwa. Tulusi tula twili nokwithiwa tukyonan’ya andu eli munduume na mundumuka ala makwatanisye kyalo kya mathayu moo, matwaana na matwika mundu umwe.

O na asyai makwa ninamatavisye ndoto isu yaku, na masya nimekuthi kwa mundumuwe makausye mamanye yithiwa ikyasya ata. Indi nimaemiwe ni kundavya undu mundumuwe unameiye. Nye ndinaathi namo, nundu niwisi kana amiseni nimavatiye Akilisto kuthi kwausya. Kyu ni kindu kingi andu aingi monaa ki vinya kweekana nakyo, nikwithiwa Akamba nimauwasya kuma tene, na kuiitwa ni andu awe ala mesi mowau na mawiiti mamu. Indi niwite kwiisukanwa kana ve Etikili amwe maendaa kwausya mevithite, muno muno utuku. Awe nimamaiitaa o tondu maiitaa

andu ala angi, na makivowa kana amwe makikwa nundu no nginya kila mundu ese kukwa. Ona amwe ala maiitawa ni amiseni nomesaa kukwa.

Onakwa noniotaa, niasya niotaa kila utuku nakoma. Indi naamuka ndililikanaa ndoto syoonthe. Imwe neelya kwoota yatilyi ta uu: Noonie andu aingi makyuna mbemba muundani. Yila namoniye, naisye onakwa ningwenda kuna mbemba. Namo mambiya ndikavitwe ni kuna mbemba sya kuvivya. Yila nalikile muundani, noonie mbemba yatilyi ta mbiu, na yoonekaa nesa kwa kumisisya. Na yila namikunyiye mathangu nisisye kana owo ni mbiu, noonie o mathenya, mathenya ma mbemba. Kwoou nasya niekane nayo, nimanthe ingi yithiwa itena mathenya. Naamuka, na ndoto yathelela vau. Ndyisi undu ndoto isu yaasya, kana undu itonya kwaalyulwa. Wiona ata we, Loisi, yuulu wa ndoto isu?

Ve kaundu nithitwe ngisuniya, ngwenda ukutavya. Niona kana mundu mwanake takwa akisuniya kutwaana, niwalite kwiymban'ya undu wiithiwa akisuniya kivetu kyake na syaana syoo. Ti useyo kumesya andu na mundu akyeemwa ni kumasuniya ngalikoni ya kila mekuya, na kila mekwivwika, na kila mekwikiya, na vala meithiwa makikala na kukoma, na undu asyai mesomethya syaana na kusyeeya ikwate mwikalo museyo. Kwoondu wa vata wuu munene ta uu, ngaenda Kitui ngamanthe wiya nithukume, ni kana nikwate mbesa sya kwiymbanisya kutwaana na kusuniya musyi wakwa.

Yila twionana yingi, ngeethiwa na mokulyo mana nikukulya, nimanye mosuniyo maku undu matilyi.

Nivikya valuwa vau umunthi. Niwutuma wuke wukuite kyondo kinene kyusuite ngethi na meya ma kwenda kwonana.

Ninye mwanake umwe wa ala mekumantha mwiiitu mendane na matwaane atwike kivetu kyake,

Tito Mutunga”

Loisi Syokau eewiye ta ukwenda kusiilila nundu wa utanu, yila wakwatiye valuwa wa Mutunga. Eethiwe akyuuwa ngima, indi akwata valua na ambiliilya kuwusoma, oolwa nundu wa kuuwa. Aeka kuluwa ngima, nayo yaendeeya kuvya muvaka yesa kuunguwa o akisoma valuwa yingi na yingi. Atonyiwe ni kwiwa muuke wa liu wuunguiye. Inyaake auka na eethiya ngima niyuunguiye amukulilye, “Syokau, nundu wikiye ata waekana na ngima yaunguwa? Ndwaalya kwika uu yingi. Ko wiikwatitwe ni too waina kwombosya o ukyuuwa, na kwii o muthenya na ti utuku?”

Syokau ainiye kutetemanga, na amwiya, “Inya, ndyiikomete. Niisalukitye vuu, ona ngakunuwa metho muno nundu ve valuwa nikwatiye kuma kwa Tito Mutunga, na niwo ngusomaa.”

“Nundu mundu usomaa valuwa muthenya muima? Valuwa wu ko wiina kyau, wu wutumiyeye wuungusya ngima? Tyokwithiwa Mutunga eikiite mutheya wa kuukwatya nawo, akutwae!”

Syokau eewa uu, atheka, na eeya inyaake, “Ekai, inya, ndinona ta wiikitwe mutheya. Tito ni Mwitikili na ndamba kutumiya mutheya, nundu uu niwavataniwe ni amiseni.”

Inyaake amutungithya, “Ai, namo amiseni ko nimavataniye maundu maingi-i. Mutunga ni mwanaa Musili na Kambuwa. Nundu ukukwenda akutwae? Asyai make matyaamba kutwookeya kututavya embwa mwaana woo ena mivango ya muthemba usu vala ve mwaana o waitu...”

Syokau eewiye tusoni twa kutungithya inyaake, o yila waunguitye ngima. “Inya, ithyi tutyaamba kutwa undu wa muthemba usu. Kwoou Mutunga ndaaweteya asyai make, undu moka kuu kwitu nundu wa kyeelelo kyu. Tyotwailite kweteelanga, tumanyane na tukiweta maundu ala me ngooni situ yuulu wa kutwawa na kutwaana. Indi inya, no useyo waandethya na motao maunduni asu, nundu nivo wesile na tata mutatwaanite. Mundu atonya ata kumanya

nesa, ethiwa nukwenda mundu ungi vyu, na kana nake u mundu no ukumwenda vyu, yaani me eli kwendanda kwa wendo mulumu wutonya kwikala vyu na vyu mamina kutwaana?”

”Syokau, mwaana wakulya nesa. Ve mithemba ili minene ya kwisa kutwaana. Kithiyo kilumu kya Akamba ni kwa nziya ya asyai kutetheesya mwaana woo wa mwanake kana wa mwiitu, kumantha wa kutwaa kana wa kumutwaa. Kuilyi ta uu, asyai ma mwanake na ma mwiitu nimatuma nduu, na makyambiliilya kukuuwana, ni kana malulumilye nduu yoo na ya syaana isu syoo. Mwanake na mwiitu nimavinguiwaa muviya, ni kana namo matume nduu. Ethiwa mwanake na mwiitu meona o matonya kwikalan’ya, asyai nimewanaa na kuvanga mivango milumu ya syaana isu syoo itwaane. Isu ni nziya imwe itumikaa muno ni Akamba. Kwoou kumanyana na kwendana kwa asyai nikwo kutongoesyaa kwisa kutwaana, na wendo ukyambiliilya kumeya na kwiana kwa asu ene kutwaana. Wendo wa atwaani ni kindu kyeendeeyaa kwongeleka mwei kwa mwei, na mwaka kwa mwaka. Wendo ti kindu kitonya kuthimwa unene kana ulitu kana wingi wakyo. Andu matwaanite, maendeeyaa kwendana maatumiya o mendene, ethiwa vatyi kindu kingi kitonya kumilila nziyani kyaamatulya.

“Muthemba wa keli wa wendo ngalikoni ya kutwaana, ni yila mwanake na mwiitu emo ene matusaa kana mewaa nimekwendana vyu kuma ngooni syoo. Vau no mo ene matonya kutwa ki, ethiwa ni wendo wutonya kumekalya ivinda yaasa matwaanite. Nimamanyithasya asyai moo, namo makimanyana na kutuma ndoo nundu wa syaana syoo. Wendo wa muthemba usu onawo no nginya weendeeye na kwiana na kwongeleeka matatwaanite na kweendeeya muno mbee mamina kutwaana. Nziyani isu ya keli ya kutwaana, wendo wa atwaani niwo wambaa kutongosya, na ethiwa ni mulumu, nakwo kutwaana kukiwaatiiya. Wendo weendeeyaa ukyeendan’ya namo, makikalan’ya na makisuviana.”

Syokau eethukiisye ateete matu nesa, na inyaake aendeeya na kumutaa, amwiya: “Kwa mithemba isu yeli, wendo niwo wulumanasya andu ni kana mekalan’ye kuvika kutumiya na kukwa o mendene. Indi kwi utwaani wutonya kwikala kavinda kakuvi na wendano uking’ala, nawo utwaani wiikwa, na kila umwe akithi undu ungi wake, e munduume kana e mundumuka. Utwaani ni kindu kiseyo muno, na kindu Akamba monaa kila mundu niwailite kukilika. Indi vamwe na uu, utwaani wi maundu momu, ala matonya kuwulika na kuwuvunzavunzya.”

“Inya, ni muveya muno, nundu wa utao waku. Nye ngasuviya muno, nisisye kana kila ninakyo na Mutunga, ni kumanyana tuumanyangana, kana ve mbeu ya wendo mbene.” Syokau oonekiye niwatetheka muno ni utao wa inyaake. Ndeto isu nisyatumiye ekala akivindiisya, na kwikulya mwene wendo ni kyau. Ooniye no nginya aneene na Mutunga yuulu wa kindu kyu kya vata wunenevete ta uu.

Loisi Syokau andikiye valuwa mukuvi kusungiya wula wakwatite kuma kwa Mutunga. Amwiiye,

“Kwa mwanake Tito Mutunga,

Osa ngethi. Ninataniye muno yila ninakwatiye valuwa waku, ona naungusya mbisu ngiwusoma! Ni muveya muuuuuuuno nundu wawo. Nininendeeiswe kwiwa kana onaku nowootaa ndoto, ona vala nyingi nisyulaa waamuka. Ndyisi undu ndoto isu yaku ikwonan’ya kana undu itonya kwaalyulwa. Nokwithiwa ve kindu wendete muno unaemiwe ni kukikwata, o tondu unooniye mbemba na wauna ukyenda kumivivya uye indi yakusonokya weethiya yusuite mathenya.

Ninooniye undu ula unawetiye wa kumantha wiya, e undu wa vata kwa mundu akyenda kukwata musyi wina kivetu na syaana. Kwoou nikwikwatisya kumantha na kwona wiya nesa.

Ethiwa asyai maku nimaendiye kwausya yuulu wa ndoto yakwa, nimakutavisye undu meeiiwe ni mundumuwe?

Yila twionana, ngenda muno tumanisye mawoni maitu yuulu wa utwaani, na muno muno kila kitawa wendo, na undu mundumuka withiwa akyenda muume ethiwe atilyi, na ta uu

undu nake munduume withiwa akyenda muka ethiwe atilyi. Kwoou yumban'ye twoowan'ye maunduni asu na angi ala withiwa namo kana meumila twaina kuneena.

Naandika kwa ukuvi, nundu ninisi tutileya kwonana mituki.

Ikala na uvoo na muuwo, na Mwiyai waitu akusuviye twiisa kwonana o yingi.

Ninye mwiitu Loisi Syokau.”

9. Mwalimu Sakayo Mumo Kwonana na Tito Mutunga

Mbokani ya kuthokya Mutunga auma India, vai andu aingi. Umwe wa andu asu ni Mwalimu Sakayo Mumo, ula wasomethasya sukulu ya Mulango. Mwalimu niwendeeiswe muno ni kwiwa ngewa ya Mutunga. Kwoou niwatavisye syaana sya sukulu ngewa isu, na ameya akakulya Mutunga oke vau sukulu aitavangye maundu ala wooniye e kyaloni kyu kya kundu kwaasa. Mithenya mivuthu itina wa mboka isu, Mwalimu Mumo niwaendiye kutumusya Mutunga na mavanga meonana maendeeye na kweeya ngewa.

Yila moonaniye yingi, undu umwe wa vata muno wula mwalimu wakulilye Mutunga, ni kana nutonya kwaandika ivuku ya ngewa isu yake. Mwalimu aisye, “Andu aingi nimendeeswe ni kwiwa ngewa yaku, undu weethiwe na kyalo ukangani na wona muisyo, indi wavonoka muvaka wesa kuvika India, wekala kwo, na wesa kwonana na Muli na mwatuma nduu o yila mbeeni mwai amaitha, muvaka mwesa kwinukan'ya. Yuyu ithyi Akamba twi ngewa na mbano nyingi vyu, ila andu mekalaa makyeyaniya. Ona sukulu notusomethasya syaana ngewa isu situ sya tene na ingi sya mavinda aa. Indi vatyi ukewa kana wano ona umwe, wi mwaasa na ukwatanitye ilungu nyingi ta ngewa ila unatutavisye muvaka kweewa ta kuutuka o tukwithukiisye. Nye niona wailite kwaandika ngewa isu, ni kana itumbithwe yithiwe ivuku andu matonya kusomaa. Yila wai India niwamanyiiswe kusoma na kwaandika, na nutonya kutumiya umanyi wu, waatavya andu angi ngewa yaku. Wiona ata we Tito?”

Asungiiye amwiya, “Asi, Mwalimu wangulya nike undu wi vinya. Yii niwo, ninamanyiye kusoma na kwaandika, na ninamanyiye kwaandika valuwa. Indi ndyaamanya kwaandika ivuku. Niona uu ta wiya wi vinya muno, kwa mundu wina kasomo kanini takwa.”

Mwalimu amutungithya, “Akamba maisye kana ithoka iseyo yisilaa mwakini. Isu ni nthimo ya kwasya kindu kiseyo, ta ngewa isu yaku, yitwika ivuku vatileya kwithiwa meko na maundu momu. Indi mundu ngumbau ndakiyaa kweendela kithekani kithungu. Na wiya wi vinya niwitaniwaa, na andu makekiana vinya muvaka makawutethya. Eka ngutavye wano umwe wa Akamba, wone kana ona undu ukyoneka wi vinya nowutetheka. Kwa ukuvi, wano wu waasya atii: Tene muno vai asyai mai na mwiitu museyo vyu. Vamwe na uu, mai na muunda munene, vala mavandite mwee wukausuwa. Manyaiikisye utangaso wa masindano eli, maitye kana mundu ula ukamasinda me eli makamunenga mwiitu usu woo atwike kiveti kyake. Isindano ya mbee yai kwasya mundu ula ukasyiia ukungi weeke kuuutaniya mweeni woo, akasinda. Isindano ya keli ni kwasya mundu ula wisyula ulii wa iviya yila inene yi vau utuini vakuvi, akeethiwa asinda. Asyai maisye kana masindano asu ni muthemba wa ndai, na ula ukamatavya ndai yi vinya mbee wa isu, niwe wiithiwa asinda na makamunenge mwiitu woo.

“Andu nimatatiye maemwa ni kusyiia ukungi weeke kuutaniya mweeni. Amwe nimasevisye ikutha sya ndii ndumu sya mwaamba na ingi sya makonge. Indi ikutha isu ityaatonya kusyiia ukungi weeke kuutaniya mweeni. Angi nimaendiye iviyani makuite mathoka na tuvuyu tui, indi nimoolanilwe na maemwa ni undu matonya kwasa iviya yikauma ulii. Indi, yuyu matilyi uu na molanilwe ni wa kwika, nivakeniye mwanake wai munini, na andu ala mamwoniye mamukulya, makimuvuthiisya, ‘Kamwaana, wienda ata?’ Nake ameya, ‘Nauka kwona mwiitu ula museyo na ula asyai make maasya makamunenga mundu ula wisinda masindano eli.’

“Asyai ma mwiitu mamukulya kana nutonya kusyiyi ukungi kuuutana na kwasa ulii wa iviya. Asya, yii nutonya kwika maundu asu monekaa me vinya. Mamwiya uni usu ungi, euka akuite ithoka, ni kana alise iviyani ase ndii sya kuseuvya kikutha kya kulungya ukungi nakyo. Nake ameya, ‘Nuseyo. Nenyu nienda inyaa mwiitu aende kithekani uni kyooko ateme ngu mbumu na mbonge sya miti miyu, aete vaa musyi.’

“Uni usu ungi mwanake ookiye eethiya inyaa mwiitu niwumbanisye miiyo isu. Aisye ngu ila numu syambe kwiiwa mbumbu, na mbonge ila nziu ikiliilwa yuulu wa ngu. Na eeya ithaa mwiitu alike nyumba ose ithoka ta yu yake. Vau nza voombaniye andu aingi makunuite metho na matu mone undu mwanake usu ukwika na makiwa undu ukwasya. Yuyu mwanake niwakwatisye mbumbu isu ya ngu mwaki. Na nundu wa mbonge ila nziu, nivookilile mulingoti mutulu wa syuki yambatiite. Kwoou mwanake niweeiye asyai ma mwiitu mamutemee itui inya sya syuki, ni kana asyovan’ye alise nasyo iviyani ateme ndii sya iviya.

“Asyai ma mwiitu meekiye o kwina mekala nthi. Itina wa kuvindya matekutumuwa, nimakulilye undu kutonyeka kuungama ukungi wa Mulungu weeke kuuutana. Mavindisye na maemwa ni kwika undu mwanake usu wameete meke. Yuyu nimaisye matitonya kutema itui sya syuki ikasevwa mbaasya ya kulisa iviyani. Itina wa kulanilwa ni ndai isu ya mwanake, nimaisye kana yai ndai mbui mbee wa ila yoo. Kwoou nimeetiye mwiitu woo mamwiya yu nutonya kutwawa ni mwanake usu, nundu niwasinda maundu me vinya. Asyai nimamanengiye indo, na malunga, na mbui, na mamatwila kitheka kinene, ni kana make musyi woo vo.

“Mwanake usu woonekaa kamundu kanini, na kuvuthiiswa ni andu, niwakwatiye mwiitu museyo atwika muka, na mekalan’ya mena utanu ivinda ya myaka na myakaka.”

Ethiwa niwisi ukewa wa Akamba waandike na ukinenga mundu ungi awusome.

Mutunga eethukiisye nesa ukewa wu, wamwon’ya kana mundu ena kithing’iisyo na ukumbau, nutonya kwika o na maundu me vinya. Kwoou Mwalimu Sakayo amwiya, onethiwa kwaandika ivuku kwi vinya kwa mundu wina kisomo kinini, o tondu kwoovinya o na kwa mundu musomu muno, vena kwithing’iisya akatonya kwaandika ivuku aeeye andu ngewa yake. Mwalimu amwiiye akamutetheesya undu vatonyeka ni kana ivuku yume yisomawe ni andu ta syaana sya kululu, ona andu aima. Mutunga aisye, “Mwalimu, ndeto isu nisyambendeesya muno, na syanenge ukumbau wa kwika maundu me vinya. Ni muveya nundu wasyo. Yuyu ningutiwa ngisuanisa kana nindonya kulisa kiima kyu kitulu wambolootela na wambikiya ukumbau niende ngakilise.”

Nimaendeeiye maneena maundu angi maingangi, nundu Mutunga niwendaa kumanya undu kwaendeeiye yila wai kundu kwaasa na yila utakwataa uvoo wa musyi nongi. Kindu kimwe kyeewithisye Mutunga utanu ni Mwalimu kumutavya kana syaana nisyandee na kwongeleeka sukulu, na muno muno syaana sya eitu. Yila Mutunga wamukulilye kana niwe wasomethisye Syokau, Mwalimu amwiiye, “Yii, ninye namusomethisye myaka ili, na mwaka umwe asomethwa ni mwalimu ungi. Ai mwiitu wi kiliko muno, na wi kithing’iisyo kya kwika wiya wake, na niwendeeaswa ni kusoma. Wikulya uvoo wake niki, ko ve undu wikikite kwake? Ndyisi kana niwatwaiwe, ndyaamba kwiwa, ona vala Mwalimu ndamba kwaatianiyaa na maundu ma syaana syoonthe syamina kuma sukulu. Nokwithiwa Syokau atwaiwe na akasyaa, ona vala nimwonaa eweka yila twatulanisya uthaithini ikanisani. Unamumanyiye oyu wenuka, kana nowamwisi utanathi India?”

Mutunga amusungiiye asya, “Aiye, vatyi undu unene wikikite kwake. Mukuuwe umwe wa munduume witawa Mutisya, nitweesene ndaendete India, twai nduu, onayu ndyaathela. Kwoou yila twaendaa kwoo nonoonaa andu make. Indi yila ninenukiye, mundu wa mbee kutulan’ya nake o ni nziyani, ai Syokau, akuite kikuu akyuma kutava kiwu. Ambona niwamanyiye, onakwa namulilikana andavya isyitwa yake. Notwonanite mavinda mavuthu, nundu nduu yakwa na mukuue niyasyukiye na twambiliilya kwonangana na kuthi kukethan’ya. Vamwe na uu, Mwalimu nindonya kuweteya kana ningumanthithya mwiitu

ndonya kutwaa, nake no umwe wa ala me methoni na mavindiisyonni makwa. We wiona usu ta utonya kutwika kivetni kiseyo na kyailite mundu takwa?”

Mwalimu niwavindisiye vanini amba kuvevuuka, na amwiya, “Wakulya nesa uvoa wa Syokau. Yila wasomaa kilasi kya katatu ithyi alimu nitwamutwikithisiye vuluvekiti wa syaana ila ingi sya sukulu. Athukumiiye wiya wu nesa, wiya wa kusisiya na kusunga syaana yila syi sukulu, na akitavya alimu vala vethiwa ve vata woo kutethya syaana. Ndeekaa wiya wu kwa nziya ya kusitakiya syaana inengwe usililo ni alimu. Aiye. Aisiyaasya na wololo wa ngoo, akimanthithya undu syaana itetheka ikasomaa nesa. Ithyi alimu nitwendeeiswe ni uthukumi wu wa Syokau, na tweewiye kyeva aleya kweendeeya na kisomo mbee wa vau. Tweewiye ivinda yu asyai make matyendaa asome mbee wa vau, mendaa atwawe anenevanga. Ndyisi kana niwesiye kutwawa, nundu no tenange amina sukulu vaa Mulango. Ninimwonangaa yila wauka uthaithini, indi ndyeelya kutumuwaa nake.”

“Ekai, anambiye ndaatwawa”, Mutunga amusungiya vau.

Mwalimu amwiya, “Embwa ndaatwawa, tyo nginya ethiwe e muviku, kuvika ethiwe atonya kutwawa.”

Mutunga niwang’othisiye mutwe, kwonan’ya niweetikilana na ndeto isu. Niwendeeswe ni kateto kau, nundu asu nimo malilikano mai manene ngooni yake ivinda yu. Kwoou amwiya, “Yii, Mwalimu, onakwa niona niwianiisiye kutwawa. Ula ukamutwaa akakwata kivetni kiseyo, uthyuni na mwikaloni!”

“Yuyu inywi alimu vaa Mulango, mwikaa ata ni kana asyai mendetheeswe ni kusomethya syaana syoo sya eitu? Kana wiona ata, tyo useyo onasyo syaana syoonthe ilike sukulu, syi sya eitu kana syi sya mavisi?”

Mwalimu amutavisye kana mavinda amwe kila taamu nimatumanaa methiwe na wumbano wa asyai ala me syaana syi sukulu, vamwe na ala syaana syoo italikite sukulu. “Alimu matavasya asyai kana syaana ni muthinziyo wa Mulungu, na niwe Mumbi wasyo syi nga na syi nume. Mulungu ndekiyaa kivathukan’yo anduni ala wumbaa. Kwoou asyai matyailite kuvathukan’ya syaana imwe isome sukulu na ila ingi ikivatwa kuthi sukulu no undu wa kwithiwa ni syaana nga. Ve maundu amwe me vata muno kumanyika ni syaana sya aka, ta kuthesya musyi, kuuwa maliu ala maseuvasya mwii, nziya sya kusyiya mowau, na kweeya syaana sya ukenge. Kwi maundu angi maingi mamanyiaswa syaana syoonthe, ta kuima nesa, na kuithya nesa, na kuthesya musyi woonthe, na kumanya na kusuviya maundu ma syindu ila syi vo onethiwa ni muthanga, kana itheka, kana nyamu sya kithekani, kana kiwu, na maundu ma mbuwa, na maundu ma kwikalani’ya andu na andu kwa muuwo onethiwa ni ma mbai ingi, na maundu ma kunengane ndaiya, na maundu ma kuneena wo vandu va uvungu, na maundu ma kusuviana na kutethean’ya. Mundu e mwiiitu kana e mwanake, nutonya kusomeya mawiya ma mithemba na mithemba, ta kutwaa ngali, kana kuulukya ndeke, kana ukalani, kana utakitali, kana utavan’ya, kana viasala, kana walimu. Ve maundu maingi ala andu masomaa, me syaana ona me andu aima, me aume kana me aka.

“Kwa nziya isu, nitutataa kweelesya andu vata wa kisomo, ni kana mekiye syaana sukulu, sya eitu na sya mavisi. Amwe na amwe, mbola na mbola, andu nimambiliilye kwaamuka na kwona vata wa kisomo. Indi amwe monaa syaana syamina kusoma vandu va myaka itatu kana itaano, ikeethiwa syean’ya kisomo na syailite kuma sukulu. Indi tumatavasya uu ni uthuku kumya syaana sukulu syamina kusoma o myaaka mivuthu. Kisomo kitithelaa, na syaana syailite kunengwa uthei wa kusoma myaka mingi, ni kana ala matonya mathi mbee na mbee kuvika yunivasiti kana imanyisiyoni sya yuulu. Asyai, ona andu ala angi, tumeyaa maumye mbesa sya kusomethya syaana vate kwikulya ikamaetee vaita mwau syasoma. Umanyi ni kindu kikalaa munduni vya na vya, na kindu kya vata mbee wa mbesa ila syumaswa kusomethya mundu.

“Twaneenanga muthemba usu na andu, nitwonete waalyuko wa kana ta myaka itaano ithelete, syaana ila ikulika sukulu syeendeeye na kwongeleka kwa wingi, mwaka kwa mwaka. Onayo silikali ya Angelesa ila ituungamiye, niyeendeeye kwongela kwaka masukulu.

Yuyu kuu Kitui kwina andu meana una ala masomete maavituka vulaimali sukulu makavika sekondali sukulu, ona amwe maathi masomete makavika sukulu nene yitawa Makerere College, yi musyi wa Kambala, nthi ya Ukanda. Nye mwene nasomiye navika vulaimali sukulu, naminiya Masaku, nayu naenda kimanyisyo kya walimu wa kusomethya vulaimali sukulu ta vaa Mulango indi mbee yai elemendali sukulu.

“Twi alimu atatu ala twasomiye twavika vau. Indi mundu ekalaa o akisomaa mavuku ni kana ongele umanyi wake, ateo vatyi mavuku ma Kiikamba. Ala mevo no mavuthu ma Kiiswaili, na maingi muno ni ma Kiingeleza indi tutyisi kithyomo kyu nesa undu tusoma mavuku momu. Twamanyiiswe Kiingeleza kinini, ota kya mbesa ili! Twikaa kweendeeya kwisomethangya e ithyi ene, kwa nziya ya kusomasoma mavuku ma Kiingeleza ala mate vinya. Akoloni ti ta mendaa tumanye kithyomo kyoo muno, undu twisa kusoma maundu maliku matonya kutwon’ya kila kitatuma twisumbikiya. Matanamba kuka kuu kwitu, tyo ithyi tweesumbikiyaa? Indi mooka, nimatukililye vinya na maina kutusumbikiya kwa kithui na ivuti.”

Yila mwalimu wawetiye uu, Mutunga niwongelile tuteto na amwiya, “Mwalimu, ve kaundu kamwe nooniye India ndaelya kutavya andu kuu, ala neeleasya uvoa wa India. Yila nai kuu, neewiye kana vau mbeeni, Angelesa nimasumbikite India o tondu yuyu masumbikite kuu Kenya na nthi ingi sya Avilika. Ateo Aindi ngumbau nimamanthaniye na kwisumbika, indi weethiya Angelesa nimekuvatana kindu kyu kwa vinya mwingi. Indi Aindi nimesiye kukwata kyeelelo kyoo, na Angelesa meetikiisya mamanenge kwisumbikiya. Kindu kyu nikyatumiye nye nikulya mwene, ‘Ithyi naitu tukesa kukinya vau ata na indii?’ Ona nenuka yuyu, nithiitwe ngikulya ikulyo yu ngooni yakwa, o nivinditye. Yu we Mwalimu nokwithiwa unenga kyeni ikulyoni yu, nakwa ngaunika ni kumanya kindu kyu kithiitwe mutweni kwakwa ivinda yaasa?”

Mwalimu Mumo amusungiiye amwiya, “Tito, wakulya kindu kilumu, na kindu andu methiitwe makikikulya kuma myakani mivuthu ithelete. Undu wa mbee ni kumanya kana Muungelesa onaa ta utakesa kuma kuu kusumbikwe ni ene ala mai kwo akisa kukena kuu. O na ti myaka yaana ithelete kuma avika kuu na eenenga kutusumbikiya. Endete kuu muno, na aakiye kuu aluma, na oosa muthanga itheka na ilungu nene vyu. Kwoou tutyisi tukesa kwisumbika indii. Nivawetawa andu amwe makwatiwe meekiwa yela ni silikali ii ya ukoloni. Makwatiwe meewika makyasya matikwenda kusumbikiwa ni Muungelesa. Kwoou silikali yalikilye athiani kuu na kuu, ala mekalaa methukiisye undu andu mekuneena unduni usu, na makikuna livoti kwa silikali. Athiani amwe notumesi, na andu nimesuviyaa undu mekuneena kana kwika yila athiani asu me vakuvi.

“Indi ndonya ukutavya twi eli, kana wasya wu wa kwenda kwisumbika niweendeeye na kunyaiika na vatyi kindu kitonya kuwuvindithya. No nginya tweendeeye na kwitya kwisumbikiya. Nye nundu ni mwalimu, nditonya kuneena kwitya wisumbiko, indi nditonya kuvosya wasya wu. Vate ndii, twailite kwosa kwisumbikiya e ithyi ene, Angelesa makyenda na matekwenda, ona matwova kana kutuwaa tukitya wisumbikiyo witu. Indi, Tito no iwe weka ndonya kuneena ta uu ndena vwiya wa kuthianwa na kutavanwa kwa silikali. Ndongya kukwiya onaku wailite kwisuviya athiani, na weekiye nesa waleya kuweta uvoa wu yila watavasya andu maundu ma India, nundu niasya vai athiani vau kana onethiwa matyai vo nokwithiwa mesiye kuvikiwa ni ndeto ila waneeniye muthenya usu.”

Mutunga niwathuumukiye, na amwiya, “Mwalimu, wambika nesa kungweteya undu kutilyi ngalikoni isu ya kumantha kwisumbikiya. Onakwa ngeesuviyaa, nundu ta yuyu ninekalile India myaka isu, vaa vakeethiwa andu mekwona ninisi kana andu ma India nimo mesumbikiye, na kana onakwa ngenda kuu Kenya twithiwe twisumbikiye muthemba usu. Weeka nesa kungweteya uu, nundu Muukamba aisye, ‘Kitheka ki matu makyoy’. Indi andu ala mena wendi wu wa kwisumbikiya, makaendeeya na kwingiva, muvaka mavike vandu matasyiika onethiwa Angelesa makatumiya mavuti na mbomu. Tene mo ene matyasindiye

kauni wula weetawa wa nthi yoonthe? Na tene andu ma India na Ameleka matyamasindiye nginya mesa kwitikiisya kumanenga kwisumbikiya?

“Ithyi onaitu tukavika vau, ethiwa mwaki wa kwisumbikiya nimwakanu, na wauni wa kwisumbikiya niwuung’aatukya mimeyo ya andu kuu na kuu. Vatyi kindu kitonya kuvosya mwaki usu nongi, kana kulaukya wauni wu nongi, onethiwa andu maketikya nthakame yoo nundu wa mwaki na wauni wa kwenda kwisumbika e ithyi ene. Muthenya umwe wukakya, tweeke kusumbikiwaa ni kilauni ki kwaasa ta Landani. Kilauni kyu kityisi mathina ala twonetwe ni Angelesa kuu, na undu amwe matuveniye muthanga witu na matutwikithya ngya sya kuthukumaa myuundani yoo minene.”

“Yii, onakwa niona uu”, Mwalimu amutungithya, na me eli masya Mulungu atethye andu ma nthi yaitu ikwate wisumbiko.

Nimakwatisye kuneena uvoo wa witikili kana Ukilisto. Mutunga niwe wambiliilye uvoo wu, kwa kutavya Mwalimu Sakayo Mumo kana yila wai India niwataviswe Uvoo Museyo wa Yesu Kilisto ni amiseni ala mamwosete kwikalaa kwoo. Akulilye Mwalimu, “Ngyuma kuu ti andu aingi mai metikilite. Onakwa ndyai Mukilisto. Indi yuyu niona andu aingi ikanisani muthenya wa Kyumwa yila twaenda uthaithini. Ko kwithiitwe ata etikili makaingiva uu, na nundu vau tene matyakwatianiyaa na Uvoo Museyo?”

“Ve itumi ili kana itatu sya vata ila itumite etikili kana Akilisto maingiva”, Mwalimu ambiliilya kusungiya ikulyo ya Mutunga. “Kitumi kya mbee nikwithiwa ithyi Akamba mbene, nithyi tuuthi misyi na misyi tukitavya andu Uvoo Museyo wa Yesu Kilisto. Amiseni matitonya kwika uu, nundu mekalaa o vaa Mulango kiseseni kyoo; na amwe matyisi Kiikamba nesa; na Amiseni amwe matyendaa kulika misyi yaitu, nimamivuthiisyyaa na kwasya ai yi kiko na nimatonya kukwatwa ni mowau mamilika. Ithyi ene tutikiyaa kindu ta kyu, nundu kuu ni kwitu na tutivuthiisyyaa nyumba situ vala tukomaa, kana misyi yaitu vala twikalaa, kana maliu maitu ala twiisaa. Kwoou Akilisto ma Akamba, ithyi aume na aka, nitunyaiikaa misyi na misyi tukitavan’ya Uvoo, na andu makitwithukiisya na kukulya maeleangwe maundu ma Witikilo. Andu ala meewa makyendeewa ni kwitikila, nimokaa ikanisani muthenya wa Kyumwa, na mutavan’ya akikulya ala mekwenda kwitikila Yesu Kilisto maungame kana mokilye moko. Itina wa kwonan’ya nimeetikila, nimambiliilasya kuthi vau ikanisani yimwe kwa kyumwa kumanyiswa maundu ma Ukilisto. Maundu asu ni ta ala maandikitwe nthini wa Mbivilia, na undu andu matonya kuvoyaa, na kwikalanasya mena muuwo na mwaamba na Akilisto, na kwenda andu onthe ona ala matetikilite. Undu unene ni kutavya andu kana Mulungu numendete na eenda matangiwe maumwe mothukuni ma ngoo syoo.

“Andu nimethukiisyyaa maundu ma muthemba usu, mena wendi, na aingi nimakusaswa ni ndeto sya muthemba usu. Kila kyeu na kya vata muno andu methukiisyyaa na wendi mwingi, ni maundu ma Yesu Kilisto ula twaasya ni Mwaana wa Mulungu wasyaiwe tene kuu yuulu wa nthi, vakuvi myaka ngili ili ithelete. Nimatavaswa kana Yesu asyaiwe nthi na mbaini ya Ayuti, na angangiye kila vandu akitavya andu uvoo wa usumbi wa Mulungu, na akivosya ala awau, na akilungya aimu ala meeyawa nimalikite anduni, ona niwathayukisye andu amwe me akwu. Yesu avulanaa na andu ma kila muthemba, na aisaa namo, andu athwii na andu ngya, na andu akuu na syaana, na aume na aka. Ala mamwithukiisye na meetikiisya maundu ala wamamanyiasya, niwameiye manyaiike nthi yoonthe, mathi maatavan’ye Uvoo wake. Indi we mwene niwowaiwe, na tondu ai Mwaana wa Mulungu, niwathayukiye itina wa mithenya itatu, na oonana na anyanyae na avikili make, indi itinani ookilwa ni vinya wa Mulungu ambatwa ituni. Kindu kya muthemba usu nikyo tutavasya andu, na twiimakulya metikile Yesu Kilisto namo matwike avikili make.

“Vamwe na uu, ve undungi amiseni matavasya andu, undu wa kwasya ai ala meleya kwitikila makeekiwa yiyani ya mwaki mamina kukwa, na ala metikilite makaenda yuulu ituni kwikalaa vo kuvika tene na tene. Kindu kyu kya kuweta kuvivwa na mwaki kwa ala matetikilaa, ni kindu kitisasya andu muno, na andu makiina kukwatwa ni vwiya. Kwoou

amwe metikilaa nundu wa kukiya mwaki usu wiyawa ai utivoaa na ala makalika vo makathiniya vo muno, na muno. Akamba ala etikili onamo nimanyaiikasya uvoa wa muthemba usu, indi kyu ti kindu kiseyo kya kutisya andu ai ni kana matwike Akilisto.

“Twiona kana mbola mbola, andu nimalumasya Uklisto na kuwunenga uthei wumee ngooni syoo na mathayuni moo. Kitumi kya kwika uu, nundu wa kumwenda Mwiyai Yesu nikwithiwa ni Mwaana wa Mulungu. Ona kuma tene vyu, Akamba nimeesi Mulungu na nimamwiikiyaa makyasya ni Mumbi, na Mwatuangi, na Mwene-Vinya-Woonthe. Nimeesi niwe umanengae kiwu, na kyeni kya syua, na maliu, na mbuwa, na muthanga wa nthi vala syindu syoonthe syikalaa, na nzeve ila mavevaa, na syaana, na thayu, na vinya wa mwii vamwe na kumavosya,

“Kwoou, yila Akamba matavwa Uvoa wa Yesu Kilisto kana ni Mwaana wa Mulungu, nimethukiisyya nesa matekukilya ngalali. Ndeto ila mewaa makitavwa kana ni ya Mulungu, mamithukiisyya makimanya kana ni ya Mulungu o ula oonthe mesi. Tene matyeesi uvoa wa Yesu Kilisto, kila meesi vyu na vyu ni Mulungu, na nimamuthaithaa, na kumuvoyaa, na kumuthembeyaa. Vau vatyai nzika nongi ngalikoni ya andu kumanya Mulungu na kumwikaila.

“Indi yila amiseni mainiye kumatavya uvoa wa Mwaana wake Yesu Kilisto, mooniye wu ni uvoa wa utanu nundu ni Mwaana wa Mulungu ula meesi, na ula wamombiye vamwe na kumba syindu syoonthe. Kwoou Ndeto ya Mulungu ila itavanaswa monaa yi vata nundu nimamwisi na nimamuthaithaa. Kwoou, mamithukiisyya vate nzika, na kweendeeya kumuvoya nundu tene Akamba nimamuvoyaa. Meethukiisyya na kusisya thayu wa Yesu yila wai kuu yuulu wa nthi, monaa ta uvulanite namo nundu mwikalo wa andu ala wekalaa namo watilyi ta mwikalo wa andu kuu Ukambani. Yesu angangaa akyona andu awau, na angi meukwatwa ni nzaa, na angi mekuima myuundani, na angi mekuithya indo na malunga, na angi mekwaathimwa niwe, na angi mekutwawa na kutwaana, na angi mekuthinwa ni andu ala mena ukumu, na angi ta aka mekuvathukanw’a na kwiwa nai ni aume. Moona muthemba Yesu avulanaa na andu ma mithemba yoonthe, na monaa ota uu nukuvulana na Akamba na kumamanyisya ndeto yake o tondu wekaa e vaa yuulu wa nthi. Andu mavinguite matu na ngoo, eke ota uu kati wamo.

“Andu maeleswa undu Yesu wekalile thayu na undu wekaa, na undu watethasya andu mavatani moo, na undu wendete andu oonthe kuma syaaana kuvika ala akuu, aume na aka, meona ni ta umwe woo. Makuna visa wake na mutwe, meona numathengee mathayuni na mavatani moo. Meona Yesu ti mweeni kwoou, na ndaumite nza, nundu niwavulanite na andu matilyi ta ala me Ukambani. Niwisi mavata maitu o tondu weesi mavata ma andu ala wekalaa namo akimamanyisya ndeto ya Mulungu. Kwoou andu methiawa na utanu kumumanya, na kumukumya, na kumwiniya, na kumuvoya, na kumwisuva, na kweendan’ya nake me mathinani na me moseyoni. Yesu atwikiye niwe wikwatyo woo, na andu mamwikwatasya mamululumiiye kuvika onethiwa ve vata wa kuthinwa na kukwa nundu wake. Kyu ni kindu kiliku na kilumu muno anduni ala Akilisto. Yesu niwe utumaa andu metikila nundu wake kwithiwa Mwaana wa Mulungu ula umwe na ula wisikiye ni Akamba oonthe kuma ala ma mbee tene kuvika ala ma umunthi.”

Mutunga ekalile ethukiisye weelesyo wu wa Mwalimu, na atetheka muno nundu wawo, nikwithiwa niwekulasya kila kyutuma Akamba matwika Akilisto kwa wingi na wingi. Mwalimu niwaendeeiye kutavya Mutunga itumi ingi sya andu kwosa Uvoa mongeleekete. Amwiiye, “Mwaka wa 1956, Akamba nitwataniye muno, nundu mwaka usu nitwakwatiye Mbivilia yoonthe yaalyulitwe Kiikamba. Kuvika mwaka usu, kila twai nakyo no Utianiyo Mweu. Andu meethiwe na wendi mwingi wa kusoma Mbivilia, yaani mavuku me eli Utianiyo Mukuu na Utianiyo Mweu, ona vala ti andu aingi meesi kusoma na kwaandika. Andu nimathooiye Mbivilia kwa wingi, muvaka weethiya kila nyumba ya Muklisto ve ivuku yu, onethiwa andu ma nyumba isu matyasomaa. Amwe moonaa kwiiya Mbivilia nyumba kwoou kukamasuviya matikaowe kana malikwe ni aimu; na angi moonaa Mbivilia

ikamatetheesya umanthini wa syindu. Ona amwe maiyaa Mbivilia ukomoni wuungu wa kamuto ni kana mamikomeye makyasya ikamasuviya matikaote ndoto nthuku kana matikawae kana kukwa utuku. Indi maundu ta asu ti amiseni mamatavisye mekae, andu ene nomo mookiye namo, nundu nimanenganae ndaiya nene yuulu wa Mbivilia. Nayo ivuku ya Mbivilia mbene yititonya kwika andu maundu ma muthemba usu, nundu Mbivilia ndikaa syama, yikaa o kuweta syama ila syeekawa na ndeto ila syaneenawa ni athani, na Yesu, na atume make.

“Indi vamwe na uu, andu ala mena Mbivilia ona vala ti aingi mesi kusoma, me uthangaau wa kumisoma nundu yiawa niyo yina Ndeto ya Mulungu. Ona ala matesi kusoma, nimethukiisyya yiisomwa ni ula wisi. Misyi imwe nutonya kwithiya mundu na muka, mombene na syaana syoo, na ula wisi kusoma akithiwa akimasomeya methukiisye kilungu kya ndeto kuma nthini wa Mbivilia. Kwoou, Mbivilia ni ivuku yalikile misyi ya Akamba kwa nziya ndungalu na yaluma vo. Asomi na ethukiisya ma Mbivilia monaa maundu maingi ala mawetetwe Mbiviliani yuulu wa mbai ya Isilaeli, mavwanene na maundu maingi ma Akamba. Kyu ni kindu kya kuseng’ya. Asomi na ethukiisya ma Mbivilia, meona Akamba ta mawetetwe ivukuni yu, nundu maundu angi maingi iwetete, mavwanene na maundu ma thayu wa Akamba, ta mavinda ma yuwa, kana mawiya ma andu, kana mowau, kana mikalile ya thayu na mwikalan’yo wa andu misyini kwoou, kana miyao, kana ngewa, kana nthimo na ngelekan’yo, kana syithiyo.

“Yila tuusoma Mbiviliani, Utianiyoni Mukuu kana Utianiyoni Mweu, nitukwona maundu matukoneteye, na kwoou tukitikiisya kana Ivuku yu yineena naitu tondu yaneenaa kana yineenaa na Ayuti. O na kaingi andu measya vatyi kivathukan’yo kati wa Akamba na Ayuti, nunda syithiyo situ na syoo nivwanene na tuthaithaa o Mulungu umwe, na twamuthembeyaa na indo na malunga o tondu Ayuti mamuthembeyaa.

“Yuyu, notakwasya kana Mbivilia nikutetheesya andu muno kwosa Uvoo wa Yesu Kilisto. Utianiyo Mweu niwonanitye nesa undu wa thayu wa Yesu na wiya wake, na uthukumi wake, kuvika kuwawa na kuthayuuka ambate ituni. Andu memwona e thayu, na okite kwitu aatweetee Uvoo Museyo, o tondu wookiye kwa Ayuti tene na amaetee Uvoo Museyo. Yila andu masoma na kwithukiisya Mbivilia yiisomwa, nimetikiisyya maundu mayo vate kindu kinene kyuumasyyiia. Andu meona nimawetetwe Mbiviliani, na kwoou matyuuleana na uvoo wula ineenete, onethiwa voo maundu amwe ma Ayuti mavathukene na ma Akamba. Nye mwene ninisomete ngamina Mbivilia ya Kiikamba, kuma ivuku ya mbee, Mwambiliilyo, kuvika ya mwisyo, Uvuan’yo. Ninguseng’a nundu itilyi ta yaandikiwe yuulu wa Akamba, na nundu wa Akamba, na kwoondu wa Akamba.”

Mutungu niwesiye kutumusya Mwalimu, amwiya, “Niwandavya kindu kya vata. Ethywa Mbaivo yuyu yi vo kwa Kiikamba, onetiwa no Utianiyo Mweu wi woka, no nginya nimithoowe, onakwa nimisome kuma mwambiliilyo kuvika mumunikilyo. We wakwiiye ivinda yiana ata kumisoma wamina? Yonekaa ta ivuku inene muno, na no nginya yithiwe yusuite maundu maingi, ona maundu amwe tutatonya kumamanya nesa. Ikisa kwaalyulwa Kiikamba, nundu yaandikitwe na kithyomo kyau? Ni Kiisungu, kithyomo kya amiseni? Yila twai India, amiseni matusomeyaa Mbivilia kwa Kiisungu indi makitwaalyulila maundu na Kiiswaili nundu tutyeesi Kiisungu. Nye nai kwo na munyanyawa Muli.”

“Ekai, Mbivilia ndyaandikwa na Kiisungu. Twiyawa kilungu kya mbee kila kitawa Utianiyo Mukuu nikyo kinene, na kyaandikiwe na Kievelaniya, nakyo ni kithyomo kya Ayuti. Indi kilungu kya keli, kila kitawa Utianiyo Mweu ni kininangi mbee wa kya mbee, na kyaandikiwe na kithyomo kya Kiikiliki. Mbivilia yaitu yaalyulilwe ni amiseni o makitetheeswa ni Akamba, indi mamyaalyulile kuma kithyomo kya Kiisungu. Wiya wu wakwiiye myaka mingi kuthela. Mbee mambiye kwaalyula Utianiyo Mweu, nawo niwo uwetete maundu ma Yesu Kilisto, na undu Ukilisto wambiliilye na wanyaaika. Kila Utianiyo wina mavuku meana una, nundu wutyaandikwa ni mundu umwe kana kwaandikwa o ivindani yimwe. Mavuku asu mesiye kumbanwa itinani, na matwikithwa kindu kikwatene. Utianiyo

Mukuu uwetete maundu ma mbai ya Isilaeli, ila yaasya niyanyuviwe ni Mulungu yithiwe ikikusiiya undu wake, vamwe nake kwikalan'ya na andu. Utianiyo Mweu uwetete maundu ma Yesu Kilisto na wambiliilyo wa ikanisa, yaani ala mamwilitite nimo ikanisa.

“Yuyu ni vakuvi myaka ngili ili kuma yila Yesu wai thayu vaa yuulu wa nthi. Ikanisa yeendeeye na kunyaiika, o Akilisto mongelekete mavika kila nthi. Uu niwo Yesu weiye ala mamwaatiye maende kila vandu maatavan'ye Uvoo Museyo wula waetiye anduni kuu nthi. Andu aingi nimaendaa kumwithukiisya akimanyisya maundu ma Usumbi wa Mulungu, na kuvoswa mowau moo, kana kumwa aimu ala mamathinasya. Mwambiliilyoni, ikanisa yeendeeye na kwongeleeka na kunyaaika, kundu kumwe andu nimathinasya Akilisto, na kungi makimowaa nundu wa Mwiikiyo woo. Indi matyaakiya, nimaendeeiye kwongeleka na kunyaiika kila vandu, kuvika onaitu Akamba twesa kweetewe Uvoo Museyo ni amiseni maumite nthi sya kwaasa sya Ulaya na Ameleka. Meekiye nesa kutweetee Uvoo Museyo, nundu ithyi Akamba nitwendeeiswe niwo na twawosa.

“Vamwe na kututavya Uvoo Museyo, amiseni nimatumanyiisye kwaandika na kusoma, na mambiliilya masukulu ma kusomethya andu. Na mamina kutuvikisya Uvoo Museyo, yuyu Akamba e ithyi ene nitwambiliilye kuwunyaiikya kila vandu, mbee wa undu amiseni mai matonya kuwunyaiikya. Nitwatwikithisye Uvoo Museyo weethiwa ni witu na wi mokoni maitu, na wamesya mii muthangani wa ngoo situ. Mbivilia niyo itutongoesya undu twailite kumumanya Yesu Kilisto na kumanya Uvoo Museyo wake vamwe kuwunyaiikya. Mbivilia itutethasya tukunikile nesa maundu ala amiseni matutavasya, na ikitumbulila na kutuvuanisya maundu angi meu. Kwoou Mbivilia ni kitumi kinene kitumite andu maendeeya makyosa Ukilisto kwa wingi na wingi. Kwoondu wayo, nitukwithukiisya Ndeto ya Mulungu ikineena naitu kwa Kiikamba.

“Sukulu niwo undu ungi useyo amiseni matweetee na mawambiliilya kuu. Nimatusomethisye kwaandika na kusoma. Kyu ni kindu kya vata muno amiseni mambiliiliseye kuu kwitu na kundu kungi Avilika, na twina muveya kwoo nundu wakyoo. Naitu ene nitwambiliilye kusomethya andu maitu, o tondu amiseni matusomethisye. Kwa nziya isu, nakyo kisomo nkiyeendeeye na kunyaiika anduni.”

Ti maundu maingi Mutunga wai atonya kuneena, nundu eekite kwithukiisya ni kana mwalimu amweelesye, na kumusungiya kila kyatumite andu ala mekwitikila maendeeya na kwongeleka. Mutunga aisye, “Kithi Mbivilia yi vinya wingive uu! Nitonya kuneena o ivinditye, na nitonya kukusya andu itamoveeye mukanda ngingo. Kindu kyakwa kya mbee kuthoowa no Mbivilia yila ngesa kukwata mbesa, nundu onakwa nienda muno kumisoma kuma mambiliilyo wayo kuvika muminukilyo wayo. Ndyaaaiwa uvoo wa ivuku yi muyo ta Mbivilia. Ateo, ona yi muyo wingivite uu, yoo kundu kumwe kwi vinya kumanyika undu kukwasya. Indi kyu ti kindu kinzyiika kumisomaa.”

Mwalimu niwongelile ndeto amwiya, “Andu aingi nimamisomaa, ona yina vinya ta uu. Muthenya wa Kyumwa ukoonaa ala mena Mbivilia mamikuite makithi ikanisani, na mutavan'ya aweta vala vekusomwa, andu asu mavinguwaa kuvamantha ukithiya wiiwa makalatasi maambite ‘Waa! Waa!’, asomi makimanthithya mone vala ve ivuku, na kilungu, na musowa. Ona amwe nimaandikaa ilungu ila syuusomwa, ni kana menuka musyi maasyoke kwisomeya kwo. Andu angi mamisomaa kila muthenya, kyooko kana wiyoo, kaingi me vamwe na andu ma musyi woo, nundu nowisi andu ala mesi kusoma no avuthu maelekanwa na ala matesi.”

Yuyu Mutunga ai na ukulyo wungi vala ve mwalimu. Amukulilye, “Andu ala metikilaa na kukwata mwiikiyo wa Akilisto, oonthe nimawulumasya ki kana amwe nimaleelaa na angi makiwutiya ukithiya ona matyeendaa uthaithini? Ni kyau monaa ki vinya witikiloni? We mwene nundu wi mutumiya umwe wa ikanisa, tyo nginya atumiya asu mwithiwe mumanthithasya kila kitumaa andu amwe maemwa ni kulumya mwiikiyo woo wa Ukilisto?”

“Yu ni ikulyo ya vata, Tito. Andu amwe mawetaa kana ve miyao myumu ya Ikanisa imaemaa. Kwa ngelekan'yo, ve mwiyo uvatanaa munduume mwithikili ndakethiwe na iveti

ili kana mbee. Embwa enasyo, no nginya alungye kimwe vamwe na syaana syakyo. Wu ni mwiyo weekiwe ni amiseni kuma mwambiliilioni. Etikili ala me iveti ili nimaleyaa kulungya kimwe. Kwoou mewaa matitonya kwaatiya undu wuumathokoesya musyi woo.

“Ve mwiyo wungi waasya Akilisto matikaende kuiitwa ni awe kana kwaasya. Andu monaa matitonya kuleya kuthi kuiitwa yila mawaa, kana yila andu ma musyi mekulikwa ni aimu. Amiseni meyaa andu ai vatyi wooi; indi Akamba matyithukiisya kindu kya muthemba usu, nundu nimesi ki kana ve kindu metaa wooi. Kwoou, ona etikili nimawetaa wooi na nimawukiyaa. Ve syithiyo ingi sya Akamba ivatawa etikili nundu wa miyao ya amiseni, ta kithiyo kya kwaikithya syaana sya eitu na ivisi, kana kukunda nzovi, kana kutumiya mbaki ona ya kanywa, na nimavatawa kwitya waasya kukitwaanwa, na nimavatawa kutwaana kwaatiya kithiyo kya Akamba. Maundu ma muthemba usu nimathinasya Akilisto, nundu miyao ya muthemba usu ikonetye kukinga syithiyo nguu sya Akamba. Kwoou andu nimaemawa niyo, nundu matyisi wa kwika embwa meetikila nimekuvatwa kwaatiya syithiyo mo monaa syi nzeyo kwoou, onethiwa ti nzeyo kwa andu anga ta amiseni kana akoloni.

“Muukamba aisye: ‘Vala ya mbee yakinya, novo ya itina yikinyaa’. Kwoou andu methiawa makyenda kukinya vala aithe na aainya moo makinyile. Indi mavatwa uu nimolanilaswa ni vala mekukinya, nundu matitonya kwaatiya syithiyo sya amiseni na sya akoloni syi syoka. Niwo, o undu Akamba maisye: ‘Mweeni niwe wiwikaa e mbaki mbiu’. Indi mbaki isu ya aeni kuma Ulaya na Ameleka, nitonya kuvika vandu andu makona ivulanite ila mbiu na ila mbithi, na makambiliilya kuvathukan’ya manywe kilungu kila kiu na makikya itheka kila kithi. Mbaki isu ya aeni maumite muingo kaingi nitumaa andu mathimuwa.

“Kuneena uu no ta kwasya kana, ve syithiyo imwe sya amiseni na akoloni tutonya kwosa ethiwa ni nzeyo, indi ingi no nginya tuleane nasyo. Miyao isu imwe yikiitwe ni amiseni, tutitonya kumyaatiya twi ilalinda, kana ta tutwiye nthi yoo kula maumiye. Miyao imwe mamikiite kwaatiya syithiyo syoo ene kula maumiye. Twienda kusalukya tumisisye nesa, twaatiye imwe na tukikya itheka ila ingi. Tene mo ona matyaatiyaa syithiyo imwe situ, nimaivuthasya kana matyeeleawa nisyoo. Monaa syoo ene nisyoo syaaniye anduni oonthe, kuya kwoou na kuu kwitu. Indi nituuleana na kindu kya muthemba usu, nundu syithiyo nivathukene kundu na kundu. Kwoou andu amwe matitonya kwasya syithiyo syoo nisyailite kila vandu. Vamwe na uu, yila twasoma nthini wa Mbivilia nitukwona syithiyo nyingi sya Ayuti ivwanene na ila situ. Vatyi kitumi kya kwiyaiya andu tutiye syithiyo isu situ iwetetwe Mbiviliani nundu niyo ivuku ya witikilo witu. Kwa ngelekan’yo, andu aingi nimawetetwo Mbiviliani ala mai na misyi ya iveti ili kana mbee. Niki maleile kuvutwa maume Mbiviliani ethiwa ni uthuku kwithiwa na musyi wutilyi uu, kuu Ukambani?”

Mutunga niwetikilanile na ndeto isu sya mwalimu, na asya, “Yii onakwa niona Akamba tutyailite kutaanasya na syithiyo situ syoonthe, yila twatwika Akilisto na twatina kukwata mwikalile wa andu ma Ameleka na Ulaya. Tene Mwiyai Yesu eekiye o kwiya avikili make maatavan’ye Uvoo Museyo nthi yoonthe; ndaameya makanange syithiyo sya andu. Kwoou mundu nutonya kutwika Mukilisto mulumu ki, onethiwa nukwenda kwaatiya syithiyo sya Akamba ila andu mekwona syi nzeyo. Yaani mundu nutonya kwithwia e Muukamba kivindyo ki, vamwe na kwithiwa e kitui kilumu kya mwiikiyo nthini wa Yesu Kilisto. Ti kwasya syithiyo situ syoonthe ni nzeyo kana ni sya kuuna andu. Ve syithiyo imwe twailite kwananga e ithyi ene tutekwiwa ni aeni tusyanange tutiwe twi moko mathei ngalikoni ya syithiyo. Indi amiseni meekiye nesa kutweetee Uvoo Museyo wa Yesu Kilisto na kwambiliilya masukulu. Akamba meoneka melulumiilye muno vala ve Yesu. Kila andu mekuleana nakyo no kuvatanwa na syithiyo imwe syoo, na kumanyiswa kana kwiwa maatiye syithiyo ingi ngeni ethiwa makatwika Akilisto. Niasya twaendeeya na kusoma Mbivilia, tukoona maundu maingi makoneteye thayu wa Akilisto, na vakeethiwa utandithyo kumosa.”

Makitaanasya, Mwalimu Mumo na Tito Mutunga nimawetiye kana kukomana kwa muthemba usu kwai kwa utandithyo kwoou eli. Maisye kyai kindu kya vata andu kusuaniyaa

maundu ma mthemba usu, ala makoneteye mathayu moo. Matwiye mekomana yingi, maendee na kuneena makyooowan'ya maunduni ma mithemba na mithemba. Mwalimu Mumo niwesi maundu maingi ala maendeeye Ukambani na nthi yaitu ya Kenya. Ekalaa akisoma makaaseti ivinda kwa ivinda, ona niwesiye kuthoowa simu (ya letio) eethiwa vamwe na muka na syaana, nimekwithukiisya maundu kuma Ilovi. Yu letio niyakothaa kuneena na Kiikamba na Kiiswaili, na Kiikuyu, indi kaingi muno muno yaneenaa Kiingelesa.

Weta useyo wa mundu kwikala akisoma mavuku ma mithemba na mithemba, taeka ma sukulu me moka

10. Undu Ula Syokau Na Mutunga Mendaa Mutwawa na Mutwaani Methiwe Matilyi

Ula mwiitu na ula mwanake tuwetangite, nimendaa muno monane yingi. Kwa vaati nzeyo Syokau na Mutunga nimoonaniye na maowan'ya maundu maingi, kwa nziya ya kukulan'ya undu woni wa kila umwe wutilyi. Isu yai nziya imwe yoo, kweendeeya na kumanyangana. Me eli masuaniyaa nthimo ila yaasya, "Wanake ni ukengani!", nundu za moonaa kile umwe e mwanake. Indi yuyu mendaa mamanthe wanake wa nthini, nawo mawone. Syokau niwe wambiliilye i ndeto, ona vala niwewaa tusoni.

"Tito, ninisi kana wina kithing'iisyo kya kumantha mwiitu mutonya kutwaana akethiwa kivetu kyaku naku ukethiwa muume wake. Kwoou nikukulya atii: Ni undu mwau kana ni maundu mau we wenda methiwe kwa usu wisa kutwika kivetu kyaku?"

Mutunga amusungiiye avingiiye itheka, amwiya: "Wangulya nesa. Onakwa uu nowo ngwendaa kuukulya, kwoou nitusuaniiye vamwe. Mutwe waku na wakwa yisuaniiyaa undu uvwanene! Ni maundu maingi ala nye nendaa methiwe kwa kivetu kyakwa. Undu wa mbee na ula munene muno, ni wendo. Ndonya kwenda kivetu kina wendo vala nii. Unduni wa wendo, nye nditonya kwenda kutwaa kivetu kina munyalo wa wendo ukethiya kitilyi ta mundu wi weuni kula kute mbuwa. Wendo niwo mbuwa ya utwaanini, na vate wendo utwaani nduluma na ndwikala ivinda yaasa. Wendo na wendano niwo kisingi kya utwaani."

Syokau amukulya, "Kuilyi ata kwa kithiyo kii kya Akamba? Nakyo ni kithiyo kya asyai amwe matonya kwaatiiya na kutwaaniya mwaana woo kana kunengane mwiitu woo atwawe, mo matesene kindu kana o undu unini. Vau ve wendo embwa andu matyisene mbee wa kutwawa na kutwaana?"

Mutunga asungiya, "Mwambiliilyoni vatyi wendo na vatyi kimena, nundu asu me eli matyisene kana mesene o vanini. Indi ethiwa nimeetikiisya matwaane kwianana na kithiyo kyu, wiya wa mbee kwoou ni kuvanda mbeu ya wendo umwe kwa ula ungi. Ethwia nimekwambiliilya kwika uu, wendo na wendano wukameya, na wukongeleeka, na wiimaluman'ya methiwe muume na muka. Kwoou, itinani wendo wukatwika musingi mulumu wa utwaani woo na musyi woo. Andu aingi ala matwaaniye na nziya isu, nomalumanite. Indi ti kwasya nziya ya mthemba usu ni ya kweendelwa ni kila mundu. Kwi nziya ingi sya kutwawa na kutwaana."

Syokau akulya, "Na niki andu amwe mambaa kwendana, na makisa kutwaana itinani? Indi vavituka ivinda ina, nimaemanawa kuvikiya makitaanisya vya na vya. Nundu wendo woo wula mai nawo mwambiliilyoni makisa kutwaana, withiawa wikite ata?"

"Vau ve vinya kumanya undu wendo wunyivangaa mbola mbola kuvika wiithela. Andu ni ma mithemba mingi. Amwe nimatonya kwaalyula mwikalo woo, na vala moonaa makyendana ene kwa ene vakiina kweema, kana makyambiliilya kwenda mundu ungi taeka muka kana muume woo. Undu usu weekika, nivethiawa woo mwingi, ona nimatonya kutetan'ya muno, kana maakwatya kau wa kuvuana ona kuvikiya kuwaana. Nivethiawa kiiyo kingi ngooni na methoni, andu manavika itambya yu. Na ethiwa ve syaana, onasyo no nginya ithine, embwa wendo wa asyai masyo wukathela."

“Nye mwene nenda kutata undu vatonyeka nongelele wendo wutikang’ale kana wututiye nye na kivetu kyakwa. Wendo mulumu weendanasya na wendano. Wendo niwutonya kuma ngaliko imwe, ukethiya mwanake nowe ukwenda mwiitu muno, indi mwiitu akithiwa ndekumwenda kiasi kyu. Kana ukethiya mwiitu nukwenda mwanake muno, indi mwanake ndekumwenda muthemba usu. Wendano ni kindu kya vata kuvituka uthwii. Wendano ni kindu kya kunengwa na kunengane, kwa utanu na kwa uthasyo, vate kuthing’iiswa kana kulasimiswa. Mundu nutonya kwithiwa akinengane wendo, indi ndekukwata wendo kuma kwa ula ukunengeleelya wendo wake. Kwendana ni kuisaniya wendo, na kwendana ni kukwatianisya wendo, na kwendana ni kukwatianiya moseyoni na mathinani, na kwendana ni kunyusaniya wendo, na kwendana ni kwathukangya mivaka ila itonya kuvathan’ya asu matwaanite, na kwendana ni kweekaniya yila andu meewan’ya woo kana kuthatan’ya kana kuvitanisya ene kwa ene, na kwendana ni kwikanisya wendo, na kwendana ni kwitikianisya methoi ma wendo, na wendo ni kusuviana na kumianisya andu me awau na me aima, na wendo ni kwitikiisya kila umwe ose ula ungi o undu matilyi vamwe na wonzu woo na ulumu woo.

“Asi, mwa Tito ndeto isu ni ndiku waweta undu wendo na wendano ivwanene na ikwatianiye. Na ni undu ungi wiva utonya kwenda withiwe kwa mwiitu ula wenda kutwaa, embwa mwina wendo na wendano tondu wambuanisya mosuaniyoni maku?” Syokau akulilye Mutunga ikulyo yu amusyaiisye yimwe yimwe, ta mundu ukwitya aivwe ikwaani ya kukovwa kindu.

Nake amusungiya, “Maundu asu tutyuumaweta kwaatianisya kwianana na vata wamo undu wingivite. Indi kindu kingi kya kumbendeesyia ni muvwanile wa mwiitu ula nisa kwenda kumutwaa. Eitu mombitwe na mii ya kwendeesyia, na ta oonthe monekaa me aseyo uthyuni. Kila mwanake ve kindu kila wonaa kiimwendeesyia kwa mwiitu ula ukwenda kwisa kumutwaa. Nye nendete mwiitu wi matau mailinganite ukethiya matilyi ta tulima twi uthyuni yila watheka, tuungyi katikati wa kanywa na metho. Nenda maayo make methiwe me muthiya mulungalu, nditonya kwenda me nzumi. Ethiwa nukutaa maayo make maatheya nesa, kyu ni kindu kiseyo. Nye ndyenda kivetu kyakwa kithiwe kikinyunga kanywa nundu wa kuleya kusaka maayo nesa, na kumya ngeeti syaathela. Ona ngove syake syithiwa syiimbendeesyia, embwa syikonzete nesa undu itavwikiiya metho make. Namu a metho nenda mate manene muno. Nenda ngingo ntheke indi ite ndaasa. Nondo ila nye nendete ni ila nene, indi ti undu ona syi kithimo kinini nonisyitikle. Syoonthe nondo nisyusuwaa iya ya kwongya mwaana. Ta yila eitu masungaa, ndonya kwasya mwiitu wa kumbendeesyia ni ula wamilaa kitimba ukethiya mwii utilyi ta kiinyu. Indi ti kwasya ai akekalaa akimila kitimba mavinda oonthe twatwaana!”

Syokau amukulya, “Namu maau wendaa matilyi ata? Mwiitu wina mateng’e no umwende mwaatwaana?”

Amusungiya, “Mateng’e mativata mwiitu kutwawa na kutwika kivetu kyailu. Ndikwona nivatwa kivetu nundu wa mateng’e makyu. Maau me mateng’e na mate mateng’e eli no maau ma mundu, na maau timo mundu woonthe. Ve ilungu ingi sya mwii wa mundu. Ta moko, nye ndonya kwenda mwiitu wina moko me vinya, ni kana withiye nukutethya wiya na uthangaau. Na kyu nikyo kindu kingi nisyasya kwa eitu, ula muthangaau na ula mwaanu. Nditonya kwenda kivetu kyaanu, nundu no nginya kyeemwe ni wiya wa nyumba, na wiya wa myuundani, na wiya wa kuuwa, na wiya wa ndithya, na wiya wa kweeya syaana. Mawiya ma musyi ni maingi. Ndikwenda nithiwe ninye ngutethya maundu asu ni nyoka. Na vamwe na uu, no useyo indi ti lasima, embwa kikatethya wiya wa kwaandikwa, kwianana na mawiya ala matonya kwithiwa vo. Indi, kivetu kyakwa kyaatwika ni kyaanu nika o kukiita waanu wukauma mwii. Nika kukilumangya makovi kyaakwata uthangaau!”

Vu kwa vu Syokau niwamutungithisye, “Ai no nginya ukune kivetu kyaku makovi kana ngundi? Nye onakwa ndonya kwenda kuvuwa mwiimiwa embwa niwambuwa kana ni mwaanu. Nundu mwii wa mundumuka wiwaa woo, ota mwii wa munduume. Vatyi kitumi

kya aume me oka mavuwae aka moo o momiisye ta ing'oi. Nye ni kivetu kya mundu na akimbuwa, onakwa no nginya nimukune makovi kana ngumi, na moko mathei kana na ndata. Ethiwa aume me luusa wa kuvuwa aka moo, onamo aka mailite kwosa mwanya wa kuvuwa aume moo.”

Yila Syokau wawetiye kateto kau, Mutunga niwalalamikile na amutwikanisya kuneena, amwiya, “Munduume kuvuwa muka ni kithiyo kikuu kya Akamba. Indi ndyaaiwa mundumuka waavuwa muume, nundu kyu ti kithiyo kya Akamba.”

Syokau nake amutungithya, o ndeto syeendeeye kuvyuva, “Nye ndikuweta kuvuwa mwiimiwa ngwikiye vwiya, Tito! Kyu ni kindu kikonetye ulungalu kwa aume na aka. Indi kila kiseyo mbee wa kuvuana, ni andu kwikalan'ya makyendana mena muuwo na ndaiya umwe kwa ula ungi. Ni undu wa vata muno, kivetu kikinenga muume wakyo ndaiya, nake muume akinenga kivetu kyake ndaiya. Me eli nimeanene ngalikoni isu ya kwikalan'ya. Indi endeeya, undavye maundu angi wendete kwisa kwona mevo kwa mwitu ula ukesa kutwaa. Twambe kwiiya nthi maundu ma kuvuana makovi kana ngundi.”

Mutunga niwakeneesye itheka na amwiya, “Indi eka niwete kaundu kamwe ngalikoni isu. Nye nditonya kwenda kivetu kyuunguna makovi ma mwii kana kundandika makovi ma ndeto embwa ninakithatya. Uu utyisikiye kwa Akamba. Munduume uvuwa ni muka atina kutindaa akithekwa ni andu oonthe, ona syaana siina kumuvuthiisya. Nye ndyumiisya kindu ta kyu, kya kutandikwa ni muka wakwa. Asi! Asi! Undu usu waaiwika Ukambani? Kwitonyeka kivetu kivuwe muume na makyendeeya kwikalanasya, kikimuvuwaa o yila kyenda. Nundu usu withiwa e munduume mwau, usu ukuvuwa ni muka o akilitye? Ona munduume usu auwa mbu, ni aau mathi kumutaan'ya avalukitwe ni muka akimutandika? Munduume wa muthemba usu ndesa kumaala thome vala ve aume ala angi, nundu wa kusonoka! Vangi maina kumwiya amon'ye vala unkuniwe ngundi ni muka vaimba.”

Onake Syokau akeneesye kutheka niwamwiye, “Kithiyo kyu kya Akamba ni kithuku, nundu kivathukanasya aka na aume, na ukithiwa aume nimo mekuumisya aka kwavikwa kauni. Ithyoonth twailite kusuvianaa, vandu va kuvuanaa, na kwendanaa o tondu uwetiye. Nye ndyithiwa na muuwo embwa ngatindaa ngikiya mwiimiwa, ngyona ta utonya kumbuwa enuka musyi kana namuthatya. Kwikala na vwiya wa muthemba usu ti undu wa kululumiiya utwaani. Kwoou, kethiwa kithiyo kyu nikivetwa kuma Akambani, withiwa kwaseuva. Ona aume na aka methiwa mathaswa ukomboni wu wa aka kwithiwa makimitiwa na kuumiswa ni aume. Munduume tiwe wi vata mbee wa mundumuka, na mundumuka tiwe wi vata mbee wa munduume. Nimeanene wendoni na kwendanani, na mailite kwikalanasya meanene muthemba usu, makisuviana vandu va kuvuana.”

Mutunga niwaendeeiye aweta maundu angi wendete. “Nye nenda kivetu kyakwa kithiwe nikisi kuuwa liu wa mithemba na mithemba. Ndikwenda mundu wisi kuuwa makanda me moka. Mwii ndutonya kwikala wi museyo embwa mundu akatindaa akiya makanda kwakya, na makanda syua yaungama, na makanda wiyoo. Mundu akika uu, atonya kuvika vandu ona akaina kweemwa ni kuya vyu. Kwi maliu ma mithemba na mithemba, maliu ala maitu ma Kiikamba na maliu ala maisawa ni andu ma mbai ingi. Kwoou muume wa mundu wisi kuuwa maliu mavathukene, akakilasya alilikana kuya, akaina kumelya mata ni mumeyo wa kwenda kila muka umuuwiye.”

Syokau niwongelile kateto amwiya, “Onamo anake nomaillite kwimanyisya kuuwa, na kuthambya miiyo, na kuna ngu, na kuthi kutava kiwu usini. Kivetu kithiwa na muume wikaa mawiya asu, kithiwa ki kitanu muno, ona kimesya nguma ya kwiyawa ki muume ukyendete nundu nukitavilaa kiwu na akikyuuwiya makanda kana musele. Muume wikaa uu, ethiwa akinenga muka uthei wa kuthumuangya na kwoolanga minoo ya mawiya asu ma nyumba. Ona nokwithiwa liu wuuwitwe ni munduume wi muyo kuvituka wula wuuwitwe ni mundumuka, na ndikwasya uu nitwike ta nguvuthiisya mbaa aka.

“Kuseuvya na kuuwa liu kwi minoo. Kwasuaniya undu mundumuka wosaa mbemba utaani, na akisyula mbemba isu, na akivata mbemba isu, na akikima mbemba isu na ndii, na

akyuulukya mbesa isu syiitwika muthokoi, na akivulan'ya muthokoi na nzuu kana nthooko o ila nowe wasyulile muundani, na asyanika syooma vyu, na aivuwa na asyikiya maleveni kana nguniani. Mundumuka nowe wivuva mwaki ekiye mbemba isu mbisuni syambiye kuvya. Manya mundumuka nowe weendiye usini kutava kiwu kya musyi, na nowe weendiye kithekani kana kisesini kuna ngu. Embwa ena kaana kanini, mundumuka nowe ukukongya, na nowe ukukavyaiya mai kamiya, na nowe ukukaseuvisya liu wako, na nowe ukukakuwa na ngoi kaina kwiiya, na kakoma nowe ukukakomya na akikwata mawiya angi ma musyi o ethukiisye yila keamuka akose akongye kana akane liu kana akathambye. Mawiya asu ko mavuthu kwa kwingiva na kulita, kana wiona ata we Tito? Ni kitumi kyau kivata munduume kumatethya, onethiwa ndena nondo undu utonya kwongya mwaana?"

Mutunga eethukiisye enamitye uthyu akasyaiisya nthi, akiwa muthemba wa kusonokanga, nundu ooniye mawiya maingiva na malita, ala aume mailite kutetheesya aka moo. Ooniye Syokau ta waina kumuvyuyiwa ona matambite kuweta ethiwa nimesa kutwaana. Atatiye kwisilya kana nutonya kwova kikuu na mukwa, na kukikuwa akathi usini wa Nzeeu kana Mwiilini kutava kiwu. Na taeka kuu kwaasa, eewaa ona atavika kutava kiwu vau Kithambangii vala ve kitho. Ooniye akyeemwa ni tumaundu tuu Syokau waweta. Na ongela kuna ngu na kusyova na mukwa, na kwikuwa na mwoongo enukisye muka o ula makatwaana, ooniye vau ve vinya kwa munduume, nundu Akamba matyikaa uu. Ooniye ta utonya kuthekwa ni aume ala angi ma nduwa yoo. Ooniye andu ta mainda kwona muka numuvathya. Ona andu amwe matonya kwiina kukulya muka ta mwaanu muno, usu ukwiya muume aende kuna ngu na kutava kiwu!

Kwoou Mutunga eekiye o kwiya Syokau, "Waneena kati, munduume museyo ailite kutetheesya muka mawiyani asu. Indi nye mwene niiwa makimbeema ona ndambite kutwaana. Ndyisi kana niweta uu eitu maine kundeya nikale nde kivetil! Nthini ngooni, nye ndyuuleya kwika mawiya asu ni kana nitetheanisye na muka mwendwa wakwa na nimwoolange muiyo wa wiya. Indi, ndonya kumatethya yila ngesa kwona aume angi makimatethya. Ndikwenda nithiwe wa mbee kuthi kuniya muka wakwa ngu, kana kumutaviya kiwu, kana kumukimiya mbemba nimuuwiye isyo. Nake atonya kwithiwa akitethya wiya mwau yila ngutethya mawiya asu ma aka?"

Ndeto sya asu me eli syeethiwe syaina kukwata mwaki, ona vala matyatetanasya. Indi kethiwa vai andu angi vakuvi, namo meka o kwongeleela mwaki ngu, aume maungyi mwangali wa Mutunga, namo aka maungyi mwangali wa Syokau.

"Nye niona kwi mawoni amwe maitu matekukwatianiya," Syokau aendeeya. "Indi ti undu. Vatyi undu, nundu kethwa mawoni ma andu methiawa mavwanene ki, withiya vatyi vata woo kusuniya maundu. Nikukulya atii, nawo uvooni wa syaana ila muume na muka matonya kwenda kusyaa, wutiliyi ata, ngalikoni i yaku?"

Mutunga amusungiiye vate kweteela. Amwiiye, "Syaana nikyo kilungu kinene kya kwikalan'ya munduume na muka matwaanite. Vate ngalali nye avakwa nenda muno twithiwa na syaana, embwa onakyo kivetil nikikwenda uu nundu munduume e weka ndamba kukuwa ivu na akasyaa. Nienda mwiitu withiwa onake akyenda ese kusyaa. Kaingi utwaane wute syaana wutilumaa, ona vala voo nziya sya kuseuvya vau syaana syaakwatikana."

Syokau amukulya, "Na utonya kwithiwa ukyenda ta syaana syiana ata?"

"Avakwa nye ikethiwa ivika thanthatu niwa utanu", Mutunga amutungithya. Syokau amba kutelema, indi amwiya, "Asi, thanthatu ni syaana nini. Nye nenda kwithiwa na syaana ivika ikumi na ili, thanthatu kundu kwili – thanthatu wumwe wa mwiimiwa na wuungi wakwa!" Indi Syokau eethyuiye amba kuketeesya itheka, nayu asyoka amwiya, "Ai, Mutunga ndukasanzaike. Nye no ngui nguneena nayo. Kusyaa na kweeya syaana ikumi na ili ti kindu laisi. Kivetil kyasyaa nikyailite kuthumuanga ni kana mwii wukwate vinya, kikisa kusyaa yingi. Kwaatianisya masyaa kila mwaka ni kuumisya kivetil. Ona i syaana ityithiwa inaewa ikamba kuumya mwii, ethiwa nisyuusyaiiwa ainae o mituki isu. Nye mwene ndyitikila kusyaa naatianisye ta nisebete nde kuungama. Ivinda ivituku andu nimasyaa

syaana nyingi, muno muno nundu wa kukwithya syaana. Indi ve kithiyo kiseyo kya Akamba, kya kwongya mwaana kuvika alailwe na atambuke vyu, inyaake akisyoka kuitava. Kwongya mwaana ivinda yaasa nikutetheesyaa masyaa methiwe mataanisye nesa. Indi kwoo vinya asyai kuungama kuitava, nundu mwii niwutonya kukilya mivango vinya, na mundumuka akiitava ona atesi, kana atekwenda, kana atayumbanitye.”

Mutunga ongelile ndeto isu vinya, na asya, “Ona vala syaana ni nzeyo na syeetae utanu musyi, ve kindu kyasyo asyai mailite kukisisya muno vyu. Nakyo ni kusuviya syaana. Vaty maana kusyaa syaana na kwilekya nthi itena usuviyo mulumu. Asyai nimo asuvii ma syaana, na ethiwa matiyumbanitye kwisuviya matyailite kwisyaa nongi. Asyai kweekeesya syaana syikalae itekuya syaavuna, kana ikomae muthangani syiilika ni ngala, kana ileye kuthi sukulu nundu wa kwaiwa ni viisi, kana syi ndwikiye ni nguwa, kana syi ngwau na matikusiiithya syaavowa, uu ni kwika syaana maundu mathuku. Ve vata mwua wa kusyaa syaana syikalae muthemba usu?”

“Kwasya uu notakwasya kana, nye ndonya kwenda syaana nianiiwe ni kwisuviya kwa nziya nzeyo ya kila muthemba. Syaana kumiliilya itatu kuvika thanthatu niona no kindu asyai matonya, ethiwa mena mali ya kusyeeya. Mwalimu Mumo anambiiye kana andu meiwa matwae syaana sukulu isome, na aingi nimaendee kwika uu. Kwoou, kila kaana kailite kulika sukulu. Nye mwene nenda syaana syakwa isome muno movaka vala kyongo kyasyo kikaemeleelwa. Kethiwa nye ninatwaiwe sukulu ni munini, nithiwa nasomiye na kithing’iisyo movaka ngavika yunivasiti. Indi ndyaakwata mwanya usu, nesiye kumanya kusoma na kwaandika ni mukuu, yila nai India. Na kasomo kau katyi maana muno, ona vala ni kava kevo kute katevo.”

Syokau eethukiisye akitikiisya na mutwe. Esa kwasya, “Nye ni vata muno na syaana, na ona thanthatu niona itambianiiya. Kyeeleelo kyakwa ni kukumisya syaana sya eitu na sya ivisi, withiye nyumba niyusuite syaana ki. Nienda muume muthangaau utonya kumantha mali ya kweeya syaana singivite uu.”

Tito niwamukuliye o ikulyo wekulasya ewe mwene, “Yuyu andu matwaana na makileya kukwata syaana, matonya kwika ata?”

“Ve maundu ala Akamba mekaa”, Syokau ambiliilya kumusungiya. “Nziya imwe ni kutwaa kivetu kya keli, ni kana masisye ethiwa kikasyaa. Kyasyaa mamanyaa kana kya mbee nikyo kyai ngungu. Kyu kya keli kyeendeeyaa o kusyaa, na ukithiya syaana syitalwa ni sya iveti isu syeli, ona vala mavinda amwe nivethiawa ituu nundu wa syaana. Nye mwene nonitikianisye na mwiimiwa, tumanthe mwiitu ungi tutwae atwike mwiuwe wakwa. Vala ve vinya nikwithiwa ikanisani amiseni nimavataniye andu makitwaa iveti ili kana mbee. Vau ndyisi undu ndonya kwika ngaendeeya o kwithiwa nina mwaamba ikanisani, vamwe na mwiuwe na mwiimiwa embwa ni Akilisto takwa.

“Indi ethiwa isu noyo nziya yakwa ya kukwata syaana kwa kwisila vala ve mwiuwa, niona nonimiendele onethiwa tukalungwa ikanisani. Twaana ni kindu kya vata muno kwakwa. Ngewa ninyuve kimwe, kati wa kwikala ikanisani na ngyaiwa ni syaana, kana kukwata syaana na ngilungwa ikanisani, nye ninyuva kukwata syaana. Vamwe na uu, niwaa kwi makanisa mithemba mingi, na nonimanthe yingi ngalika. Kukwata syaana kwa nziya isu kana ingi, kutimbata kweendeeya na mwiikiyo wakwa vala ve Mwiyai Yesu Kilisto. Syaana isu nithiwa ngitala kana ni muthinziyo wa Mulungu, Ithe wa Mwiyai Yesu.

“Indi ve nziya ingi Akamba maendela kweethiwa andu matwaanite matyina syaana. Ethywa nivamanyika kana u munduuume ni ndewa na ndamba kusyaa, nikwosawa mwanaainya wake, kana munduume ungi masyaaniswe mbaini, akaina kukoma na kivetu masisye kana nikikwiitava. Kyaina kwiitavwa ni munduume usu ungi, syaana ila kyuusyaa italawa ni sya muume wake mbene na syitaniswaa nake. Undu usu niwikawa ni Akamba, na nye noniwitikile, embwa mwiimiwa ni ndewa. Indi namo andu ma ikanisani nokwithiwa maina kwasya ai kukoma na mundu usu masyae ni kulaalaa, na kwoou makyumya mundu mwaambani. Vau ve vinya, indi e inye no kavaa ngwate kaana onethiwa ningulungwa

ikanisani. Kulungwa ikanisani ti kuvatwa mwiikiyo wakwa ula nimwiikiite Yesu Kilisto akatwika Mutangii wakwa. Kana wiona ata we Tito?”

Mutunga amwiya, “Nye ndyenda kulungwa ikanisani, indi ndyenda kwikala nde kaana ethiwa kivetu kyakwa nikitonya kusyaa na mukuuwa kana mwiinawa kana mwanaaiya ungi. Syaana isyaitwe na nziya isu, nye nivokeya nesa ki ta syi sya nthakame yakwa mbene. Tene eitu amwe matisyaa na anake matambite kutwaana na makisa kutwawa ni mundu ungi indi syaana syoo syiitalwa no sya aume ala mamatwaiye? Undu ula wa vata mbee, ni kukwata syaana, kwa nziya ila ikwitikilwa ni andu me Akilisto kana o maatiiye syithiyo syoo sya Akamba.

”Vamwe na uu, ve nziya ingi yaatiiwaa ni andu Ukambani. Ethiwa andu matwaanite matyina syaano syoo masyaite emo ene, nimosaa syaana kuma musyi wungi muno muno mbaini yoo, na makaitwikithya ta syoo, na makasyeeya, na ikatwika sya musyi woo na ikitaniswaa namo. Indi uu ndwikawa muno, nundu ti asyai aingi metikiisyaa kunengane syaana syoo itwike sya asyai aingi vya na vya. Onasyo i syaana yila ikesa kumanya uu, nitonya kwisa kwenda kusyoka kwa ala maisyaiye. Asyai kwosa syaana kuma vandu vangi maitwikithye syoo nundu mo matisyaaa, vau ve vinya onavo. Indi ethiwa ve syaana ndiwa, itena andu ma misyi yoo matonya kana mekwenda kusyeeya na kwisuviya, ni useyo asyai aingi kusyosa na kusyeeya syaatwikithwa syoo. Nye mwene ni thayu ndyitikila kunengane syaana syakwa itwike sya mundu ungi.”

Syokau niwaisye, “Onakwa uu waneena ninguwitikila, Mutunga. Niwaa kana awe nomaiitaa andu mate syaana makesa kusyaa. Amwe noniwaa makiwetwa, ala maiitiwe maina kusyaa. Indi we niwisi kana amiseni nimavatiye Etikili kuthi kuiitwa ni awe ma Akamba. Kwoou ndyisi undu Mwitikili utonya kwika ayithiila vau. Nye mwene nika kuthi kwa mundumuwe o nivithite, aambiita vamwe na mwiimiwa ni kana tukwate syaana. Twakwata syaana onethiwa twaiitiwe ni mundumuwe, tukatana, amiseni makyenda na matekwenda. Tene ula unenganae syaana ni Mulungu, na anenganae syaana na nziya mbingi, onethiwa asyai nimekuiitithwa kwa mundumuwe kana kwa ndakitali mumiseni.

“Aiiti kana matakitali ma miseni onamo no aseyo ngalikoni ya kuiita, indi ve mowau amwe mataiitaa undu mundumuwe wa Muukamba wiitaa. Matyisi ngoo ya Muukamba nthini, na syithiyo nyingi syake matisyisi. Kwoou matyisi kitulu kya mowau ma Akamba na undu matonya kuuiitwa makeaniiwa. Wiiti wa amiseni ni museyo vaa nza ya mwii wa mundu. Indi wutiiitaa kila kitumaa andu mawaa kana kuthukiwa ni thayu. Amiseni mekaa kututhekeeya yila Akamba twaweta syindu ta aimu, kana ithangwana, kana kyuumo, kana kuwetwa ni mundu wi kyeeni, kana wooi. Syindu isu nisyo imwe awe maiitaa na makinengane mutheya wa kusyiyi vinya wasyo. Indi muno, awe onamo me ndawa ila masoovasya sya miti, na mii ya miti, na nyeki, na makonde, na mathangu, na malaa, na mosyao ma miti, na uliya wa miti, na mosyao ma maliu amwe twiisaa. Awe nimaiitaa andu na ndawa isu, vamwe na kumauwisya ve vata, mamanye vala uwau kana thina woo wumite. Kyu ni kindu aiiti ma miseni matesene nakyo.”

Mutunga amwiiye, “Nye niona o taku. Ve mowau amwe amiseni kana masivitali matatonya kuiita. Vatyi vata woo kuvata Akilisto makithi kuiitwa ni awe, kwianana na kithiyo kya Akamba. Undu wula wa vata ni mundu kuvoa kila uwaite kana kuminiwa kila kyuumuthin’ya. Ethiwa akaiitwa ni mundumuwe avoe, nuseyo. Ethiwa akaiitwa ni ndakitali wa mumiseni kana wa sivitali Kitui avoe, onawo nuseyo. Ethiwa asu oonthe nimatonya kutetheanisyaa maiite mundu avoe, onawo wu ni useyo. Oonthe no aiiti, na mundu muwau endaa aiitwe avoe, onethiwa eiitwa nuu, onethiwa eiitwa ni muiiti umwe kana aingi.”

Niwongelile undu ungi, eeya Loisi Syokau, “Niona ta tuuthi tukikwatianiya unduni wa syaana, na unduni wa kuiitwa. Yuyu nitume vau, nakwa ngukulye atii, ni kyau wendete kwa mundu ula ukethiwa muume waku? Yaani, ukaina kunyuva muume, wenda utilyi ata?”

Syokau niwamwikisye itho na eewa ta ukuvulika na itheka. Indi Mutunga ndakulasya ikulyo yu na ngui, nundu niwamanthaa mwiitu mesa kwendana makatwaana. Kwoou endaa

kumanya kila eitu matonya kumwendeya kana kumumeneya. Kumantha muume kana kiveti, ni wiya wi vinya, na ngui ndyailite kuvathengeeya. Amwiiye, “Mawoni makwa amwe nitumawetiye yila tukusuaniyaa kila mwanake utonya kwenda kwa mwiiitu, na maunduni ma syaana. Kwoou ndyuusyokela ndeto isu tuneeniye.

“Nye ndonya kwenda mwanake muumu, ti kavisi o ka muika katambite kuumya mbau sya thayu wako. Indi ndyenda mundu mukuu muno kumbituka undu withiwa andu meona nita ithe kana umae wakwa. Mundu tuthengeanisye myaaka nuseyo mbee; indi ona e mukuu mbee wakwa kwa myaka itaano kuvika ikumi, ndyithiwa ni na kyeva yuulu wake kana yuulu wa utwaani witu.”

Mutunga amukulya, “Naku we mwene ukatwika niwe mukuu mbee wake, wenda mwithiwe muvitukanitye ta myaaka yiana ata? No witikiisye utwawe niwe embwa wi mukuu kumuvituka na myaaka itaano kuvika ikumi?”

Amusungiya, “Ethiwa ve wendo na kwendana kati waitu, nye ndyeemwa ni kutwawa niwe, ona embwa nye ni mukuu mbee wake ta uu.”

Mutunga asya, “Nuseyo, ninamanya wendi waku ngalikoni isu. Endeeya.”

Syokau amwiya, “Nditonya kwenda mwiimiwa ethiwe akyaatianiya na aka angi na kukomaa namo. Kyu ni kindu kimbiwithya woo muno. Kwoou nenda muume wavutiye vyu mesilya mamuthemba usu kuma thayuni wake. Ethiwa niwisa kukoma na iveti ingi kana eitu angi, nye nika kumuvuwa na ndata akaamuka. Na ndyuuvuwa ngui ngineena uu.”

Mutunga amutungithisye ovu kwavu, amukulya, “Ai wasya wika kumuvuwa na ndata? Ni munduume wiva witikila avuwe ni muka na ndata, kana na munzyu, kana na ngumi? Tene we mwene waatwika wi mutwae na wiikoma na munduume ungi, wenda mwiimiu akwike ata amanya uu?”

Loisi asya, “Undu wa mbee, nye nithiwa ngisuviya muno ndikese kuvika vandu ngoma na munduume ungi. Indi ngatwika ninikoma nake na mwiimiwa akimanya, nonitikiisye ambuwe kana andungye musyi.”

“Nziya isu ya kuvuana na kulungan’ya musyi noyo yivo vanookila kindu kya muthemba usu?” Tito amukulya amuvinyiisye.

“Undu usu weekika niwiwithasya andu woo, na ukithiya matitonya kuneena na muuwo. Indi mithato yaolekanga, kila kiseyo ni mo ene maneene mamanyane na maekaniye. Vangi nimatonya kukulya asyai kana atumiya ma ikanisa methiwe vo, mamatethye na ndeto na mamewithan’ye.” Syokau aneeniye uu avindiisye muno ukethiya uthyuni wioneka ena mesilya maliku. “Andu maneevana na kweekaniya, nimatonya kweendeeya kila umwe akimwiikiya ula ungi, na makisuviya matikese kuvitanisya mundu na muume kana na muka. Akamba me kithiyo kya munduume ukomete na muka wa mundu ungi, kumya nzau amuthinziye na ikiwa ni andu oonthe ma utuini. Indi kithiyo kyu kyeendeeye kikitihela.”

Syokau niwaendeeiye kuweta kila wendete kithiwe vo kwa mwanake. Eeiye Mutunga, “Nenda mwanake wina vinya wa mwii, na ti kyonze. Usu ethiwa e mundu utonya kutethya mawiya momu na moko, na utonya kuima atekukiya yiya, na utonya kutema kitheka kyaatwika muunda, na utonya kwaka nyumba vala andu make metuwaa, na utonya kuthi kundu kwaasa kuthuuiya andu make yila kwi yuwa. Nditonya kwenda mundu wisa kumbuwa, kana nakwa nisa kumuvuwa. Nenda mwiimiwa twithiwe nitutonya kuneena maundu ma musyi kwa muuwo, vanesa kukila mathina ma mwikalanyo. Ndyenda muume uthataa mituki, kana utetaa nundu wa tumaundu tuniini. Nenda muume utanyusaa nzovi yiimukwata na akiina kwikan’ya maundu mate kitumi, kana akiina kuthi akilualuwa na kuvaluka ni kumindika ni nzovi. Mundu anywa nzovi nayo ikimunywa, vau vethiawa vathuka, na aleya kumyananga niyo yisaa kumwananga eyo.”

Mutunga aendeeiye kwithukiisya, esa kumwiya, “Onakwa ningwitikilana na maundu asu wuuneena, ngaliko ya muume wa mundu ethiwe na vinya mwianiu wa kutethya wiya, na ndakanyusae nzovi yiimumila amilike. Na kingi ni kyau?”

“Nye nenda mwiimiwa muuuu, wa kwikalan’ya nakwa na syaana kwa muuwo ona twamuvitisa. Nye nenda muume ukusuviya muka na syaana syoo. Indi kusuviya ti kwa muume eweka, nienda onakwa withiye ningumusuviya nake akinzuviya. Kusuviana kweendela nziyani ili: nziya imwe ni yaku kusuviya mundu ula ungi; na nziya ingi ni yake kuusuviya. Kusuviana ni kindu kya vata, na kyumanaa na kwendana. Vate kwendana kati wa munduume na mundumuka, vatyithiwa na kusuviana kwoo me eli. Mundu utasuviya muka na mundu utasuviya muume, asu matyailite kutwaana nongi. Utwaani ni usuviani. Kwikalan’ya ni kusuviana, na kusuviana kwonanasya wendano. Kusuviana ti kwa mundu na muka kana muume, me oka. Indi ve asyai kusuviya syaana, nasyo syaana kwisa kusuviya asyai. Na ve kusuviya andu ma musyi yila ve vata, kana me awau, kana me thinani muna, kana makithinwa ni andu angi. Na ota uu, ve kusuviana kuma kwa andu ma musyi makisuviya ula ula wailite kusuviwa. Kyu ni kithiyo kilumu kya Akamba, na nenda mwiimiwa na syaana situ ikikwate ikilumitye.”

Mutungu asya, “Onakwa ningwitikiisya kusuviana ni kindu kya vata musyi wa mundu, kwa asyai na kwa syaana, na kwa andu ala mena vata wa kusuviwa. Yuyu ve tumaundu tungi?”, akulya Syokau.

Nake amwiya, “Yii tumaundu ni twingi na tutitonya kutuweta twaathela umunthi. Nenda muume usuviyaa utheu. Nenda mundu uthambaa akatheya, ti mundu unyungaa kiko. Nenda mundu utheasya musyi wake, na vatonyeka aavanda malaa tondu twonaa amiseni ma Mulango mavandiwe malaa ni athukumi, kuthyululuka nyumba. Nenda mundu wikiyaa nguwa ntheu, na itena ndaa. Nenda mundu wenzawa na usuviyaa nzwii yake. Ethiwa niwenzaa king’ethwa no useyo, indi ona ameetye king’ethwa no useyo. Nenda muume utonya kungiakisya yila nina kyeva. Nenda muume undetheesya vala ngweemelwa ni maundu. Nenda muume ukumbiwiya inee yila nina kyalya kana kimako. Nenda muume utonya kutaa syaana situ na kusyongela vinya syiane nesa, na isome nesa kuvika syise kusomeya mawiya mana.”

Syokau aungamangiye vanini na aendeeya akyasya, “Nye nenda mundu mumanthi wa mali na syindu sya musyi witu onethiwa ni indo, kana itheka, kana mbesa, kana myuunda, kana nguku, kana syindu sya nyumba. Nye nenda muume ukusuviya mali yaitu, ti mundu ukumyananga. Nye ndyenda mundu wi uvungu, kana mundu mwikathii, kana mundu uyonaa ta ewe mui kana museyo kwi andu ala angi. Nye ndyenda muume mwaanu ukomaa syua yikaungama, kana utaimaa akilekya myuunda ikyusuwa ni yiiya, kana mundu utatetheesya syaana maunduni ma kisomo ethiwa we no musomangu mbee wasyo.

“Nye nenda mwiimiwa onake ethiwe ni Mukilisto, indi nditonya kumulasimisa etikile. Ni useyo ethiwa andu nimakwatianiye maunduni ma kiveva. Nenda mundu wikalanasya na muuwo na atui make, na mundu utethasya andu ala angi mena vata vau musyi woonthe na utuini. Ndonya kwenda muume wi ndaiya, muume ukunenga muka ndaiya, na ukunenga syaana ndaiya, na ukunenga atui ndaiya, na ukunenga andu akuu ndaiya, na ukunenga andu ala onzu kana awau ndaiya. Mundu wi kivuthya aetae nzoni kwa muka na musyi wake. Na ndyenda muume wuumangaa muka, kana utetasya muka, kana wikalaa akitisya muka ta utonya kumuvuwa kana kumuwaa.”

Syokau aneeniye na aneena o aneenete wesa kwithiya Mutungu ona ndanyaunya nundu wa maundu asu oonthe maumite kanywani wa Syokau maatianiye kwaatianiya. Indi uu wionan’ya kana Syokau ai mwiitu wisuviite muno, ngalikoni ya ula ukesa kumutwaa.

Mutungu eekiye kwiya Syokau, “Maundu ala wendaa yuulu wa ula ukautwaa, ni maseyo indi amwe ni momu. Ndyisi kana ve munduume utonya kumeaniisya oonthe, undu we utonya kwianiiwa na kumwitikiisya akutwae. Indi ndikwasya uu ai utwike ndwamba kwona muume. Aiyee! Ni useyo kweeleela kindu kilumu, nundu kutwaana na kwikalan’ya na mundu usu mukau kana mwiimiu thayu wenyu woonthe, ti kindu kivuthu, na ti kindu kyailite kusembewaa mundu atesilite na kwiyumban’ya thayuni. Vamwe na uu, mundu nukulasya utao kuma kwa andu angi ta asyai make, kana mavasita ala mathukumaa makanisani, ona

alimu nomatonya kunenga mundu utao museyo. Ona Akamba nimethiawa na syathi sya asyai ma mwiitu na mwanake, syathi sya kululumilya nduu isu ya misyi yoo, na kutaa mutwawa na mutwaani. Akilisto namo nimavoyaa muno ni kana Mulungu amatongoesye mutwaani na mutwawa. Na mavasita nimataa atwaani na atwawa, mbee wa kumatwaanithya ona itinani. Muume na muka ni atindan'ya na ekalan'ya mathayuni moo kuvika yila makakwa. Ni andu me nduu ndiku ikausuwa ngooni, na kilikoni, na mwiini. Mundu ndailite kutwaana atiite kilungu kimwe kyake itina kana akyathukitye kikekala utee. Mundu ailite kutwaana na uwoonthe wake.”

Syokau niwongelile ndeto isu vinya, na amwiya, “Nye nenda muume ukumbenda na kumbosa o undu ndilyi, muume ukumbosa avulanitye useyo wakwa na uthuku wakwa, muume ukumbosa vamwe na wonzu na ulumu wakwa, muume ukumbosa nza na nthini yakwa, mwii na thayu wakwa o undu wutiliyi. Nenda mundu ukumianisya nakwa, nakwa ngyumianisya nake, ni kana twikalan'ye e mutetheesya wakwa nakwa ni mutetheesya wake, mathayuni maitu kuvika yila tukataanwa mwii ni kikwu.”

Tito amwiiye, “Loisi mwa nituneeniye maundu maingi ma vata muno. Nitutaanisye indi twikale o tukisilya maundu asu. Tukoonana yingi tweendeeye na kumya mawoni maitu ma mutwaani na mutwawa na utwaani woo. Indi kwio maundu angi ma vata tutonya kuneena, taeka utwaani wi woka. Inuka na uvoo, na wiingethesya munyanyawa na mukuuu Mutisya.”

“Onaku inuka na uvoo, na wiingethesya andu maku. Mwiyai atusuviye twiisa o kwonana yingi.”

Syokau niwe waminukililye ndeto na mataanisya, kila umwe ausuitwe ni maundu maingi ma kutanyuka na kiliko.

11. Kumantha Wiya Kitui na Kwandikwa ni Muindi

Vai nduka mbuthu vau musyi kana tauni wa Kitui. Nduka ila yai nene mbee, yai ya Muindi wetawa Vатели. Kitui ni musyi wakitwe katikati wa mbusi ili ila syumite syiimani sya Kitumui. Ngaliko ya wumiloni wa syua nivo ve usi wula witawa Nzeeu; na ngalikoni ya uthuiloni wa syua ve usi witawa Kalundu na watheeanga ukiina kwitwa Muilini. Mbusi isu syeli syi tulusi tula tukomanite nasyo. Syeli itheete syelekele ngaliko ya itheyo, o syongeletwe kiwu ni mbonge ingi sya tulusi. Naku itheyo muno nikomanite na usi wa Tiva, nawo ukaendeeya utwaite kiwu waakomana na usi wa Athi, wula weendete kwaasa muvaka waavika ukangani. Uvonge umwe wa Athi wumite kiimani ya Ngong' na wungi wukesila Ilovi, na mbonge isu syakomana syisile Ukambani kati, syeendete Usuini muvaka ukangani. Wu niwo usi wa keli kwaasava mbusini sya Kenya, wuvitukitwe ni Thaana ula wumite kiimani kya Kilinyaa, na wukesila Kikuyu na Ukambani, weendete muvaka ukangani, indi ndukomanite na Athi. Mbusi isu syel iting'ala, ona kwi thano. Indi yila kwi thano mwaasa, Nzeeu na Kalundu nikothaa kung'ala, ateo kundu na kundu kwithiawa ndiya. Kwoou andu nimenzaa ithima na mivuko mbusini isu, kweembwa kutyi kiwu kyuuvitya, kana kingi kitindiite vandu. Na kundu kumwe kula kwi kithangathi aka nimavandaa king'wee mweini wa thanthatu Ngyuni, na makikivukuwa mweini wa keenda, Sevutemba.

Kuma Kitui ve taali utheete welekele ngaliko ya itheyo, weendete yimwe yimwe kuvika Kivwese, na waakwataniya vau na wula wumite Ilovi weendete Mwambasa. Onavo vau Kivwese nivo mutambo wa ngali wisile, wula wumite Mwambasa waavitila Ilovi na waathi muvaka Kambala nthi ya Ukanda. Taali wula wungi kuma Kitui weendete welekele ngaliko ya yuulu indi waasyoka waataanisya uvonge umwe waathi kwisila Masaku o wuvitite kwelekela Ilovi. Uvonge wuungi wa taali wu, weendete ulungalite kuvika Thika, na vau wukemiliila waathi muvaka Ilovi.

Mataali asu matumikaa muno ni andu ala me kyaloni kunyaiika Kitui mbene, kana kuthi mbee kundu kungi. Ta wu weendete Kivwese niwo wisilawa muno ni andu kuma Kitui

maendete Mwambasa. Ona wutenzitwe waatwika taali munene, nziya isu niyo andu maendaa nayo na maau kuma Kitui muovaka Usui. Akamba amwe nimakwete wiya wa kutandithya, makitwaa maayo ma nzou kuthooya Usui na makithoowa miiyo ta wanyuwa na nguwa kwo, makyuka kutesaa Ukambani. Viasala isu nguu ya Akamba yaendete ikavika Yiyani ya Vikitolia na kundu kwa mbai ingi ila umunthi syitawa sya Kalenzini. Indi yila ukoloni wookiye, viasala isu ya Akamba niyaleelile nginya yesa kuthela. Ateo andu amwe na amwe onayu nimamanthaa maayo ma nzou na mbya sya mbusya kwa nziya ya kuwaa nyamu isu kimbithi na ung'ei. Silikali niyeekiye nesa yavatana nyamu isu na ingi ikyuwawa kwoonda wa viasala.

Andu makithi ngaliko sya Masaku na kwelekela Umasai, uvonge wa taali wimilite kwokoni kwa aka, o watiya Kitui, wukathuka welekele uthuiloni wa syua. Wathengeeya Masaku ve syiima, na kwoou vau taali niwimilangite nundu wasyo, ona vala ti syiima ndulu muno. Yila andu mekuthi Kikuyu makwataa taali wa Thika, nawo ndwi syiima syi vakuvi, indi andu nimonaa ila syi kwaasa ta Kilinyaa na Kilimambo (Kyambo), ona Kayolaa niwonekaa ni andu me Yata.

Isyitwa yu ya kiima kya Kilinyaa nivo vaumiye isyitwa ya nthi yaitu Kenya. Muusungu ula wa mbee kukyona eetawa Johannes Krapf, na akyoniyee e vakuvi na vala vakitwe musyi wa Kitui, mwei wa Aukusti 1851. Ai kyaloni na Muukamba wetawa Kivoi, maumite Mwambasa vala moonaniye. Yila wakulilye Akamba undu kiima kyu kitawa, mamwiiye kitawa Kilinyaa. Aeleiswe kitawa uu nundu kyonekaa ta ki nyaa yuulu, nikwithiwa iya yila yi mithiani yakyo yitilyi ta nyaa syi mavwiya meu. Kwoou aandikiye isyitwa "Kinyaa", na andu angi itinani maina kwaandika kwa ukuvi "Kenya" mathyomete vanini. Kwoou isyitwa yaluma yitilyi uu na yatwika niyo ya nthi yaitu, indi ivindani ya ukoloni andu amwe mayitamukaa "Kinya".

Kilinyaa nikyo kiima kya keli kutula kwi syiima syoonthe sya Avilika. Andu me Mulango na kundu kungi Ukambani, nimonaa kiima kingi vaasa, mwangali wa ithayo, kila kitawa Kayolaa. Onakyo kivwikitwe ni iya, na nikyo kitulu mbee wa Kilinyaa. Ki muovakani wa Kenya na Tanganyika, na muthiya kivwikitwe ni iya yingi. Mundu e vaasa onaa kitilyi ta uthyu wa mwiiitu wikiite utana, akeyola nawo akavwika mutwe na uthyu. Kwoou andu maina kukita Kayolaa, nundu wa useyo wa utana wakyo. Kila muthenya ta syua yitanaungama, kithiawa kivwikuite na kikelekya utheini kiloelwe. Indi syua yikyuungama kana yaekanga, kikothaa kuvwika ni mathweo kikithiwa kityoneka muthiya, nundu withiawa ta wukwatene na mathweo. Isu syeli ni syiima nzeyo sya kwiloelwa, na nitetheesya kweete mbuwa. Andu amwe nimalisaa Kayolaa, indi Kilinyaa ki vinya kukilisa kuvika muthiya. Ve mbusi syumite syiimani isu, syithiawa na kiwu kyumanite na iya yayeyuka, na mbuwa yauwa i syiimani.

Kila kingi kinene andu monaa na kweendela vo ni utumo wa Yata. Utumo wu ni mwaamu na mwaasa muno, winyaitye uyalanite kuma Ilovi na Thika na wukakwata Umasai na Ukamba muovaka waathi waavitila Utaita welekele ukangani, na mwangali wuungi waakwata Tanganyika. Kwi nyamu nyingi sya kithekani na nyunyi, ila tenange syekalaa kwa wingi utumoni wu wa Yata. Yuyu nisyaolekangile nundu wa andu kusyuwaa, na angi kwaka na kwiima kula syekalaa. Tutonya kuweta mithemba yasyo syaavituka mbee wa myoongo ina ta: ikowe, na ing'oe, na ing'ang'i, na inongo, na ivaalala, na luma, na makuyu, na mataa, na mausyu, na mbae, na mbiii (tuviii), na mbiti, na mbiwa, na mboo, na mbuku, na mbusya, na mbuvu (tuvuvu), na minyambu, na myuunguu, na ndaatai, na ndei, na ndiyu, na nduu, na ndwiya, na ngaiku, na nganga, na ngii, na ngo, na ngondi, na nguli, na nguu, na nguuwe, na nthiya, na nyaa, na nyunyi sya mithemba mingi, na nzai, na nzee, na nzeee, na nzoka sya mithemba, na nzou, na nzui, na nzwaaiya, na nzwala, na syiko, na syimbuva, na tusuku.

Kaingi ta kila muthenya mundu niwoonaa mithemba muna wa nyamu isu sya kithekani, na ala maendaa na mitokaa kana maloli kana mbasi, na ngali ya mwaki, makothaa kwithiila imwe syeendete na nziya kana syuungyi utee. Kwi utuku imwe nisyakimawa ni ngali ya mwaki kana mitokaa, nundu wa kulaniwa yila kyeni kyayo kyakima metho masyo. Ivinda yu

ivituku, andu nimasyimaa nyamu, nundu nyingi nisyiisawa. Indi itinani silikali niyainiye kuvatana kuwaa nyamu sya kitheka, ona yasyiia ilungu imwe nene sya itheka na ndumo, syeethiwa ni sya nyamu syikalae vo. Andu maendaa kwo o kusyona na kwiloela, ti kussyuwaa. Akamba me ngewa na mbano nyingi iwetete nyamu ta isu sya utumo wa Yata na kundu kungi Ukambani na ukangani. Amasai amwe nimaithasya indo syoo ivulene na nyamu sya kithekani ta isu twaweta.

Musyi wa Kitui ni ta wi Ukambani katikati, kwoou taali isu syumite vo ni ta syaanitye Ukamba, na syaavituka ikathi syelekele kila vandu nthi ya Kenya. Andu aingi nimaumaa Kitui kuthi kundu kwingi ta Kivwese na Mwambasa, Masaku na Ilovi, kana Thika na kundu kungi, kula maendaa kuthukuma kana kukuna viasala, kana kukethya andu moo, kana kusomeya kwo, na angi kuthi kunyaiikya Uvoo Museyo. Ivinda yila Mutunga wenukiye kuma India, eethiye andu makitumiya mbasi na maloli kuthi kundu kula kwaasa. Indi vau vakuvi na Kitui andu meekaa o kuthi vo na maau. No andu avuthu mai na isuululu, kwoou naku ndee mundu ooneka atwaite kisuululu, andu meekaa kukiloela na kumwiloela, na amwe makikulya niki utavaluka nundu kyeendaa na ndiya ili.

Andu ala matuite Kitui ivinda yu matyai aingi, na muno muno mai Aindi, Aswaili, na Alavu, vamwe na Akamba avuthu. Vau Kitui nivo vai maovisi ma silikali ya Angelesa, na kwoou vai Asungu amwe matuwaa vo nundu wa usumbi wa ukoloni. Novo vai sivitali, na koti ya kusilila makwaani, na myako ya asikali ma kanga, na nyumba sya yela vala maavusi moovetwe. Nduka ila syai vo no mbuthu, na syai sya Aindi na Alavu. Vai mikaawa ya kuiiwa liu, na soko ya kuthoosya kana kuthoowa syindu muno muno maliu ma myuundani, na indo. Ndukani akuni ma viasala matesaa ikombe, na ilovoo, na isisyo, na maembe ma kwiima, na maiyani ma kyai, na masaani, na mauta ma kwivaka, na mauta ma taa, na mbisali, na misumali, na mito ya kukomeya, na musele, na mutu wa nganu, na ndawa sya mutwe kana kithui kana manai, na nguwa, na savuni, na sukali, na syaatu, na syiiva, na syiko, na taa sya kyamuni, na velemende, na twiindo tungi.

Ivinda yu, mundu athoowa kindu ndukani ya Aindi nimamunengae mbakisisi ta velemende kana nusu latili ya sukali. Navo sokoni kwianana na mbuwa ila yikwo, andu mathooasya na kuthoowa isyo sya myuundani na syindu ingi sya kuseuvya liu ta: itunguu, na iwa, na maanga, na maembe, na maiyu, na makovisi, na makwasi, na malenge, na maluu, na masungwa, na mathae, na matuma, na mauta ma ng'ombe, na mananasi, na matoomoko, na mavavai, na mbaiki, na mbemba ngumu ivatitwe, na mbemba nziu, na mongu, na mutu, na muu, na muvya, na mwee, na ndakithi, na ndeng'u, na ndii sya myaamba, na ndimu, na ndindi, na ngomboti, na nthooko, na nthumula, na nyaaiika, na nyunyi sya nthooko kana sya ulenge, na nzuu, na syaamba, na uki wa nzuki, na wiimbi, na yiiya.

Ota uu sokoni kana ndunyuni nivathooaswa na kuthoowa syindu ingi sya kutumiya kana kutethya wiya nasyo ta: iamba (syaamba), na ikutha, na ikuu, na ilovoo, ilumi, na ing'ulu, na isanui sya nzwii, na itanga, na iteng'u sya mbiya, na ithembe, na ititi, na ivila sya miti, na lungu, na maangi, na maembe ma kuima, na maiko ma kyuma kana ma yumba, na malamba, na mathango, na mathoka, na mauta (mota ma kwaatha), na mauta ma kwivaka, na mauta ma taa, na mavungulyu, na mbisu, na mbuu, na mbyu, na miiyo ya utana, na mikanda, na miko ya kwaka nayo, na mikwa, na mikwaiyu, na minyoo, na mithekethi, na mitungi, na mituululu, na miiyo (ya kuvanda na kwiima), na mota, na mutaa wa kwivaka, na myaatine, na myatu, na myuthi, na ndii, na ngengele (tukengele), na ngesa, na ngoma, na ngome, na ngomo, na ngu, na ngula, na nzele, na nzomo, na nzuma, na nzuwa, na syaamba, na syaatu, na syiiva, na syivuli, na syondo, na taa sya kyamuni, na thyaka, na tuminyoolo, na tuvuyu, na twondo, na vamba, na vanda, na vilingi, na wanyuwa.

Ona vai vandu va kuthoosya na kuthoowa indo ta malunga (malondu), na mang'oi, na mbui, na mbuwa sya indo, na ng'ombe, na nguku, na nzau, na nyama sya indo. Andu amwe ta iveti sya tauni nimathooasya itumbuwa na maanga mauwitwe na maavulanwa na mbisali ukethiya matilyi ta ilaa muti, na masamaa nesa. Keli kwa kyumwa niveethiawa ndunyu, imwe

yetawa nene na ingi yetawa nini, kwianana na wingi wa andu na syindu vau ndunyuni. Vaukaa andu aingi, na kwoou veethiawa kilonzo kingi, na kusukumana ethiwa ve kindu kikwendekana muno kuthoowa ni andu. Yila kwi mbuwa, vau sokoni vatolonganaa ukethiya andu nimombitwe ni ndaka, na ala meekiyaa syaatu syoombiwaa ni ndaka ikalita. Indi ivinda yu ti andu aingi mai na syaatu mekiya, maendaa na nyaai nthi. Na mbuwani andu aingi makothaa kuthi myuundani vandu va kuthi ndunyuni.

Mutunga niwekalile avindiisye ndeto ila Syokau waneenete, sya kumwiya kana atonya kwenda muume wina mali ya kusuviya kivetu na syaana. Eesililye oona niwailite kuthi kumantha wiya ni kana omban'ye mbesa sya kwaka musyi na kusuviya andu make. Nowakiyaa akyona mundu ute kindu ta utatonya kukwata kivetu. Vamwe na uu, ekalile elekelye metho vala ve Syokau, ona vala vatyi undu mavangite ta mesa kutwaana. Onake Syokau nowesilasya kana nokwithiwa Mutunga akimwenda, na kwoou niwasuaniyaa uvoo wake ta utonya kwithiwa umwe wa ala ailu kutwika muume.

Yila moonaniye yingi kwa ukuvi, Mutunga niwawetee Syokau kana akaenda Kitui tauni kumantha wiya, na atavya asyai make ota uu. Oonthe nimeewiye utanu kumanya kana akaenda kumantha vandu aandikwe, ona vala ndeesi ni wiya mwau nundu nde wiya wevundiitye. Ivinda yu andu aingaingi nimaendaa kumantha wiya kundu kwaasa, ta muno muno Mwambasa, Ilovi, Kisumu, kana o kula mekwata vandu mathukuma. Ti aingi mai na kimanyisyo kya wiya muna, kwoou mundu aendaa akyanganga o amanthite vandu waandikwa. Amwe mathukumaa masambani manene ma Asungu ala mavandite syindu kwa wingi ta kaawa, maiyani ma kyai, makonge, mananasi, mbemba, na mbaki, na nganu, na vamba; na angi maithasya indo nyingi, na malunga (malondu), na mbui, kwa atalii. Angi maandikawa mawiya ma maasini sya kusoovya syindu, kana mawiya ma nyumba sya athwii na atalii, ta kuthambya nguwa na miiyo, na kuuwa, na kweeya syaana, kana mawiya ma ndukani na mikaawani, kana kusunga miiyo na misyi.

Kwai angi maandikitwe ni silikali ta wiya wa usikali wa ami, na uvolisi, na yela. Ve ala meekaa kuvyaiya na kuthesya misyi ila minene, na kwosan'ya kotokoto, kukuwa ndoo sya mai kumya syooni imwe kutwaa kwita kundu kungi. Andu angi nimathukumaa mawiya ma myako ya nyumba sya kukoma kana sya maovisi kana matuka, kana sya masukulu, na sya makanisa, na sya kumbaniyaa andu. Ve angi maandikawa wiya wa kwinda nziya sya misyi na taali (lelu) ila ndaasa ikwatanisye misyi na misyi. Matethasya kwinda nziya na moko, ateo taali nene nisyeesa kwinda nziya na matanga.

Indi kwai andu amwe makwete mawiya moo ene, ma viasala sya kuthoowa miiyo na maliu makithi kuthoesya ala matwiye tauni. Asu mai maliu ma mithemba yoonthe ta ila yathoaswa na kuthoowa sokoni (ndunyuni), o tondu twamaweta. Angi maandikitwe ndukani kuthoesya syindu, kutuma nguwa, kana wiya wa nyumba nthini. Amiseni namo kuma Ameleka na Ulaya, nimaandikite andu athukumi moo, ala ma aume mametaa mavoi; na kwai angi matethasya mawiya sivitalini na sukuluni syoo. Angi ta iveti maandikawa wiya wa kweeya syaana, na meetawa yaya.

Silikali yai mawiya maingi mayo, na niyaandikaa andu, ta ukalani maovisini, usikali wa kanga, na wa volisi, na wa yela, na wa keya. Kwai mawiya masukuluni na masivitalini; na wiya wa ngali ya mwaki ila mutambo wayo waumite Mwambasa kuvika Kisumu utee wa Yiiya ya Nyanza (Vikitoliya), na kuthi Ukanda kuvika Kambala. Masukulu maingi mai ma miseni, na angi mai ma silikali. Namu nimaandikite alimu, na athukumi ma kuuwiya syaana. Makanisa namo nimaandikite atavan'ya na mavasita na anyaiikya ma Uvoo Museyo. Kwi mawiya angi ta kutumba mavuku, na makaaseti, na kutwaa mitokaa ya maloli, na mbasi, na tulakita ila sya kwiima myuundani minene.

Kwoou notakwasya kwai mawiya amwe manene na angi maninangi. Ethywa mundu niwasomee wiya muna, ta kumban'ya koti, kana ukalani, kana unasi wa sivitali, kana usikali, kana uteleva, kana walimu, niwakwataa wiya mulumu. Indi andu aingi matyasomeyaa mawiya mana, na kwoou matethasya o kila moona embwa nimatonya, na muno muno

mawiya ma moko. Ituvi yila andu makwataa, niyavathukene o kwianana na wiya wa mundu, indi muno muno ityai ya mbesa nyingi. Ituvi yeetawa musaala. Indi, o vamwe na uu, mathoowa ma syindu mai wuungu. Mbesa ila syatumikaa ni selesele, na ndululu (selesele itaano), na king’otele (selesele ikumi), na silingi (selesele yaana kana mang’otele ikumi). Mundu ai athoowa sati kwa mang’otele eli kana atatu, na ilinda kwa sumuni; ng’ombe yaumaa ta silingi ikumi, na mbui silingi ili; nayo nguku yaumaa mang’otele atatu. Itumbuwa syathooaswa itatu kwa selesele imwe; ona mundu ena selesele imwe niwanyusaa kikombe kya kyai kikiitwe yiiya na sukali mukwatu muno. Ivinda yila kwai maembe Kitui, selesele imwe niyathoowaa maembe ikumi ala manini.

Kwoou kwatilyi ta muthemba usu, ivinda yila Mutunga waendiye kumantha wiya Kitui. Nde undu wavangite kutethya wiya wa muthemba muna. Aendiye kumantha o wiya wula wiona, embwa nutonya kuwutethya. Endaa muno kukwata wiya Kitui ni kana ethiwe vakuki na musyi kwoo, vandu va kuthi kundu kwaasa ta Mwambasa yingi, kana Ilovi. Ndendaa kusyoka kuthi kundu kungi kwaasa kana kwikala kwo ivinda yaasa utenuka, tondu wekite yila waendete India. Vau Kitui nduka ila yai nene mbee wa iingi, yai ya Muindi weetawa Kyatuluveti Vateli, indi Vateli niyo isyitwa yatumikaa ni kila mundu. Ai muthwii, na nduka yausuite miiyo; na ai na iloli yila yaendaa kulatya miiyo ta Ilovi kana ona Mwambasa. Vamwe na uu, nowe wai mbasi ila yakuwaa andu katikati wa Ilovi, Thika, na Kitui, na mavinda angu kuthi Kivwese.

Kwai kyooko ta saa inya. Mutunga eethiye Vateli atilyi nthi vau ndukani kwake. Alikile ndukani ta andu ala malikaa vo kuthoowa kana kuthoosya syindu. Atumuisye Vateli kwa kumukethya na kithyomo kya Kiindi. Vateli ambiye kwika ta wasituka, na amuketheka. Wai useng’yo kwake kwiwa Muukamba akineena Kiindi, nundu Mutunga niwe wai wa mbee kukineena kuu Kitui. Indi Vateli niwataniye muno na mambiliilya kuneena na Kiindi. Akulilye Mutunga, “Wamanyiye Kiindi ata na niki wakimanyiye?” Nake amutavya kwa ukuvi, “Ivinda yimwe tene ninaendiye India na nekala kwo. Kyu nikyo kyatumiye nimanyisya Kiindi. Indi ndyi mundu ungi vau musyi kwitu kana vakuvi, wisi Kiindi undu tutonya kwikala tukikineena. Nye numite vandu vetawa Kithambangii lokeseni ya Mulango, na ti vaasa kuma Kitui.”

Vateli niwanengiye Mutunga kivila ekala nthi, ona vala wu wai undu andu ma nduka mateekaa ivinda yu. Niwetisye kyai amwaathisya, na maina kunywa o makineena. Ona vala Mutunga ookite kumantha wiya, maneeniye muno maundu ma India undu wonangiye kutilyi, na undu weekaa enuka musyi. Vateli nowesi kula kwitawa Mulango na kundu kungi Kitui kula kwai nduka, nundu iloli yake niyo yakothaa kutwaa miiyo nduwani isu sya Kitui. Eeiye Mutunga, “Nye nimitite myaka mingi kuu na naaka nduka vaa Kitui. Mbee kai kasumba kanini ka nduka, indi nakwata mali niwo naakiye nyumba ino nene ikwatanitye nduka na wikalo wa andu makwa, na nisuaninya kwaka ingi ninangi. Viasala yakwa yendeeye nesa, na ni andu aingi moosaa miiyo kwakwa. Yingi nitwaa miiyo kuthoosya andu kundu na kundu ta Mutonguni, na Mwiingi, na Kisasi, na Mutomo, kuvika ona Kanziku, na ngaliko sya Sombe na Eendau.”

Ona kundu kumwe Mutunga ndakwiwite taeka kwisa kukumanya. Vateli niwonisye Mutunga nduka yake, undu miiyo yaingivite; na amwon’ya iloli yake, indi amwiya muthenya usu mbasi niyaendete Ilovi kwisila Thika yumite Kitui kyooko, ni kana yavika Ilovi yose andu na yiisyoka kukoma Kitui. Yimwe kwa kyumwa mbasi isu yake niyaendaa muvaka Kivwese, na ikisyoka uni wuungi kyooko ikuite andu ala maumiswaa Kivwese ni ngali ya mwaki. Indi mavinda amwe yila kwina mbuwa nyingi, nziya (taali) niyathukaa ukithiya mbasi ndyamba kuthi kuvika Kivwese.

Mutunga na Vateli nimakwatianiye nesa, muvaka Vateli esa kumukulya kana eina vata wa kuthoowa kindu. Mutunga amusungiiye, “Ekai ndyuukite kuthoowa kindu. Nukiye kuu Kitui kumantha wiya, na vaa kwaku nivo nambiliilya navo.”

Amukulya, “Ni ta wiya mwau ukwenda? Nutonya wiya wa ndukani?”

Amwiya, “Ndyi wiya ngunyuva, nundu ndyaaimanyisya wiya wa muthemba muna. Indi niniyumbanite ndethye wiya o wula nikwata, o neendeeye na kuwumanyanga.”

Vateli amwiye, “Niona vatyi vata waku kuthi vandu vangi wiimantha wiya. Tonde Akamba maasya, ‘Waathya kwi kuuwe!’, niwavika vala ve wiya ndonya kuunenga – ethiwa ukawenda na ukootonya na kuwutethya.”

“Ni ta wiya mwau?”

“Wiona utonya kuthukuma ndukani ta ii yakwa?”

“Yii, nindonya unambon’ya wiya wula ukwenda nitethye, na wiimbon’ya undu nianiisye kuwutethya, embwa ndyisi.”

“Tweewana, ngakumanyisya wiya kula withiwa utesi, nundu niona wina kiliko kiseyo kya kwimanyisya maundu na mituki.” Nimaneenanisye undu wa wiya makwatianiya, ona musaalani. Me eli nimeewiye utanu nundu wa mewano asu ma kuthukumana.

Vateli ai na kiveti na syaana mwoonza – sya eitu ana na mavisi atatu. Mwaana woo wa mbee ai wa munduume, na oonekaa ta wa yiika yimwe na Mutunga. Eetawa Ngandi, na onake, ta Mutunga ndai anatwaana. Kwianana na kithiyo kya Aindi aingi, ni wiya wa asyai kumanthiya mwaana woo kiveti kana muume. Ala matwiye Kenya makothaa kumantha kiveti kya mwaana woo kuma India. Kwoou mwanake na andu ma musyi maendaa India ni kana makone mwiitu ula asyai manyuviye mwaana, nake akimwona, na mamina kwonana makitwaana (muno muno ovu kwavu), na makisan’ya Kenya nake. Vateli na andu make nimavangite maende India na Ngandi ni kana atwaane na mwiitu ula mamunyuviye ona atambite kumwona. Indi o vatiele mwei umwe maende, ithe wa Vateli niwakwiye, na yuyu mamba kumba nthi maundu ma kutwaaniya Ngandi. Akwiye kuu Kitui aumite India kuka kukethya syaana syake ila syatwiye Kenya na Ukanda. Akyuka niwakayaa kwalwa ni ngoo, na nowaiitawa, indi yaema kuvowa, na akwa. Andu asu ma Vateli meewiye kyeva muno, na mamina kuvivya mwii wa ithe na umae woo, nimoosiye muu wake ni kana mewutwaa India maawikye usini wula munene witawa Nganthisi. Vakuvi Aindi oonthe makwa mekaa kuvivwa, na muu wa mii yoo wukinyaiikwa kundu na kundu, kana wiitwawa mbusini ila uthaithini woo maitalaa kwithiwa ni ntheu.

Vateli niwonanisye Mutunga na mwanaake Ngandi. Usu niwe kaingi waendaa kulatya miiyo Ilovi na Mwambasa. Vateli na Mutunga nimeewaniye amwaandike wiya wa mithemba mina, wula wakonetye viasala yake. Wumwe wai wiya wa kwikalaa vau ndukani akithoosya andu miiyo. Amwiye akamwon’ya wiya wu ni kana awukwate nesa. Wungi wai wa kutala miiyo ila yaetwe kuma Ilovi kana Mwambasa, kana kundu kungi, na kuweta miiyo ila ikwendekana ilatwe. Wungi wai wiya wa kweendan’ya na Ngandi, kulatya miiyo Ilovi, Mwambasa, na Masaku kana Thika, na kutwaa miiyo nduwani ila sya nza Kitui.

Amanyianga wiya wu, Vateli amwiye akaendaa yimwe e weka na iloli kulatya kana kutwaa miiyo. Iloli na mbasi syai na ndelewa syasyo, na matanivoi. Vamwe na uu, amwiye akekalaa ta muthiani wa kusyaasya ala matonya kumung’eeya syindu ndukani kana mbasini kana ilolini. Akeethiawa akithukuma matuku thanthatu kwa kyumwa, indi yila vena wiya mwingi kana yila wi kyaloni, akathukumaa kyumwa kiima kyoontho. Meewaniye akanengawe luusa wa kuthumuwa vandu va syumwa itatu kila mwaka, o akikwata musaala. Saa sita akakwata saa muima wa kuthumuwa na kuya, ethiwa nukwenda kwika uu. Akambiliilasya wiya kyooko kumiliilya saa imwe kana akiseleangwa saa imwe na nusu. Akenukaa mawiyoo syua yitanathuwa ni kana ndakatukiwe nziyani enuke na kivindu.

Nimeewaniye undu wa musaala kila mwisyo wa mwei, musaala wutai mwonzu ta useki, na wutai mutulu ta iviya ya Nzambani. Vateli ndaendetheesya Mutunga amantho kasumba vau tauni Mayengo akomae vo. Onake Mutunga ndai enda kukamantha, nundu kwika uu nota kuthama kuma musyi vala ve andu make na vakuvi na Syokau.

Mataanisye eli mena utanu wa kwiwana mathukumane. Mutunga atheete enukite syua yaeeka, ewaa ta utulite mathweoni, nundu wa kukwata wiya ovu kwavu. Kyu kyai kindu kiseyo kya kutavya andu make musyi, na kumanyithya Syokau onake. Akwatianiye na andu

maumite Kitui onamo menukute, kwoou maendan'ya o maeete ngewa, indi ndaamaweteya kila kyamutwaite Kitui. Eeteelile eisa kutavya asyai na andu ala angi vau musyi. Atanakoma niwaandikiye Syokau valuwa amutavya nukwatiye wiya, na akawambiliilya kyumwa kyu kyukite mwambiliilyo wa mwei. Indi niwakulilye Syokau monane atanamba kwambiliilya wiya, ni kana amutavangye undu unawoniye na muthemba wawo.

Yila moonaniye kwa kavinda kakuvi mamina uthaithi, mai na utanu me eli, nundu wa Mutunga kukwata wiya. Tondu akeethwia akithukuma kila muthenya ateo Wakyumwa, nimavangiye, mavinda kwa mavinda Syokau aendae Kitui yila kwi ndunyu, ni kana monaniyae kwo yila wina muthumuo wa kuya saa sita. Nduka ya Vateli niyesikiye ni kila mundu, na vau nivo Syokau mavangiye aendae kumumantha monane kana maye liu vamwe mukaawani, amina kukwata musaala wa mbee. Mooniye kwonaniyaa Kitui nikwo kuvuthu, nundu vatyi andu methiwa me aingi ala mamesi, undu maina kweete ndeto siilyi na siilyi yuulu woo, tondu andu ma Kithambangii na Mulango methiwa mamaneeneyaa mamonanisya makineena. Mooniye wula useyo ni Syokau aendae ta kila syumwa ili, ndunyuni ila nini akuite syindu utonya kuthoosya, kana ena vata wa kuthoowa kindu kina.

Mutunga niwambiliilye wiya onesa. Vateli amwonisye miiyo yoonthe ya ndukani, ila yalanitwe vakalani, na ingi yai sitoo naku itina wa nyumba. Niwamutavasya mathoowa ma syindu, indi kwai vinya kulumya mathoowa asu mutwe, nundu syindu nyingi ityaandikitwe mathoowa masyo. Vateli amwiiye kana andu nimendaa kukakaniya mathoowa, kwoou ambae kutavya athooi thoowa wi yuulaulu. Yu athooi masya matikwenda, ailite kumakulya ni mbesa syiana ata ila mekwenda kumya. Maweta, nake akatheangya thoowa, na akikulya athooi kana nimekwitikila thoowa wu wamatheesya. Nimatonya kuleya na maaweta kumya mbesa syi yuulaulu wa ila mawetete mbee. Yu nake muthoosya ena mwanya wa kutheangya thoowa, na akitavya athooi kana thoowa wu niwo wa mwisyo ndamba kutheeya mbee wa vau. Athooi amwe nimatonya kwitikila thoowa wu, indi angi nimaleyaa na makiweta kila kya mwisyo namo matonya kuiva. Yuyu athooi na muthoosya makakanaa uu makisa kwiwana. Kila kya vata kwa muthoosya, ni akwate vaita onethiwa ni munini, ndaketikile akwate asaala. Andu ala mathoowaa syindu nyingi sya nzumula, nimatonya kwithooswa laisangi nundu amwe methiawa makithi kwithoosya ndukani syoo.

Vateli niwatavisye Mutunga ndakakovethye andu syindu, makyasya nimakesa kwiiva itinani. Amwiiye andu aingi makwataa makwaani ma kukova syindu kana mbesa, na makileya kwiiva ula wamakovethisye, kana makiiva kalungu kwa kalungu. Vamwe na uu, mundu wa nduka akovethan'ya syindu, ethiawa oova mbesa sikaeka kuthukuma. Indi kwi andu angi mavangaa na mwene nduka kwosaa syindu makyandikaniya na makiivaa mwisyo wa mwei. Muno muno asu ni andu ala makwataa musaala mwisyo kana katikati wa mwei, na kwoou kila mwei nimethiawa na mbesa sya kwiiva.

Kindu kingi Vateli wakindiliile Mutunga, ni kuisya athooi ethiwa ve amwe matonya kumaala makuite syindu mataivite, yaani makethiwa maing'eete. Nduka niyausite syindu mbingi, imwe nene na ingi nini. Muno muno ni uvuthu kwa ing'ei kung'eya yila ndukani ve andu aingi, ta muthenya wa ndunyu ila nene. Indi ivinda yu kutyai ing'ei nyingi syeekaa uu, na ila syakwatwa nisyeetiwa asikali ma kanga kana volisi yila yesiye kuka Kitui. Mavinda amwe king'ei kyooneka kisemente na syindu sya mundu, nikyasembanaswa nakyo ni andu ala angi, na makikwata makivuwa kikewa nthi, kikaina kuuwa manyuu kana uthyu kula kyakunawa ngumi na moko kana kukunwa na miti kana kutheelwa. Akamba nimamenete ung'ei. Indi onasyo ing'ei syeekwa uu, ve imwe itewaa na ikesa o kusyokeya kung'eya. Ila syatwaawa silani, nisyoovawa yela kana ikyumwa vaini, kana kukunwa ivoko.

Kyumwa kya mbee kya kuthukuma, Mutunga ooniye wiya wiimwendeesya. Ona kyumwa kitanathela, niwaendiye kyalo na Ngandi, kutwaa miiyo kuuya Mutomo. Yai ivinda mbuwa yethiitwe inauwa muno. O maendete mathengeeya Ikanga, ve vandu vatindimalu na kamwanda katheke. Vau kamwanda kau nikausuwaa kiwu na kikinyaiikya kuvitukithya nguka. Ve muthanga wa mutondo. Kwoou nundu iloli niyakuite muno, yikiinga mwanda usu

wausuite kiwu, niyakwamiye yaluma ndakani. Ala mai ilolini oonthe, Ngandi, na Mutunga, na ndelewa, na itanivoi, matatiye kuyisukuma yaema kukuka vala yakwamite. Nimatatiye kwita andu moke kumatetheesya indi weethiya matikwoneka nundu nimaendete myuundani. Kwoou asu matindiye vau muvaka syua yaeeke, na yelekele kuthuwa niwo vookiye aume mamatetheesya kusukuma iloli yakuka ndakani. Muthenya usu makomiye Mutomo, makikiya kwinkuka na utuku undu makwama yingi maakomela nziyani. Andu ala mamatwaiyaa miiyo vau Mutomo nimamamanthiye ukomo, na mamanenga liu maya makoma mavunite nundu mai na nzaa ya muthenya muima.

Nziya isu sya taali ite lami, nisyathukaa muno yila kwi mbuwa, na ukithiya mitokaa yina thina kusyeendela. Mavinda amwe niyatiuukaa ikivaluka kana ikikima makuthu utee wa nziya. Kuma Thika kuthi Ilovi niveekiitwe lami; na kilungu kinini kya kuma Ilovi kuthi Mwambasa, na kuma Ilovi kuthi Nakulu. Kwingi nziya isu sya taali syausuwaa kitoo yila kwi thano, na ikyusuwa ndaka yila kwi mbuwa. Indi andu taa Ngandi na Mutunga nimamanyianiye nasyo, weethiya matyuuteta kana kuthata nundu wasyo.

Mutunga atanamina mwei wa mbee, niwataniye yila Syokau waendiye Kitui keli kumwona. Yimwe akuite nzuu kuthoosya ndunyuni. Yingi aetiye ndakithi kuthoosya vau kwa Vateli, nundu Aindi nimasyendete na niwakulitye Mutunga emumanziya. Nake atavisye Syokau aete, nundu musyi kwoo nimavandite ndakithi. Amina kuthoosya ndakithi, Syokau niweeteelile Mutunga o vau ndukani, kuvika saa sya kuthumuwa na kuya syavika. Maendiye me eli mukaawani mathoowa kyai na maandasi, na moonu uthei wa kuneena me oka. Mutunga niwatavisye Syokau uvoo wa wiya wula utethasya vau ndukani na nza. Niwakwatite musaala katikati wa mwei, ni kana ethiwe na mbesa sya kuthoowaa liu wa muthenya, yila wi wiyani. Vau ndukani niwonanisye Syokau na Vateli ona Ngandi, na ameya kwa Kiindi kana Syokau aumite vakuvi na kwoo, na kana kila umwe ai vata na ula ungi, ona vala matyai manavanga kwisa kutwaana, no nduu nene mai nayo.

Yila Mutunga watavisye andu make musyi uvoo wa kukwata wiya kwa Vateli, o namo nimeewiye utanu. Ithe aisye, “Mwanaakwa yuyu niwakwata wiya watwika munduume ukuthukuma. Kila watialya no kutwaana, ni kana umesye musyi waku nundu yuyu ukeethiwa na mbesa sya kusuviya kivetu na syaana. Niwitutavya yila tutonya kwookeya asyai ma Syokau twaamatavya nitukwenda mwaana woo atwike mwaana waitu onaitu.”

Inyaa Mutunga ongelile ndeto isu vinya, na asya, “Asyai ma Syokau, Kyalo na Vaita ni andu aseyo, na ndyiwaa inyaake akiwetwa wooi. Kwoou mwiitu woo ndeithiwa e mwooi, nundu wooi wukothaa kuma kwa inyaa mwiitu akinenga mwiitu wake ta yila watwawa. Vau musyi usu tukakwata aasyitawa tutuma nduu nene namo. Indi nikwiya yila ukakwata musaala wa mbee, niwituthooya kasukali ka kwikiyaa usuuni kana kyaini twesa kukyona ethiwa onamo maiyani ukatuthooya.” Nake ithe amwiya eenda amuthooye ngolee ya kukuwa king’ethwa.

Asyai na andu ma vau musyi mekalaa makikulya Mutunga amathooye kii na kii, mwisyo wa mwei. Onake Syokau nowesiye kumukulya kana nutonya kumuthooye katuva kanini ka manukato, ukithiya amevakite kila mundu ukumuthengeeya nukwiwa muuke museyo. Yila wamuthooye manukato asu na amunenge, Syokau niwataniye, na amutungiya muveya muno, na kumwiya, “Ninendaa nivakae yila tukwonana, ni kana wiwae muuke museyo wuukwendeesya!” Nake amutungithya, “Mwa Loisi, ona utevakite manukato, niwaa wiinyunga nesa. We nuvitukite manukato, ngaliko ya kumbendeesya!” Matheka muno, me eli, indi Syokau ndaatavya Mutunga undu muuke wake wutilyi, nundu kila mundu e muuke wake mwene ona atevakite mauta.

Mutunga niwakothaa kuneena na mukuuwe Mumo kaingi, akimutavya undu weendeeye na wiya, kana undu utindiye akika, na yingi makineena uvoo wa Syokau. Itina wa myei ili Mumo niwamukulilye kana nutonya kumumanthiwa wiya kuu Kitui, vau kwa Vateli kana kwa anyanyae akulitye Vateli amumanthithiisye. Mumo ooniye kukwataa mbesa kila mwei no kindu kiseyo, kya kumutetheesya kusuviya andu make. Mutunga niwavikisye vata usu

vala ve Vateli, nake amukwatiya wiya kwa Muindi ungi. Kwoou Mumo niwaekiye kutindaa akiithya kana kutethya wiya myuundani ni kana aathukumae tauni Kitui. Akwatite wiya wa nyumba nthini, kuthambasya nguwa, na miiyo ya kuuwa na kuya liu, na kutandika itanda, na kutumwa aathoowe syindu ndunyuni, kana kuthesya nyumba. Meewaa utanu me eli, Mumo na muinae Mutunga makithi kuthukuma Kitui makwatianiye me eli. Mavinda amwe maumaa musyi yimwe makithi wiyani; ona mavinda angi menukaa makwatianiye, makyeeya ngewa sya undu matindite makithukuma.

Indi Mumo athukumiye vandu va mwei muima eewa akola wiya wu, na aekana nawo. Ooniye kusuviya indo syoo na myuunda musyi, wai undu wailu mbee wa kusuviya nyumba ya mundu ungi wi tauni. Mutunga ndaaendeswa ni mukuuwe kutiya wiya, indi niwooniye ai na kitumi kiseyo kya kulungana na mavata ma musyi ta kuithya na kuima. Mavata asu nimo mai manene kwi kuthukuma o vandu vamwe muthenya kwa muthenya, na mundu akisa kunengwa tuvesa tuniini mwisyo wa mwei.

Vakivituka myei itatu, Mutunga niwamanyite maundu maingi ma wiya wa ndukani kwa Vateli. Ai muthoosya wa syindu muthangaau, na niwamanyiye kung'ang'aniya mathoowa. Ndaemanawa na athooi, na nimainiye kumwenda akimathoosya syindu. Ona amwe mainiye kwasya methi ndukani kwa Mutunga, vandu va kuweta Vateli. Indi niwaleyaa nduka yiiwetaniswa nake, nundu ndyai yake na ooniye ta ukuvuta Vateli nguma ya nduka yake. Indi Vateli ndai na kiwui, nundu ai na viasala ndumu, na kila wendaa no andu mokae vau kwake kuthoowa kana kuthoosya syindu, onethiwa i nduka ikaina kwitwa 'Kwa-Mutungu'.

Itina wa myei isu itatu, Vateli niwongelile Mutunga musaala, nundu niwendeeswaa ni wiya wake na niwamwiikiiyaa ki. Ivinda yimwe Mutunga niwatavisye Vateli kana ai mwikili, Mukilisto, na kana isyitwa yake ya uvaatisyo ni Tito. Amweeleisye kana Akilisto ni andu ma kwiikiiwa, na matyailite kung'eya kana kukengana kana kwiyaa andu angi ndeto nthuku, kana kumena andu angi. Amwiiye umanyisyo munene wa Mwiyai Yesu Kilisto, ni wa andu mendane ene kwa ene. Vateli onake amwiiye uthaithini woo wa Kiindu wutalaa wendo kwithiwa useyo wa thayu wula wuvitukite moseyo ala angi. Me eli nimawetiye kana kwi vinya aatii ma mothaithi asu kwianiisya kwendana tondu mothaithi mamanyiasya andu meke. Vateli ndaaithiwa na nzika ngalikoni ya kumwiikiiya Mutunga, nundu niwooniye akwete Ukilisto wake na ngoo yoonthe.

Mutungu eewiye muuwo na utanu ngooni, kwona akiikiiwa muthemba usu. Kwoou ayoviye kavyu ngunu, ni kana athukume ena uthangaau, alumitye na kusuviya momanyisyo ma witikili wake na ma syithiyo sya Akamba. Onasyo syithiyo nimanyiasya andu matikamenane, kana kung'eya, kana kukengana, kana kuvuwana, kana kwikana nai na ngulu. Syithioni sya Akamba, kunengane ndaiya ni kindu kya vata, na kindu kimanyiaswa syaana syoonthe o kuma syi nini. Mutunga na Vateli mathukumanaa makinengane ndaiya umwe kula kwi ula ungi. O ta uu, nimanengae athooi ndaiya onamo, ukithiya vatyi mundu ukwiwa akivuthwa yila mekuthoana syindu. Andu malika ndukani, Mutunga kana Vateli, kana Ngandi, niwambaa kumakethya, nayu akimakulya kila mekwenda kuthoowa kana kuthoosya. Ona ala makothaa kukanga vau ndukani kwoou, nimamakulasya masyitwa moo, na mesa kuka yingi makimakethya kwa isyitwa, ta: "Wi museyo, Mutuwa?", kana "N'uvoo Kalekye!" Kila mundu e isyitwa yake, na kumanya isyitwa ya mundu ungi nikwiwithasya u mundu usu muyo. Kyu ni kitumi kimwe kyatumiye andu menda kukaa vau ndukani kwa Vateli, nundu Mutunga niwamamanyaa kwa masyitwa moo, ai na kililikano kiseyo kya masyitwa. Ti andu aingi malumasya masyitwa yila makomana na mundu mweeni kaana mooneleelwa mundu matesi na makitavwa undu witawa.

12. Nziya Ili Vandu Va Nziya Imwe, Na Usi Umwe Vandu Va Mbusi Ili

O undu makothaa kwika, Mutunga na Syokau nimavangiye meonaniya Kitui muthenya umwe wa soko ila nini. Syokau aumiye musyi akuite nguku watwaite kuthoosya, nundu ndai na isyo sya kuta muthenya usu. Indi tondu niwewanite na Mutunga monane, ooniye no nginya eaniisye mewano, na nundu eli nimendaa muno methiwe makyonananga. Amina kuthoosya nguku sokoni, niwaendiye ndukani kwa Vатели vala Mutunga wathukumaa, ni kana monane saa syake syavika sya kuthumuwa na kuya muthenya. Makothaa kuthi mukaawani o umwe kila ivinda, na kunywa kikombe kimwe kya kyai, na kuya maandasi eli, na kweeyanga ngewa masyaanisye. Mutunga ai metho me langi mwiyu ki; nake Syokau make mai na langi wutilyi ta nthagathi. Ivinda yu ti andu aingi munduume na mundumuka maisaa liu mikaawani matilyi mesani imwe, ateo yila mundu wi na muka na muume. Kwoou ala methiwa maisaa kana kuthukuma mukaawani na kwonansya Mutunga na Syokau, nokwithiwa moonaa ta mundu na muume. Indi matyakwatanaa moko kana kukungulana, taeka kwisa kunengane kisi nundu ivinda yu Akamba matyanenganae kisi utheini.

Indi muthenya usu Syokau ndaithiya Mutunga ndukani kwa Vатели. Ula wethiye vo no Ngandi. Nimakethanisye, na Ngandi amunenge kivila na amwiya, “Ninisi wiendaa kwonana na Mutunga, tiwo?”

Syokau asya, “Yii, niwe ngwendaa kwonana nake, tuthi twaaye liu vamwe yila uthumuite. Tumite vakuvi vandu vamwe, na e nduu muno na mukuuwa.”

Nake Ngandi amumanyithya kana, “Umunthi Mutunga ndevo. Niweendiye na iloli yitu Mwiingi, kutwaa miiyo. Makasyoka kwelekele kutuka. We nowisi kana nziya sya Kitui ityi lami, na syi makulumutu maingi. Ngali ityamba kuthi isembete muno nundu wamo.”

“Ethiwa ndevo, ndyimweteela, indi ooka mukethye na wiimwiya ngauka muthenya wa ndunyu ila ingi nini.” Syokau amina kumutungithya uu, niwookilile kivilani vala watilyi, ni kana aumaaluke enuke.

Indi Ngandi niwamutumuisye yingi, amwiya, “Nowikalanga nthi vanini tukaneenanga, ona vala tiinye Mutunga ula mwisene.” Syokau niwamusyaiisye akineena uu, muvaka eewa ta ukweemwa ni kuthyuuwa metho kumya vau wasyaiisye. Eewiye ta watinwa ni kindu ngooni, kuvika atelema. Onake Ngandi niwambiye kweteelanga ni kana Syokau aumaaluke athi, kana ekale nthi yingi kivilani. Syokau eewaa nzoni kwikala nthi yingi, ona vala uu niwawendiye ngooni kithuumukilo. Nakwo kuthi oou nikwamweemiye, o yila Ngandi weethiwe amutumusya na wasya weewiye wuseuvite uu. Ndeeteetele kwiwa wasya wuumukusya, tondu wu wa Ngandi weewiye wamukwata wumulumitye kuma matu wavika ngingo.

Ngandi niwasyokiye aendeeya, “Ndyuukwiingiisya wikale nthi, indi nakwa ndikuulungya wumaale. We mwene wienda kwika ata?” O ndakikani isu nivalikile andu ndukani mathoowe syindu, kwoou Ngandi amba kwiya Syokau amweteelange aminane na athooi ma syindu.

Yuyu eteelangite athooi mamine kuthoowa kila mendaa, kwa mituki Syokau niwalikilye mosuaniyo maingi ngooni. O kwa kavinda kau kavuthu, vai kindu woniye kwa Ngandi kyamwendeesya muno, na kyaina kumukusya kumwelekelya kula wii. Ndaamanya ni kyau. Kyai o kindu weewiye ngooni kyamuvithukiya kwa kithuumukilo. Ndakivangite na ndakyeteetele. Indi ovu kwavu, ndai atonya kukiweta ni kindu kyau kana ni undu mwau. Aendeiye kumwiloela Ngangi akithoosya syindu, ona vala we ndasyaasya kula kwi Syokau. Yila me eli mesiye kukomanya metho, Ngandi niwamuveneisye itho yimwe, nake Syokau atungithya kwa kumuvesa yake yimwe. Meeka uu kila umwe asiisye utee, andu angi matikone makivenansya uu makulye ta ve undu mekusukana na metho. Kwoou, Syokau niwekalile nthi na aina kusyaangya miiyo na metho, ta ukwenda kuthoowa kindu onake. Indi mutweni ndakwete undu wa syindu. Akwete undu wa mundu o umwe.

Athooi ma miiyo mamina kumaaluka, Ngandi niwamwiiye, “Niendaa andu asu mathoowe miiyo mituki ni kana nuke vala wii tuneenange. Nimekalanga mbee wa undu ngwendaa, indi muthoosya wa ndukani asuviyaa athooi na kumanenga ndaiya ta mekiite kilauni. Weekana

namo uu nesa, makasyoka yingi ndukani kwaku, naku ukatana kumona makithoowa syindu kwaku yingi.”

Syokau amwiya, “Ona vala ndikwendaa kuthyuukya uthyu nenekelye vala muuthoowaniyaa, o nekalanga kalungu kanini nithiwe ngikya itho vala wii, na...”

Ngandi amusisya na asya, “Onakwa nekalanga vanini niikasya kathilo kula wui. Niiniye kwona ta twamanyaniye tene, ona vala tutyaatumuan’ya ateo kukethan’ya muthenya wula Mutunga watumanyanisyee wooka kututhooesya ndakithi. Nuulilikana muthenya usu?”

Syokau amusungiya, “Ningulilikana ninakwoniye, indi nye neewaa ni mweeni vaa ndukani kwenyu, na ndyai mundu neesi ateo Mutunga.”

Ngandi, “Ko ve undu utien’ye nake?”

Syokau, “Vatyi undu tutyeen’ye mwiini. Indi twi nduu, ona ndonya kwasya nonaa ta umbendete, nakwa niwaa ta ndonya kumwenda. Indi tuvikanitye o vau, ve voka.”

Ngandi, “Kila kingi kitonya kwikika ni kyau, ethiwa andu eli meiwa ta mekwendana?”

Syokau, “Ethiwa matitwaanite, tyokwithiwa masuaniya kwisa kutwaana. Nye na Mutunga tutyaamba kuweta itambya yu. Indi nonaa ayithengeeye muno; nakwa ndyisi kana ninimusonokya nayo. Nuumanya undu ngukwiya? We niwisi Kiikamba vyu, na nuungwatya!”

Ngandi, “Yii, ningumanya, nundu onakwa ni mwanake ta Mutunga.”

“Kwasya uu ni ta kwasya ata, ai onaku wi mwanake? Nundu utaamba kutwaana? Tyo nooniyee mwiitu umwe vaa ndukani, na neesilya nokwithiwa ewe mukau.”

Ngandi niwathekiye, na amwiya, “Aiyee, aiyee, usu wooniye ni muiwaa. Nye nditwaanite. Indi o mituki asyai makwa nimavangite tweendan’ye India ngatwae kivetii kila mamanthiye kwo. Indi tutyaathi, nundu wa umau kukwa, ona akwiye vaa kwitu, e muwau ngoo. Kwoou maundu makwa ma kuthi India ngatwae mwiitu ndesi, nimaungamiye na neewa utanu.”

“Weewiye utanu niki?”

“Nundu kithiyo kyu kitu kya asyai kumanthiya mwaana woo kivetii, mo ene na mwaana woo me vaasa, nake kwisa kukitwaa mataamba kwonana, ni kithiyo andu ma muika wakwa tukweemwa nikyo. Twienda mundu ambe kwonana na ula ukumutwaa kana ukutwaa, na emo makinyuviya kutwaana kana kuleya kutwaana. Ona vala no useyo kwa asyai kwithin’ya mamanthiye mwaana kivetii, onawo no useyo kwa mwiitu na mwanake kwimanthiya mewane ene na ula metwaana. Tene kutwaana kuu ni kwoou, ti kwa asyai. Asyai ma syaana nomatonya kunyuva utwaani mwailu methoni moo, indi nowutonya kuleya kwaila i syaana. O ta uu namo mwanake na mwiitu nimatonya kwinyuviya utwaani mwailu kana wute mwailu kwoou. Ti kwasya ni uthuku kwa asyai kunyuva na kuvanga mutwawa na mutwaani. O ta uu, nawo ti uthuku kwa mutwaani na mutwawa kwinyuviya matwaane na ula mekwendana.”

“Wiasya kana we mwene wienda kwinyuviya mwiitu ula ukatwaa? Ukeeka uu ata, ethiwa anake ma Aindi ala me kuu maumasya iveti India? Ukaenda kuu wikale ukyanganga umanthite ula mukesa kwonana na kwendana?”

Ngandi amusyaisye alumitye metho uthyu kwa Syokau, na amwiya, “India ti kwo kwi eitu aseyo kwi kwoka. Ona kuu Avilika kwi eitu aseyo, ona kuu Kenya kwi eitu aseyo, ona kuu Ukambani kwi eitu aseyo, ona kuu Kitui kwi eitu aseyo. Mundu utonya kwendana na umwe wamo tyomewane na makitwaana?”

Syokau amwiya, “Nye ndyaamba kwiwa Muindi utwaite mwiitu wa Muukamba, kana Muukamba utwaite mwiitu wa Muindi. Kwoou nokwithiwa uu wutatonyeka.”

Ngandi, “Onakwa ndyaamba kwiwa amwe mekite uu kuu Kenya. Indi undu tyo kwambiliilwa! Ko ve undu wutatonyeka, andu makyendana kuma ngooni imwe kuvika ngooni ila ingi, onethiwa ni ma mbai myau. Kana uu wi vinya?”

Syokau avindiisya vanini, na amwiya, “Onakwa niasya taku, andu makyendana ti vinya kutwaana o na maumite va. Tene mundu tyo mundu, na ngoo ya mundu tyo ngoo ya mundu,

na wendo wa mundu tyo wendo wa mundu? Indi eka ngukulye undu: Tene wineena nakwa uvoo wa muthemba usu niki, na tutyisene?”

“Nineena nundu ve undu wusuite ngooni yakwa, ukethiya ndyamba kweemwa ni kuwuneena, na muno muno kuwuneena vena mundu undu usu wumukoneteye. Indi, mbee nikuwuneena nina mundu ukuwithukiisya!”

“Na kithi wina mundu mukonanitye uvooni wu?” Syokau amukulya, ething’iisye ta wina ikwaani ukwenda kwaanduwa Ngandi. “Mundu usu atonya kwithiwa atilyi ata, undu we umuweteya undu usu? Nye ngawithukiisya, we no uwuneene, kana we wiona nye ndeaniwe ni kuwiwa, ethiwa undu usu wusuite ngooni yaku?”

Nake amusungiya, “Yii, ve mundu, na vatyi mundu, uvoo wu wumukoneteye.”

Syokau oolanilwa na amukulya, “Kwasya evo na ndevo, ni kwasya ata? Ningulanilwa. No undavya sanzu, kana nuunzonokeya na kungiya, Ngandi?”

Ngandi ambiye kukilangya ta ukweemwa ni kusungiya. Indi, mbola mbola aneena vamwe na kuthita vanini, eeya Loisi Syokau, “Yiiii, nookwithiwa ngiwa tututuusoni, nundu vatyi mwi, mwi, mwiiiiitu naaelya kuneena nake undu tawu.” Amba kuvindangya, na asyoka aendeeya mbola akitetema mwii nthini na kuthitathita. “Uuuula ndo... ndondonya kuuuneena nake nde vaaaavaasa, no ndyisi kana ni mumuuumu thayu, undu utonya kwiwa na akamelya ndeto sya mmmuuuthemba usu. Nokwithiwa aatelema, aneewa ndeto ta isu syumite kwa mwamwamwaanake mammmatesene.”

“Etwawa ata?”, Syokau amukulya okilitye utee umwe wa nguwa ila wevwikite, akavwika itho yimwe.

Ngandi amukulya amuketeeye metho ki, “We mwene wuuneena nakwa, witawa ata?”

“Nitawa Loisi Syokau.”

“Na ndwa... ndwamuweta!”

“Ai neeka ata?” Syokau amukulya akeneletye itheka, “Ndavye yingi niwe nesa!”

Eli masyaanisya, na masyaanisya, na masyaanisya, vesa kulika andu angi ndukani makyenda kuthoowa syindu. Ndeto isu sya Ngandi na Syokau syamba kuungamila vau.

Syokau enukite ewaa ta wina ngoo kundu kwili. Kilungu kimwe kya ngoo yake kyai vala ve Mutunga. Kilungu kila kingi kyeethiwe kyalika vala ve Ngandi na kyambiliilya kumesya mii ta muti. “Yuyu wa kwika ni wiva?”, ekala akikulya o akwete nziya ya kwinka. Niwakwatianiye na andu amwe maumite ndunyu otake, indi ndaakwatana namo maunduni ala maneena, ateo kumaweteya eendete kuthoosya nguku na nithooiwe. Avika musyi, wiyoo wu niwe wauwiye liu indi ewa wute musamo nundu wa kila kyai ngooni yake. Ona inyaake niwamukulilye niki utekuya tondu wiisaa mavinda ala angi. Eekiye o kumwiya ndanonana na Mutunga muthenya usu, eiwe niweendete kyalo na iloli kutwaa miiyo Mwiingi, na atonya kwinka mawiyoo. Kwoou oona ndemweteela undu utukiwa Kitui. Eeya inyaake uu, niwaisangiye o kaliu kanini, ka isyo ila wauwite, muthokoi wuvulanitwe na nzuu, na aawukaanga na kitunguu na mauta ma ng’ombe. Indi ndai na mumeyo wa liu, aina na mumeyo wa undu ungi, nawo ndai awuweta.

Syokau akomiye na thina, nundu kililikano kyakanite mwaki muvyu. Asuaniyaa uvoo wa Ngandi, na ndeto ila maneeniye ona vala ityavikite muthiya. Eekulasya kana Ngandi nokwithiwa owo akimwenda ki, kana niwe mwene weekikasya akyona uu? Na ethiwa nukumwenda, yuyu nawo uvoo wa Mutunga akeekana nawo ata, ona vala matyi undu ulumu mavangite? Kilungu kimwe kya ngoo yake, kyalumite vala ve Mutunga, na niwoonaa kana onake Mutunga alumitye wikwatyo wake vala wii. Yuyu matonya kwika ata, me andu atatu, ethiwa umwe nukwendana na eli, na asu eli nimekwendana na usu umwe? Mwiiitu umwe nutonya kutwawa ni aume eli ivindani o yimwe? Syokau niwesi kana munduume umwe nutwaa aka eli kana mbee. Indi ndaamba kwiwa aume eli matwaite mundumuka umwe na makekalan’ya nake nyumbani imwe. Loisi eewaa akyenda Mutunga ivindani yu methiitwe na nduu, indi yuyu eewaa wendo wake kula kwi Ngandi nawo wiitheuka ni kuvyuva na ukingiva kila muthenya kwa muthenya. Ai atonya kwenda Mutunga yu na akamena Ngandi? Kana ai

atonya kwenda Ngandi yu na akamena Mutunga? Kyu nikyo kyatumiye aiwa ni too utuku usu, ona motuku ala maatiiye akomaa na thina.

Ngandi atiiwe o aendeeye na kuthoosya syindu, na ithe auka kumutetheesya. Indi maneena o uvoo wa viasala na undu muthenya usu wiitilyi. Mawiyoo niwo iloli yoo yenukiye kuma Mwiingi, na Mutunga amatavya undu kyalo kyoo kiitilyi na undu mavikisye miiyo onesa kula matwaite. Ngandi niwatavisye Mutunga kana Syokau niwuukite kumwona vau ndukani, indi aleya kumwithiya, na nutumaniye ngethi. Amwiiye aisye akooka yingi muthenya wa ndunyu kyumwa kyu kyukite.

Mutunga eewa uu, ooniye atomiisya kyumwa kingi kyaathela utamwona Syokau. Avangiye ngooni emumantha muthenya wa Kyumwa andu maumaala ikanisani, ni kana matumuanisye ovau nza matakwatite nziya sya kwinka. Eewaa kwikala mbee wa kyumwa kimwe atonete Syokau no ta kwikala mwaka muima.

Ngandi onake atiiwe akisunguika ngooni. Eekulangasya muno muno maundu eli: “Yuyu mwiiitu uu ngwiwa ngimwenda muno wiana uu, ngamukulya tutwaane kwithiwa ata? Akeetikila tutwaane, kana akandeya? Niiwa thayu wakwa wuteaniiwa ndenake undu twikalan’ya utuku na muthenya, kyumwa na kyumwa, mwei na mwei, mwaka na mwaka. Neekuna visa ngooni, nye niona ta ve kindu kitukwatanitye twaalumana ki ta wiime na maayo.

“Vala vangi vekunthin’ya ni kana asyai makwa nimamanthiye mwiiitu wa kutwaa kuya India. Twikite o kuungamya kutwaana no undu wa kyeva kila kinalikile musyi kwitu. Yuyu mwiiitu usu wi India ndimwisi nake ndambisi, na tutyaaonana. Ndonya ata kwiya asyai makwa ndikwenda kumutwaa? Nimanenga kitumi kyau? Makeewa woo muno, ona nokwithiwa maandungya nume musyi woo. Vamwe na uu, ndonya ata kuleya mwiiitu usu wi India, ndesi kana ngatwaa Syokau? Akamba maasya, ‘Kithima ki mbee kityikwataswa!’ Ndonya ata kweekana na ula wi mokoni ma asyai, nisembee ula ndesi undu withiwa akisilya yuulu wakwa? Kyu ni kithima ona ndakisi ivinda yaasa, nakyo kitimbisi. Wendo wu ngwiwa vala wii, ko waalyukile watwika nzovi na wambingiviya waina kungwata?”

Mosuanio asu mekalile mausuite mutwe kwake, mate kumunenga muthumuwo.

Syokau na Mutunga nimoonaniye kavinda kakuvi, mamina uthaithi ikanisani Mulango. Nimataniye kwonana yingi, na kumanyana undu meethiitwe makika matuku asu mataeye kwonana. Matanataanisya, Mutunga niweiye Syokau, “Yila twaneeniye maundu maingi makoneteye undu twenda mundumuka kana munduume ethiwe atilyi, ula tutonya kwenda tutwaane nake, tutyai tumina kila kyai ngooni. Mosuanio asu mai ma vata na ma utethyo mwingi kwitu ithyeli. Maundu ma muthemba usu, matyai mathela o ineenani yimwe. Ve angi tutonya kuneena kwongeleela asu. Ta umunthi, ve kaundu kamwe ngwenda kuukulya.”

Syokau amutungithya, “Ni kaundu kau? Ndungulye mwa!”, na amusyaisya, matau mausuite kutheka. Uthyu wake woonanasya utanu. Indi nthini ngooni vai kindu kyamuminyiye, na weethiya kityamba kumaala utheini.

“Nikukulyai, we utonya kwenda utwaani wiva? Ni kwaatiiya kithiyo kya Akamba, kana ni kwaatiiya utwaani wa ikanisani wula Etikili methiawa nawo? Nundu ithyeli twi Akilisto, na amiseni matwiiye utwaani wa Kiikamba ti museyo na ni muvuku, ai wula museyo na mutheu no wa ikanisani, kwaatiiya undu mo mekaa kwoo kula maumite.”

Syokau niwamwiiye, “Onakwa nonikalaa ngikulya undu ngenda nitwawe. Kwi mitwaano imwe ya Akilisto twonete ikitwaaniwa ikanisani, andu mekiite nguwa imbya na nzeyo muno, ta malinda, na suti, na syaatu imbya ila sya ngosi, na makeyanakavya na malaa, na atwawa mayovete itambaa imbya na atwaani mekiite ngoviya imbya na makeyova tai. Nivethiawa aangamii ma mutwaano ni kana methiwe ngusi, namo ni anyanyae kana ainae ma mutwawa na mutwaani,. Itinani nimethiawa na mboka nene, na kutaniya mutwawa na mutwaani.

“Ona aeni ala maendaa mbokani isu nimanengae mutwaani na mutwawa mithinziyo, muno muno miiyo ya nyumba, na syindu sya kutumiya kana kwikiya, na maliu ta: ikombe, na iliviti, na isanui sya nzwii, na isisyo, na itambaa sya mesani, na itambaa sya mutwe, na

itanda, na itunguu, na kikaangi, na maembe ma kuima, na masaani, na masilia, na masoa, na mauta ma kwivaka, na mavuku ma kwaandika, na mavulangeti, na mbisali, na mbisu, na mikanda ya kwova indo, na mikeka, na misaki, na misivi, na musele, na muthokoi, na mutu wa nganu, na ndawa ya kusaka maayo, na ndindi, na savuni sya kuthamba nasyo na sya kuthambya nguwa, na suka, na sukali, na syaatu, na syandiki, na syiko, na taa sya kyamuni. Novethiawa syindu sya mithemba ingi ta: Mbaivo, na ivuku ya Mbathi, na malunga, na mbui, na mikate ya mbavulo, na ng'ombe, na nguku, na tai ila syikiawa ni aume, na tuvuyu, na tuwembe twa kwenza king'ee.

“Liu wula andu maisaa mbokani isu ya mutwaano, onawo withiawa wi museyo vyu, ta: isyo, na itumbua, na iwa, na kyavati, na maandasi, na maiyu, na musele, na muthele, na ngima, na nyama sya ilunga, na nyama sya mbui, na nyama sya ng'ombe, na nyama sya nguku, na uki wa nzuki, na usuu, na velemende. Na kunywa manyusaa kiwu kya matunda, na kiwu kya mbua, na kyai, na sota ya kawaita, na sota ya mbalavu, na yiiya.

“No nginya vethiwe ngalama nene. Indi andu ma musyi na atui ma mutwaani na mutwawa, nimavothasya syindu sya kutetheesya mbokani isu, na sya kunengane mithinziyo. Nye ndonya kunyuya utwaani wa muthemba usu. Kwaku wiona ata, we Tito?”

Mutunga amwithukiisye ateete matu nesa. Amusungiiye amwiya, “Nye onakwa ndonya kwenda kindu kya muthemba usu. Na no nginya ene mutwaano meyumban'ye muno, na kumantha nguwa isu imbya, na kumantha maliu maingi, ala andu mooka mutwaanoni meya na manywe mavune ki. Useyo wa mutwaano tawu niwenekee utheini. Indi, ona kutilyi ta uu, nye ndonya kwithiwa na meya ma utwaani wa kithiyo kya Akamba. Ndikwenda kuleya kithiyo kya muthemba umwe nundu wa kithiyo kyeeni na kya muthemba wungi kitaamba kuluma anduni. Ndongya kwenda mithemba isu yi yeli: mutwaano wa Akamba, na mutwaano wa Akilisto. Nundu ona natwika Mukilisto, ndyaamba kwikya itheka kilungu kila kitumaaa niyita Muukamba. Nye ndwikite Muukamba Mukilisto, ndyi Muukamba yoka na ndyi Mukilisto yoka. Ni mundu umwe, ni Muukamba kivindyo, ula wisi ng'onde yi mwaana; na ni Mukilisto, ula wisi na umwiikiite Mwiyai Yesu Kilisto.

“Ve maundu maingi ma utwaani wa Akamba, ndonya kumenda. Kwa ngelekan'yo ve utai utaawa mutwaani na mutwawa, utai wa undu munduume na mundumuka mailite kwikalan'ya mena ndaiya na muuwo. Ve utai wa undu meeyaa syaana na kusuviyaa syaana. Ve utai wa undu mailite kunengane ndaiya kwa asyai moo, na kwamo ene kwa ene, ndaiya ya muume kutaiya muka, na muka kutaiya muume; na asyai kutaiya syaana, nasyo syaana kutaiya asyai. Ve mali mutwaani wumasya kunenge asyai ma mwiitu, ila yitawa waasya. Waasya usu withiawa wa indo, na mbui, na malunga, na mbesa, na mithemba ya maliu, na mawiya mutwaani utethasya athoni. Kumya waasya ti kuthoowa mwiitu, aiye nongi. Waasya ni ngelekan'yo ya kwonan'ya kana mwiitu ni mundu wa vata, ti kindu kileketwe nthi ta syindu sya kuvuthiiswa. Waasya ni wiko wa mutwaani na andu make, wa kutungiya asyai ma mutwawa muveya, nundu wa mwiitu woo, na nundu wa kumweeya, na kumusuviya ivinda yaasa, na kumusomethya ethiwa nusomete. Akamba maasya, 'Utanengane ndanengwa', na 'Kindu kya mana kityi vata.' Waasya ni witikianisyo wa kunengwa na kunengane, na kukusiiya kana mwiitu ni mundu na mundu e vata mbee kuvituka syindu.

“Mali isu ya waasya ni ngelekan'yo ya kwasya kana musyi vala mwiitu usu usyaitwe na kweewa, vatyailite kutiwa ve vathei, nundu kutwawa ti kukwa. Waasya ni ulilikan'yo wa kana musyi wa mwiitu wutyamba kulwa niwe, waasya wukekalaa ukilikan'ya andu ma musyi kana mwiitu usu aumite vau na ni kilungu kya andu ma musyi usu. Undu wungi, mali isu ni uvano wa kululumiiya ngwatano isu ya mundumuka na munduume. Waasya wukeethiawa wukililikan'ya andu ma mutwaani na mutwawa, kana nimakwatanwa nthini wa syaana syoo, nimatuma nduu ndumu, na kutwaana ni wiko wa kwovana makiluma.

“Waasya withiawa ukitavya mutwaani na mutwawa kana misyi yoo niyamakwata moko na kumatwika, ni kana onamo mamesye na make musyi woo. Ngalikoni ya mutwaani, waasya withiawa ukusi wa kwonan'ya nuyumitye vyu atwaane, na ti ngui winayo ya kwosa

mwaana wa musyi wungi amweete musyi kwake. Onake mutwawa ethiawa akitikiisya kuma ngooni, atwawe na ti ngui withiawa nayo. ‘Ngoo yiisaa kila yenda’, niwo Akamba maasya. Kunengane na kwosa waasya, ni kwasya andu ma ngaliko syeli nimeetikiisya utwaani wu. Meithiwa makitikiisya kutwikiiya na kululumiilya asu matwaane, na mekalan’ye, na masuviane, na mendanae.

“Na syithioni sya Akamba, nivethiawa maundu ma kwiisaniya andu ma mwanake na ma mwiitu. Ve kindu Akamba metaa ntheo. Asyai ma mwanake nimathokeyaa ala ma mwiitu, na makyeete mbui itatu: ili nume na imwe nga itaamba kusyaa. Imwe nume nithinzawa andu makiya. Meeka uu, nivamanyikaa kana mwanake na mwiitu nimekwenda kutwaana.

Mutunga niwaendeeiye aealangitye Syokau syithiyo sya Akamba yuulu wa utwaani. “Kithiyo kingi ni kya ivinda ya kutwaana yathengeeya, aume nimaumaa kwa mwanake makithi kulatya mwiitu utuku kana aumite muundani, makimukuwa na kumutwaa musyi kwa vinya ethiwa ndekwenda kuthi namo. Mavika musyi kwa mwanake, inyaa mwanake kana kivetu kingi kikuu, nuvaka mwiitu usu mauta ma meyo, uthyu, na moko, kana mwii woonthe. Kwika uu ni kwasya yu mwiitu niwatwika kivetu kya musyi usu. Uni wuungi, asyai ma mwanake nimaendaa kumanyithya ala ma mwiitu kana yuyu nutwikiye mwaana woo.

“Ve nziya ingi ya kutwaana. Ngasya yathela, ona itenthelu, na kyathi kyavika, andu ma mwiitu na ma mwanake nimombanaa, na makiisaniya liu. Vata wula munene withiawa wa kutaa mwiitu na mwanake, maunduni ma utwaani, na mwikalile woo ene kwa ene na vamwe na andu ma musyi usu, na syaana syoo yila makakwata syaana. Asyai ma mwiitu nimamwaathimaa, na makimunengane aende atwike wa musyi wungi. Mavika muviyani wa musyi kwa mwanake, mwiitu nuvakawa mauta ma kumuthokya ethiwe kivetu kya musyi usu. Yuyu nutungoeswaa akivotwa musyi nthini. Nivethiawa eitu ala utindaa kana winaa wathi namo, kana waendaa sukulu namo, na asu nimatonya kweendan’ya nake wiyoo wu wa kutwawa. Kyeeleelo kinene kya atindan’ya ma mwiitu ni kumwiiya. Mainaa mbathi imwe sya kiiyo, kwasya meiwa woo niwamatiya, na ingi sya kumutaniya, kana ona sya kumuthekeeya makimwiya nukukiya. Eitu asu, na ivetu sya muika, maetae maliu kwa usu utwaiwe, ta isyo, na maiyu, na makwasi, na mbemba, na musele, na muvya, na mwee, na sukali, na maliu angi. Andu ma mutwaani nimaseuvasya mboka nene, na makita andu moo na anyanya moke kwona mutwawa na kutaniya utwaani woo.

“Yuyu Loisi ninakuweteya maundu maingi ma syithiyo sya Akamba ngalikoni ya utwaani. Kyu nikyo kitumiye nikwiya kana, nye ndonya kwenda mutwaano wuvulanitye syithiyo sya Akamba ta isu, na kutwaaniya ikanisani, ni kana onamo Akilisto mone na matane nundu wa mutwaano wu. Kindu kinene kya ikanisani, ni kwitya waathimo wa Mulungu withiwe yuulu wa asu mekutwaana.”

Loisi eekiye o kumwiya, “Neewa utanu kumanyanga maundu ma syithiyo situ ngalikoni ya kutwaana. Ndyisi kana amiseni na atumiya ma ikanisa makeetikiisya kindu ta kyu waweta, kya kuvulan’ya kithiyo kitu na utwaani wa ikanisani.”

“Niki matonya kuleya, na timo meithiwa makitwaana?” Tito amwiya uu, atilyi ta ukweemwa ni kumiisya maundu ma muthemba usu.

Syokau amulilikan’ya, “Maundu asu mekukon’ya syithiyo situ, nimavataniwe ni amiseni makyasya ai syithiyo situ ni nthuku, na Akilisto mailite kweekana nasyo, makwate na maatiiye syithiyo syumite nza muingo.”

Tito amusungiiye amwiya, “Mundu nutonya kutwika Mukilisto na akyeendeeya o kwithiwa e Muukamba.”

Syokau atata kweelesya undu waealangwa. “Kwasya uu ni ta kwasya ata? Ndikumanya undu wuundavya. Niona ta wuumbiwa kana mundu akitikila atwike Mukilisto, okaa ikanisani akwete na akuite kila kitumaa etwa Muukamba. Ndamba kukyuma kukikya itheka. Indi ona akakikya itheka kavindani kala ukwasya nukwitikila, niasya anesa kusyoka o vala wakikisye, aakimantha no akyone. Nayu nomatonya kukwatianiya nziyani imwe, e Mukilisto na e Muukamba, nundu ni mundu o umwe na ti andu eli munduni umwe. Na akeethiwa alumitye

kweendeeya kutwika Muukamba na akalumya kutwika Mukilisto. Tene mundu nde moko eli? Kwoou usu tyo utonya kulumya Ukilisto na kwoko kumwe na akilumya Kiikamba na kula kungi? Ngoo yake no imwe, ti ili, indi yiithiwa yongeleeka kindu kyeu, kindu imbya, na kindu kya kwitaniswa na kweendanasya na Yesu Kilisto.”

Mutungu aminiye mawoni asu kwa kwasya, “Vau ni vaseyo vyu. Nituungamile vo, na tukaendeeya yila yingi twionana. Thi na uvoo mwa.”

“Naku thi na wuungi”, Syokau amutungithya uu.

Na mataanisya syua yitanamba kweeka muno, mena wikwatyo indi matesi kana makoonana yingi mituki, kana matyoonana yingi mituki. Nundu Akamba maasya, ‘Mbee ndimanyikaa.’ Na niwo. Makithelekelya, kila umwe niwasiisye itina, na metho moo makomana kwa kavinda kakuvi, na metho onamo masyoka mataanisya.

Syokau enukite niwausuitwe ni mesilya maingi. Mwangali umwe niweewa utanu, nundu wa kwonana na Mutunga. Ndai na nzika kana nokwithiwa Mutunga amwendaa o muno. Indi we mwene niwe wekulasya kana nukwenda Mutunga muno undu matataanisya vyu na vyu. Oou nowo wekulasya yuulu wa Ngandi, ona vala eewaa ngoo yiisamuka nundu wake. Eekulasya yingi na yingi, “Yuyu niika ata? Niona yu navika vandu nziya yaatuka yatwika ili, na syaina kwithiwa syiitaanisya. Nziya imwe yeendete mwangali wa yuulu, na ila ingi mwangali wa ithayo, kana imwe yeendete yelekele wumiloni wa syua na ila ingi yeendete yelekele uthuiloni wayo. Niki ve nziya ii ili, vandu va kwithiwa no imwe yeendete yi ndungalu na ite mwathuko? Niika ata yu, mbaitu?” Eekiye o kwiiya ikulyo yu ngooni avinditye, na methoi mamenete mene, mene, mene...

Yu onake Mutunga enukiye avindiisye muno undu wa Syokau. Niweekulasya, “Kethiwa ninimanya nesa vyu, kana Syokau nukumbenda undu ngumwenda, noomulya kana nutonya kutwika kivetu kyakwa. Aketikiisya nitavya asyai makambiliilya kumwaasya, naitu ithyeli tukambiliilya kwiyumbanisya kutwaana ngalikoni ya Akamba na ngalikoni ya Akilisto, tukwatanisye. Yuyu tondu ninguthukuma, nithiwa ngimoan’ya mbesa sya waasya na sya mboka ya utwaani wa Akamba na wa ikanisani. Indi yu ngakulya Syokau atwike muka wakwa, na akaleya, nika ata nundu nithiwa natumbangwa ni woo ngavivinyika vyu. Nithiwa nekala ta makuyu matiwa kithangathini na ndakani, kiwu kyang’ala ndiyani. Niiwa ngitetema na ngikiya kwisa kumukulya, ndakese kuleya. Indi nye mwene naemwa nikwika uu, ko ve mundu ungi utonya kuneeneya nake na kungulilya nimutwae? Niika ata yu? Ndyailite kweteela muno, ngisa kumukulya, tondu nitumanyanganite undu kila umwe utilyi, na undu ukwenda muka kana muume wake ethiwe atilyi.”

Avikiye musyi enamitye mutwe, olanilwe ni undu ukwika, kati wa kusemba mituki ta itelembu, kana kukinya mbola ta kimbu, kwelekelu Syokau.

13. Ngandi Na Syokau Kwivitha Na Kuthi Nthi Ingi

Vai andu aingi, vau Ilovi kiseseni kya ngali ya mwaki. Maneenaa malonzanitye na ithyomo mundu utai atonya kwimanya syoonthe. Matiyaniyaa uvoo, andu amwe makilika ngalini mathi, na aangi makitiwa maungyi, oonthe mavinguite metho maasyaan’ya, na mavinguite makanywa makathamaniya.

Loisi Syokau na Ngandi meeyoniye matilyi nthi waan’yoni wa ikumbini ya kilasi kya keli. Ivinda yu, ngali sya mwaki ila syakuwaa, syaanitwe makumbi kundu kutatu: kilasi kya mbee, na kya keli, na kya katatu. Asungu ma ukoloni malikaa kilasi kya mbee, na Aindi na Alavu kilasi kya keli, namo Aavilika ithyi ene nthi, twalikaa kilasi kya katatu kana mavinda mavuthu twiilika kilasi kya keli. Akoloni nimo meekiite kivathukan’ya kya muthemba usu, na kyakothaa kwitwa kalavaa. Matyendaa kuvulana na andu ma Avilika, kana andu matai na kikonde kitune tamo. Kyu nikyo kyatumiye Syokau na Ngandi mekala ikumbini ya kilasi kya keli, na matyai na luusa wa kulika kilasi kya mbee. Indi Syokau ndalunganaa na maundu asu

ma kalavaa. Akwete kwiloela ngali ya mwaki nundu yu niyo ivinda yake ya mbee kumyona na kumilika.

Yila Ngandi woniye undu Syokau waathamitye kanywa akyasya, “Aa! Aa! Aa!”, amukulilye niki. Syokau atehkiye na amwiya, “Ndyaamba kwona kindu kyaasavite ta kii, ethiwa ii niyo yitawa *ngali ya mwaki*.”

Ngandi amutavya, “Yii niyo isu, ila ninakutavasya uvo wayo, ai tukamilika na ikitutwaa kundu kwaasa.” Aneena uu niwamuthengeeiye amukwata kwoko, nundu niwatetema ni vwiya, atesi undu ngali ikumatwaa weenini kuu kwaasa.

Vau ndilisyani ya utilan’yo wa ikumbini yoo, vakilitye ki, nundu vatyai mundu woo wa kumatyiyi uvo makithi. Ngali yakusisye saa kumi na nusu. Syuki ya kyongo kyayo yauutaniswe ni ukungi yalika vau matilyi, matina kukooanga. Indi maendanga syuki niyaekiye kulika vo. Kila meewaa no inzini ya ngali ikyaamba, “Chiichi, chichii, chiiichi! Chiichi, chichi, chichi!”, mbeeni yaambaa uu mbola mbola, indi yasembanga yaina kwiwika ta mundu ukukuna ngoma.

Ngali yamakuite melekele uthuiloni wa syua, na kwoou Syokau akulya Ngandi, “We mwa, ko tweendete ku?” Kuvika vau, Ngandi ndai anatavya Syokau kula maendete. Endaa kyu kithiwe kimbithi kya kumukeneya atesi.

Ngandi amwiya, “Tweendete muvaka Ukanda, musyi witawa Kambala. Waawiwa?” Syokau amwiya, “Kila neewiye no nthi isu yitawa Ukanda. Kambala ndyaamiwa, yila twasomaa navu tene ni munini. Ethiwa mwalimu niwatutavisye isyitwa ya musyi usu, nye ninoolilwe.”

“Embwa niwoolilwe, yuyu nikwo tweendete na ukawona na metho mbene, taeka kutavwa na kanywa kwi kwoka.” Mathekan’ya mena utanu mwingi.

Ngandi aendeeya kumwiya, “Nye ninaendiye kwo tene ni kimwana kya sukulu. Naendiye na asyai makwa na ainawa. Twaendiye Kambala kukethya mwendwau umwe wakwa waakiiye nduka kuu na ambiliilya viasala. Onake etawa Vатели, nundu niyo isyitwa ya umae waitu. Kuu nikwo tweendete, na tukakuvika uni o tayu syua yelekele kuthua.”

“Asi, asi! Wiweta twithi na ngali kutuke, na kwise kukya, na tutinde o tweendete tukaaisa kuvika mawiyoo?”

“Yii, niwo”, Ngandi amusungiya uu, onanitye uthyuni kana niwesi kyalo kya muthemba usu undu kitilyi, na niwesangi Kambala.

Syokau aathamya yingi ni kuseng’a, aina kwaamba, “Aaaa! Aaa! Aa! A!”, olanilwe ni undu ukwasya. Itina wa kavinda kakuvi, niweyiye Ngandi, “Mbon’ya valuwa wula twanengwa ovisini. Ko wii waki?”

Ngandi niwaumisye vaasya ndaasa ngusuni, amivinguwa na vauma valuwa wakunzitwe nesa na wukekiwa nthini. Eeiye Syokau, “Ithangu yii ni ithangu ya vata munene kwitu, na ni kindu twailite kwikala tukisuviye thayuni witu woonthe. Ii ni sativiketi wa mutwaano. Ovisini vala twiendete ni kwa mundu wa silikali ula wumasya sativiketi sya isyawa ya kaana, na mutwaano, na kikwu kya mundu. Nininakutavitye twithi twaatwaaniye ovisini isu ya silikali, nundu tutyitutwaana kwaatiya kithiyo kya Aindi, kana kya Akamba, kana kya Akilisto. Nowisi tunavangiye kutwaana o twikalaatite, nundu tuneewaa tukyendana tukausuwa ni wendo vyu. Tunawetiye kana asyai makwa na asyai maku, nokwithiwa maaleana na maatusiyi tukitwaana. Kwoou tumanthiye nziya ila tutonya kutwaana tutekuvatwa. Na uu niwo twikiye ovisini isu ya silikali.”

Syokau amutilanilya ndeto, amwiya, “Mwa Ngandi wi mui muno! Wikiye undu wa kututethya muno vyu. Mwa keka vaku kwika uu, tutyithiwa tutwaaniye!” Asya uu, mamumunyana na utanu mwingi. Syokau amwiya, “Yu nye ninitwikiye kivetu kyaku kila kikwendete ki!”

Ngandi amusungiya, “Nakwa nye yu ninititwikiye muume waku ula ukwendete vyu na vyu!”

Masyoka mamumunyana kiikanywa na kiiwiime. Wu ni undu wai weu kwa Syokau, nundu Akamba matyeekaa uu navu tene, kana ethiwa nimawikaa, mawikaa mevithanitye. Aindi nimawikaa na kwoou Ngandi niwawisi.

Mamina uu, Ngandi eeiye Syokau, “Nundu sativiketi ino ya mutwaano witu, yaandikitwe na Kiingelesa, ningusomeya yo naalyulite Kiikamba. Sativiketi yiasya uu:

*****

Andu oonthe manyai atii, umunthi matuku miongo ili na eli, mwei wa Okutova mwaka wa ngili imwe na maana keenda na miongo thanthatu, kwa ukumu wula ninengetwe ni silikali ya Koloni ya Kenya, ninatwaanithya andu aa:

NGANDI MWANAKE WA VATELI NA MUKA ANANDA, ula wasyaiwe 1936
na

LOISI SYOKAU MWIITU WA KYALO NA MUKA VAITA, ula wasyaiwe 1938

Kuma umunthi andu asu eli nimatwika muka na muume, na muume na muka

Nye Ndiisii Stephen Newcomer, ninye neekiya sativiketi ii saii vamwe na kumikuna muuli wa silikali

*****

Syokau asiisye sativiketi isu amiketee muno, eewa ngoo yausya. Kitumi nundu nimakiyaa, ai nimesa kukuniwa livoti kwa silikali makewa mamanthwe na makitungwa kula kwi asyai moo, nundu wa kwivitha na kutwaana matamatavitye. Indi yu, nimakwatianiye nziyani imwe ya mathayu moo, me mundu na muume wake, na mundu na muka wake, na matyai makiitika ni mundu ungi. Ota uu nomakwete nziya ingi nguvi, maendete kyalo kya ila yitawa *ani muuni*, na kumantha wikalo mweu nthi ngeni. Ona vala matyeesi undu ula kwiithiwa kwoo kula mai nziyani maendete, kila umwe niwatanana kwona e mokoni ma ula umwendete mbee wa eitu kana anake oonthe nduniani nima.

Syokau eeiye Ngandi, “We mwa wi wakwa vya na vya!” Nake amutungithya, “Naku mwa wi wakwa vya na vya, kuma kwakya kuvika wiyoo, na kuma kwatuka kuvika kwakya!”

Syokau athekiye amwiya, “Twaailite kwongela na kwasya ni kuma mwei watisa kuvika yila wisisa yingi. Tene nowisi kana eitu na aka ma muika, ve undu wa vata muno methiawa nawo kila mwei!” Amusiisye Ngandi avinduite metho ta ve undu ukumutavya kwa metho taeka kwa kanywa. Nake Ngandi niwamanyie, na eetikiisya mongele kuweta mwei vo.

Kwelekele kutuka ngali niyavikiye ngukani ya wula watuku munene wa ndunia, wula kwa Kiingelesa witawa Livuti Vali. Ngandi eeiye Syokau akunikile ndilisyani asisye undu wa kuseng’ya muno. Ekisye metho kuvika oona nguka mwangali wuuya wungi, yi vaasa muno. Vau kati vatilyi ta mbulan’yo ya utumo, na syiima, na maiya. Andu moonaa kwoonthe itheka ivulene na ndumo na kundu kutindimalu kusuite nyeki na mamiti. Kutiiuka nguka isu ndulu nakwo kwai itheka nthungu na kungi kwai nyeki. Kuuya nthi watukuni wu, kwoonekaa nyamu sya mithemba na mithemba, ta ila syisikiye Ukambani. Vai kiima vau nthi, nakyo kwoonekaa ta kyuutoa syuki. Indi isu yai mithumu ya uvyuvu wa nthi, vala yatonyete mukuthu ikaumaaluka na ikaina kwonekaa ta syuki, ni mundu e vaasa. Ngandi amwiiye kyu kyai kiima kitawa Longonoti, vau voonekaa mithumu isu ya mwaki wa nthi itilyi ta syuki.

Kwatukanga nivookiye mundu, ivoi yakunanga mwaango woo, na yasya, “Oti!” Nake Ngandi amwiya, “Kalivu”, na avinguwa mwaango. Ivoi yameiye saa sya kuya liu wa wiyoo nisyavika, na amon’ya vala mekuthi kuya. Meewiye utanu kwikala nthi mesani, na umwe wa athukumi amakulya kila mekwenda kunywa, na amatavya maliu ala maseuvitwe wiyoo wu.

Meetisye kiwu kithei na kingi kya masungwa, indi mamina kuya liu nimeetisye kaawa manywa. Liu wai kaloti, na kyavati, na makwasi ma walu me makaange, na musele, na ndindi mbithi, na nyaaika ila nene ite wuu, na makovisi, na nyama sya mbau sya ng'ombe, na nyama sya nguku, Liu wai mwingi muno, na Ngandi na Syokau maiye, maya, mavuna vyu. Maasya isu niyo mboka ya mutwaano woo! Vai andu angi, Asungu na Aindi namo matilyi mesani syoo ivathukanitwe. Makothaa kwikya metho vala ve Ngandi na Syokau, makiya, na moonekaa ta mekuseng'a kwona Muindi na muka Muavilika.

Maya liu wu munene, nimaeteiwe salati ya matunda matilangitwe na maavulanwa, ta avolo, na maembe, na maiyu, na makungumanga, na mananasi, na mavavai. Syokau ndai asamite syindu imwe ta makungumanga na mananasi. Uu wathela, nimaetewe kaawa yikiitwe yiiya na sukali, na manengwa ilungu sya keki maisanisye na kaawa. Vamwe na uu, nimanengiwe kyiisi, indi Syokau ndamanyianite nayo na kwoou ndaamiya. Aasya eiwa yiinyunga undu utekwendeeswa niwo. Makyuma vau masyoke luumu ya ikumbi yoo, mavunite maathi na weya. Makomiye too muliku, makisa kwaamuka meethiwa me vakuvi muvakani wa Kenya na Ukanda. Kuu kwoonekaa kutatilyi Ukambani. Kwai kwa andu angi, ta Avaluya ona kumwe kwai kwa Nzaluo ila mbiu ki.

Syokau na Ngandi maendiye o meloelete undu nthi isu yatilyi. Kwai myuunda, na myako ya andu yathengeaniye muno mbee wa undu yithiawa kuya Kitui maumite. Mavika muvakani nivavotiye asikali ma volisi vau ngalini, na meetya andu monan'ye ivande syoo. Vatyi kindu kingi maakulya kana kumantha miiyoni ya andu.

O me vakuvi na muvaka, nimooniye iviya inene yitawa Tololo, yuungyi utumoni mwaamu na mutindimalu. Kwoou Tololo yoonekaa kuma andu me vaasa muno. Ngandi na Syokau mayona, syongo syoo syasuaniiye iviya ya Nzambani, nundu maviya asu me eli nimavwanene, ona vala Tololo ni itheke na ni ikuvi kwi Nzambani.

Mavitite na ngali nimeeloelaa undu kuu kwatilyi. Kwoonthe monaa kwi wiyu wa miti na nyeki. Kyu kyai kivathukan'yo kinene kwaelekanwa na Ukambani kula matiite kwi kumu na kwaavuuka. Moonaa maliu meyu, ta maanga, na maiyu, na makwasi, na mbemba. Ngali yaendiye o ikyuungama kila kiteseni, na andu ala malikaa mai aingi kwi ala maumaalukaa. Ta syua yikyuungama nimavikiye musyi witawa Jinja. Musyi usu wakitwe utee wa yiiya yila inene mbee wa maiya oonthe kuu Avilika. Yitaniswaa na isyitwa yeeni, *Yiia ya Vikitolia*, no undu wa kwithiwa Muungelesa wa mbee kuyona mwaka wa 1858 ayinengiye isyitwa yu kumulilikana musumbi woo wa kivetu wa ivinda yu. Yikwatanisye nthi itatu sya Kenya, na Tanzania, na Ukanda. Andu ala matwiye utee wayo me masyitwa ala mayitaa, ta Yiiya ya Naluvaale, Yiiya ya Nyanza, na Yiiya ya Ukelewe. Niyo ya keli nduniani yoonthe kwa kuneneva. Mundu akiyisisya e utee wayo, yonekaa ta ukanga, munene indi kiwu kyayo kityi munyu ta kya ukanga. Yithyululukitwe ni mbusi kuma ngaliko syoonthe ateo ya yuulu, nasyo syonoesyaa kiwu kyasyo vau yiiyani.

Indi ve usi umwe wumite yiiyani ya Vikitolia, andu mawuingaa makivituka musyi wa Jinja melekele Kambala. Usi wu witawa wa Naeli, nawo niwo wiyawa ni mwaasa kwi mbusi syoonthe sya nthi nima. Waasa wawo kuma vau yiiyani kuvika ukangani nthi ya Misili, ni kilomita 6,671 na mbee, ethiwa usi witawa Kakela kuma nthi ya Ulundi niwuutalwa ta ewo kitina kya usi wa Naeli. Vala Naeli wutiite Yiiya ya Vikitolia, ve kivauuko kyaamu na kitulu, kya kiwu kila kyumite yiiyani kyaatwika usi wu. Nawo weendele ngaliko imwe ya Ukanda, o welekele yuulu, waavitila nthi ya Sutani ya Itheyo na ya Yuulu, waavika Misili, wukaumaalya kiwu Ukangani wa Kati, wula wukwatanitye Asia na Avilika na Ulaya. Andu ma Misili maumasya kiwu vau usini wa Naeli, kya kunywa, na kya kunyithya myuunda. Nthi ya Misili na kilungu kinene kya Sutani ya Yuulu, ni kundu ngwa na weuni, kula kutauwaa mbuwa kana no kavula kavuthu na kaniini. Maundu asu Ngandi niwatavasya Syokau ngali ikikila usi wa Naeli yeendele kyaaoni kithengeaniye na kivauuko kyu kinene kya kiwu kingi. Usini wu na yiiyani yu ve ing'ang'i na makuyu maingi.

Makela usi wa Naeli nowo makelile muvaka wa mbai ili, malika kwa mbai ila yitawa Avakanda, vala vaumiye isyitwa ya Ukanda. Kuma tene Avakanda mai na musumbi woo, ula meetaa *Kavaka*, na ai na mwako munene vau Kambala vala wekalaa. Mwako usu weetawa Luvili, na novo vai silikali ya usumbi wake, o Ukanda yi ukolonini wa Angelesa. Avakanda nimatalaa nzyawa sya asumbi moo, kuvika nzyawa miongo itatu na itaano maatianisye. Ula wai musumbi yila Syokau na Mutunga mavikiye kwo, eetawa Saa Frederick Mutevi Muteesa wa Keli, na asyaitwe mwaka wa 1924, indi ekalilwe kivilani kya usumbi 1939 ithe amina kukwa. Eeyawa atwaiye iveti ikumi na kimwe, na asyaa nasyo syaana ikumi na nyaanya.

Kuma Jinja kuvika Kambala ngali yaendele nthi ya mbai isu ya Avakanda. Indi Ukanda, ota Kenya, kwi mbai ingi, ivulene imwe nene kwa wingi wa andu na ingi nini. Imwe syai na asumbi masyo, ota Kavaka usu wa Avakanda. Kambala ni musyi munene wa Ukanda, na wakitwe vau nthi ya mbai ya Avakanda. Maendete na ngali Syokau na Ngandi nimeeloelaa masamba ma iwa sya kuseuvya sukali. Vau kutiniya Yiiya ya Vikitolia, ve iwanza nene syusuite iwa, na vau nivo vaumaa sukali mwingi. Kwai myuunda ingi minene na minini, ivanditwe maiyu ma mithemba na mithemba. Maiyu nimo liu ula munene wa Avakanda, muno muno wula metaa *matooke*, vamwe na makwasi ala mametaa *lumonde*.

Kuu nziyani kila vandu ngali yaungamaa, nivookaa athoosya ma maliu, muno muno maiyu ala meu, na masungwa. Syokau niwaseng'iyeye kwona undu maiyu mai laisi muno kuvituka ala wathoowaa Kitui. Kwoou niwathooiye amwe maenda makiya melekele Kambala. Mbesa ila syatumikaa Kenya nosyo syatumikaa Ukanda na Tanganyika. Nziyani kwai o kundu kungi mavitilaa ithekani nthungu na syi miti mitulu. Kila vandu voonekaa ve na wiyu wa syindu syoonthe ila syameete, onethiwa ni miti, kana myuunda, kana ndumo, kana nyeki. Andu mavandite myuunda ikausuwa maiyu, na nomavandite maliu angi ta ikaawa. na maanga, na makwasi, na mananasi, na mbemba, na misungwa, na mivavai, na myeembe, na vamba. Loisi Syokau aasya ngooni, "Ngesa kukwata muunda kuu, niwa utanu na niwiima ngawususya liu ta makwasi, na malenge, na mbemba, na mboso, na muvya, na nthooko, na nzuu." Alilikanaa Kitui undu waimaa, na undu mavinda amwe kweethiawa thano mwaasa, na wiituma isyo sileyaa kusyaa nesa. Indi vau kwa Avakanda vatyithiawa thano mwaasa, nundu mbuwa yithiawa kwo kila mwei, muno muno nundu wa Iiya ya Vikitolia. Andu amwe mavandaa o yila meenda, nundu nimeesi mbuwa ndileya kuwa na liu nduleya kwiana.

Ona matavikite Kambala aendi asu eli nimambiliilye kwona syiima sya musyi usu, nundu wakitwe syiimani ithengeaniye. Kila kiima ki isyitwa, o tondu mesiye kwimanya maina kutua vo. Mwendwethe wa Ngandi ai na nduka vala ve Jinja Road, na novo andu make mekalaa. Yila Syokau na Ngandi mavikiye kiseseni kya ngali, kwelekela syu yiithuwa, nimoosiye takisi yamakuwa na kumatwaa kwa Etasi Vатели. Nimaendiye mavika vau ndukani, na malika. Etasi Vатели aseng'iyeye muno kumona, nundu ndeesi kana makooka, nake Ngandi ndamatavitye. Maelya kwonana myei mivuthu yathelete, yila Etasi na andu make maendete mathikoni ma ithe woo akwiya Kitui na aviviswa Ilovi. Ngandi ndaamuweteya kana nutonya kwisa kuthi Ukanda mituki, indi onake ndavangite na ndatalithasya kwisa kuthi kwo mituki.

Yuyu Ngandi niwatavisye Etasi kana mwiiitu usu wai nake etawa Loisi Syokau, na kana nimatwaanite iyoo, maatwaaniya Ilovi na makwata kyalo ovu kwavu. Etasi na andu make nimakethanisye na Ngandi na Syokau, na utanu mwingi, makineena Kiindi, kwoou Syokau ndaamanya undu maasya. Nimavokeyiye aeni asu moo na utanu na mamalikyaa naku nthini wa nyumba, mamon'ya luumu ya wikalo. Etasi niweeiye muthukumi woo auwe kyai na maandasi akalaatite, ni kana aeni mambe kukunda kyai nundu maumite kyaloni kyaasa.

Matanavika Kambala, Ngandi niwatavisye Syokau kana Etasi niwe wai wa ilumaita kwa umae na usue, na kana nimendanite. Kyu nikyo kyatumiye anyuva moke Kambala kula wii. Amwiya, "Ninisi mwendwau na andu make makatuthokya nesa, na kututethya twambiliilye wiya witu kana twandikwe. Matyi ivathukan'yo sya andu ila syithiawa kuya India, ila syitawa makasiti kana mavalina. Ve ikundi inya nene sya makasiti, na andu ma makasiti imwe

mativulanaa na andu ma makasiti ingi, undu mesa kutwaana kana kwiisaniya liu. Makasiti asu metawa Mbulaamini (nimo asomi anene, na alimu, na athembi), na Kisatiliya (nimo anene ma silikali na okiti ma kau), na Vaisiya (namo nimo aimi, na aseuvya ma miyo, na atandithya), na Syutila (nimo mavoi na athukumi ma mawiya momu na me vinya). Na ve angi India metawa Ndaliti, metalaa ta me nza ya makasiti, indi me kilasi kyoo ene, na maasya nimo andu ma tene mbee kuu India. Mundu ethiawa wa ikasiti ina kwa kusyawa. Namu makasiti asu me ilungu sya makasiti nthini wamo, nasyo isu syi ilungu syasyo sya makasiti. Kuma India yakwata kwisumbikiya, silikali vamwe na andu mbene, methiitwe makitata kuvetanga utilangan'yo wa makasiti, indi nosyeendeeye kundu na kundu. Aindi ala tutwiye nza ya India, ta kuu Kenya na Ukanda, tutyaaityaa makasiti tulumanitye namo muno. Kwi Aindi ala mavulanite na andu ma mbai ingi kwa kwikalani'ya kana kutwaana, na kwoou kwoou vethiawa vate vata wa makasiti me utheini, onembwa mevo mosuaniyoni ma amwe.”

Syokau eethukiisye nesa, nundu wu wai undu weu kwake, ona vala Mutunga nowauwetete kwa ukuvi akitavya andu maundu undu wonete aenda India. Akamba matyi utilangan'yo wa andu muthemba usu. Akulilye Ngandi, “Kethiwa nuumbikiya kikundini kya makasiti, umbikalya kiva mwa?”

Ngandi niwamuthekisye na amuthengeeya, amwiya, “Mwa Syokau, we wi mundu na ndwailite kuvathukanwa kuma munduni ungi ona wiva. We nakwa twi mundu umwe, na twovanitwe ni wendo ukethiya vatilika kivathukan'yo ona kya muthemba mwau. We wi wakwa vya na vya, nakwa nye ni waku vya na vya. Ivathukan'yo syeetae kimena, na kwiyona, na ngulu, na ulalinda, na ung'endu, na utumanu, na vwiya. Ala mevathukanasya na aangi, methiawa makilwa vinya ni kimena, nakyo kimena kisyya vwiya. Vala ve wendo ta wuu witu, vatyi vwiya.”

Etasi Vateli na andu make manengiye Ngandi na Syokau wikalo vau kwoou nyumba. Mamathokisye maisae vau, na mekalae vau, na matwikithye nivo musyi kwoou, musyi woo mweu.

Mutunga aendiye wiyani muthenya usu o tondu wekaa. Indi wai muthenya wa ndunyu nini, na niwavindiisyya undu wa Syokau kana nukuthi ndunyuni na akimwisiya ndukani mathi maaye liu mukaawani, o tondu meethiitwe makika. Yila maelya kwonana na kutaanisyaa, mai na meya o ma kwonana yingi, nundu vai maundu maingi mendaa maneene me oka. Indi muthenya usu Syokau ndaakana ndukani. Mutunga eeteelile o vau ndukani, na saa syake sya kuthumuwa itanathela aenda mukaawani kusisyya kana nokwithiwa Syokau e vo umwetele. Indi ndaamwona. Eekiye o kukunda kikombe kimwe kya kyai na asyoka wiyani. Eesililye nokwithiwa Syokau ai muwau muthenya usu, kana asyai make makethiwa mamutumite vandu vaasa undu utesa kuvikyaa utumani na akesa kuthi Kitui.

Wiyoo niwavikiye, na Syokau eethiwa ndanamba kwinuka. Asyai make nimoolanilwe ni vala withiwa atukiwe. Meesi niweendiye ndunyu, o undu ukothaa kwika, na akinuka kutanatuka, o undu ukothaa kwika. Utuku niwaandeeiye, na kivindu kyasuwa. Kwai kamweli keethiwe kanatisiye ta iso, indi katyai na kyeni kingi na kathuiye o mituki. Syokau ndai anenuka. Andu make nimambiliilye kwithiwa na kyuyuu yuulu wake, nundu yu niyo yai ivinda yake ya mbee kutukiwa atesikiye vala wii. Asyai nimeeteelile, mesa kwiyana nimakome meteele kukye, nokwithiwa aendiye kukethya andu angi moo me vaasanga na aatukiwa kwo, ona vala ndai muthemba wa kuthi ngethi ta isu atatavitye asyai kana andu ala angi vau musyi.

Yila kwakyeye kyooko, Vaita na muume Kyalo, asyai ma Syokau, mooniye maende maatuutange na makivanda muundani, nundu mbuwa yeethiwe inambiliilye kuwa. Meesililye Syokau ndaleya kuka kyooko, matikese kwithiwa na kithikii matesi vala wii. Indi mavandiye na matuuta nginya syua yaeeke, o Syokau atenukute. Kwoou meekulan'ya, “Yuyu Syokau nundu we withiwa anaendiye va, ku utanenuka kuvika o nayu? “

Vaita eeya muume, “Kana nokwithiwa Syokau atwaiwe ni Mutunga wa Musili?”

Muume asya, “Kethiwa ni kutwawa utwaiwe, vau syua yavika asyai make methiwa mokiye kutumanyithya kana mwaana waitu e kwoo, na makooka tumanyane.”

Mekalile o molanilwe, movaka kwatuka yingi Syokau atevo, na matena uvoo wa vala withiwa anaendiye. Matyaakoma ni kyuuyu. Kwoou, uni wu wungi kyooko tene, nimaendiye kwa Musili na Kambuwa, kula kwi asyai ma Mutunga, kuisiya kana mwiitu woo nokwithiwa e vau kwoo. Makuite mwee na nguku, nundu Akamba matyeendaa kukethan’ya mena nzaa nzei.

Yila mavikiye kwa Musili, meethiye onamo matanamba kuthi myuundani kuvanda na kuima. Ula mataaithiya no Mutunga, nundu ookilite o aendete wiyani Kitui. Nimanengiwe ivila mekala nthi, na manengwa nduwa ya mwee makunda. Musili niweetiye iveti ila ingi ili syake syuke kukethya aeni. Mamina kwaathiswa, Kyalo niwaisye, “Yuyu mwanaa Kitoo na iveti syaku Kambuwa, na Kanini, na Koki, vamwe na mwenyu Itiko Ng’a Ngumbau, nye na Vaita kivetu kyakwa, tweeye na kyeve, tutinakoma utuku wuu. Kaana kaitu Loisi Syokau iso na iyoo tutinaakona. Iso tweesi Syokau aendiye ndunyuni Kitui, o undu ukothete kwikanga, na akinuka kutanatuka. Indi ndaainuka iso.

“Kwoou twasyokiye tweesilya nokwithiwa aendete kukethya andu maitu kundu na aatukiwa, ona vala akithi vandu vaasa nuwetaa vala ukuthi. O na iyoo tunatindiye tumweteete, o tulaniwe. Ndanaainuka movaka kwatuka. Yuyu kyooko kii twoniye tukei kuisiya kana nokwithiwa mwaana wenyu Mutunga anoosaniye na Syokau maatwaana, matatutavitye. Kwoou twooka vaa musyi kwenyu, kuisiya kana nimwithiwa munameisye mwaana ungi, na mwaaleya kutumanyithya ta undu kwikawa. Nokwithiwa mutanai munoona mwanya, nundu yii ni ivinda ya mbuwa na andu meithiwa me myuundani muthenya muima, na aangi me ndithya ya indo. Tutyiina ndeto mbingi no isu.”

Musili na iveti syake nimatelemile muno kwiwa ndeto sya muthemba usu, o syi nguvi ta isu. Meesyaanisye mothyu moo makenetye kyeve. Indi Itiko, usuwe wa Mutunga, niwasungiiye ameya, “Yuyu Kyalo Mwanaa Kimindu, na kiwandu kyaku Vaita Ng’a Soo, mweeka nesa kuka kuu kumantha mwaana wenyu Syokau. Yii niyo yitu kwiwa kana iso na iyoo ndanaainuka musyi kwenyu. No nginya musyai ethiwe na kyuuyu kingi analeya kwona mwaana woo akinuka, kana kwiwa vala wii. Kwoou mweeka nesa kuka mukimumantha kuu, na nundu nimwisi andu nimekuneena makiweta kana nokwithiwa etwawa ni mwaana waitu Mutunga. Onaitu twikalite tweteete Mutunga atatavaye kana ndeto isu ni sya wo.

“Yuyu Mutunga ookilile iso o aendete wiyani Kitui, na iyoo na umunthi niwo wikiye. Ithi tutinaaiwa akiweta kindu ta kyu kya kutwaana. Aisye yila we na mwiitu ula makendana, mesa kwiwana matwaane nukatutavya ni kana tuthi tukonane na asyai make na twambiiye kumwaasisya. Kuvika onayu Mutunga ndaaweta ta withiwa ewanite na Syokau matwaane. Kethiwa niwawetiye uu, twithiwa twookiye kwenyu kwambiliilya kutuma nduu ya muthemba usu. Vamwe na uu, Mutunga ni Mukilisto, na aisye akenda kutwaaniya ikanisani. Na ti kutwaana kwa Kiikamba kwi kwoka. Atwiiye ethukuma akwate mbesa na ambe kwaka nyumba nasyo, na iingi akimoan’ya sya kusuviya kivetu kyake na syaana. Kwoou, tutikwisilya Mutunga ta uyumbanitye kutwaana mituki isu, kana kutwaana kwa kithuumukilo atatutavitye undu tuthokeya asyai ma Syokau twaamatavya. Na ndavangite kutwaana kwa Kiikamba kwi kwoka.”

Kyalo na Vaita meethukiisye ndeto isu meyumiisye, nundu nisyamatelemilye yila mamanyiye kana mwiitu woo nde vau kwa Musili. Onamo andu ma Mutunga matyaaineena mena muuwo ngooni, nundu mekalaa na wikwatyo kana Syokau nutonya kwisa kutwika mukaa Mutunga. Yuyu wikwatyo wu woo watilyi ta wuung’ala ta ndiya kwi thano.

Kambuwa inyaa Mutunga ongelile ndeto asya, “Kethiwa syaana situ Mutunga na Syokau nimatwaaniye, mwithiya Syokau e vaa, na mwaamwona na metho menyu, mwaamanya onethiwa nimaneevithite, mwaki wikiitwe mathangu meyu wiileya kutowa syuki yikoneka. Indi Mutunga enuka, nitukumutavya uvoo wu mwooka nawo, ni kana onake awumanye

nundu kethiwa nuwisi, ethiwa atuwetee, nundu wiyoo aisaa o vamwe naitu na akomaa o vaa musyi.”

Yu, vatyi undu ungi Kyalo na muka Vaita mai matonya kwika. Nimamanyiye ki kana Syokau ndatwaitwe kwa kimbithi ni Mutunga. Vaita eewiye ta watembuwa ngoo, na ambiliilya kwiiya o me vau kwa Musili. Yuyu oonaa nokwithiwa mwiitu woo Syokau ve undu uthuku unamukiye aenda ndunyuni na aleya kwinuka vandu va matuku eli. Menukiye maleeleteye ngoo, na methoi makimenamena. Mavika musyi nimatavisye Mutisya na andu ala angi. Oonthe mambiliilye kwiiyaniya, makikulya yuyu aendiye ku, kana akwatiwe ni nyamu myau yamuwaa, kana nivethiwa ve mundu unamusungite amweteela enukite amukwata na amutwaa kwa vinya. Indi vau vake kukwatwa kwa vinya na kutwawa vandu, moonaa ti ta vai vatonyeka, nundu Syokau ai mundu wi mwii wi vinya, na ethiwa ayukitiye kwiteteya na akauwa mbu, andu makewa na maamutaan’ya. Meewaa molanilwe ona mbee wa undu mekwawaa makithi kuisya kana nunatwaiwe ni Mutunga.

Ndukani Kitui kwa Vateli, muthenya wa mbee Ngandi aenda, asyai make matyaalungana na undu wake, nundu kwi mavinda waendaa kyalo kya matuku eli kana atatu, kwoondu wa viasala ya nduka. Indi Ngandi nutavasya asyai kula withiwa avangite kuthi. Ateo muthenya usu, nde mundu waatavya kula ukuthi. Meekiye kwiwa niwonekiye akilika mbasini yoo ila yeendaa Thika na Ilovi. Kwavituka mithenya ili Ngandi utenuka, nimakulilye ndelewa na tanivoi wa mbasi yoo, kana nimaendete nake Thika. Mameiye yii nimamukwiiye, indi mamumisya Thika na asya eamba kusyaangya miiyo ya nduka vau, na akisyoka aende Ilovi. Matyaasyoka kumwona yingi, ona vala meesilasya nutonya kusyoka namo Kitui embwa akeethiwa aminite mavata make.

Vavituka matuku atatu Ngandi utenuka, asyai make nimeetiwe na simu. Wai Muthenya wa Kyuma, na matyavinguite nduka; na kwoou onake Mutunga ndaauka wiyani. Simu isu yaumite Kambala, Ukanda, vala ve Etasi mwiinae wa mwisyo wa Vateli. Aisye eenda kuneena na Ananda inyaa Ngandi.

Simuni nimakethanisyese nesa, na Etasi eeya Ananda, “Nina utumani wenyu, na ula undumiye ambiiye nambe kuneena naku. Nitumiwe ni Ngandi mwanaaku.”

Ananda niwambiye kutelema kwiwa Etasi akiweta Ngandi kundu kwaasa ta Kambala. Kwoou amukulya, “Ai utumiwe ni Ngandi? Aumiye ku kuu Kambala, nundu iso iyi mbee niwo walikile mbasi aenda Thika na Ilovi? Tweesi aendete kumantha miiyo ya nduka. Indi ndaainuka iso, ona uni wuungi, kana iyoo. Tutyii na kithikii, twionaa akesa kuka eaniisya mavata.”

Etasi amwiiye, “Yuyu Ngandi e vaa kwitu. Ookiye iso, na ngali ya mwaki kuma Ilovi. Nomwisi kyu ni kyalo kyaasa, andu makomelaa nziyani. Tweewiye utanu kumwona na twamuvokeya kwa wendo. Yuyu niwanduma nimutavyei kana e vaa kwitu, na kana ndaauka e weka. Ookiye na kivetii kyake.”

Yila Ananda weewiye kindu kyu kyawetwa, ai ookite na kivetii kyake, niwatelemile alekya simu yakimana nthi simitini yathuka, weethiya matyamba kwiwana uu akineena na usu ungi. Inyaa Ngandi niwakaiye, na ithe aenda kuisya undu kweethiwa. Ananda amutavisye undu maneenete simuni, na undu yavalukile yathuka. Onake Vateli niwasitukiye, kwiwa ai Ngandi aendete Kambala ena muka. Yuyu nimooolanilwe ni uvoo wu, nundu nimendaa Etasi amaelesye nesa, na mai menda vatonyeka maneene na Ngandi amatavye ewe mwene maundu asu ma kuthi Kambala ena kivetii kyake. Yuyu nundu wai Muthenya wa Kyumwa, vatyi vundi wa simu wai oneka, nikwithiwa mavundi mathukumaa vosita vala simu syaumite. Vosita yithiawa ivingitwe muthenya usu. Kwoou vatyi undu mai matonya kwika ateo kweteela yila vosita yivinguwa uni wuungi, Muthenya wa Kwambiliilya.

Yila Mutunga wenukiye auma wiyani, ai na utanu wa kumanya kana akeethiwa athukmuite uni wuungi nundu wai Muthenya wa Kyumwa. Utanu ula mwingi wai wa kuvindiisya kana akoonana na Syokau maenda ikanisani kuthaita. Matyoonanite kyuma kiima, nundu muthenya wa ndunyu amweteetele muvaka masaa ma wiya mathela na enuka

matonanite. Asuaniyaa nokwithiwa Syokau ai muwau na aleya kuthi ndunyuni muthenya usu. Indi niweesilasya kana onake Syokau akeethiwa na meya ma kumwona.

Yila Mutunga wavikiye musyi muthenya usu, ithe niwamwiye ve andu meukite vau kyooko tene mena vata. Mutunga amukulilye, “Ni aau asu mokiye tene wu wuuweta, na meina vata mwau?”

Musili amwiya, “Meukite kumantha, nundu wa kindu kyoo meatiiye makyona ta withiwa eiwe wi nakyo.”

“Ni kindu kyau kyu kyoo nithiwa ninakyo, Tata?”, Mutunga akulilye uu aseng’ete.

“Andu asu ni Kyalo mwanaa Kimindu na muka Vaita. Meukite kuisya kana mwaana woo Syokau nokwithiwa e vaa kwakwa, kana nokwithiwa munatwaaniye mutatutavitye. Maisye kana kuma iso Syokau ndaasyoka kwoneka vau musyi. Meesi aendete ndunyu iso, na ethiwa enukiye. Indi ndaainuka, ona iyoo mamweteelile aleya kwinku. Kwoou meesilisye nokwithiwa munatwaaniye. Indi tumatavisye nesa kana we ndunamba kwiyumbanya utwaane oyu, kana kwa kithuumukilo, na kana ukenda mutwaano withiwe ikanisani Mulango. Kwoou matyisi vala mwiiitu woo Syokau wii. Mena kiiyo nundu wake.”

Ndeto isu syai nditu muno kwa Mutunga. Syamukimiye ta mundu wakunwa mutwe na nzuma avaluka. Atelemile muvaka aina kuvuvuta na kutetemanga. Ithe niwamukiakiisye, akimwiya, “Mwanaakwa, umiisya. Nitwisi wi vata muno na Syokau, o tondu naitu twi vata nake, na twonaa atonya kuutwikiya kivetu kiseyo. Mwaana, ika o kumiisya, na tukyeteela kana ve uvoo wiumbuka amanyike vala wii. Ika o kuvoya, tondu waasya inywi Akilisto nimuvoyaa. Nituukwete kwoko wuungame na ukinye uthi na mbee. Nitwisi nduleya kwisa kwona mwiiitu mutwaana, kunesa kutwika Syokau ndakesa kusyoka kwoo. Muukamba aisye, ‘Mbee ndi umui’, na kwasya uu ni ta kwasya kana tutyisi undu mbee kwiithiwa kutilyi, ngalikoni yaku na Syokau. Twiika kweteela, twone.”

Mutunga alisile ukomoni wake ewite kyeve na kyuuyu muno, ona too wamba kumutoloka. Indi ai na kawikwatyo, kana nokwithiwa Syokau euka ikanisani. Kwoou aendiye uthaithini ikanisani, atakwite ngoo. Amina kwikala nthi ikanisani niwambiliilye kusaangya ngaliko ila aka na eitu mekalaa, kana niwisa kwona Syokau. Indi ndaamwona, nundu nake ndaauka ikanisani. Muthenya usu Mutunga atindiye aleletye ngoo, ona andu maina kwona ta uwaiye. Indi nowe mwene weesi kila kyuumuthin’ya, o tondu Muukamba waisye kana, “Mutwe wa mundu umanyikaa ni mwene!” Asuaniyaa undu woonete Syokau ta niwe museyo kuvituka eitu ala angu ma utumoni usu. Asuaniyaa undu Syokau utanite kwa yumbwa yake, na undu we mwene wendete kivetu kyake kithiwe ki kitanu take. Asuaniyaa undu moonanaa na kuneena mena utanu mwingi, mekitye mosuaniyo mbee undu vatonya kwithiwa embwa nimesa kwikalan’ya vamwe mena musyi umwe. Asuaniyaa undu maisaa liu mukaawani vamwe, yila waenda Kitui ndunyuni na makyonana. Asuaniyaa undu ukumoan’ya mbesa ake nyumba, vandu wisa kutuwa ena Syokau embwa nukenda matwaane. Asuaniyaa undu makakwata syaana na kusyeeya. Asuaniyaa undu ....(maundu maingi).

Yila kwakyeye, Vateli niwatumaniye andu ma vosita moke kumasevisya simu. Yila mookiye mavinguiye meethiya ve kaindo kanavunzikiye yavaluka nthi simitini. Kwoou nimakuniye andu moo simu, ovisini ila nene Ilovi, ni kana mamaetee kaindo kau kanathukiye. Maisye nimekutuma ngali yoo yeete vamwe na miiyo ingi ya kuseuvya na kwikiya simu ingi. Yuyu Vateli na muka matwikiye metinda muthenya muima matatonya kukuna simu Kambala. Mai matonya kuvoya simu kwa anyanyae, indi mooniye matikwenda kutavya anyanyae undu wa Ngandi matambite kuwumanya nesa.

Kwoou nimeeteelile, o mena kyuuyu ngooni, kuvika uni wuungi niwo simu yaseviswe. Mutunga atindiye wiyani vau kwoo, indi ndaakulya uvoo wa Ngandi aleya kumwona, nundu oonaa ta wi kyaloni kya kulatya kana kutwaa miiyo ya nduka. Enukiye onake ngoo yikundite, akikiya undu kwithiwa kwikikite vala ve Syokau. Euka vatyi uvoo mweu waatavwa wake, nundu vatyi mundu wesi undu nongi wake. Andu ma Syokau na andu ma Mutunga, oonthe

mekalile molanilwe. Oonthe meekiakiasya vanini kwona kana kethiwa ve undu uthuku wamukwatite, methiwa mawiwite matuku asu matanathela.

Andu ma vosita mamina kuseuvya simu, Vateli na Ananda nimakuniye muinae Etasi simu kuya Kambala. Mamwiiye mo vau Kitui mai na kithikii kingi kwiwa kana Ngandi niwaendete kuu vamwe na kivetu kyake. Ananda amina kuweta kana simu niyavalukile yathuka, na kwoou matilwa kuneenani, niwamwiiye, “Twina kithikii na kyeve nundu wa kukwata uvo kana Ngandi anookiye vamwe na kivetu kyake. Ithyi tutyisi uvo wa kutwaana kwake. Niwisi kana nitwavangite tuthi nake India aatwaaniye kwo, nundu ve mwiitu twamukwatiye kwo emutwaa. Yuyu mwiitu usu na andu make tutonya kumatavya ata ai Ngandi ndethi kumutwaa?”

Etasi amwiiye, “Vau ndyisi undu mutonya kutavya mwiitu usu na andu make. Ngandi aneekiye kumbiya nimutavyei nunatwaiye mwiitu museyo muno, Muukamba kuma Kitui. Matwaaniye ovisini ya silikali Ilovi. Atumaniye asya nimutavwe kana mwiitu usu, kivetu kyake, etawa Loisi Syokau, na aumite vandu vetawa Mulango. Undungi watumaniye, ni kwasya mutavyei Mutunga ula uthukumaa vau kwenyu, kana yuyu Syokau e Kambala vamwe na muume Ngandi. Tavyai Mutunga aamanyithye asyai ma Syokau uvo wu, matikese kwithiwa na kiiyo makyona ta ve undu uthuku wamukenee na watuma utenuka.”

Ananda akulya, “Ngandi e vakuvi nineene nake simuni?”

Etasi amwiiya, “Nde vaa oyu, niwumaalukile na muka maenda kutembeanga Kambala mavamanye, nundu meenda kutuwa kuu.”

Muthenya usu Mutunga atanamina wiya, Vateli niwamwitiye maneene vamwe na muka. Amwiiye, “Ve uvo tukwatiye simuni kuma Kambala vala ve mwaana waitu Ngandi, ona vala tiwe tuneenanisye. Tuneenanisye na muinawa witawa Etasi, ula wi nduka nene Kambala. Usu niwe Ngandi wiimukulitye atukuniye simu atutavye utumani wake. Akuniye iso, indi Ananda atelema simu yavulana nthi yathuka tutaminite ndeto. Umunthi yaseuvwa nitumukuniye simu atutavya kana Ngandi nunaendiye kwo vamwe na muka wumite kuu Kitui. Anatumaniye utavwe kana Syokau e vau Kambala vamwe nake nundu nimanatwaaniye. Akukulilye wenuka waatavye asyai ma Syokau kana no museyo na nunatwaiwe ni Ngandi.”

Yila Mutunga wewiye utumani wu, eewiye ngoo ta yatembuka yaatukila kati. Akwatiye nziya enuka olanilwe ni undu ukutanyuka uvo wu wa Syokau na Ngandi. Mwangali umwe niwewiye utanu kumanya kana Loisi Syokau ai thayu, na vatyi undu uthuku kana mbanga wonete. Mwangali wula wungi wausuiye kiiyo nundu wa kwiwa kana Syokau yuyu ni kivetu kya mundu ungi. Niwolanilwe, nundu niwasuaniyaa kana vai wendo weethiitwe wumeete na wukambiliilya kunenevanga kati wake na Syokau. Eekulasya yuyu Syokau ai atonya ata kutwawa kwa kithuumukilo ni mundu ungi. Enukiye akitikya methoi methoni na kyongoni. Ona atanamba kwinku kwo, Mutunga ambiye kuthi kula kwi asyai ma Syokau kumatavya utumani wula ukwatiye. Ooniye kwo kumanya kana Syokau eo thayu, kyai kindu kya kumamina kiiyo na kumausya ngoo.

Matavwa uvo wu, Kyalo na Vaita asyai ma Syokau mambiye kuvindya ta mundu mvingalu wasya. O tondu Mutunga wewiye mbeeni, mausuiwe ni utanu kwiwa kana mwiitu woo e thayu. Indi nimoolanilwe ni kwiwa ai niwatwaitwe matesi, na kana atwaitwe ni Muindi. Esa kutumuwa, Vaita akulilye, “Asi! Asi! Yuyu Syokau mwaana waitu tweete na kumusuviya muno wiana uu, niki utaatutavya kana nukwenda kutwawa kwa kithuumukilo, ni kana tuthumusye kiliko yila twaleile kwona akinuka? Ttoonaa nokwithiwa endanite naku Mutunga, undu mwisa kutwaana. Asi! Asi! Musyai ko niwisaa kwona maundu maingi syaanani syake-i? Akamba maasya kana, ‘Nzookoni vatyaa mbitiya.’ Ethiwa Syokau anyuviye kwika uu, tutitonya kumutunga na itina undu tumwova vaa kwitu ta mbui. Eenda kwithiwa na musyi wake, na aneekiye kwaatiiya ngenda yake. Ithyi asyai no nginya twitikilane na ngenda isu, nundu ni mwaana waitu, na tutimwikya itheka.”

Kyalo atumuiye asya, “Ethiwa nunatwaiwe, nuseyo, akasyaa na akimesya musyi wake. Indi kethiwa niwatutavisye nukwendana na Muindi, twithiwa twaendiye kwamba kwitya waasya kwa asyai ma usu ukumwenda. Ithyi tutyuuleya akitwawa ni Muindi, kana Mwikuyu, kana Muusungu, kana Mukavi. Kila tukwenda ni ethiwe na musyi wake, naitu tukwate waasya o tondu kwikawa. Muindi no mundu ta Muukamba, na ethiwa usu niwe umutwaite, tyo makesa kwinuka, ko matuwa Ukanda na makolwa ni Ukamba wuu witu? Mesa kuka tukamathokya ta syaana situ, na tukitya muume waasya, na tukimaathima tutanakwa.”

Mutunga niwatavisye asyai make uvoo wa Syokau, nundu onamo mai na kyuuu nundu wake. Akimatavya niwetikasya methoi, nundu niwavindiisyaa kana yu, we na Loisi Syokau nimataanisya vyyu na vyyu. Vala wekwatitye ta wisa kumya kivetu yu vatiitwe ve vathe. Nziya ila wakinyile mbola mbola, yu kwake niyavikiye kitulu vandu vatavitukwa ona itambya yimwe.

Asyai ma Mutunga mamwiiye, “Umiisya mwaana. Tondu Syokau ndanaauwawa, aneekiye o kutwawa, na kutwawa ti kuthuku. Nuulilikana ndoto Syokau wakatavisye? Yila naku watutavisye ndoto isu, nitwaendiye kwausya kwa mundumuwe ula witawa Kilului. Atutativsye kana yoonanasya ula ukatwaa Syokau akauma kwelekela yuulu kundu kwi syiima, na matwaana nimakathi kundu kwaasa ta mbusi isu syakwatianiya nisyandanisye syelekele kundu kwaasa. Mwaana, ika kumiisya. Lilikana kana eitu ala aseyo matithelaa Ukambani. Ula ukatwika kivetu kyaku, noukwetele. Muukamba aisye, ‘Kya mundu kityosawa ni mundu ungi’, na ‘Kutingwa utuku wutakyesaa!’ Naitu notwetele twisi nduleya kwisa kukwata kivetu na kwaka musyi nakyo.”

Mutunga asiisye asyai make amaketee metho, oona wendo woo kwake wiivenavena ta taa wakwatwa kwi kivindu kya kwalwa na ithoka.

Yila ndoto isu ikwasya Syokau nunatwaiwe, syavikiye Itiko usuwe wa Mutunga, onake niwewiye syamumakya muno. Kwoou, niwetiye Mutunga aina kumukiakisya, akimwiya, “Kilume Mutunga wi munduume, yumiisye. Mundu ungi nunakukililye maau kukwata Syokau, o tondu nthimo yaasya kana, ‘Muti wi kithekani vatyi mundu utawutema.’ Ninisi ndwaiwa ni kivetu, nundu kithekani ve miti mingi miseyo. Twienda tuutetheesye ithyoonthe kumantha kivetu. Ninisi waisye niwe mwene ukwenda kwimanziya mwiitu ula mwiendana na mukiwana mutwaane. Indi ningukulya mwenyu na au, maakumanthiye muthea kwa mundumue Kilului, wikalae uwukuite. Woonu wakomana na mwiitu ukukwendeesya, ukaumaa mutheya wu, yila muneena ni kana withiye mwiitu nukukuswa ni ndoto syaku, na akyona nesa kana wi mwanake museyo. Yu kethiwa wai na muthea, Syokau ndethiwa aakutiya wiimantha kivetu vandu vangi. Indi ndukakwe ngoo mwisukuuwa, nundu niwo undu Muukamba aisye kana, ‘Vaty munyambu wutavunya nguka!’”

Mutunga niwamutungithisye amwiya, “Yii niwo susu, undu wuundavya ningwitikilana nawo. Embwa muthea ni kindu kitonya kutetheesya mwanake endwe ni mwiitu, vau ndyisi nundu ndyaamba kumesya kindu kitilyi ta kyu. Ngalikoni ya kwakwa kila nisi ni kuvoya Mulungu atethye mundu ena vata. Uu niwo Akilisto mamanyiaswa mekae. Tuvoyaa kila muthenya, twiitungiya Mulungu muveya na twiimutavya mavata maitu, o tondu Yesu Kilisto ula twitikilite watutavisye twikae isyitwani yake. Indi mavinda amwe Mulungu ndanenganae kila twamwitya, nundu niwe wisi mbee waitu, kila kitonya kuuna mundu, na nikyo umunengae. Kwoou undu ndonya kwika, no kwithing’iisya kuvoya nikwate mwiitu museyo, twendane, na tutwaane.”

Usuwe Ikoti niwamululumiilye aendeeyae na kuvoya, vamwe na kukuwaa muthea, “Kuvoya Mulungu ni kuseyo, nundu ona taeka Akilisto, ithyi Akamba nitwisi mboya niyo twikailaa Mulungu nayo. Kuma tene nitwavoyaa Mulungu nundu wa mavata maitu, ta yila kute mbuwa. Niwooniye undu isyo syaingivite myuundani yila wenukiye. Mbee wa vau, mbua isu itanauwa, kwai thano mwaasa na mumu muno, na andu maleya kuketha kindu myuundai. Kwoou atumiya ma iveti na aume, nitwoombanisye andu ma utumo wuu witu, twathi kithembeyoni vaya maviyani ma Nengya. Vau nivo andu ma utumo wuu

twathembeyaa Mulungu mbui imwe mbiu ki na ilunga yimwe itune ki. Kwoou muthenya us twathembiye indo isu na twavoya, tweetya Mulungu atunenge mbuwa. Yila twenukiye misyi, eka ngutavye Mutunga, utuku wu andu matanamba kuthi kukoma, nikwambiliilye kutisa, na ngwa yaina kwiwika ta yukite kula tui. Twaamukiye kyookoni tweethiya mbuwa yuwiye kiwu kyaina kuvitya na nziya, na mbusi ila syang'alite vyu syalika kiwu kyuuvitya. Twaisye Mulungu nuneetikiisye nthembo yaitu na eethukiisya mboya situ, na atweetee mbuwa ni kana ilyungye yuwa.

“Niasya Mulungu ula Akamba mathembeyaa na mavoyaa, ula utunengae syaana na mbuwa, nowe usu ula nenyu Akilisto muovoyaa. Ndyaaaiwa ta mumuthembeaa ilunga, kana mbui, kana nzau. Indi no usu e weka, vatyi ungi, nundu niwe woombiye Akamba na oomba Akilisto na oomba syindu syoonthe. Kwoou kilume Mutunga endeeya kuvoya Mulungu akutethye wone mwiitu museyo wisa kutwika kivati kyaku. Indi, wakwata muthea, lilikana weendae uwukuite ni kana uwuume kana uwukunyange wivithanitye, ni kana nawo wukutethye. Tene kila tukwenda ti ukwate kivetu? Muthea ti kindu kithuku na muthea wiikusyiyi kukwata kivetu. Ni kindu kya kukwikiya vinya kanywani uneene ndeto sya kukusya mwiitu, endeeswe niwe, na akwende.

“Kwoou, syindu isu syeli, mboya na muthea, ndukailekye nthi, ona wamina kukwata kila ukwenda. Nye ndileanaa na maundu ala amiseni matavanasya uvooni wa Mulungu na mwanaake ula mwitaa Yesu Kilisto. Kila ki vinya ni maundu amwe ma syithiyoni situ, ala amiseni maasya tweekane namo, ta kwausya na kuiitwa ni mundumue, kana kwaikithya eitu maitu, kana andu ma muika kwina wathi wa Kiikamba, kana kuthika mundu mukwu kwaatiiya syithiyo situ. Kethiwa amiseni meekiye kutweekanisya na syithiyo situ, methiwa makusisye andu oonthe maamalikya nyumbani isu metaa ikanisa. Withiya notondu mwiithi winukasya indo syiilika kyuuni asyuma ndithya mawiyoo, kana undu nguku yina tuswii itulikasya nyumba wiyoo kutanatuka. Indi nimatwonisye kana kila mundu nutonya kuvoya Mulungu. Undu ithyi tweekaa, ni kuthemba na kuvoya tumbanite ithyoonthe, andu ma utumo embwa ve vata ukoneteye nthi nima. Indi ve vata wa andu ma musyi, ta kuwasya mundu muno, kana kivetu kuleya kusyaa, notwoombanaa kimusyi na atumiya ma aume na iveti, makivoya kana mavinda angi makyamba kuthemba na itina makivoya. Mundu umwe e weka ndavoyaa Mulungu, no awe amwe mavoyaa makiita mundu. Yingi andu ma musyi nimavoyaa yila vasyawa kaana, indi ti kila musyi weekaa uu. Andu amwe maasya ti useyo kuthin'ya Mulungu na mboya nyingi kana mavinda maingi.”

Mutunga ekalile ethukiisye ndeto isu ya usuwe, undu syausuitwe ni wui, oona Muukamba ndaneena mana yila waisye kana: “Wui munene wutulaa ithoka.” Wui ni kindu kya vata, ni kindu kilumu, ni kindu mundu wumbanasya mbola mbola, o yila ukwiana, kuma e musanga kuvika akitumiya. Andu akuu ta usuwe, ni andu oi, na utao woo ni kindu kya kwoswa na moko eli. Eewiye usuwe amukiakisya na kumwoneleelya vala ukweendela aunike. Eewiye niwaketha kilungu kiseyo kya wui wa usuwe.

Utuku wu Mutunga niwaumiye too, ngoo yina muuwo. Uni wuungi aamukiye na akwata nziya ya kuthi wiyani Kitui; na nziya ya kweendeeya na kumantha kivetu. Ai na mwiikiyo kana isu ikamuvikya vala welekele. Onake usuwe ai na mwiikiyo kana ndaleya kukwata kivetu. Kwoou, makitaanisya maakome, eeiye Mutunga akome atena vwiya, na ekalae akililikana nthimo ya Akamba ila yaasya, “Vala vomu, novo ve nziya.” Mutunga amwikisye itho, oona mitulo ya uthyu usu wake mukuu, itilyi ta ilinditwe na mauta mavulanitwe wui na wuuu.

14. Makyenda Na Matekwenda, Malungilwe Mauma Ukanda Masyoka Ukamba

Etasi na muka Amotini manengiye Ngandi na Syokau nyumba mekalae vo. Vamwe na uu, nimanengiye Ngandi wiya wa kutetheesya Etasi vau ndukani; na manenga Syokau

kutetheesya Amotini mawiya ma nyumba nthini. Mwambiliilyoni vai thina vanini kwa Syokau na Amotini kweeleenwa undu mekuneena, nikwithiwa Amotini eesi Kiiswaili kivuthu nundu Kiiswaili kityaneenawa muno vau Ukanda. Kila kingi kyaneenawa ni Kiikanda na Kiisungu (Kiingelesa). Syokau nowesangi Kiiswaili indi ndeesi Kiikanda kana Kiisungu nongi. Niwataniye muno kwithiwa akikalan'ya na Amotini, nundu ai na meya ma kwimanyisya kuuwa maliu ma Kiindia, ni kana ethiawe akyuuwa liu maisae we vamwe na muume Ngandi.

O Ngandi na Syokau mataminite mwei muima vau Kambala, matuku ma sikuku nene ya Aindi nimavikiye, na oonthe ala matwiye Ukanda nimamitaniye, o undu meekaa kila mwaka. Yitawa Ndiwali, na yithiawa ikitaniwa na nziya ya kwakan'ya mataa, na kuya mboka nene ya liu mwingi, na andu kunengane mithinziyo ene kwa ene. Andu makanasya muno muno taa sya mauta ma nathi myoomoni ya nyumba syoo, na nziyani sya tauni. Sikuku isu yithiawa ikililikana Lama, umwe wa ngai syoo ila Aindi mathaithaa, vamwe na kwonan'ya kana useyo niwusindaa uthuku o tondu kyeni kisindaa kivindu. Aindi mataniyaa Sikuku ya Ndiwali vandu va kyumwa kimwe. Oonthe maendaa kukethya ala moo na anyanyae, makikalan'ya na kuisaniya liu, na kusunga, na kwaana mithinziyo. Angi maendaa ikaluni vala mathaithiyaa, makivoyea vo na kumya nthembo kunenge ngai syoo sya mivwanano. Kwiyawa uthaithi wu wa Aindi wambiliilwe tene, na ngai syoo sya muthemba usu syi utalo mbee wa millions. Kwoou kila mundu nutonya kumesya wingi wasyo o kwianana na undu ukwenda.

Syokau niwaendiye na Ngandi ikaluni inene vau Kambala yitawa ya Siva, na oona undu andu maumasya syindu sya kuthembeya ngai syoo, muno muno maliu, na mauta ma meya na ma nathi, na malaa, na mbesa. Isu metaa ngai, iseovitwe na moko ma andu, makitumiya kiyaa, kana makalatasi, kana mavindi ma nyamu, kana mbwau sya miti, kana mithemba ya vulasitiki, kana nyeki, kana syuma, kana yumba. Ingi syithiawa syindu sya kwosan'ya, ta syuma sya vata, kana miti, kana maviya.

Ngai isu sya mivwanano ni sya mithemba mingi, na mundu nutonya kwithiwa nasyo kwa utalo muna, munini kana mwingi. O ta uu, mundu nutonya kwikya imwe itheka anoona itekumutethya, na akimantha ingi. Imwe ivwana syindu ila syikiawa sya utana, na ingi ni sya makalatasi na makotoni, na ingi ni sya ndii, na ingi ni sya itambaa sya nguwa, na ingi no mavisa andu methiawa makululite kana maavaka langi. na ingi syi muvwano wa andu aume na aka, na ingi syi muvwano wa nyamu ta nzou kana nyunyi, na ingi syithiawa isoovetwe o kwianana na mosuaniyo ma museuvya.

Ve andu ala masoovasya ngai isu sya mivwanano kwa wingi, na makithoosya. Nyumba nyingi sya Aindi syithiawa mivwanano isu metaa ngai, na ithembo vandu va kwithaithiya vau nyumba nthini. Mbingi na ila nene syithiawa makaluni ma uthaithi, na makalu asu methiawa na athembi ala mathukumaa kuthembeya na kuvoyea vakuvi na ngai isu iseovitwe.

Aindi aingi makothaa kuthaithiya musyi nyumba kwoo, muno muno kyooko maamuka. Yila maenda ikaluni mambaa kuthambya ngai mivwanano na kiwu kana yiyi yivulanitwe na kiwu. Meeka uu nimavakaa mivwanano mauta me munyungo museyo. Itina wa uu nimathembaa mbesa, kana liu ta musele na nzuu, na malaa. Masyokaa makivivya uvani vau kithaithiyoni, na vakikunwa ngengele, ni kana andu mavindye, na makivoya. Amwe nimatulasya ndu mbee wa mivwanano. Muthembi wa ikaluni niwakanasya taa, na athaithi makiwuthyululuka. Itina wa uu, numinzangisyaa athaithi kiwu kithesye, namo makithiwa makiniya mivwanano mbathi. Muthembi nutonya kuvoyea andu mavata moo. Kundu kumwe andu nimaisaniyaa liu mamina uthaithi. Ivinda ya masakuku niwo andu aingi maendaa kuthaithiya makaluni.

Makivoya andu makothaa kuvindya, mundu akivoya na ngoo yake. Muthemba wungi wa uthaithi withiawa ngaliko ya mundu kwikala nthi na akivindya ivinda ya ndakika kana ona kuvika masaa. Muno, wu ni uthaithi wa mundu e weka, onethiwa ve andu angi vakuvi nake ikaluni. Ndini isu ya Aindi yi mavuku ala muthembi usomaa kwa kithyomo kya Kiisanzikiliti, ona andu ala angi methiwa mesi kithyomo kyu nomamasomaa. Mavuku asu

mawetete undu ndini ya Kiindi yambiliilye, na andu kana mamundu ala meyawa mai nguma, na ni amwe masuaniawa kana matwikithiswe ngai syoo sya tene.

Ngandi miwaeleisye Syokau maundu asu maingi ma ndini ya Kiindi. Yila kwai sikuku ya Ndiwali, Ngandi niwaendiye na Syokau ikaluni yimwe vau Kambala, yitawa ya Siva ula utalawa munene kwi mivwanano ila ingi. Kwoou nikyo kyatumiye amutavya maundu asu maingi ma ndini yoo. Ona vala Syokau vamwe na Ngandi nimakothaa kuthi ikaluni yu kuthaithiya vo, Syokau oonaa vinya kwake kuthaitha mivwanano, nundu Akamba matyeesi kindu ta kyu. Akamba meesi o Mulungu na nowe mathaithaa kuma tene. Akamba matyi kindu kyumbe maatala ta muvwano wa Mulungu, nundu Mulungu ndonekaa, na niwe wumbite syindu syoonthe. Uu niwo Loisi Syokau waikiiye kuma kwa syithiyo sya uthaithi wa Akamba na uthaithi wa Akilisto. Akamba na Akilisto matyitikila kuthaitha kyumbe kana kindu kisoovetwe ni andu. Mesi kana Mulungu ndonekaa na e kila vandu. Syokau niwekalaa akyeelsya Ngandi maundu ma uthaithi na wiikiiyo wa Akamba na Akilisto, kana wulumite vala ve Mulungu e weka.

Matanekala muno, ivinda ya Sikuku ya Kilisimasi niyavikiye. Yuyu nake Syokau niwooniye uthei wa kuthi na Ngandi ikanisani ni kana aamwon'ye undu namo Akilisto mathaithaa, na kila kitumaa mathaitha. Vau vakuvi na ikalu ya Aindi, navo vai ikanisa inene ya kathindalo, yitawa ya Namilembe. Kwoou Syokau niwamweleisye kana Sikuku isu ililikanaa kusyawa kwa Yesu Kilisto. Amutavisye ve myaka vakuvi ngili ili kuma asyawa, na asyaiwe musyi wa Mbetheleemu, nthi ya Isilaeli. Amina kutwika mundu muima, niwambiliilye kwanganga akitavya andu uvoo wa usumbi wa Mulungu. Vamwe na kutavan'ya, niwavoasya ala awau, niwasalukasya ilalinda ikiina kwona nthi, na niwalungasya aimu na maveva mathuku, na kwa syama niwaithasya andu mena nzaa, ona akithayukya andu me akwu. Amutavisye Yesu Kilisto niwendete andu oonthe, na amatalaa ni syaana sya Mulungu, nake we mwene amwita Mulungu Ithe (Asa).

Syokau niwamanyiisye Ngandi kana andu aingi nimakwatianiye na Yesu, na maatiya ndeto syake. Indi amwe nimaetiye ithokoo na mamukwata mamutwaa kotini kwa ngavana Mulomi, nake amunengane ooawa kwa nziya ya kwambwa. Indi muthenya wa katatu Yesu niwasyukiye, na andu aingi mamwona e thayu yingi, na maseng'a, na aingi mamwiikiiya. Akyuma kuu asyoke kula kwi Asa wake, niweiye anyanyae na avikikili make, maende nthi yoonthe maatavye andu uvoo wake, nawo niwo Uvoo Museyo. Kyu nikyo kyatumiye tuvikiwa ni Uvoo Museyo wa Yesu, na nikyo kitumaa andu malilikana isyawa yake muthenya wa Kilisimasi (Sikuku). Ona myaka yainiye kutalanilwaa nake kuma asyawa.

Kwoou Loisi Syokau na Ngandi nimaendiye ikanisani yu inene ya Namilembe. Waalyulo wa isyitwa yu ya Kiikanda ni: "Nyinya wa muuwo". Yakitwe vandu kalimani kamwe ka tulima twingi twa Kambala. Yonekaa kuma kundu kwingi mundu e Kambala na mbee. Yambiliilye kwakwa ta ikanisa inini mwaka wa 1890, na yamba kwanangwa ni utisi mwaka wa 1910. Yaakiwe yingi na yathela 1919. Ni inene muno na yi wikalo wa mbee wa andu ngili itatu. Ivinda yu ya Sikuku kwai syathi nyingi vau kathinduloni, imwe sya kyooko, na ingi sya muthenya, na ingi sya mawiyoo, na ingi sya utuku. Niveethiawa mataa ma musumaa makanitwe. Akilisto meethiawa na mboka na maliu kila musyi kwoo.

Syokau niwamweleasya Ngandi maundu ma uthaithi vau kathinduloni ya Namilembe na makanisani ala angi. Amwonisye ilungu sya mithemba ila syai uthaithini ivinda ya Sikuku: vai mboya, na kwina, na kusoma Mbaivo, na kuthauka mathau ma kulilikana isyawa ya Yesu undu wasyaiwe vandu vavanengeewae indo liu, na kuthengeeya Mesa ni kana andu maye kilungu kya mukate na kunywa ikunda ya kiwu kya nzavivu, o undu Yesu watavisye avikili make mekae. Ona vala Syokau niwathengeeiyeye mesa, atavisye Ngandi ndatonya kumithengeeya nundu ndai Muklisto na makanisa me miyao ivatanite mundu utaamba kuvaatiswa kumithengeeya.

Itinani, o maendeeye kwikalan'ya vamwe mathayuni moo, Syokau niwatavasya Ngandi maundu maingi ma Ukilisto, o kwianana na undu weesi. Nake Ngandi niwamutavasya

maundu maingi ma syithiyo sya Aindi, na mwikalan'yo woo, na ndini yoo. Iindi Syokau nowekalaa akimweelesya syithiyo ingi sya Akamba, ila uteesi. Niwaseng'ye kwona andu matena mivwanano vau kathinduloni. Niwolanilwe ni undu andu mathaithaa Yesu Kilisto na Mulungu matekumona na metho ma mwii. Syokau niwaendeeiye kumumanyithya kana Mulungu niwe Mumbi wa syindu syoonthe, na niwe Akilisto mathaithaa, vamwe na Mwaana wake Yesu Kilisto, na kana me eli matyonekaa na metho ma mwii.

Syokau niwamwonisye na amweelesya ivuku ya Mbaivo, na mavinda kwa mavinda nimeethiwe makisoma ilungu imwe kwa Kiikamba. Amutavisye kana ivukuni yu nivo ve maundu maingi mawetete na makonan'ya Mulungu na Yesu. Niwamwonisye maundu ala Akilisto maikiiyaa, na undu mathaithaa. Vau musyi kwoo, Ngandi na Syokau, nimeethiawa na ivinda ya kuthaitha, Ngandi aatiiye kithiyo kyoo kya Kiindi, nake Syokau aatiiye kithiyo kya Akilisto. Nimaendanasya uthaithini makaluni ma Kiindi yila kwi sikuku, indi maendaa makanisani ma Akilisto muthenya wa Kyumwa.

Yila Ngandi na Syokau maendaa kuthaithiya ikaluni na kathinduloni kana ikanisani, niveethiawa thina nundu wa kithyomo. Ikaluni vaneenawa Kiindi ki kyoka, na Syokau ndakisi. Kwoou Ngandi ai na vata wa kumwaalyulila Kiikamba undu kuuneenwa na kumweelesya undu kukwikwa. Navo kathinduloni muno muno vaneenawa ithyomo ili, Kiikanda na Kiisungu, ateo mavinda mavuthu niveethiawa syathi sya ithyomo ingi. Syokau na Ngandi matyeesi Kiikanda, kwoou Ngandi onavo nowe waalyulilaa Syokau kuma Kiisungu kuthi Kiikamba nundu mwambiliilyoni ndeesi Kiisungu. Wu wai wiya wi vinya kwikala makyaalyulanila ithyomo, indi Ngandi ooniye ni wiya wi ndaiya na wuutuma aseuvya umanyi wake wa Kiikamba. Ona niwathooiye Mbaivo ya Kiisungu, ni kana asomae amanye nesanga maundu ala maneenawa vo. Vau kathinduloni nomamanyiye andu amwe ma Ukanda ala mathaithiyaa vo, na meethiwa makyeeyanga ngewa namo, ona angi mamaalikaa kwoo musyi.

Ngaliko ya ithyomo, Loisi Syokau ooniye e useyo kwimanyisya Kiingelesa. Ngandi amwikiye ngoo ya kwenda amwiya, "Ukeka uu withiwa weevinguiya nziya mbaamu. Withiwa utonya kuneena na andu aingi kuu Ukanda, nundu kithyomo kyu nikisikiye muno kuu. Keli withiwa utonya kusoma mavuku ala maandikitwe na Kiingelesa, na asu ni maingi mbee wa ala ma ithyomo sya kuu kana sya Kenya. Nye ngakutetheesya ukimanye nesa, na kwa mituki."

"Wambika nesa mwa kundavya uu. Ona nonenda kwimanyisya Kiikanda (Kiilukanda) nundu nikyo kisikiye ni andu aingi vaa Ukanda. Indi mundu ndatonya kwimanyisya ithyomo syoonthe, no nginya anyuve ila utonyana nasyo, na ila syuumumanyan'ya na andu ala ukuvulana namo kaingi. Na kethiwa ninimanya Kiindi, uu withiwa onawo wi useyo."

"Yii, withiwa wi useyo," Ngandi atungithya. "Ona vala ti Aindi aingi mendete andu ala angi ma kuu Ukanda kana Kenya mamanye kithyomo kitu."

Syokau niwaseng'ye kwiwa uu, na amukulya, "Niki? Nundu mundu utonya kusonoka eewa andu ma mbai ingi makineena kithyomo kyake?"

Asungiya, "Kitumi kinene nikwithiwa Aindi nimaemawa ni kuvulana na Aavilika ngalikoni ya kutwaana kana kulikalikana mavwanane ta ma mbai sya kuu. Aindi nimavatanaa ene, kwisa kutwaa Muavilika kana kutwawa niwe. Ala meeka uu, malungaswa na kuvathanwa na andu moo ma musyi na Aindi ala angi. Kyu nikyo kyatumiye nye naku tutwaana twivithite, na tukyuma Kenya twambe kuka kuu Ukanda. Nthi ino kutyi Aindi aingi ta ala me Kenya, na aingi ala ma mwiiika nimavinguite ngoo syoo na kwenda kuvulana vate kivathukan'yo kya muthemba usu. Amwe niwite matwaana kwa kuvulana, mekaa kuma kuu na makithi nthi ingi ta Ameleka kana Ulaya, kula methiwa matesikiye ni Aindi angi."

"Kwasya uu ni ta kwasya andu maku ma musyi na anyanyae maku kuya Kenya, no nginya maulungye weeke kuvulana namo, nundu niwandwaiye?" Syokau amukulilye uu ena kyeva kingi.

Ngandi niwavindiisye vanini na amwiya, “Yii, niona asyai makwa nimatonya kundungya, ona nisilasya nimandungilye, nundu mendete na mavangite nitwae mwiitu Muindi, kwianana na kithiyo kitu, nguthuni ya kasiti yaitu. Yila yuyu nasuaniya uu, niwaa ngithina muno ngooni. Kulungwa na kwikwa nza ni asyai ma mundu ti undu wa kwoswa laisi. Ti undu uvuthu. Kwikwa uu, kwianana na undu ngwisilya, ni undu wa woo muno, nundu ninimendete o tondu nisi mambendete. Indi, a vakwa, nye nikulilikan’ya kana ngwendete muno mwa Loisi. Ona ethiwa makandungya neeke kutwika woo, wendo witu, waku nakwa, ni mulumu kuvituka undu wutonya kuvalaanwa ni mundu, kana kuvalaanwa ni kithiyo ta kyu kya Aindi maitu. Mundu niwe munene mbee wa kithiyo; na wendo niwo wi vinya mbee wa kithiyo. Kwoou, nye nanyuviye nuungame mwangali wa wendo, onethiwa kwika uu ni ta kutumbatumba kithiyo kya mbai yaitu kusyawani. Kithiyo kiseuvaswa ni mundu, ti kithiyo kiseuvasya mundu. Mundu e vata mbee wa syithiyo, na syithiyo ityi vata mbee wa mundu. Mwa mwendwa wakwa Loisi, kwakwa wi vata muno mbee kuvituka syithiyo syoonthe sya Aindi, na sya Akamba, na sya Asungu, na sya Ameleka.”

Syokau ekalite ethukiisye kwa wuuu na kutungianiya kiliko kyake vamwe, na amwiya, “Yii Ngandi, mwa niwambon’ya ulitu wula wikalite wi ngooni yaku. Kumivinguwa i ngoo na kuneena ta uu, ni nziya nene ya kukuaniya twi vamwe, ni kana kila kilitu ki ulikuni wa ngoo kyoolangwe. Ngalikoni yakwa vatyi kithiyo kya muthemba usu kwa Akamba. Andu matwaanaa matekukulya mbai ya mundu onethiwa ni Mumeleka, kana ni Muusungu, kana ni Muyuti, kana ni Mwikuyu. Ninisi kana asyai makwa matitonya kusuaniya kindu kya muthemba usu, o tondu Akamba maasya kana, ‘Mwiitu mumbe nesa esilaa thome wa nya!’ Uu ni kwasya, kana mwiitu ndavatwa kutwawa ni undu asyai make matilyi, onethiwa aumite ukyani wingivite ata, onethiwa aumite musyi wutilyi ata, onethiwa nake ula ukumutwaa aumite va, na onethiwa atilyi ata, onethiwa ni munyite ni ukya aasunzumala. Asyai maekanaa na mwiitu usu ona aseuvite ata, atwawe musyi usu wa muume, na makimwaathima one useyo vo. Indi onethiwa kwi mbitila sya asyai matonya kusyiyi utwaani wa syaana syoo, ti aingi. Nye ninisi ki, kana asyai na andu makwa ma musyi, matyithiwa na kivathukan’yo nongi, ona natwawa ni mundu wumite va, kana wumite musyi wutilyi ata. Kwoou mwa, mwendwa wakwa Ngandi, ndukethiwe na kithikii ngalikoni yakwa na asyai makwa. Makakuthokya na kukwikalya wi mwaana woo, nundu utwaite mwaana woo Loisi Syokau, na tukamasyaiya esukuuwe moo mewe utanu.”

Ngandi onake aketeeyi ndeto isu na kiliko, na amwiya, “Mwa, tutyisi undu asyai maitu makesa kwikana naitu. Oyu twi kwaasa kuma vala mai. Nitumendete, na niikwatya onamo nimatwendete...” Amba kuvindangya, na asya, “Yii, kila umwe waitu asyai make nimamwendete. Vala ndesi ni ethiwa ta asyai makwa makatwenda tukwatianiye, tweendele nziyani imwe tukwatene, kana makeethiawa makitwenda kila umwe e weka, makitwenda kwa kivathukan’yo. Vau tutyisi na tutitonya kumanya, tukavamanya twoonana namo yingi.”

Ndeto isu nisyausuitwe ni woo na kyuuyu.

Syokau ongela tuteto tuvuthu, “Nye ndyina nzika, asyai na andu ma musyi wakwa, nimatwendete na makaendeeya kutwenda. Indi, nikukulya wiona tukesa kwona asyai maitu ta indii? Ithyeli twina meya ma kwonana namo. Indi oyu me vaasa muno kwa matambya na kwa matuku. Kana kuneena nesa, nikwasya ithyi oyu twi kwaasa kuma Kitui kula matwiye; na ve mithenya mingi ityeele tukikaaisa kuthengeaniya namo. Nithyi tweeyumisye kula mai, na ti mo ene matulungilye. Nina wikwatyo kana tutileya kwisa kwonana namo yingi. O na mavinda amwe niniotaa ninamo na naamuka ngiyithiya kundu kwaasa kula twookiye. Indi nitanaa kuukiita na kwiwa ukomete utee wakwa. Nimanyaa kana onethiwa Ukamba wula wi asyai maitu wi vaasa, mwendwa ula watumiye nimatiya nde vaasa, nundu niiwa akiveva kana aking’ulya king’oo. Nitanaa muno kumanya ni waku, naku wi wakwa.”

Ngandi na Syokau meekiye o kumumunyana makilitye na matesi undu matesi.

Mooniye na matalithasya matikauma kuu Ukanda uni kana auke. Nimakavekalanga. Kwoou matwiye meke maundu eli o mwambiliilyoni wa kwikala Ukanda. Undu wa mbee,

moonie nimavinguwe nduka vau Kambala, na kukuna viasala kwa kithing'iisyo. Undu wa keli, matwiye Loisi Syokau aendae kusoma Kiingerelesa kwa British Council nundu nisomethasya andu aima Kiingerelesa yaani Kiisungu.

Ngandi niwakulilye mwendwethe Etasi amatetheesye kumantha nduka vala matonya kwambiliilya wiya wa viasala. Etasi na muka Amotini mameiye nimekumakovethya mbesa, na kilungu kila kingi nimatonya kukova vengini. Etasi ai na munyanyae wai muungamii wa vengi ya Sitandati vau Kambala. Kwoou niwaneeniye na munyanyae usu, nake eetikiisya kumakovethya kilungu kya mbesa na Etasi atwika niwe ukumukusiithya. Kwoou, mongelan'ya mbesa isu kuma kwa Etasi na kuma kwa vengi, nisyeaniye kuthoowa nduka na kumyusunya miiyo. Ngandi ai muthangaau wiyani wa viasala sya ndukani, nundu atethetye wiya wu vamwe na ithe kuya Kitui, kwa ivinda yaasa, o kumiliilya e kimwana.

Nimausuisye nduka na miiyo ya kila muthemba, ta miiyo ya syuma, na miiyo ya kwaka na kusuviya nyumba, indi kila kyai kingi muno ni mavuku. Asu mai mavuku ala matumiawa masukuluni, mavuku ma kusoma na ma kwaandika, vamwe na syandiki sya mithemba. Ngandi na Syokau mathukumaa ndukani isu yoo mena kithing'iisyo kinene na uthangaau mwingi. Mbeeni Etasi niwamanengiye muthukumi umwe kuma ndukani yoo, mundu wetawa Ndauti Mukasa. Ai mundu wisi nesa maundu ma nduka, na undu muthoosya uneena nesa na athooi ma syindu. Mukasa niweesi Kiilukanda (nundu ai Muvukanda), na Kiswaili, na Kiingerelesa.

Kila muthenya Ndauti Mukasa avika wiyani, ambaa kukethya Ngandi na Syokau. Ona vala niwesi Kiingerelesa, amakethasya na Kiilukanda nundu nikyo woonaa ki ngethi nzeyo ya andu methukianisye na matekalaatite. Oonaa ngethi isu yi "muyo" mbee wa kumeya kwa Kiingerelesa, "Good morning Sir and Madam!" Kwoou undu wa mbee ula weekiye ni kumamanyisya ngethi isu ya Kiikanda:

Mbee: "Wasuze otya nno Nyabo (kukethya mundumuka, Loisi) / Sebbo (kukethya munduume, Ngandi): Weeye ata?"

Usungiyi: "Bulungi. Neeye nesa."

Kwosa ngethi: "Mugy'ebale! Wikiye nesa!"

Kutungithya: "Kaale. Nuseyo."

Kukulya uvoo wa andu: "Balibatya a beeka? Andu ala angi musyi matilyi ata?"

Usungiyi: "Balungi. Ni aima."

Ethiwa ve syaana: "Ate Abaana? Nasyo syaana itilyi ata?"

Usungiyi: "Balungi. Ni nima."

"Wibale nnyo Ssebo / Nyabo. Ni muveya muno vwana / vivi."

Nimaandikiye muthukumi ungi wa kivetu wa wiya wa nyumba, ethiawe akimauwiya na kuthesya musyi. Mamukwatiye kwa mituki nundu vai Muindi umwe wesene na Etasi na Amotini, na wai na muuwi wauwaa maliu ma Kiindi na ma Kiikanda. Muindi usu eethiwe anambiliilya viasala ya kutwaa miiyo na meli na kuvokeya miiyo ila ikuka. Yu, yila Ngandi na Syokau mavikaa Kambala, nake eethiwe e vakuvi kuma kwo aende Mwambasa, nundu vau nivo meli na ngalawa syukaa na syumaa. Kilindini ni kisese kinene na kiseyo kya ngalawa. Ndai athi na muthukumi usu wake, nundu we mwene ai na muume na musyi wake Kambala, na ndendaa kuwutiya. Kwoou Ngandi na Syokau mai na vaati kukwata muui usu, na kumwaandika ethiawe akimauwiya na kusuviya nyumba yoo. Eetawa Sala Namasi (waalyulo wa Namasi ni kiwu, manzi). Kyooko onake ambaa kumakethya na Kiilukanda.

Mavinda amwe Namasi niwauwaa maliu ma Kiindi, ta musele wuuwitwe mithemba mingi, na kyavati, na mikate ya mithemba, na ndali (liu wa ndakithi na ndeng'u), na sambusa (sya nyama kana mavoka), na maliu angi. Mavinda angi amauwiyaa maliu ma Kiikanda, muno muno *matooke* (maiye methi me mauwe), na *lumonde* (makwasi), ala me meli maisaniswaa na *ebinyebwa ensanyuse* (mboka ya nzuu kalanga) na *ebyenyanja* (nyama sya makuyu) kuma yiyani yu inene ya Vikitoliya. Ngandi na Syokau mendeewe muno ni maliu asu eli, muvaka weethiya Sala Namasi emauwiya umwe wamo katatu kana kana kwa

kyumwa. Yila Syokau wamanyangiye Kiingerelesa nesa, Amotini niwainiye kumumanyisya kuuwa maliu amwe ma Kiindi. Onake Namasi nowamwonasya kuuwa maliu ma Kiikanda. Na o maendeeye na kwikalanga, Syokau niwonisye Namasi kuuwa maliu ma Kiikamba, ta isyo, na malenge, na ngima, ni kana we na muume matikese kulwa ni liu wa Ukambani!

Syokau na Ngandi matindaa vau ndukani kwoo ta muthenya muima, ateo yila Syokau waendaa kusoma Kiingerelesa. Moonaa viasala ya Kambala yikwata mweendo wukilitye kitoo mbee wa undu matiye viasala itilyi Kitui. Ndauti Mukasa ula maandikite ndukani, ai muthangaau na muthukumi wa kuikiwa. Mesiye kumanya kana we na Sala Namasi, mai ma nguthu imwe ya Akilisto yitawa Avalokoli. Andu asu maumasya ukusi kuweta kana nimatangiwe ni Mwiayi Yesu Kilisto, na amathambya mothuku moo. Kwoou, nundu wa mwiikiyo woo, mayikalasya thayu mutheu na kwiveta kwika maundu mathuku ta kukengana, na kumenana, na kuneena uthuku yuulu wa andu angi, na kung'enda, na kung'eya. Matataa methiawe andu ma kuikiwa, na andu mekwendana ene kwa ene na kwenda andu aangi, na andu ma muwo, na andu ma kwikaa ula ulungalu, na andu alau, na andu mekutetheesya ala mena mathina kana mavata. Avalokoli moombanaa kaingi ni kana maine mbathi sya kumutaiya Mwiayi Yesu Kilisto, na kumbulanila mawathe (kana nai) ala methiwa mavitite, na kuisaniya mwaamba na utanu. Moombana nimavoyaa, na kusoma misoa imwe kuma Mbaivoni, na makyeelean'ya undu misoa isu ikumatavya ngooni syoo. Moonekaa me atanu, nundu wa mwiikiyo woo.

Kwoou Ngandi na Syokau mai vaati muno kwaandika andu eli ma mthemba usu, kuma nguthuni ya Avalokoli. Nimamaikiyaa na kumatiyaa ndukani na nyumba, makimanya kana vatyi kindu meng'eya kana kutumiya matambite kwitya. Ona Ngandi niwatiniwe ngooni kati, ni ukusi na uthukumi wa Avalokoli asu maandikite, ala meesevasya mathayu moo kwoondu wa kumwaatiya Mwiayi Yesu Kilisto. Oonaa ta mamukuite Mwiayi woo ngooni syoo, kila ivinda.

Muthenya umwe Ngandi niwakulilye Etasi akuniye asyai make simu amatavye kana yuyu we na Syokau mena viasala nzeyo vau Kambala. Indi asyai make matyaaonan'ya ta mekwendeeswa ni kwiwa uvoo wake, ona maisye matikwenda kuneena na Ngandi simuni. Kwoou ooniye nitamamwikisye nza, nundu wa kutwaa Loisi Syokau. Na vatyi undu maamutavya wa Mutunga, ona vala Etasi ndaamakulya kana no uthukumite vau ndukani kwoo. Indi Syokau ndoolitwe vyu ni Mutunga, onake nokwithiwa atoolitwe vyu niwe. Ve nduu imwe itavutikaa vyu kuma kyongoni kya mundu, na isu yoo ni tawo yatilyi.

Syokau asomiye Kiingerelesa na wendi na uthangaau mwingi. Vakivita myei itatu niweethiwe anambiliilya kuneena tumaundu tumwe. Yila wasomaa Mulango ai umwe wa ala mai kiliko muno, na ethiwa aendeeiye akamina vulaimali na akathi sekondali. Indi asyai make matyendaa mwiiu woo asome muno, nundu maasya matyisi kula ukaviya kisomo kyu kingi. Mendaa eke o kutwawa eana. Yuyu kwenda kwoo nikweaniiswe; ateo kwenda kwake Syokau mwene kusoma avituke elemendali sukulu, kutyeeaniiswa. Oonaa kana matileya kwiwa muyo nundu wake kutwawa, onethiwa atwaiwe ni Ngandi kana Mutunga kana mundu ungi. Kila mendaa muno, ni mwiiu woo atwawe na akikwata syaana, ena muume wake. Ota uu nimendaa makesa kunengwa waasya ni asyai ma usu ukamutwaa, o tondu kweekawa ni Akamba kuma tene. Nundu asyai matanengetwe waasya, mathekeewaa ni andu makiwa matyi vata na mwiiu woo, nundu mekite kumwikya mana kithekani, ta kindu kite vata, o yila mamweeiye na mamusomethya.

Vakivituka myei itatu Syokau niwaitaviye, o undu asyai make meekwatasya ukeka na akithiwa na syaana. Ngandi na Syokau mataniye muno, kwona kana itina wa myei ingi thanthatu, makeethiwa makwatite kaana na matwikite asyai. Kaingi nimakwatangaa ivu ya Syokau. Yila kaana kambiliilye kwikya maau o ke ivuni, mataniye na maina kutiniisya syaa vala mekwona vakinyaunya. Mwei wa kusyaa utanavika, nimamanthiye masyitwa ma kaana. Mavangiye makanenge masyitwa eli: yimwe ya Kiindi na yingi ya Kiikamba.

Yila Syokau wainiye kuumwa, Ngandi amutwaiye sivitali yitawa Mulako, nayo niyo yai nene kuvituka masivitali oonthe ma Avilika. Vau nivo wasyaiye, asyaa kaana ka kelitu. Utanu wula asyai asu meewiye ona wiiweteka. Wai undu unene wa kuseng'ya kwona kaana kau ke kaima vyu, kuma nzwii nziu mutwe, na kwisila tusyinzakuva tuniini, na kwisila tumetho, na kanyulu, na kakanywa, na tulomo, na tumatu, na kakingo, na tuloko, na twala, na tungwala tuniini tukwenda kwelwa, na kavu, na tululu tute vinya wa kuungama indi nitutheelanaa kaana kakiiya, na tunyaalili na twala twa maau. Kaana kau kai mundu muima vyu, kyumbe kya kuseng'ya na kya kwendeesya.

Mausuitwe ni utanu, Syokau na Ngandi nimaendiye kathindolo ya Namilembe, kutungiya Mulungu muveya, nundu wa muthinziyo wu wamanengiye, wa kaana. Kai kyumbe kyake wakyumbiye ivuni ya nyinya, katwika mundu o yila katai vo mbeeni. Syokau akyongya kaana ndanoa ni kukeloela. Ona Ngandi ambaa kukeloela atanathi ndukani kyooko. Ona yingi niwatolokaa akamba kutiya Mukasa ndukani aasyoka nyumba kwiloela kaana koo. Na utuku yila kamaamukya kakyenda kwonga, onake niwe umwe wakavyaiyaa maumoo na mai, Syokau atanakongya. Asyai asu meethiwe makitethanisa kweeya kaana kau, na kukeloela utuku na muthenya, undu kaendeeye na kwiana. Yila kambiliilye kumathekya, meewiye ta maulukite kuma muthangani maatina mathweo, nundu wa utanu. Mai na kamela, kikuni kya visa, na kwoou mekalaa makikakuna visa.

Syokau na Ngandi manengiye kaana koo masyitwa eli. Yu ya Kiikamba maketiye Mutanu, nundu nikaetiye utanu mwingi mathayuni moo. Ya Kiindi yavwanene ki na yu ya Kiikamba, nundu maketiye Aanandini, nayo waalyulo ni "Mundu wusuitwe ni utanu, mundu Mutanu."

Muthenya umwe Ngandi na Syokau na Mutanu kaana koo ke kakalini ka syaana, nimaumaalukile kutembeya syua yitanathua. Kaana keethiitwe kaina kutambuka, indi yimwe makekiyaa kakalini ka syaana na makikasukuma mbola mbola, nundu nika o matembeete na nziya sya tauni, makililye mavitukite vandu meewa andu eli makineena Kiikamba. Masisya nesanga mooniye ni andu mathooasya mavisa ma miti, ala masuvaswa ni Akamba. Kwoou nimaendiye vu mai, na mambiliilya kuisya mavisa ma nyamu ta minyambu, na ndwiya, na ngo, na nguli. na nguu, na nzou. Nimendeeswe ni visa ya nzou, na kwoou maina kuthooana makineena Kiingelesa. Muthoosya umwe ameiye, "Thoowa wa nzou isu ni silingi maana nyaanya na miongo itaano."

Ngandi amwiya, "Nituumunenga maana atatu na miongo itaano."

Nake muthoosya asya, "Ekai, isu tutisyitikila. Nituumumisya miongo itaano. Kwoou etei maana nyaanya me moka."

Ngandi asungiya, "Olangai thoowa. Twimunenga maana ana ki, twiivituka vau."

Muthoosya umwe eeya ula ungi kwa Kiikamba, "Twitikiisye maana ana, maweta isu."

Nake usu ungi amwoosya asya, "Ekai, tumetye maana thanthatu, nundu u munduume ni Muindi na Aindi me mbesa muno, nundu utekwona undu nduka syoo syithiawa syusuite miiyo. Kethiwa ni Muusungu tumwitya ngili na maana eli, tondu asu meyawa me mbesa mbingi kuvituka andu ala angi."

Athoosya mameya, "Umyai maana thanthatu. Twiitheeyanga mbee wa vau."

Ngandi amasungiya, "Ithyi twiumya maana ana na miongo itaano ki. Ethiwa mutyitikila isu, nitweekanei."

Athoosya maina kuleya. Indi emo ene meeyana, "Nitwosei maana asu ana na miongo itaano ethiwa nimekumya isu. Tene kivetu tyo Muavilika taitu, ona niona kyelekele kwikala ta Muukamba, taitu!"

Yu niwo Syokau wameiye na Kiikamba, "Mwileya niki? Nituumunenga isu maana ana na miongo itaano." Athoosya mamba kutelema meewa makineenwa na Kiikamba me Kambala na ti Ilovi. Kwoou oonthe mamba kweekana na kuthooana, maina kukethan'ya na Kiikamba, na kumanyana kula maumite. Umwe amba kwasya, "We ndweewa ngikwiya kivetu kitilyi ta Muukamba!" Athoosya ma mavisa maisye maumite vandu vetawa Nzambani, vakuvi na

Mulango ndisitwikiti ya Kitui. Namo Ngandi na Syokau mamatavya vala maumite, matekumaweteya kana maumiye musyi mevithite, na asyai moo matesi, nundu wa kwendana na kutwaana. Athoosya mameiye asu nimo andu ma mbee kumona matwaanite Muindi na Muukamba, na wu ni useyo muno kwianana na woni woo. Syokau na Ngandi meewiye utanu nundu wa ndeto isu, na mamon'ya kaana koo kala meethiitwe manasyaiye. Andu aingi makothaa kumasyaiisya mamona maendanitye, me muume na muka, na kaana koo. Vau Kambala vatyai vanooneka Muindi utwaanite na Muavilika, ateo nokwawetangawa umwe kana eli me misyi ingi.

Makitaanisya na asuvya ma mavisa nimathooiye visa wa nzou o kwa silingi maana asu ana na miongo itaano. Ngandi ameiye, “Tukooka yingi kuthoowa visa.” Umwe woo ula wetawa Kiluma ameya, “Nye ningathi musyi auke, ngasisye andu nundu nineewiye kaana kamwe kakwa kala kaendaa sukulu ni kawau. Niko kanandetee valuwa kandavya ni kawau.”

Yila Syokau weewiye uu, niwamukulilye kana nutonya kumutuma kula kwi andu make vau lokeseni ya Mulango. Kiluma aisye amutume, akathi kumamantha amanenge utumani. Kwoou Syokau niwamwathiiye nesa vala asyai make matuite. Amutumiye aameye yuyu we na muume matwiye Ukanda na mena viasala nzeyo ya nduka, na kana nimasyaite kaana ka kelitu. Niwamunengiye visa makunaniswe vamwe na kaana koo, atwaiye asyai make. Mangangaa o makuite visa imwe sya kaana. Vamwe na uu, niwatumaniye ngethi kwa andu oonthe ma musyi. Eeiye Kiluma na Iloloi makasyoka moke kusisya kana Kiluma niwaalukile Kambala, na kana niwonaniye na asyai make. Matyaatumana kula kwi asyai ma Ngandi, nundu Etasi niwamakuniye simu amatavya kana Ngandi na Syokau nimasyaiye kelitu na amatavya undu ketawa. Kuvika onavu Ngandi ndaatumuwa namo simuni nundu niwakiyaa undu methiwa o mamuthatiye na makaendeeya kuleana nake nundu wa kutwaa Syokau. Ooniye e useyo makekalae Ukanda, ni kana mithato ya asyai make yambe kuusya na kwoolekanga, kana vatonyeka ithele.

O mekalanga Ngandi na Syokau nimaendiye kusisya kana Kiluma niwaumiye musyi asyoka Kambala. Nimataniye kumwithiya kiosikini kyoo kya kuthoosya mavisa. Makethanisyae na utanu otandu meesene ivinda yaasa.

Kiluma ameiye, “Mbee osai ngethi sya asyai ma Syokau na andu ala angi ma musyi kwenyu. Naendiye o ngikulya nziya navika kwenyu, na nanengane utumani wenyu. Asyai meewiye muyo muno, ona mwenyu aina kwitikya methoi akyasya, ‘Embwa mwaana usu wakwa e thayu, na nunasyaiye ningutana vyu, vyu, vyu. Yu ngesa kumona indii, mbaitu?’ Akineena uu niwakwete visa ila namatwaiye, amisyaiisye ta usyaiisye Syokau na andu make. Namukiakiisye namwiya kaana kesukuuwe natiye kakiana nesa, na kanambiliilya kutambuka. Ninamawetee kana nooniye ta wina ivu usyaiisye Mutanu. Vamwe na uu, namaatavisye we na mwiimiu mwina nduka mwathooiye na yina vaita muno, na kana ona nimwathooiye mutokaa. Mukuuu Mutisya o nake aisye we ndaleya kwisa kuka kumantha muinae amwone na metho make, aikiiye ki kana eo thayu na nukusyaa.”

Kiluma niwamatavisye maundu ma musyi kwaa Syokau na Ngandi, na amatavangya undu Kambala kutilyi. Ameiye ni musyi (tauni) munene, ona vala ti munene ta Ilovi. Ameiye andu ma vau Ukanda ni andu ma muuwo, ateo manathatwa ni anene moo nimatonya kulalamika na makokilya ituu. Muno niwamatavisye uvoo wa Kavaka, ula musumbi wa mbaa Avakanda na undu andu make mamwendete, vamwe na muka Navakeleka. Avakanda matalaa na kuweta masyitwa ma asumbi moo, kuma wa mbee kuvika yu asumbi miongo itatu na thanthatu. Makitaanisya nimatumaniye ngethi kula kwi Syokau na Ngandi na kaana koo. Kiluma niwathiiye Mutisya undu utonya kumona, na vala nduka ya Ngandi na Syokau yii, embwa nukesa kuthi Kambala, o undu waneeniye. Mutisya amwiiye, “Nye ndyuuneena uu na ngui. Mukakilya o mutilyi Kambala mwise kwona o nakena. Thi waatavye Syokau na andu make ndeto isu, ni kana mambiliilye kumbeteela.”

Kiluma atiiye kaana kake kakiwa nesa na kanasyoka sukulu. Asyoketheye niwathooiye mavisa maingi kuya Wamunyu, akuwa asyoka namo Kambala. Vau nivo malatasya mavisa moo ma miti, ta kila mwei.

Mbee Mutisya niwatavisye muka na asyai make kana nukwenda kuthi Ukanda akamanthe muinae Syokau. Kwoou nimasuaniye vamwe uvoo wu, na mamwoosya moona ni useyo aende akamumanthe, nundu matanamba kukwata utumani ula maetewe ni Kiluma, oonekaa ta wooiye. Kiluma niwe wai mundu wa mbee kumatavya niwonete Syokau na muume na kaana koo, na kumanenga visa meyonee nesa. Ndeto ila meewite tene no ila syesile vala ve Mutunga atavitwe ni Vateli ula wamwaandikite, na ityai ndeto ntheu nesa; nake Vateli nde undu wungi waasyoka kutavya Mutunga, undu withiwa nake atavisye andu ma Syokau.

Mutisya niwambiliile kwiyumbanisa kyalo kya Ukanda. Niwathooiye mbui ndila wai nayo, ni kana akwate mbesa sya kyalo na sya kutumiya avika Kambala. Niwamanthiye uki wa nzuki, na mutu wa mwee, na kituva kya mauta ma ng'ombe, na muthokoi, na nzuu ngumu, nundu syindu isu niwesi kana Syokau niwasyendete na nokwithiwa atasyonaa nesa kula yuyu utwiye.

Itina wa myei ili kana itatu, muthenya umwe Kiluma na Iloloi makilile makyenda kuinga kiosiki yoo, kwelekele kutuka, moona makenewa ni Mutisya. Kiluma ataniye muno kumwona yingi, na kumumanyan'ya na Iloloi. Mamwitiye aende kwoo aakome vo, na uni wuungi makimutwaa vala ve Ngandi na Syokau, nundu Kiluma niwamatavite Mutisya akooka kumakethya. Wiyoo wu nimaieye ngewa muno, omakyyuwa na kuya liu, nundu nomo mayuuwiyaa liu. Mutisya niwamatavisye undu watiiye Kitui kuili, kwai ivinda ya syua na kwai kumu. Ona Mutisya atanauma musyi niwaendiye kusisya andu ma Kiluma, ni kana etavya Kiluma undu matilyi. Eethiye kaana kala kai kawau katyaasyokewa ni kuwaa, ithe auma ku.

Mutisya niwatavisye Kiluma na Iloloi undu kyalo kyake kyatilyi. Ameiye, "Nye nalikile mbasi vau Kitui, yandete muvaka Ilovi. Niasya ni mbasi ya Vateli, indi ndyaakulya mwene. Navika Ilovi ninoolanilwe ni vala ngali ya mwaki ilikilawa, indi ninakulile andu amwe ala twesanitye twi mbasini. Umwe ambiiye onake niwaendete kiseseni, nundu endaa kuthi Nakulu, na ngali ya kuthi Kambala noyo yai isu yisilaa Nakulu. Kwoou nitwaendanisye na andetheesya nathoowa tikiti ya kulika ngali. Twaendiye o tweeete ngewa twesa kuvika Nakulu, indi weethiya nikutukiye. Aumiye vau nakwa naendeeya na kyalo. Vai andu aingi ikumbini vala natilyi, amwe nimaungamite na angi tukekala nthi. Too niwangwatiye na naina kwombosya muvaka nakoma. Vatyi mundu naaneena nake, nundu ala nai namo maneena ithyomo ndesi.

"Uni wuungi yaani umunthi kyooko naamukiye nayithiila Ukanda. Ngali yookaa ikyuungamanga iseseni, na kila vandu nivookaa andu kuthoosya maliu ta itumbuwa, na maiyu, na masungwa, na mathae, na matoomoko. Kwakyesanga noonie nuseyo nithoowe kasamu nitwe ita. Kwoou neetisye muthoosya umwe anenge mathae eli na maiyu mwondo umwe. Indi yila nalikile kwoko ngusuni nose mbesa, neethiye vate kindu. Mbese syakwa nisyang'eetwe vyu, natiwa na muthete wa silingi ikumi tu, ila neekiite ngusuni ya nthini. Nasitukiye muno, ona andu mai vau ikumbini maina kungulya na Kiiswaili, 'Una habari ghani? Mbona waonekana unazungumuzika na uko karibu kuliya?' Neekiye o kumeya, 'Pesa zangu zimekwenda wakati nilipokuwa nimelala.' Amwe meeka o kumbiya, 'Lazima mtu atunze pesa zake kabisa, kwa sababu hata gharini kuna wevi.' Ndeto isu ityaangiakisya, indi vatyi mundu nai nasya usu niwe wang'eeye, ona vala nokwithiwa e umwe wa asu maneena nakwa,

"Nye nakwatiwe ni kyeva kinene nang'eewa mbese muthemba usu. Nakulasya yuyu ngaleya kwonana na Kiluma na muinawa, nika ata? Nithi kukoma kwau na ndyina mbese sya kwiiyiya ukomo? Kwa vaati nzeyo, nathooete tikiti wa kuka Kambala na kusyoka Ilovi. Yu niya kyau kyaloni kii kyatiala, nundu maliu ala neete Syokau ti mauwe. No ngana niye

kaluki, ngwate vinya, ona vala niwe ngweeteyae, ndikese kukwa ni nzaa. Naley a kumona, ngeeka o kulika ngali nisyoke Ilovi na Kitui.”

Kiluma na Iloloi mamwiiye, “Wi vaati utanang’eewa tikiti na tuvesa tula tungi wiiyite vandu vangi. Indi eka kwithiwa na kithikii, nundu yu nuvikiye na watwithiya, na uni ukoonana na muinau na andu make. Ithyoonth e tukautethya undu vatonyeka, ukaisaa wiiwuna, na ukakomaa wiing’ulya king’oo, utekung’eewa kila winakyo. Wi mweeni waitu na wi mweeni wa Syokau na andu make. Ndwamba kuthiniya kuu, ithyi twivo.” Mutisya eewiye akiakiswa muno, na ngoo yamuvooveya. Aiye liu mwingi wiyoo wu, nundu atindite muthenya muima ataite. Alilikanile undu muka Ilaa wamuuwiyaa na syaana syoo makiya makivuna vya. Nowakuite kituva kingi kya uki wa nzuki, aetee Kiluma na Iloloi. Namo meewiye muyo kuya uki wa Kitui, nundu wi nguma, wiyawa ni museyo muno kuu Kenya. Kila mundu aasya vaty ni nzika kana uki wa Kitui ni museyo vya, embwa ala mawuthooasya matyithiwa mawikiite kiwu kana sukali.

Wai undu wa utanu muno, Syokau na Ngandi kwonana na Mutisya. Ona eethiye Syokau niwasyaiye kaana kang, ka kavisi. Makethanisy e ngoo isanzamukite ni utanu, ona kuvika Syokau aina kuiya ni utanu. Akulilye Mutisya maundu maingi ma musyi, uvoo wa asyai, na andu ala angi, na uvoo wa undu Mulango kweendeeye. Mutisya niwamatavisye maundu meethiitwe mekikite, kuma Loisi Syokau auma kwo. Yuyu nivavitite myaka mingi, indi mundu e vaasa myaka yonekaa ithelete mituki.

Maundu amwe ala meekikite kuma Syokau auma musyi na atwawa ni Ngandi, nimo aa. Mutisya aisye, “Yuyu nitavookiye kiuutani anduni, nundu nimambiliilye kwaalyuka miendeleni yoo na malilikanoni moo.

“Undu ula munene kwa nthi yaitu Kenya, ni kana nitwakwatiye kwisumbikiya twaeka kusumbikiwa ni Angelesa. Itambya yu yai ya vata muno, na andu mataniye na meethiwa na mboka sya kutaniya uthasyo witu, undu yu mainiye kuwita uhuru. Nomwisi kana mbee wa vau kwai kau muvyu, andu maitu makitya uhuru, namo makoloni makileya kumalekya. Ona meekiye andu aingi yela ivindani yu ya kau, na kwoowaanwa muno ngaliko syeli, ene nthi makyuwaa akoloni na akoloni makyuwaa ene nthi. Indi yu, muuwo niwookiye na andu mathangaaite muno mayuungamiye na matethye mawiya moo matekumiswa miyao ni Angelesa.

“Vau Mulango na kuthyululuka, ve undu umwe wa kuseng’ya, wa kana andu methiitwe makitikila makitwika Akilisto kwa wingi. Yuyu asyai maitu nimeetikilile, ona mavaatiswa na meeyoseya masyitwa meu kuma Mbiviliani. Ithe waitu eetiwe Eliya Kyalo, na inya waitu eetwa Vilisila Vaita. Ona andu ma munyanyawa Mutunga nimo amwe meetikilile na mavaatiswa. Iveti sya ithe syi itatu syeetiwe Luthi Kambuwa, Ndolokasi Kanini, na Leveka Syovata. Indi no vookilile muvinyano, yila Musili ithe wa Mutunga wendaa onake avaatiswe. Amiseni nimaleyaa akivaatiswa, makyasya no nginya ambe kulungya iveti ili na syaana syasyo atiwe na kimwe. Indi nake ameiy e ndamba kwitikila kumalungya nongi, eenda kuvaaatiswa vamwe namo na syaana syoo, na ethiwa matikwenda kumuvaatisya nimathi o kula makathi, akamantha ikanisa yingi yimuvaatisye. Ona atumiya aingi ma ikanisa vau Mulango maungamiye nake, makyasya ndakalasisimwe kulungya andu make. Nimawetiye musowa wula Yesu watavisye amanyiswa make akitaanisya namo: “Endai, mwaatwikithye mbai syoonthe amanyiswa, mukimavaatisya isyitwani ya Asa, na ya Mwaana, na ya Veva Mutheu.” Musili aisye Yesu ndaaiya andu mambe kulungya aka moo, makisa kuvaatiswa. Ona niwawetiye kana Ndeviti aina aka mbee wa umwe, na mwanaake Solomoni eyawa aina aka maana mwoonza. Mulungu ndaaleya andu asu nundu wa kutwaa aka aingi. Mulungu ula wesikiye kuma tene ni Akamba, ndavathukanasya andu, oombiye andu oonthe, onethiwa aume matwaiye mundu muka umwe kana aka aingi. Musili akulilye ikanisa yaakiwe ni Akamba mbene vau Yumbisye, yamuvaatisya, na novo weendaa kuvoyea, mavinda amwe akyeendan’ya na iveti syake, na mavinda angi ikithi syoka kuvoyea Mulango.

Ve undu ungi wa vata muno, Vilivu Mutisya wamatavisye: “Yuyu munyanyawa Tito Mutunga niwatwaaniye, ona nimasyaiye twaana twili, ka kavisi na ka kelitu. Yila kwamanyikiye kana we na Ngandi nimwatolokile mwatwaana na mwaenda Ukanda, Mutunga asitukiye muno. Kitumi nundu ithyoonthe twoonaa ta eiwe mukatwaana, nikwithiwa oonekaa ta ukwendete naku twoonaa nokwithiwa wiimwenda o muno. Indi uu utyaaikika. Ai vaati, nundu mwisyo wa mwaka o usu mwatwaaniye, Sakayo Mumo na muka Eleni Kamene, nimeekiye mboka nene ya kutaniya mwiiitu woo Susana Mutune, ula weethiiwe anamina kimanyisyo kyake kya walimu. Nimeetiye andu aingi mbokani isu, na Mutunga nowe umwe meetite nundu nimatumite nduu auma India, na nimakothaa kwonana na kweeya ngewa. Vau mbokani isu niwo Mutunga wamanyaniye na Susana. Kwa vaati nzeyo, Susana akwatiye wiya wa kusomethethya sukulu ya sekondali Kitui. Akyambiliilya wiya wu, aumaa musyi na kisuululu akithi kusomethya. Nake Mutunga nowethiitwe athoote kisuululu, na aendaa wiyani nakyo. Kwoou, mavinda amwe asu me eli makothaa kukwatianiya nziyani maendete Kitui kana menukute musyi. Kyu kyamaengiye uthei museyo wa kwonanganaa na kusuania maundu moo ma ngooni.

“Yila Mutunga watavisye asyai make kana nukwendana na Susana, meewiye utanu muno. Ovu kwavu nimambiliilye kwaasya Susana, na kweendaa kwoo. Andu oonthe nimeesi kana Susana amina kusoma vulaimali, niwavitiye aenda kusoma sekondali ila yitawa Girls Alliance High School, kuya Kikuyu, na amina myaka ili vo aenda kimanyisyonni kya walimu, ta ithe Mumo. Onake Sakayo Mumo na muka Eleni, meewiye utanu embwa Mutunga na Susana nimesa kutwaana. Indi kwai o andu amwe maneenangaa oou, oou, makikulya mwiiitu usomete muno ta Susana atonya ata kutwawa ni mwanake ute kisomo? Kweli nimatonya kwikalan’ya? U muume ndeithiwa akiwa e wuungu wa muka? Na andu amwe matyiithiwa makivuthya muume wa mundu usomete uu?”

“Indi isu syai o ndeto sya andu. Na yila syavikiye Susana eekiye o kumavindithya kwa kumeya, ‘Wendo ni munene kwi kisomo. Kisomo ki kyoka kitituma mundu atwawa kana akatwaana. Wendo niwo wutuma matwaana na kwikalan’ya. Kisomo kitivulan’ya andu ki, undu mesa kutwika muume na muka. No wendo wutonya kwika uu. Naitu twina wendo, na tukaana kisomo na twiikivulan’ya na wendo witu.’ Kwoou yila Susana wainiye kumatungithya uu, andu nimauwisye na maeka kumaneeneya ndeto ite muthiya na sya muthemba usu.

“Kweethiiwe mutwaano munene vau Mulango ikanisani, yila Susana Mutune na Tito Mutunga matwaaniye. Na andu mavokeiwe na liu mwingi kuya musyi kwaa Mutunga. Ithe wake oowaiye nzau nene na mbui ili, syaiwa mbokani isu. Aainyaake me atatu, vamwe na iveti syeli sya mukuuwe Mumo, na ingi meetite kuma utuini, syauwiye liu museyo. Vai liu wa kila muthemba, ta isandi, na isyo, na itumbuwa, na kyavati, na maanga, na makwasi ma walu na ma Kiikamba, na makovisi, na malenge, na mikate, na mongu, na musele, na ndindi, na ngima, na nzenga, na samusa, na sukuma, na kaawa, na kyai, na sota, na usuu, na yiiya yaatu, na matunda ta avokato, na maembe, na maiyu, na makulumanga, na mananasi, na masungwa, na matoomoko, na mavavai, na mavela, na nzavivu, na syenza. Nyama syai mbingi, sya ilunga, na sya kavii. na sya mavata, na sya mbui, na sya ng’ombe, na sya nganga, na sya nguku. Vai aini ma kwaya, na avuvi ma mbathi sya inanda na ngita, na ngoma, na tuleve. We, vau vai kandu, na vai andu, na oonthe maiye liu mavuna ki. Kila mundu enukaa ta utongoeswe ni ivu i yake, nundu wa kuvuna kula andu mavuniye. Muukamba niwisi kwiyika nesa, twavika kanduni ka mboka. Susana eekiite nguwa nzau, yina malaa me vuluu vaa mbee, na yai na kilungu kyakwetwe ni twilitu twili tumumite itina, onatwo tutanavite vyu. Nake Ngandi eekiite suti na akayova tai, na akekiya syaatu syaambaa twii, twii, twii yila ukinyite nasyo. Andu meeloelile muno mutwawa na mutwaani.”

Mutisya niwaendeeiye kumatavya maundu ma musyi kuma Loisi Syokau auma kwo. Ameiye, “Undu ungi weendeeye matuku aa, na undu andu mawosete na kithing’iisyo, ni uvoo wa kisomo. Andu mambiliilye kwaka masukulu mekumeta ma Alambi. Asu ni

masukulu ala andu ma vandu vana emo ene mekwiyakiya, vandu va kukulya silikali kana miseni imakiye sukulu. Meumba matuvali, na angi makikuwa kithangathi, na angi kukuwa kiwu, na makyumban'ya mbesa sya kuthoowa syindu sya ndukani ta mavati, na misumali, na simiti. Asyai aingi nimaleketeye syaana syoo sya eitu ilike sukulu isome o ta sya mavisi. Kwoou masukulu yuyu mausuite syaana, na kyu nikyo kyuutuma andu maka masukulu moo, mongele ala ma silikali na ma misenni. Ona Kitui nivaakiwe sekondali sukulu, na ve ingi ivangite kwakwa.”

Syokau niwakulilye undu wa ainae, na andu ala angi atui moo, na ala ma yiika yake, undu matilyi na maendeeye. Mutisya amwiithisye uvoo avuna vyyu, na eewa utanu kumanya undu Mulango na Kitui kweendeeye. Vamwe na Ngandi, meewiye utanu kukwata maliu maumite musyi Ukambani, nundu amwe me mwoo kwoneka Kambala. Ngandi na Syokau nimamutembeisye kuu Kambala na Ukanda, na mutokaa woo. Mutisya ekalile Kambala mwei muima, eeteela muvaka atiya Syokau asyaa yingi kaana ka katatu, kelitu kwaatiisya kavisi kala masyaite isyaa ya keli. Endeeswe muno ni kwona myuunda yusuite maiyu ma mithemba mingi, na muno muno ala mauwawa metawa matooke. Kundu kungi andu mavandite ikaawa, na kungi makavanda vamba, na nzuu sya nthi. Oonaa kwi kivathukan'yo na Ukambani ngalikoni ya myuunda ila andu maimaa, na nyumba ila makaa.

Nimamutwaiye musyi wa Endeve utee wa Yiiya ya Vikitolia, eeloela undu yinenevete, na oona makuyu manene muno ala maumaa vo. Nimaendiye kuisya kula kwikalaa nyamu sya kithekani, moona ing'ang'i, na makuli, na mboo, na minyambu, na ndwiya, na nguu, na nzou. Indi nyamu ityai sya mithemba mingi ta ila syi Kenya. Nimaendiye kwona vala asumbi amwe ma mbai ya Avakanda mathikitwe, vetawa Kasuvi. Vau kuthyululuka ve wiiyo wa makangaa, na nthini vakitwe nyumba nzeyo sya musonge na movai ma nyeki, na ikaitwa na nyeki. Vekalaa iveti ndiwa ikisyaiisya utuku na muthenya, nundu andu maasya maveva ma asumbi asu mathikitwe vau mekalaa ovau. Nyumbani imwe vaiyawa ngoma sya kiusumbi. Andu makilika nyumba ila nene nimaumasya syaatu, nasyo i nyumba itanavitwe na syindu sya sya syithiyo na sya kusoovwa na moko. Avakanda nimatalaa masyitwa ma asumbi moo, kuvika masyitwa vakuvi miongo ina. Indi no ana mathikitwe vau Kasuvi, ala angi mathikitwe kundu kungi kuu Uvukanda.

Ve vandu vangi maendiye kwon'ya Vilivu Mutisya. Vau ni vandu vetawa Namukongo, na ve nguma nthi ya Ukanda. Kitumi kya nguma isu nikwithiwa vau nivo ve mwako wa kulilikana Akilisto ala moowaiwe ni kavaka (musumbi) Mwanga, kuma mwaka wa 1885 kuvika 1887. Moowaiwe andu kati wa yaana na maana eli, indi ala masyitwa moo mesikiwe ni ta 45, na angi ala moowaiwe matyisikiye masyitwa moo umunthi. Asu mai andu ma muika, anake ala makothete kuthukuma kwa musumbi usu. Indi yila matwikiye Akilisto, nimainiye kuleyana na mwikalo umwe wake, nundu endaa akomae namo indi maleya nikwithiwa mai manatwika Akilisto. Amwe moowaiwe kwa kutilwa ngingo, angi maathwa na matumo, na angi mavivwa na mwaki me thayu. Vakuvi oonthe mai ma mbai ya Avakanda, indi vai avuthu kuma mbaini ingi. Vau Namukongo vakitwe makanisa eli na nyumba sya kulilikana undu asu moowaiwe. Mutisya, na Syokau, na Ngandi meewiye kyeva muno, nundu wa kwona ulilikano wa andu ala mathiniswe na moowawa nundu wa mwiikiyo. Vandu vau nivatuma andu aingi malulumilya mwiikiyo woo, o tondu asu kuvika kuwawa malumitye mwiikiyo nthini wa Yesu Kilisto, mate kuwukaiya kana kulekan'ya nawo. Ta Ngandi niwambiliye kwisilya muno yuulu wa mwiikiyo wu wa Akilisto wuutuma mundu etikiisya owawe nundu wawo, awulumitye vandu va kuwulekya na akyeeka kuwawa. Ndeewite kindu ta kyu ngalikoni ya uthaithi woo wa Kiindi. Yila Mutisya wenukiye, niwatavisye andu ikanisani Mulango, undu wooniye na weewiye vau Namukongo.

Vilivu Mutisya atanenuka kuma Kambala, niwakulilye Syokau na Ngandi kana nimakenuka Kitui. Mamwiiye mena wendi mwingi wa kwisa kwinku, nundu kuu nikwo masyaiwe na meaniya. Indi asyai ma Ngandi, kwaatiiya kithiyo na mikile ya Aindi, matitonya kumosa masyoke musyi. Monaa asyai make ta mamekisye nza, nundu wa Ngandi kutwaa

Syokau, vandu va kutwaa Muindi aumite India, o tondu mamuvangiye eke. Kwoou, mamwiye mena vwiya wa kwisa kuma Ukanda na kusyoka Ukamba. Asyai make matyaatumuwa nake simuni myaka isu yoonthe kuma mooka Ukanda. Ona anyanyae ma Ngandi nimamwikisye nza, indi oonaa amwe ma mwiika wake ta mai matonya kwithiwa mesa kusyokeaniya nake.

Ngandi na Syokau me kuu Ukanda matyoonaa kivathukan'yo kya muthemba usu ki kilumu. Nimavulanaa na Aindi aingaingi, onethiwa mwambiliilyoni ve amwe moonaa vinya kwikala kana kuvulana na Ngandi na Syokau matambite kumanyiana na utwaani wa muthemba usu. O undu maendeeye kwikalaa Kambala, nowo maendeeye na kutuma nduu na Aindi aangi na Akanda, indi weethiya aingaingi ni Akanda nundu makothaa kwonaniya ikanisani ya Namilembe andu maumaaluka. Kindu kimwe nikwithiwa ti Aindi aingi maendaa kuvoyea makanisani. Na kindu kingi ni kana kutyai andu angi vau maatwaanite Muindi na Muavilika. Kwoou mwambiliilyoni Ngandi na Syokau mai andu ma kwiloelwa, indi andu mamanyiana namo mainiye kwonekaa o ta andu ala angi, mate kuketeeswa metho. Vatathelete myaka mingi, Muindi ungi wa Kambala nake niwatwaiye kiveti kya Ukanda, na asyai ma muume matyaalungya. Ngandi na Syokau nimataniye kumanya kana nokwithiwa mavinguiye nziya isu ya andu kutwaana kwianana na undu mekwenda. Ukanda kwai Asungu aingi matwaanite na Aavilika. Indi matyaaiwa ona mwiitu umwe wa Muindi waelya kutwawa ni Muavilika, na makulasya kwatilyi uu niki.

Indi andu ala ma mbai sya Ukanda mbene, mavulanaa namo vate kukulya uu atilyi ata kana ata. Aingi ni ala maendaa kuthaithiya kathindoloni ya Namilembe. Ona amwe nimamaalikaa makathi kuya liu misyi kwoou, na makavulana vate kivathukan'yo. Kwoou, meewaa meaniwe ni kwikala Ukanda. Wiya woo wa viasala waendeeye nesa. Mutanu kana Aanandini, kaana koo kala kakuu, kalikile nasali ota twaana twa andu ala angi vau Kambala. Mavangiye metwaa syaana syoo sukulu o vala syaana ila ingi isomeyaa. Vamwe na kuvanga uvoo wa syaana, nomasuaniyaa kana ivinda yimwe nokwithiwa Syokau esa kuthi na syaana kuisya asyai na andu make kuya waumiye. Asu mai mosuanio maseyo, indi nimoona ve vinya kwake kuthi e weka na twaana tunini. Kila kyai vakuvi kwoou, ni mekale Ukanda na makeendeesya wiya woo wa viasala kwo, vamwe na kweeya syaana syoo. Nimaandikite yaya ya kusuviyaa syaana, kiveti kyeetawa Elisavethi Masava. Kyasuviyaa syaana isu ta syai syakyo, na nikyasyendete muno. Onasyo syai vata nakyo, ukethiya ona asyai mate vakuvi, syaana syeewaa ta inya wasyo syai nake.

Ngandi, na Syokau, na syaana syoo, nimendeeswaa vyu ni nthi isu ya Ukanda. Ivinda yu yai na muuwo, na andu mekalanasya nesa.

Makineena na Mutisya uvoo wa kwisa kwinka, Ngandi na Syokau ve undu mamutavisye na mamwiya niakesa kutavya asyai moo. Mamutavisye undu wa kithiyo kya Aindi ngalikoni ya kutwaana. Kithiyo kyu ni kya asyai ma mwiitu kunenga asyai ma mutwaani waasya. "Kyu ni kithiyo kikuu, kuma tene," Ngandi niwamweleisye. "Waasya wu wa kwaasya mutwaani, niwutonya kwithiwa e indo, na mbesa, na myuunda, na mutokaa, na thaavu, na syindu sya matuku aa sya kutanithya andu ta kikuni kya mbathi, na letio. Asyai ma mwiitu mambiliilasya kunengane waasya andu matatwaanite, na weendeeyaa kunenganwe ona mamina kutwaana, kwina na undu asyai ma mutwaani na mutwawa mevanga. Kwa asyai amwe ma mwiitu, waasya withiawa wi mukuo mumu. Indi kyeleelo kya syindu imwe kithiawa kutetheesya mutwaani atonye kusuviya muka. Kyeleelo kingi ni kutungiya asyai ma mwanake ngalama ya kumweeya na kumusomethya, nundu amina kutwaana akeethiwa akimantha mali yake na muka, ndeithiwa akimanthiya asyai mali. Uu notakwasya kana, kwaatwika asyai ma Syokau makaasya Ngandi, kila menengane kikeethiwa oo kilungu kya kusuviya Syokau, ota wivo musyi kwoou. Na anesa kukwa, syaana syake nisyo itiwa na waasya wu waumiswe ni asyai ma inya woo nundu wa ithe wasyo."

Mutisya niwekalile akisuania ndeto isu, na yila wenukiye niwatavisye asyai make. Vamwe nake nimambiliilye kusuania undu wa kwisa kwika vanavikwa vau. Mooniye

nimatonya kunengane kilungu kya kitheka kyoo, vamwe na kilungu kya mbui na ng'ombe. Matyai na mbesa matonya kwisa kwongela kwaasya Ngandi nasyo. Indi ndeto isu syeekiye o kukomela vau, nundu ala syakonetye yimwe yimwe, mai kwaasa, Ukanda, na vatyi mundu wesi yila makesa kwinku. Indi andu nimaiwetangaa, nundu kyu kyai kindu kiteesikiye ni Akamba. Andu amwe meewa uu, meekaa o kulalamuka makyasya asyai ma Ngandi nimo maailite kumya waasya makanenga asu ma Syokau, o tondu Akamba mekaa. Andu angi maasya mo matyamba kwitya waasya manengwe emo yila syaana syoo sya aume syuutwaana. Na angi maneena makyasya matyitikila kwaasya ula ukutwaa eitu moo, nundu kwika uu nita kutuluman'ya syithiyo sya Akamba, na ni kwiina kuthin'ya asyai ma eitu moo makitwawa.

Nivavitiye myaka o i mingi kuma Syokau na Ngandi mauma Ukamba maenda Ukanda. Nimaakiye musyi woo Kambala, na makwata syaana inya, na wiya woo wa viasala weethiwa wukyeendeeya nesa. Kyeva kila mai nakyo nundu wa kutiliakana na andu moo kuya Kitui, nikyeethiwe kikyusangya, na makamanyiana na thayu wa muuwo vau Kambala.

Muthenya umwe kyooko tene ta syua yelekele kuma, Ngandi na Syokau nimeewiye wasya wa mavuti makitolekwa. Syaana syoo syoonthe syi inya nosyakomete. Meekulanilye ko kwithiwa kwikiye ata, undu mavuti maina kukaya ta uu. Kwakyesanga, o mavuti makikaya, Ngandi niwamaalukile asisye ni kyau kyeendeeye. Ooniye asikali mena mavuti amwe makyangana na maau, na ala angi me ngalini sya ami yaani asikali ma ita. Ooniye andu mekite kuungamanga ku nziyani sya tauni, na kusisya kila ngaliko, matesi undu kweethitwe. Kweziye kutangaswa ta saa sita sya muthenya, nthini wa letio na televiseni, kweewa kana mutongoi wa andu ala makuwaa isasi, na mavuti, na misinga, na matinga ma kau, niwathukisye silikali ya layaa eekiya yake ya isasi.

Kuma muthenya usu, maundu nimambiliilye kwaalyuka nthi isu ya Ukanda. Andu mainiye kuwaawa na isasi ta ate andu. Andu angi mainiye kwikiawa yela matekutavwa kitumi. Andu angi mainiye kusembaa maume kuu mathi nthi ingi, nongo mavitye thayu. Andu angi makwatiwe ni vwiya mwingi, ona me misyi kwoo kana maendete nziyani. Isasi syainiye kukayaa utuku na muthenya, na ukithiya ityuukaya mana na nyingi ityuuvitya kila ikwaatha. Ti ai isasi isu syaatha nyamu sya kithekani, aiye, syaatha mbaa mundu, mwenyeyu wa Ukanda. Andu ala moowaaaa muthemba usu, simba syoo syakothaa kwikangwa ithekani, na ingi ikikiwa Yiiyani ya Vikitolia vala syatwikaa mboka nene ya makuyu na ing'ang'i. Ona andu amwe nimaekiye kuya makuyu nundu wa kumanya kana mo maisaa nyama sya andu, vandu va kwithiwa andu emo nimo mekumaya. Nziyani nene na taalini na valavani, asikali makwete isasi maungamasya mitokaa na mbasi, na amwe makivena andu miiyo yoo. Kambala na Ukanda kwatolonganiswe kwathokoana, weethiya kundu kumwe kusuite muuke wa simba sya andu ikyoa, na muuke wa lavuti wa isasi ila syaatha andu. Ndukani na sokoni maliu amwe meekiye kwolekanga kana kuthela vyu. Ona syindu ta munyu, wavikiye vandu weethiya ndwoneka ndukani, na andu maina kuweetae kimbithi maumitye Kenya kana nthi ingi. Ona andu angi mainiye kusoovasya munyu kwaatiiya nziya sya undu wasevaswa tene, kuwumya kundu kumwe kula kwai muthanga wuvulanite na munyu.

Kwekalile ta kwavindwa, weethiya andu, matyuumanya undu kweendeeye. Ona makothaa kuneena na kiwe, matikese kwiwika ni akui ma isasi undu asu mameya meneena yuulu wa usumbiki wu wa munene woo. Kutilyi muthemba usu, munene wa nthi, nake eetawa Kinyeeli nundu wa kwikala akinyeelwa, niwatangasiye kindu letioni, na televisenini, na makaasetini. Eeiye nthi yoonthe ya Ukanda, kana niwootiye ndoto ya vata muno, ona ndoto itaotwa ni mundu ungi kuu yuulu wa ndunia. Eeiye andu methukiisye amatavye ndoto yake, na ula utekumithukiisya amanyika akaathwa na isasi. Yuyu aisye kana, wiyoo umwe matuku eli mathelu, niwaiye liu avuna muno, ivu yavuviiya weethiya ala me vakuvi nake methyuuwa manyuu na makimakunika. Aisye kana vamwe na kuya na kuvuna ki, niwakundiye kila wakundiye muvaka wauni wathela vyu vyu. Yuyu utuku usu aenda kukoma, niwambiliilye

kung'ulya king'oo na aota ndoto. Ndotoni ooniye ngiye nyingi syooka syuulukite syavuula yiyani yu inene ya Vikitolia. Syavuula vau, nisyekalangile na syaina kuya makuyu syina ung'uthiku mwingi muvaka syeewa kumamina. Niwolanilwe ni waalyulo wa ndoto isu, na kwoou atumana awe eli, munduume na mundumuka, maende vau kwake maamwaalyulile ndoto isu yake.

Ala mamanthiwe na maenda kwa munene wa isasi, mai munduume muthembi (kambona) wa Avakanda, na mundumuka wa kwausya (mandwa), o kuma kwa Avakanda. Asu nimo meesi maundu ma kuthaitha na kwausya na kuiita kwianana na syithiyo sya tene. Mbee, Kinyeeli munene wa isasi, niwameiye mambe kwithukiisya amatavye ndoto yake. Ameiye embwa makamwaalyuulila ndoto isu, akamanenga ituvi inene muno. Indi, o aendeeye kuneena ni kana amatavye ni ituvi ya muthemba mwau, niwookiliilwe ni unyeelo. Kila ivinda unyeelo wamukilila ta muthenya usu, kila vandu mwii woonthe wainaa kunyeela, ukithiya no nginya ethuwe, na ethuwe, na ethuwe, muvaka unyeelo wuusye. Mavinda amwe atavasya asikali make ma isasi mamuthuwe. Indi muthenya usu ookiliilwa, eeiye mundu usu muthembi ambe kumuthuwa mwoongo na ituo na moko na mbau; na eeya kivetu kyu kiwe kya kwausya, nakyo kimuthuwe ivu na kitimba na maau. Asu eli nimeewiye kusonoka kuthuwa munene wa isasi, na nowe wai munene wa nthi yoo. Indi matyai maleya, nundu kethiwa nimaleile ethiwa eeyaiye akui ma isasi mamowae ovu kwavu, ona matambite kumwaalyulila ndoto. Uwau wu wa unyeelo, wamukwatite yila wamanyiaswa kukuwa isasi. Matakitali aingi maumite Usunguni nimatatite kumuiita, indi unyeelo waema kuvowa vyu, weethiya weekaa o kuusya mavinda kwa mavinda. Ona awe ma mbai sya Ukanda, nomamwiitaa na miti yoo, indi maemwa ni kumuvosya. Nowatumanite awe kuma Kenya, na angi kuma Tanganyika, indi onamo maemwa ni kumuvosya. Yila wookiliilwa ni unyeelo akomete, too weekaa kumutiya, nasyo ndoto syiimutoloka. Niwendete muno kwikalaa akyoota ndoto akomete.

Kambona (muthembi) na mandwa (kivetu kya kwausya), nimeethukiisye ndoto ya Kinyeeli amatavya yathela. Mamwiye amon'ye kasumba, na vakivuvwa mwaki, na makinengwa mwenge. Mwenge wai uki wa nzovi, wuseuvitwe kuma maiyuni meu. Kwoou mundu usu na kivetu kyu, nimalikile kasumbani kau, makunda matau eli ma mwenge, na mekala nthi maketeeye mwaki mavinditye. Matyeekiite nguwa syo sya yila mekuthemba kana kwausya, nundu isu syikiawa o nyumbani na makaluni vala mekalaa. Indi yu, mookite kwa munene wa isasi, na mookite moko mathei. Yuyu mekalile maketeeye mwaki mate kuthingitha kana kutumuwa, vandu va nusu saa, na moonna waalyulo wa ndoto ya Kinyeeli.

Mundumuka usu na munduume usu, meeiye Kinyeeli kana yiyi yila wooniye ndotoni yake, ni nthi isu ya Ukanda. Ngiye ila wooniye ndotoni yake, syai andu ala mookiye maulukite mavika Ukanda, mavuula kwo, na mekala kwo. Mamwiye makuyu ala wooniye ndotoni yake, ni sukali wula wumaa vau Ukanda. Mamwiye asu mookiye nimo maisaa makuyu maingi kwi ene nthi.

Uu niwo matavisye Munene Kinyeeli, nake aseng'a na eewa utanu nundu wa waalyulo wa ndoto yake. Ameiye akaakiya mundu usu muthembi na kivetu kyu kya kwausya, kila umwe nyumba nene vau Kambala kiimani kya Kololo, vala meithiawa makikala na andu ma moo. Kuma vau kiimani, mai matonya kwona yiyi ya Vikitoliya nesa, kuvika kundu kwaasa.

Kwoou, Munene wa Isasi Kinyeeli asuaniye oona waalyulo wu ta wai wa wo, na oona Aindi na Avakistani nomo mookite maulukite mavika Ukanda, na mavuula kwo, na mekala kwo. Asyokiye avindiisya oona asu nimo maisaa sukali mwingi kuvituka andu ma Ukanda ene nthi. Ona Kinyeeli avindiisye oona Aindi nimaekiye kuya nyama na makuyu, ni kana maisae sukali ewo. Aendeeye na mavindiisyo make oona kana, asu maya sukali wingivite uu, matyaalilyaa ene nthi kasukali kaniini. Mavindiisyonu ooniye kyu nikyo kyatumaa ene nthi manywa kyai kite sukali kana kitakwatite sukali, na kwoou ukithiya kyai kyoo kina wuu, na kityuumeleka nesa. Mavindiisyonu ooniye kana wu wai undu wa kuseng'ya, nundu vau Ukanda kwai masamba manene ma iwa na masini nene sya kuseuvya sukali mwingi wutaminwa ni andu oonthe ma nthi isu. Asuaniye oona, kana vate nzika, no nginya vethiwe

ve andu asu maumite nza matilyi ta ngiye ila wooniye ndotoni yake, na asu nimo maisaa sukali mwingi muno kuvituka wula ene nthi maisaa, ona vala andu asu maumite nza matyai aingi ta ala eneyi.

Yuyu, Munene Kinyeeli niwatangasiye letioni, na televisonini, na makaasetinig, ona mawumbanoni manenene, undu waalyulilwe ndoto ni athembi na awe. Aendeeiye asya kana ndoto isu yake yai nzeyo, nundu niyamwonisye kila kitumaa eneyi matethiwa na sukali mwianiu wa kwikiyaa kyaini kyoo kikikwata ki. Niwaendeeiye na ndoto asya kana niwavindiisye muno, kuvika oona undu eneyi matonya kukwata na kumesya sukali mwianiiu. Asuaniiye muno, utuku na muthenya, yila utekumyeelwa, oona na asya kana andu asu maisaa sukali wingivite uu, no nginya maume Ukanda, matiye eneyi me oka makiya sukali woo mekiite kyaini kyaakwata ki, kana maseuvitye velemende nawo sikausuwa muyo ki, kana mauwite nzovi nawo yaakwata ki, kana mekite o undu mekwenda kwika na kindu kyoo kikeaniiya ki. Kinyeeli aendeeiye na kusuaniya oona akanenge Aindi na Avakistani myei ili, momban'ye na movan'ye miiyo yoo, na makyuma Ukanda menuke kwoo onethiwa ni India kana Ungelesa nundu amwe mai na vasivoti sya Ungelesa. Aisye oonthe makauma kuu, makyenda na matekwenda.

Yii, kweli vatyi mundu waaelya kwoota ndoto itilyi ta isu ya Kinyeeli munene wa isasi. Ndoto isu niyasitukisye andu oonthe ma Ukanda, ona ma nthi ila ingi. Muno muno Aindi nimakwatiwe ni kitetemo, na kyuuyu, na kyeva kinene, nundu aisye ala meoneka Ukanda itina wa myei isu ili makeeyoneya. No avuthu wimanenga luusa mekalae Ukanda. Na ndaneenaa na ngui, nundu atavasya andu kana munene wa isasi take ndathaukaa ngui ya muthemba usu.

Yila andu meewiye ndoto isu sya Munene Kinyeenili, maaniye muno na masya matyaaelya kwithiwa na munenene ungi waaelya kwika nthi ya Ukanda maundu maseuvite muthemba usu, kana maundu ma muyo wa sukali, nundu sukali niwo wi muyo kuvituka syindu ingi ila andu maisaa. Andu mainiye kwasya muyo wu wa sukali wukausuwa kila vandu nthi yoonthe ya Ukanda, na wukeethiwa kindu namba wani ngalikoni ya syindu sya viasala ila syitwaawa kuma Ukanda kuthi nthi ila ingi.

Kwoou, Munene Kinyeeli niwatilile wathi, na aumya mwiyo ni kana andu oonthe memanyisye wathi wu, na mawinae kila muthenya, makyenda na matekwenda. Wathi wu wake niwaalyulilwe ithyomoni syoonthe sya Ukanda. Ona aisye winawe nthini wa letio na televiseni, ni kana andu mawukwate nesa. Andu matindiyaa kuwina, nundu mai na utanu kutavwa kana makakwata sukali woo ene, sukali wi muyo vyu. Yila mainiye kwina wathi wake, andu amwe moonaa Munene Kinyeeli tawe waseuvitye sukali wu:

'Twina sukali kila vandu	Sukali mwiyo ta mbio ya mbisu
Muyo! Muyo! kila vandu	Sukali mweu ta iya ya mbalavu
Kwakya kwoo sukali	Sukali mutune ta nthakame
Muthenya kwoo sukali	Sukali ni witu aume na aka
Kwatuka kwoo sukali	Sukali ni witu syaana na asyai
Twakoma twikomeya sukali	Nundu wa ndoto ya Kinyeeli
Twaota twiota ndoto sya sukali	Munene wa isasi na sukali'

Kwa Aindi, ndoto isu yamathuumukile ta kitetemo kya nthi. Niyatumiye mamutha na mathayu moo maina kutetemanga, nundu nimeesi Kinyeeli aina isasi, na ndaleywa kwianiisya undu waotiye. Matyaaeteela myei isu ili ithele. Mambiliilye kumban'ya miiyo yoo ovu kwavu, mituki. Indi onavo vau vai thina mwingi, kwa Aindi kuma Ukanda vyu na vyu. Kitumi nundu nimo mai na nduka ila nene, syusuite miiyo kuu Kambala na misyini ila ingi minenange ta Arua, na Entebbe, na Fort Portal, na Gulu, na Hoima, na Iganga. na Jinja, na Kitgum, na Lira, na Masaka, na Masindi, na Mbale, na Mbarara, na Soroti. Mali yoo ila mathukumiyeye myaka mingi na nzyawa ivika itatu kana inya, yai vau Ukanda. Ko mai matonya kukuwa miiyo na mali isu yoonthe makyuma Ukanda? Ekai, aiye, wu wutyai wutonyeka.

Kwa ngelekan'yo, Aindi amwe mai na masamba manene ma iwa na maasini sya kuseuvya sukali; angi mai na maasini sya kuseuvya vamba na mithemba ya nguwa; na angi mai na moteli; na angi mai na mawiya manene ma kutwaa miiyo ya viasala nza na kweete miiyo kuma nza. Angi makwatiye mawiya mavengini, na angi mai matakitali, na angi mai asulusya ma mosyao ma Ukanda ta kaawa na kyai. Oonthe mai na nyumba syoo ene, sya nduka na sya kwikala, na syai nzeyo muno. Nundu wa kwiyinzila Ukanda muno wiana uu, utyai undu uvuthu kwiyumban'ya kuma kwo na kutiya vala amwe matuite mbee wa myaka miongo itaano. Asikali ma Kinyeeli makwete isasi, masyaasya syindu syoonthe ila Aindi methiwa movanitye mathi nasyo, na makimavena syindu imwe. Ona mbesa nimavatiwe mundu kwosa syoonthe. Vai thina, mundu ena miiyo na e muthwii, kulungwa aumaaluke e ngya na atesi kukeethiwa ata kula ukuthi, na kana akoona wikalo na wiya kwo.

Kwoou makyenda na matekwenda, Aindi na Avakistani nimooombuukiye kuma Ukanda, kuma syaana kuvika ala akuu, andu ta ngili miongo itatu. Ona amwe masyaiwe Ukanda na matyi nthi ingi meesi matonya kumita yoo. Ndunia nima niyalalamikile nundu wa ndoto isu ya Kinyeeli, ila yatumiye alungya andu maingivite uu. Amwe moo maendiye Ameleka, na angi maenda Ausitwelia, na angi maenda India, na angi maenda Kanata, na angi maenda Kenya, na angi maenda Malawi, na angi maenda Vakistani, na angi maenda Uswisi, na angi maenda Ungelesa, na angi mathi nthi ingi. Maendiye ta andu mate wikalo, ta andu mate nthi yoo ene, ta andu matena mali mbianiiu ya kwisuviya. Yii, maendiye me andu mavutitwe maasini syoo sya kuseuvya miiyo, me andu mavutitwe mali yoo, na me andu mavutitwe mawiya moo, na me andu mavutitwe mbesa syoo. na me andu mavutitwe mitokaa yoo, na me andu mavutitwe moteli moo, na me andu mavutitwe myuunda yoo, na me andu mavutitwe nduka syoo, na me andu mavutitwe nyumba syoo, na me andu mavutitwe viasala syoo. Mavutitwe syindu syoonthe kuvika mavutwa ndaiya. Matwikiye andu athei.

Ona misyi ya Aindi aingi andu meekaa kutilanganwa, kilungu kimwe kya musyi wa mundu kikithi Ulaya, na kilungu kingi kikithi Kanata, na kilungu kingi kikithi Kenya. Vai thina mwingi, na kiiyo kingi, na ukya mwingi wula walikile anduni asu. Amwe nimavithiye syindu syoo sya vata myuundani ila yatiniye kana yathululukite nyumba syoo, ta mathaa, na motana ma ngingo na matu, na ngome sya thaavu, na thaavu mbene, na vetha. Meekwatasya na maotaa kana vangi muthenya umwe nimakesa kusyoka Ukanda na makimantha vala matiiye mavitha syindu isu. Indi amwe moo avuthu meekiye kwiyuwaa nundu wa thina wula wamavindikisye na wamamandan'ya nthi kwa ngavula.

Indi andu amwe enyeyi ma Ukanda nimeewiyaa Aindi tei, na kutata kumatethya kwa kimbithi. Na andu angi ma makanisa nimaneena makyasya kana isu ndyai nziya ndungalu ya kulungya Aindi maume Ukanda muthemba usu. Indi matyai na vinya wa kusyiiiya uu wiikekwe ni Munene wa isasi.

Yuyu kwatwikiye no nginya Ngandi, na Syokau, na syaana syoo syi inya maume Ukanda, ta Aindi ala angi. Vatyi vandu vangi meesi matonya kuthi ateo Ukamba, ateo matyaaona matonya kwikwatya Kitui nundu asyai ma Ngandi nimamuleete amina kutwaa Loisi Syokau. Indi o molanilwe ni wa kwika, na maendeeye na kwova miiyo maondooke, Vateli ithe wa Ngandi niwakuniye muinae Etasi simu. Amwiiye nimeewite uvoo wa kulungwa kwa Aindi maume Ukanda, na thina mwingi wula wamokiye. Amwiiye uvoo wu niwamatisisye muno kuvika maina kwiiya nundu nimavindiisye kana kwi andu moo me kuu Ukanda. Atavisye muinae kana myaango ya musyi woo nimivinguwe kumathokya oonthe, Etasi na andu make, vamwe na Ngandi na andu make. Aisye: "Nundu nimukulungwa Ukanda, nye na muka wakwa Ananda, tutitonya naitu kulungya mwaana waitu Ngandi na andu make tondu muulungwa Ukanda. Ve woo muno, mundu kulungwa muthemba usu. Nitwaalyuka twatiana na syithiyo situ ila syuuvathukan'ya andu na andu, na syuuvathukan'ya asyai na syaana. Twendete mwaana waitu Ngandi muno, vamwe na muka na syaana syoo. Matavye vaa nivo mekuka vamwe naku na andu maku, mwalungwa na mwauma Ukanda, ukai Ukamba."

Ndeto isu yavikiye Ngandi yatwika ta kyama kyamukuthukiya na kyeekika thayuni wake. Avulanilye kutana na kuseng'a na kuiya, amba kwikulya kana nowo kana nokwithiwa akyyoota ndoto asalukitye. Kwatwikiye ta syua yauma yikengete na yamaetee muthenya mweu matawikwatasya. Utanu wula we na Syokau meewiye wai wa kumaisya vandu va kyumwa kiima matekuungama, nginya methoi mang'ale vala maumaa. Wai utanu munene, wa kumanya kana yu asyai moo nimamatungiiya matwika ma musyi woo vyu na vyu. Na wai utanu wa kumanya kana ona malungwa Ukanda, ve vala Ukambani methi usuviyoni wa asyai na wa andu ma Kenya.

Yuyu aa Ngandi moombanise miiyo mesi vala mesyoka musyi kwoo kula maumiye, maavokewe ni asyai moo, na mone vandu va kwikala makikaaisa kumanthithya undu mekwika masyoka Kitui. Nduka na nyumba vau Kambala maitiye syusuite miiyo, ateo syindu mbuthu manengiye anyanyae ta Kiluma, na Ilooloi, na angi mamanyanite namo kuma kathindolo ya Namilembe vala maendaa kuthaithiya. Miiyo ingi manengiye athukumi moo Ndauti Mukasa na Sala Namasi, na angi maandikite itina woo. Indi asikali ma Kinyeeli nimavatanite miiyo ikinengwa andu, nundu meeteele meisa kwiyoseya itwike yoo, ene mauma kwo. Kwoou Aindi na Avakistani meekiye o kutiya mali na miiyo vau Ukanda, mamina kwosa kila mai matonya kwosa makathi nakyo. Kila makwiiye no kila matonyie kwikiya kususya masanduku eli kila mundu muima na yimwe kila kaana. Kwoou Ngandi na Syokau na syaana syoo makwiiye masanduku nyaanya, masanduku ana ma asyai na ana ma syaana.

Aindi oonthe ala mai Ukanda mai na utalo ta ngili miongo itatu. Kila mundu niwetikasya methoi akivinga wiya wake wula watethasya wa maasini, na wa masambani, na wa mitokaa, na wa myuunda, na wa nduka, na wa nyumba, na wa ovisi yake. Mundu avingaa kila ukuinga, kuinga kwake kwa mwisyo. Amwe mekiye mbunguo kithekani, angi matiya matonyeesye myoomoni. Ota uu kwai kimako kutaanisa na anyanyae moo ala ma Ukanda mbene, na athukumi moo ala aingi mamathukumite myaka mingi. Kimako kiingi kyai kya kutaanisa na ala mekalanasya namo mawiyani ta sivitalini, na vengini, na utongoini wa makambuni ma viasala. Onamo andu ma Ukanda ala matumite nduu na Aindi, kana mamathukumiyaa, nimeewiye kyeva kwona Aindi makilungwa mthemba usu, na amwe avuthu nimatatiye kwosa kwa kimbithi na kumaiya syindu imwe sya vata, ni kana embwa nimakesa kwaaluka nimakamanenga kana mavanga undu syisa kumavikiya.

Wai muthenya munene Kitui kwa Vateli na muka Ananda, yila makenewe ni mwaana woo Ngandi na Syokau na syaana syoo, vamwe na muinae Etasi vamwe na Amotini muka na syaana syoo, oonthe maumite Ukanda. Meewaa ta makwatiwe ni kyulanilyo. Moonaa ta me ndotoni utuku. Myaka mingi yathelete matyasuaniiya ta makasyoka kwona Ngandi yingi, nundu nimamwikitye nza yila watwaiye Syokau. Indi yu Vateli na Ananda, nimavetiye malilikano asu na mamekya kwaasa ni kana vethiwe uthei ngooni kwoo, wa kuthokya syaana na esukuuwe moo na muinae na andu make. Namo asu malungitwe kuma Ukanda meewiye mavuuka ngoo na mausuwa ni muuwo, kumanya yu mai mokoni maseyo, na mai uvusiyoni wa andu moo ala mamendete..

Ngandi na Syokau namo nimaemiwe ni kwiikiya kana nimasyokiye Ukambani, musyi kwoo Kitui. Kuvika muthenya usu, meekaa o kwiwa mumeyo wa kukusyoka indi matyendaa kwikenga ai nimakakusyoka. Kwoou meekaa o kwianiiwa ni kumelelya Kitui na Ukamba mata me kwaasa, makiya matooke na lumonde Ukanda. Oonthe mambiliilye yu kukomaa matena vwiya.

Vateli niwatumiye Tito Mutunga aatavye asyai ma Loisi Syokau kana nimavikiye musyi me aima, kuma Kambala. Kwoou niwatumaniye meuka vau ndukani moke kumona. Mutunga atanamba kwinku niwamanthaniye na Ngandi na Syokau moonana, makethanya ngethi yalumite na kwimba ta itina ya mwaamba. Matyaaeya ngewa, nundu nimeesi nomakesa kwonana mekale nthi, kila mundu atavywe ula ungi undu meekiye kuma mataanisa tene. Asyai ma Syokau, Eliya Kyalo na muka Vilisila Vaita, vamwe na Vilivu Mutisya na muka

Leveka Ilaa, utanu wula mai nawo ona wutyaatuma makoma, mamina kukwata utumani kana syaana syoo nisyinukiye syi nima kuma Ukanda. Mavikiye vau ndukani kwa Vateli uni wuungi kyooko tene ona itambite kuinguwa.

Vateli na Ananda masoovisye mboka nene, na meetiya Aindi ala anyanyae moo na ma Ngandi kuma Kenya yoonthe. Nimeetiye anyanyae ala mai namo ma Akamba na Asungu na Avakistani. Mboka isu yai ya kutaniya maundu eli: Undu wa mbee wai kutaniya mutwaano wa mwaana woo Ngandi na Syokau. Undu wa keli wai kutaniya asu na andu moo, vamwe na muinae Etasi na andu make, nundu wa kuma Ukanda me aima mesa kuvika Kitui o me aima. Malungitwe Ukanda makyenda na matekwenda mauma kwo masyoka Ukamba. Asyai maisye mathayu ma asu maumiye Ukanda me aima, mai vata mbee wa syindu syoo ila syatiiwe kwo mamina kulungwa ni Kinyeeli munene wa asikali. Kwai Aindi angi ala matwiye Kenya, onamo mavokeiye asu malungitwe kuma Ukanda. Na mbai ingi sya nza syeekieye oou, na syaina kumatetheesya malume na mekale kwo.

Mboka isu yai nene vyu, nundu yakwatanisye maundu asu eli ma utanu. Maliu maingi ma Kiindi na ma Kiikamba mai vo, amwe me nyama na angi mate nyama nundu Aindi amwe matyiisaa nyama kana makuyu. Maliu amwe mai na muyo wa kisukali, an angi mai na nyaiika ila syi wuu ta nyongo. Amwe kati wa mithemba isu mbingi ya maliu mai: musele wuuwitwe mithemba mingi ta mbilyani, na itili, na vutu, na utavamu (keki sya musele), na kusakatai (mutu wa musele uvalanitwe na nathi), na vayasamu (muswa wa musele wuuwitwe na yiyana sukali), na vongali (musele vilao), na elasyi ulathiyathu (nguku ikaangitwe mautani nthini), na kalumeeni volisyathu (makuyu mauwitwe me malinge mathangu ma maiyu), na kyavati, na samusa sya nyama na sya mavoka, taalavu mavasi (nyama sya mavata), na kalivevilai satamu (musele na kolianda), kosi kosambu (nyama sya nguku ivulanitwe na musele), na matoni kosambu (nyama sya mbui na mbisali ngwatu), na muta kosambu (mathae mavulanitwe na musele), na ndai vanda (tumivila twa ndakithi tukaangitwe ta itumbuwa), kolavuli (mbulan'yo ya mavoka), amuti (nthooko kana ndakithi syuuwitwe na mbisali), na vakali (musele mwaatu wikiitwe munyu), na maliu angi tutatala. Kwa Akamba ala mai liuni usu, yu niyo yai ivinda ya mbee kuvulana mathengeaniye uu na Aindi na kusama maliu moo. Syokau e Kambala niwamanyite kuuwa maliu asu, nundu niwoniswe ni Amotini na Namasi.

Vateli na Ananda nimaneeniye maundu eli kwa ukuvi kutavya aeni ala mookite mbokani isu. Vateli aisye, “Nye na Ananda na musyi witu nitwamuthokya inywoonthe aeni maitu. Ni muveya kuka mbokani ii twikiye kuthokya mwaana waitu Ngandi na muka Syokau na twaana twoo; na kuthokya muinawa Etasi na muka Amotini na syaana syoo. Ni utanu munene kumona oonthe me thayu kuma mbangani ila inookiye kula kwi Aindi ala manatwiye Ukanda. Ni utanu kwona esukuue maitu ala manasyaiwe Ukanda na syaana sya Etasi na Amotini. Ni ivinda yaasa tutonana namo. Nitutunga muveya kula kwi Etasi na Amotini na andu moo, kwoondu wa kuvokeya Ngandi na Syokau yila mavikiye Ukanda, na kumatetheesya makwata viasala nzeyo na wikalo museyo.

“Vu mbee, ithyi twekalite twaatiiye kithiyo kitu Aindi ngalikoni ya kutwaana. Kithiyo kyu nikivathukanasya andu ukethiya mwanake ndatonya kutwaa mwiiitu kuma nguthuni kana kasitini itavwanene na ila yake, kana kuma anduni ma mbai ingi, kana kuma athaithini ma muthemba wungi. Ona mavinda angi kwi kivathukan'yo kyu ukethiya andu matavwanene matitonya kuya mavulene, na angi mekaa kuumisya andu ma kikundi kingi. Kithiyo kyu nikyo kyatumiye tuleya mwaana waitu Ngandi yila watwaiye Muukamba vandu va kutwaa mwiiitu Muindi kuma nguthuni kana kasitini yaitu. Kwaatiiya kithiyo kyu, nitwamusyiyiye kwisa kuka yingi vala twii, ona tweethiwa tutikwenda kumanya kula wii kana undu ukwika. Indi yuyu, kithiyo kyu nituleanile nakyo vyu na vyu. Twoniye Ngandi nutonya kutwaana na mwiiitu o ula ukwenda, onethiwa ni Muindi wa kikundi kana kasiti kingi, onethiwa ni Muavilika, onethiwa ni Muukamba, onethiwa ni Muisilamu. Mivaka ila ivalaanasya na kwathukan'ya andu nitwaleana nayo na nitwamyuwaa vyu na vyu. Kwoou nitwathokya

Ngandi na twamutungwa mwaana waitu yingi o tondu twamusyaiye. Kwoou nitwathokya Loisi Syokau onake ethiwe mwaana waitu nundu ni mukaa mwaana waitu. Nitwathokya syaana ila masyaiye, syeethiwa esukuuwe maitu. Asu oonthe nituumenda tulumitye wendo ki, vate kuseesa, kana kweeka, kana kwinama, kana kunoa, kana kweemwa.”

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi na angi (Akamba) mausya nziililo.

Ananda yuyu nake niwosiye uthei aneena ndeto syake, onasyo sya vata. Aisye, “Kwaatiiya kithiyo kya Akamba, mwanake akyenda kutwaana, asyai nimamwaasisyaa. Ona mamina kutwaana, waasya noweendeeyaa kunengwa asyai ma mwiitu. Waasya ti kuthoowa mwiitu, o tondu kwa Aindi waasya wa mwanake ndwithiawa wiimuthoowa. Waasya ni kindu kya kulumya na kululumilya utwaani, ni kindu kya kutungiya asyai muveya, ni kindu kya kwonan’ya mwiitu ni mundu wa vata muno na mundu utathooeka. Waasya wunenganawe withiawe e ulilikan’yo wa kwasya musyi usu vanai mundu wa vata, indi yu ndevo e musyi wungi. Kwoou waasya ni ukusi wa utianiyo wa musyi wa mwiitu na musyi wa mwanake. Waasya ni ukusi wa wendo wula wovanitye misyi isu yeli na andu mayo oonthe.

“Kwoou naitu ithyi asyai ma Ngandi nitukumya waasya tunenge asyai ma Syokau. Tutyina ng’ombe kana mbui kana malunga, indo ila syaasaswa. Indi twimanenga nduka imwe yaitu vaa Kitui yithiwe yoo, na kila kikaumaa vo kikeethiawa kyoo. Twienda twianiisye kithiyo kyu kya Akamba nundu ni kiseyo, na nitukumwenda Syokau muno nundu nutwikite mwaana wa musyi witu.”

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi yingi na angi (Akamba) mausya nziililo na kiluli. Meeka uu, kwambiye kuvindwa ki, andu makimelya ndeto isu sya Vateli na Ananda.

Mekalanga vanini, Vateli niwaneeniye yingi, ndeto mbuthu. Aisye, “Yuyu onaitu Aindi twi kithiyo kikonetye kutwaana. Kwitu asyai ma mwiitu nimo manenganae waasya kwa ala ma mwanake. Ti mwiitu waasaswa, indi mwanake niwe waasaswa.” Yila Akamba meewiye kindu kyu, amwe mambiliilye kunyaunyangya na kunyinginyanga makikulya na kiwe, “Kindu kyu kityaaiwika Ukambani! Kutonyeka ata mwanake ewe akaaswa ni mwiitu ula ukutwaa, vandu vake kwithiwa niwe ukwaasya u mwiitu? Vandu vau ve kithiyo ki vinya!” Vateli niwooniye Akamba makinyaunyangya mitwe, indi niwaendeeiye asya, “Kuneena uu ni kwasya kana tukenda asyai ma Syokau matwaasisye Ngandi mwaana waitu ula watwaiye Syokau mwiitu woo. Tukesha o kuthi kwaa mwiitu, tuketye waasya.”

Vateli aweta kau, Akamba amwe maekiye kuneena na kiwe mookilya wasya, “Asi! Asi! Asi! Ai na vandu vaa ve maundu, tuteemesi tukyuka mbokani ino!”

Vateli amina kuneena undu waneeniye, Vilivu Mutisya niwetisye uthei nake aneene tuteto tuvuthu, isyitwani ya asyai na andu moo ma musyi. Aneeniye na Kiikamba, na Ngandi aalyula Kiingeleza. Aisye, “Nienda kuneena vandu va asyai ma Loisi Syokau. Nye ni mukuuwe, na asyai maitu na andu angi maitu meo vaa mbokani ino iseuvite na inenevete uu. Nituumunga muveya nundu wa kwitwa na kuthokwa mbokani ii. Onaitu twina utanu nundu wa kwona mwaana waitu Syokau na muume Ngandi na twaana twoo, ala manaumiye muisyoni nthi ya Ukanda. Yila naendiye kumasisya na kumakethya me Kambala, notwawetiye kithiyo kya Aindi, kya undu asyai ma mwiitu akitwawa maasisyaa asyai ma mutwaani. Nenuka musyi, ninatavisye asyai makwa uvoo wu, na twasuaninya twoona tukaumya kila ki mokoni maitu twaasisye asyai ma Ngandi. Nitwawetiye asyai ma Syokau makatwila asyai ma Ngandi kilungu kya kitheka kyoo kuya lokeseni ya Mulango, ni kana kithiwe nikyo waasya witu. Ngandi na andu make nimatonya kwiimaa vau na kwaka musyi woo vo. Na tukamongela tumanenge indo sya ng’ombe na mbui na malunga, ila meithiwa makiithya kithekani kyu, ni kana makamae yiya.”

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi na angi (Akamba) masiilila na mausya kiluli.

Mboka itanathela, asyai ma Ngandi na asyai ma Syokau, nimavangiye meisa kwonana mamanyane na makineena maundu ma kutwaana kwa syaana syoo. Mewiye yuyu nimatuma nduu ya misyi yoo, o tondu Aindi na Akamba mekaa syaana syoo syatwaana.

Vatanavita ivinda yaasa, namo Eliya Kyalo na muka Vilisila Vaita, nimaseuvisye mboka nene, ya kuthokya syaana isu syoo syalungitwe kuma Ukanda, ikyenda na itekwenda. Maaiisye andu aingi vamwe na andu ma mbai, na andu ma ikanisa Mulango vala mavoyeaa, na anyanyae, na atui, vamwe na Vateli na Ananda na andu moo na anyanyae moo. Moowaiye nzau imwe na mbui itatu na ilunga na nguku itaano. Kwoou vai maliu maingi ma kila muthemba, ma Kiikamba ta ala maisawa mutwaanoni wa Mutunga na Susana, na vai maliu amwe ma Kiindi ta ala mai mbokani ila Vateli na Ananda masoovetye. Ona mboka isu yeekiiwe vau Mulango nundu nivo vai ivila mbianiu kuma sukulu na ikanisani. Tutyuuweta maliu asu yingi. Andu nimataniye muno kwona Syokau na muume Ngandi na syaana syoo. Muno muno Tito Mutunga na muka Susana, mai na utanu mwingi kuvitukithya. Nimatwiye kyathi asu meonana maume kanywa, nundu onake Syokau ai nduu na Susana yila masomaa vamwe, na nimekalaa makyonana na kuthi kukethan'ya. Nduu yoo yeethiwe yambiliilya kutheuka yingi.

Vau mbokani isu onamo asyai ma Syokau nimaneeniye ndeto mbuthu. Inyaake Vilisila Vaati aisyee, "Nitwamuthokya inywoonthe ala mukiye utanuni witu. Nitwamathokya ala manalungilwe mauma Ukanda me athei nundu wa kuvatwa kukuwa miiyo mingi. Nitwathokya aeni Aindi, nundu wuu ni undu unene na useyo wa kwiisaniya namo musyi kwitu. Twikaa o kumona me vaasa, me ndukani Kitui kana kundu kungi. Indi yu twi vamwe namo, tukiya, na kunywa, na kuneena vamwe namo. Yingi twina utanu mwingi kumesya mwaana Muindi, nundu yila Ngandi watwaiye mwiiu waitu Syokau, niwatwikiye mwaana waitu onethiwa tutyai tunamwona. Twina utanu kwona kana nimwatusyaiye esukuuwa ana, na twiikwatya Mulungu akamwongela mwingivye syaana ta ngii sya malenge. Twitungiya athoni maitu muveya, Vateli na Ananda, nundu wa kutwaasisya Syokau, o tondu Akamba mekaa. Nduka isu yusuite miiyo, ni mali nene ona kuvituka ng'ombe na mbui ila syithiawa sya waasya. Mwaana waitu Vilivu Mutisya na muka Ndamalisi Ilaa makeethiwa maungamiye nduka isu, tondu ithyi nitweendeeye na kutumiya. Twiinda asyai ma Ngandi mwiuka musyi kwitu vala tutwiye muvone, nundu twikiiye mboka vaa Mulango ni kana andu meaniiye vo."

Nake Eliya Kyalo niwaneeniye asya, "Yingi nituumuthokya inywoonthe ala mukiye kuma vaasa na kuma vakuvi. Ni ndaiya kwitu kumwona mwi vaa na kutana vamwe naitu. Kuma tene Akamba mekalaa makitwaa andu ma mbai ingi, kana makitwawa ni andu ma mbai ingi ta Amasai, na Anandi, na Asungu, na Ataita, na Ekuyu. Indi, yii niyo ivinda yakwa ya mbee kwona Muindi atwaanite na Muukamba. Kwoou wuu ni undu unene anduni. Mundu no mundu, onethiwa aisaa liu wiva, onethiwa aneena kithyomo kiva, onethiwa athaithaa muthaithile wiva, onethiwa aumite va, onethiwa onekaa avwana ata. Mundu no mundu, na kyumbe kya Mulungu ula niwe Mumbi na Mwatuangi.

"Yila neewiye andu amwe makitukulya kila kyatumiye tunenge Muindi mwiitu, twameiye Syokau niwe wenyuviye muume, na ethiwa muume akamusuviyaa vamwe na syaana syake, vatyi kitumi utatwawa ni Ngandi. Kuu kwai kwenda kwoo me eli na nitweetikiisye uu withiwe. Myaka isu kuma matwaana, mekalite nesa na muuwo na ndaiya kila umwe kwa ula ungi. Musyi woo ni mutanu, naitu twi atanu twiimanya kana meikalan'ya nesa na muuwo na kwendana. Yuyu tondu nimanalungilwe Ukanda na masyoka Ukamba muvaka mavika musyi Kitui, tukeethiawa tukimona namo makitwona. Ngandi niwisi Kiikamba vuu, vamwe na asyai make na ainae. Kwoou tukeethiawa tukiyeeya ngewa namo yila twathi kumakethya namo mooka kutukethya. Ona twiikwatya syaana situ Ngandi na Syokau makaaka nyumba kithekani kila tunanengiye asyai make kyatwika waasya witu kula mai."

Andu ala mai mbokani meewa uu, makunangiye mbi na angi (Akamba) masiilila na maumya kiluli.

Tito Mutunga na muka Susana Mutune, nimatwiye kyathi na Tomasi Ngandi {nundu avaatiiswe o mituki menuka} na muka Loisi Syokau yila meonanaa, na ti yimwe indi ni kaingi na kaingi.

Tomasi na Loisi mendaa Tito na Susana mamatavye undu mamanyaniye mbokani ya kutaniya kisomo kya Susana, na undu matumiye nduu muvaka mesa kutwaana, na undu Susana waasiswe, na undu makitwaana mataiwe kwaatiya motao ma Akamba na motao ma Akilisto, na undu mutwaano woo wanenevete na watilyi na wataniwe, na undu mboka yawo yavunisye andu maingivite, na undu mbeeni Susana wasomangiye kuya Alliance Girls High School, na undu wavundiiswe walimu taa ithe, na undu wathukumaa kusomethya, na undu wesiye kutwikithwa vulinzivoo wa sukulu, na undu masyaiye syaana itatu, na undu mavangite kwiyongela syaana ethiwa nivatonyeka, na undu meethiwe makina kwayani vau ikanisani, na undu Mutunga waendeeiye na kuthukuma kwa Vateli, na undu weekiye amina kwiwa munyanyae Syokau niwatwaiwe ni Ngandi, na undu wathukumiye amoan'ya mbesa sya kwaka musyi na kwaka nduka Kitui, na undu onake wesiye kutwikithwa mutumiya wa ikanisa amina kutwaana na kukwata syaana, na undu ithaa Mutunga na aka make me atatu na syaana syoo syoonthe mesiye kwitikila na mavaatiiswa ikanisani yingi yambiliilitwe ni Akamba, na undu mavangite kusomethya syaana syoo, na mathau ala syaana syoo syathaukaa syi musyi, na kula maendaa kusyangangya ivinda ya kuthumuwa, na undu Susana wakwatanisye wiya wa walimu na wa kwithiwa ni kivetu kina muume na ni nyinya wina syaana, na maundu angi maingi na maingi.

Namo Susana na Tito mendaa Tomasi na Loisi mamatavye undu kweekikiye matwika nimendana muno usu na kwa siviiti syi yuulu undu matwaana ovu kwavu, na undu andu maseng'isye yila matolokile matekumanyikana kana kutalithwa ta ve undu mavangite kwika, na kula matwaaniye, na undu maendiye Ukanda na kila kyatumiye mathi kwo, na undu mekalaa yila matuwaa kwo, na undu meekaa Kambala, na undu mavulanaa na Aindi ala me Ukanda, na undu mavulanaa na Akanda ene nthi, na undu meewiye utanu mambiliilya kusyaa, na undu maendaa mbokani na masikukuni ma Aindi na masikukuni ma Akilisto, na undu mooniye kula asumbi ma Avakanda matwiye na vala amwe mathikitwe, na kula mangangiye nthi isu makiloela, na undu Ngandi wekiwe wendi na ngoo ya kwenda kutwika Mukilisto yila wewiye ukusi wa ala moowaitwe nundu wa kulumya mwiiikiyo woo vandu va kuwulekya, na undu kweethiwe yila Kinyeeli munene wa isasi oosa usumbiki na aota ndoto ya kulungya Aindi, na undu asu mathiniye makyuma ku matena kindu nundu matiye miyo yoo kuu kwa lasima, na undu maveevukiye na utanu mamina kukinya muthanga wa Kenya me thayu na mamanya yu nimauma mbangani mavika usuviyoni, na undu mookiye muvaka Kitui matekukiya kana asyai moo makamalungya, na undu andu oonthe Akamba na Aindi mamavokeiye na utanu, na undu mavangite kwika yuyu vau musyi me vamwe na syaana syoo ila masyaite na ila makasyoka kusyaa embwa makatwa kwika uu, na undu Ngandi wanyuviye eitawa Tomasi avaatiswa, nikwithiwa asomiye Mbaivoni uvoo wa Yesu na endeeswa muno ni thayu wake, na momanyisyo make, na wendo wake kula kwi andu ma mithemba yoonthe, na undu mavangiye meithiwa na mboka kundu kwili, ya mutwaano woo kwaatiya kithiyo kya Aindi na kithiyo kya Akamba na Akilisto, na undu mavangiye meaka musyi woo vala asyai ma Syokau maasisye Ngandi. Nimendaa mavange mawiya ala meeithiwa makitethya mena ngwataniyo ya asu ana, ta kwaka sukulu yoo ni kana syaana syoonthe ilike sukulu, na kwinza ithima sya kiwu kila vandu ni kana andu maekae kuthi kwaasa kutava kiwu tondu Syokau na Mutune meekaa, ta kwika na kwika...

Kwoou, asu oonthe mai na maundu maingi muno vyyu, ma kuneena, na koowan'ya, na kweeyaniya ivinda yaasa, na kuisya mbee undu meithiwa makika. Kwoou, asu me ana, Tomasi Ngandi, na Loisi Syokau, na Susana Mutune na Tito Mutunga, mekalile mena meya masanzaiku ma kwonanaa, yingi, na yingi, na yingi, ni kana mawetaniye maundu ala meekite kuma yila maelisye kwonana kuvikya yu, na maowan'ye maundu ma kweeya syaana syoo na mawiya moo ala meithiwa makitethya, na mivango yoo mingi ila mai na wendi mwingi wa

kumyaaniisya mena kithing'iisyo kingi na wendi mwingi, vamwe na kuvoya ni kana Mulungu amatethye meaniisye mivango isu inenevete uu..

Indi mukaa Muukamba eeiye muume, "Mbee ndimanyikaa." Nake muume atungithya muka, "Yii, niwo, mbee ndi umui." Na mavikya ndeto vau, nundu mooniye isu ni ndeto ite ngalali.

Yuyu asu me ana mainiye o kweteela mena meya, o kweteela undu kukesha kwithiwa na kwikika vau mbee mavavika. Kwai vinya kumiisya meteelete, o yila kyathi kyoo kya kwonanaa yingi na yingi kikaaisa kuvika. Indi Muukamba aisye, "Mundu Weteetele ndakusaa!"

Ivuku yii yavika vau na yathelela vau. Kwoou, nawo uvo na ukewa woo vau novo wavika, nundu ivuku niyathela, o meteelete kyathi kya kwisa kwonanaa yingi na yingi, na kwianiisya mivango milumu ila mai nayo, ya mathayu moo.

** ** *

15. Mokulyo Na Kyeesyo Kya Ndeto Imwe

Kilungu kya 1, Syokau aumite kutava kiwu:

Kyeesyo kya ndeto

amikuthukila: amikeneya kwa kithuumukilo

isesi: itheka sya misyi itumikaa ni ene, kwa kuithya, kana kusyima, kana kutuuta, kana kwisa kwaka

kinaa: mutu wa mwee wiinditwe na iya (muno muno yila yaatu)

kitho: vandu kiwu kyumaa muthangani, ivindani ya mbuwa; ve syitho imwe itang' alaa

kithuumukilo: undu kwikika mituki vate kuwiyumbanisya mbee

kwaangan'ya: kukinyangan'ya vandu ve ndaka vakithokoana

mawiyoo: kuma syua yelekele kuthuwa, kuvika kivindu kyooka

ngololo: mavisa masoletwe mavulanitwe ithyululu na ingi sikweya na ingi muthemba wa malaa, methiawa makunitwe nguwani

syatolonganasya: syavulanasya syiikinyangan'ya ndaka na kiwu na kithangathi ona mai ma indo

Mokulyo

(i) Ni kyau kyaisaa mathangu ma miti ivinda yu ya thano? Elesya niki.

(ii) Wiisilya ve miisyo myau itonya kwithiwa vo, kwa andu makiiya myuunda utuku kana muthenya?

(iii) Wiona Syokau ta wasuaniye ata mutweni, yila wewiye matambya ma mundu itina wake?

(iv) Niki asu me eli, Mutunga na Syokau mataanisyo o mituki mate kuneenanga ivinda yaasa?

Kilungu kya 2, Mutunga Niwavika Musyi Kwoo:

Kyeesyo kya ndeto

kuminzangisya: kwikisya syindu kana andu malovoto ma kiwu

kusama nzama: kuthi kana kwikala utee andu me oka maowan'ye unduni muna

wathavu: undu wuthukasya kana wuvukasya andu kana syindu sya musyi; uthuku

Mokulyo

(i) We ukona ngiti yikukumiya, wailite kwika ata, na niki?

(ii) Niki we weetiwe undu witawa? Kulya asyai maku makutavye. Ta kethiwa wasyaiwe mbuwani, wenda kwithiwa weetiwe ata, na niki?

- (iii) Nthimo ino yiasya ata? “Tema itho wiyonee, kutu kwi mbitya!”
- (iv) Wiona ni kyau kyatumiyee andu maseng’a yila mooniye Mutunga?
- (v) Andika kana weta maundu ana ala matonya kwithiwa kwa mundu anywa nzovi nyingi

Kilungu kya 3. Andu Nimathokya Mutunga Na Amaeeya Ngewa Yake:

Kyeelesyo kya ndeto

amititwe ni nziku: akwatitwe ni nzyuuwa ndumu ikamukindiliila muno, ukethiya ndekumanya
vala wii

ikothaa: yikaa undu yingi na yingi; undu wikangawa
makinyiye kalulu: maendiye na maau ta vandu vaasa
watonyeelile: wavotiye; walikile nthini

Mokulyo

- (i) Weta nziya nzeyo ya kuthokya mweeni kana mundu waumiye musyi tene.
- (ii) Andika mithemba itaano ya undu Akamba makethanasya.
- (iii) Elesya mithemba itatu ya mataa ala andu makanasya kwatuka.
- (iv) Musyi wa Mwambasa wiiva kuu Kenya? Yila Mutunga wai mwanake, andu ala matwiye
Ukamba maendangaa kana maumangaa Mwambasa ata? Umunthi matonya kuthi kana kuma
kwo na kyau?
- (v) Kwika mundu ungi nai ni ta kumwika ata? Nengane ngelekan’yo itatu.
- (vi) Muli eeiye Mutunga nukumwon’ya undu ukumwika, amanye onake ni munduume. Muli
kutavya Mutunga uu ni ta kumwiya ata? Niki?
- (vii) Nthi ya India yiiva? Yi andu ta mbee wa ngili milioni imwe kana ni wuungu wa utalo wu?
Nayo Kenya yi andu meana ata, na ni ma mithemba yiva? Weta mbai ikumi sya Kenya.
- (viii) Avutani ni andu ma muthemba mwau, na niki andu amwe matwikaa avutani? Avutani
meekaniye ata na Mutunga avika India?
- (ix) Elesya undu Mutunga na Muli moonaniye, na undu mekalanisye kuma yu, na niki.
- (x) Weta na elesya maundu eli Aindi maikiiyaa.
- (xi) Elesya kwa ukuvi, nguthu (makasiti) sya andu India undu matilikanganite kwianana na
syithiyo syoo.
- (xii) Elesya mithemba ya maliu ala andu ma India maisaa.
- (xiii) Mutunga na Muli menukiye ata kuma India? Elesya kwa ukuvi.

Kilungu kya 4. Mutunga na Maundu Ma Musyi Kwoo Kinthini:

Kyeelesyo kya ndeto

kwiloela: kusyiisya kindu kikwendeesya
mwiitu akivaswa: mwiitu wi mivangoni ya kutwawa ni mundu muna
ndukathekeleelye vyu na vyu: ndukathi weeke kwoneka nongi, kana wise kuleya kusyoka yingi
nitwamukuuwaniye: nitwainiye kumwisuvaniya atwae mwiitu wa musyi muna
niwaunika: wina vaati; niwakwata kindu kya vata; niwakwata utethyo
taali: lelu, valavala

Mokulyo

- (i) Weta na elesya ndoto weelya kwoota. Wiona ta itonya kwianiiswa kana ndwenda yianiiswe,
niki?
- (ii) Niki Mutunga uteesi kusoma na kwaandika akikaathi kyalo kyaasa? Na esiye kumanya
kusoma ata?
- (iii) Nthi sya Ameleka na Kanata syiiva, na ivathukene ata na nthi sya Avilika?
- (iv) Elesya mavata ma nyumba nene ila Mutunga weethiye syakitwe Mulango aaluka kuma
India.
- (v) Elesya undu kundu kumwe andu matalawa. Niki?

(vi) We wi wa mbai yiva? Ni kyau kivathukanasya mbai na mbai sya Akamba? Weta mbai ingi ivika itanno, ila wisi andu masyo.

Kilungu kya 5. Yuyu Mutunga Akoosa Kailu Atwike Muka Wake Kana Ndemwosa?

Kyeelesyo kya ndeto

ekalile akiteenya: akalile akinyaunyangya na atalumitye mwii vandu vamwe

ilunga: ilondu

kithuumukilo: kwa ngavula; kwikika mituki vatavangitwe undu mbeeni

kivaloni : vandu vaamu vatheetwe nziyani, vala tene andu mainiyaa wathi, kana umunthi kuvathaukiya ta muvila

kuuswa ni undu: kwithiwa ukithininwa kilikoni ni undu muna, na ukithiwa ndukwiwa muuwo nundu wawo.

maangi me thyakani: ilunda, misyi ya kusyima; ngusu ya ndawa kana mikonzo ya miti vala maangi mekiawa

makiivaan'ya: makinengane syindu sya waasya kwoondu wa mwiiitu atanatwawa

mwiuwe: mundumuka ula ungi wa keli kana mbee, musyini wa munduume utwaite aka eli kana mbee

nguthalukanwa na: nguthaanwa na, ngutaananwa na

ninatulanisye na mwiiitu: ninakomaniye na mwiiitu nziyani

ninaungamiye nekala muthemba wa ngungu: ninaekiye kusyaa; mundumuka utasyaa.

twethukisye na iliko: twasuaniye maundu maliku ilikoni situ; nitwasiisye moseyo na mothuko ma maundu mana

ukunuva muinae: ukuleya kwika muinae undu useyo, o yila utonya kana wailite kumwika useyo

uvoo wuutolongan'ya andu: uvoo wukweete ituu, na kineene, na kithokoo

vaisikili: kisuululu

yaangi: kyano, musyi, mwaangi kana uvonge mutheke wa muti, kindu kikwikwa na uta

Mokulyo

(i) Elesya undu musyi wa Musili watilyi, ngalikoni ya andu na indo.

(ii) Mutunga eekulasya maundu mau, yila wataviswe kana niwatwaaniwe Kailu e kyaloni kyaasa?

(iii) Elesya: ni kyau we wonaa kana woonye ki kiseyo na weesilya, yuulu wa kaana kasyawa ke kaukenge (kanini).

(iv) Wiona ata yuulu wa itumi ila Mutunga wanenganiye sya kuleya kivetu kila watwaaniwe e kyaloni kyaasa?

(v) Wiona niki Mutunga niwailite kutwaa Kailu kana kumuleya?

Kilungu kya 6. Mutunga Nukumanthana Na Syokau

Kyeelesyo kya ndeto

kithulumukilo nzoka ikyamanite nziyani: kwa ngavula, mutwe wa nzoka wi mwangali umwe wa nziya nawo mwithi wi mwangali wuungi

kumwauwisya: kumanthithya kuma kwa mundumuwe kila mundu ukukulya, ta uwau wake vala wumite, kana kindu kyake ula uking'eete

kutulan'ya na: kukomana andu matekusuaniiyaa nimatonya kukomana

makivaan'ya: asyai makikuuwana musyi wa mwiiitu mekwenda atwawe ni mwaana woo

makungulana: makethan'ya na moko na ithui na ngingo na matau, nundu wa utanu mwingi

March: mwei wa Katatu

mivuko: ithima syinzitwe kithangathini usini ivinda ya thano, vala indo inyusaa

mutheya: muvulan'yo wa syindu ta matunda, na ithendu, na mathangu, na mavindi, syovaniswe vamwe ni mundu muwe; andu mawutumiyaa kuthesya wathavu, kweete maundu maseyo, kusyiyiwoo, kana kuvosya mowau
niwatulanilye: niwatusuaniye, tutikweelewa niwe kana nikyo, niwatweemiye undu utonya kwikwa

Mokulyo

- (i) Niki kutwaana e kindu kya vata muno vala ve Muukamba?
- (ii) Niki Mutunga utai anatwaana?
- (iii) Ni nziya syiva ila Mutunga wavangiye sya kwonana na Syokau?
- (iv) Niki Mutunga waandikiye Syokau valuwa?
- (v) Syokau asungiiye Mutunga na valuwa amwiya ata?
- (vi) Kwa Kiingelesa andika myei ya mwaka muima.
- (vii) Mundumuwe atethasya wiya mwau anduni?
- (viii) Elesya kila Mutunga wooniye e nziyani aendete kukethya Mutisya.
- (ix) Vai liu mwau wula Mutisya wathokisye Mutunga nawo?
- (x) Wiona ve useyo mwau wa kisomo kya sukulu?
- (xi) Ukamba kwi mavinda meva yila kwithiawa na mbuwa? Na kwonekaa kutilyi ata yila kwi thano, kweelekan'ya na yila kwi mbuwa?

Kilungu kya 7. Loisi Syokau Aumaaitye Tito Mutunga

Kyeelesyo kya ndeto

indi kwi anake na anake, na kwi aume na aume: ve kivathukan'yo kati wa anake na kati wa aume.

kuuma ndeto: kuneena ivinda yaasa, andu makyeeya ngewa
kuuvunzavunzya: kuwananga wiitwika mutu, kana tulungu tunini tutakwatene
kuven'ya na kusalukya: undu kwikika mituki muno, vate kweteela
kuweta itambya yu sanzuzi: kuneena undu utheini vyu
mukwilini wa: nguthuni ya, kukwatianisya na
ngambiliilya kumesya musyi: kutiniya kwithiwa na muume na muka na syaana
nilike mukwilini wa: nithiwe umwe kilunguni kina kya andu
ukumitiwa ni mokulyo: ukukindiliilwa ni mokulyo; ukuvinyiwa ni mokulyo; ukukulwa mokulyo maingi na momu
ukuthuumukila: ukumaalya undu kana mundu kwa ngavula, kwa kitelemyo

Mokulyo

- (i) Niki Syokau weeiye Mutunga: “Kwi anake na anake, na kwi aume na aume”? Kwasya uu ni ta kwasya ata? We nukwitikilana kana nukuleana na ndeto isu?
- (ii) “Nthimo nisyikiyaa liu wa matu musamo museyo.” Wiona ata kwasya uu yuulu wa nthimo? Andika nthimo inya wisi na ukyeesya undu itumikaa.
- (iii) Mutunga akiyaa kyau yuulu wa Syokau?
- (iv) Wiona ve kivathukan'yo kyau kya mundu nza na mundu nthini?
- (v) Andika na ukyeesya maundu ana ma useyo wa kisomo.

Kilungu kya 8: Ni Kumanyangana Kwoka Kana Ni Kwendana Mbene?

Kyeelesyo kya ndeto

kuwuvunzavunzya: kuwutilangan'ya tulungu tunini na kutuvalaan'ya
kwausya: kukulya mundu muwe akuvuanisye kana akwathiie maundu mana, ta maundu makoneteye uwau, kana ikwaani, kana kyalo.

mutheya: sisya vaa yuulu kilungu kya 6.

- (i) Andika valuwa utavaye munyanyau utwiye kundu kungi uvoo wa sukulu yenyu, na isomo yila wendete muno kusoma.
- (ii) Kila mundu niwootaa ndoto. Andika ndoto imwe we weelya kwoota, na ethiwa niwisi waalyulo wayo weta.
- (iii) Wiona niki Muli na Mutunga mathekaa muno moonana yingi?

Kilungu kya 9. Mwalimu Sakayo Mumo Kwonana Na Tito Mutunga

Kyelesyo kya ndeto

Angelesa makyenda na matekwenda: kwa lasima, vate uthei kana uthasyo wa kunyuva kana kwika kila mundu utonya kwenda ikutha sya ndii: syindu sya kwikya maviya nasyo, kulungya nyunyi kana nyamu myuundani ivinda ya myaka na myakaka: ivinda yaasa muno

Mokulyo

- (i) Elesya itumi ili ila Mwalimu Sakayo Mumo wawetiye syatumite Akilisto mongeleeka
- (ii) Elesya nthimo ila yaasya: ‘Kitheka ki matu makyoy’
- (iii) Ethywa niwisi ukewa wa Akamba waandike na ukinenga mundu ungi awusome.
- (iv) Maina kutusumbikiya kwa kithui na ivuti. Kwasya uu ni kwasya ata?
- (v) Ni undu mwau wa vata muno wula mwalimu Sakayo Mumo wakulilye Mutunga eke, yila moonaniye kweeya ngewa?
- (vi) Weta moseyo ma kusomethya syaana syoonthe, sya eitu na sya mavisu
- (vii) Weta syithiyo ili sya Akamba ila wonaa tutailite kweekana nasyo, na ili ila twailite kweekana nasyo. Weta kitumi kyaku kwona uu.

Kilungu kya 10. Undu Ula Syokau Na Mutunga Mendaa Mutwawa na Mutwaani Methiwe Matilyi

Kyelesyo kya ndeto

ikulyo yi na ngui: kukulya kana kuweta undu vena kuthauka kana kutheka kisingi: kila kilumitye kindu kila kiliilitwe yuulu wakyo; kithuki; kymbo kumindika ni nzovi: kunywa uki muno mundu akikala ta watumana, kana kwooleka vinya wa mwii na wa kiliko no ngui nguneena nayo: no kuthauka na ndeto, vangi ngyenda tuteke kana tuneene maundu maliku yiimumila amilike: yiimumindiiya imutonye vyu, yiimumamiiya aemwe ni kwiyukilya

Mokulyo

- (i) Mutunga eeiye Syokau, “Wendo na wendano niwo kisingi kya utwaani.” Kwasya uu ni ta kwasya ata? Nukwitikilana kana nuuleana na ndeto isu, na niki?
- (ii) Nasyo syaana wiona itonya kusuviya asyai masyo ata manatwika akuu?
- (iii) Syokau awetaa kithiyo kiva yila weeiye Mutunga, “Kyu ni kithiyo kilumu kya Akamba, na nenda mwii miwa na syaana situ ikikwate ikilumitye?”
- (iv) Ve uthuku mwau wa aka kwithiwa makimitiwa na kuumiswa ni aume
- (v) Weta mawiya ala aka matethasya musyi, na elesya undu aume moo matonya kumatethesya mawiyani asu

- (vi) Wiona ata yuulu wa undu Syokau waisye: “Mundu aleya kwananga nzovi niyo yisaa kumwananga eyo”
- (vii) Wiona e useyo kana e uthuku, muume kuvuwa muka kana muka kuvuwa muume?
- (viii) Wiona ni nziya myau nzeyo ya kusuviya syaana
- (ix) Wiona niki Loisi Syokau na Tito Mutunga maneeniye undu mendaa muume kana muka ethiwe atilyi?

Kilungu kya 11, Kumantha Wiya Kitui na Kwandikwa ni Muindi

Kyeelesyo kya ndeto

amwaathisya: amunenge kindu kya kuya

iamba (syaamba): miiyo ya utana ya tukengele twovetwe maa vakuvi na kitiinyo

ikutha: sisya yuulu kilungu kya 9

Ititi: ikuu nini kana tuleve syikiitwe miti (ndawa) ni andu awe

kotokoto: muvulan’yo wa maviya na simiti na ndaka, wutumikaa myakoni

mavungulyu: ikuu ila nene

mivuko mbusini: ithima sya kunyithisya indo mbusini kwi thano

mwiitu wikiite utana, akeyola nawo akavwika mutwe na uthyu: mwiitu wikiite miiyo miseyo ya kumwanakavya (oneke e museyo), amikiite kila vandu kwa nziya ya kwendeesya na kwiloelwa

ndeto siilyi na siilyi: kuneena kana kumaalya ndeto ite kitumi kiseyo, ndeto ite muthiya, ndeto itatheetye kila syuuweta, ndeto syulanilye, vangi syi ndeto sya nzuku

vatolonganaa ukethiya: veethiawa vavulanite ndaka, na maviya, na kiwu, na mai ma indo kana ma nyamu sya kithekani

Mokulyo

(i) Ni syindu syiva, ila andu makulilye Mutunga amathooeye akwata musaala, na niki mendaa syindu isu?

(ii) Niki Mutunga utendaa kukoma Kitui tauni, yila ukuthukuma kwa Vатели?

(iii) Ve useyo kana ve uthuku mwau kwa andu kuwaa nyamu sya kithekani ila nene ta nzou na mbusya na ndwiya, ona ila nini ta tuvii na mbaaluku na ngo?

(iv) Ve vata mwau wa mutambo wa ngali na taali (lelu)? Ve muvwanano mwau na kivathukan’yo kyau kati wa mutambo wa ngali na taali (lelu)?

(v) Wiona itumi sya Mumo kutiya wiya itina wa mwei umwe, itilyi ata? Kethiwa we nuwe Mumo, withiwa weekiye ata, na niki?

(vi) Soma misoa ino ina kwa wasya wukwiwika, we wi weka kana ve andu angi. Ithukiisye useyo wa Kiikamba undu ndeto isu syuusama.

(a) na maanga, na maembe, na maiyu, na makovisi, na makwasi, na malenge, na maluu, na masungwa, na mathae, na matuma, na mauta ma ng’ombe, na mananasi, na matoomoko, na mavavai

(b) na mbae, na mbiii, na mbiti, na mbiwa, na mboo, na mbuku, na mbusya, na mbuvu

(c) na ndaatai, na ndei, na ndiyu, na nduu, na ndwiya, na ngaiku, na nganga, na ngii, na ngo, na ngondi, na nguli, na nguu, na nguuwe

(d) na nzai, na nzee, na nzeee, na nzoka, na nzou, na nzui, na nzwaaiya, na nzwala

(vii) Niwimantha misoa ivwana ta isu vaa ivukuni, kana ndeto syaatianiye syaandikitwe na nzoo ivwanene. Kwa ngelekan’yo ithukiisye undu (k) ikwiwika musoani wuu: Kala kelitu kakuu kaendiye kumantha kiwu katave kalusini kala kaumite kiimani kya Kangalu, kathi keethiya king’alite kyaathela, kwoou kenukisye kikuu kithei kite kalovoto.

Kilungu kya 12, Nziya Imwe Ithengeeye Kutaanisya Itwike Ili Na Mbusi Ili Ithengeeye Kukomana Itwike Usi Umwe

Kyeelesyo kya ndeto

akisunguika ngooni: akiwa kyuuuyu, atena muuwo ngooni
makulumutu: tulima na tumyanda nziyani na taalini ila ivitilaa mitokaa
mekusukana na metho: kusyaan'ya na metho kwa nziya ya kuneena undu una vate wasya wa kanywa
natumbangwa ni woo ngavivinyika vyu: kumamiiwa ni woo mwingi wute kutiya mundu, ukithiya niwathela vinya
undavya sanzu: kuweta vate kuvitha, maundu maumaalite, utheini vyu
wumukonetye: wumwelekele; wuumuweta; wuumulikya ndetoni; wi yuulu wake

Mokulyo

- (i) “Indi nthini ngooni vai kindu kyamuminyiye, na weethiya kityamba kumaala utheini.”
Elesya kila kithiwa kyaminyiye Syokau ngooni.
- (ii) Andika moseyo ma waasya, ala ukwitikilana namo.
- (iii) Kwa Akamba, wiona waasya wianiisyya mavata meva? We nutonya kwenda kwaaswa ni mundu ukimwnda kana kwaasya mundu wuumwnda?
- (iv) Ni kyau kyatumiye Syokau aiwa ni too amina kuneena na Ngandi?
- (v) Ni maundu mau mathinasya Mutunga ngooni, yuulu wake na Syokau? Nake Syokau athinaswa ni maundu mau, yuulu wake na Mutunga?
- (vi) Niki Ngandi wasunguikaa ngooni?
- (viii) Niki Syokau utaa nuka vu kwavu, eethiya Mutunga niweendiye kyalo Mwiingi?
- (ix) Syokau amina kwonana na kuneena na Ngandi, niki enuka utai na mumeyo wa kuya liu wula wauwiye?

Kilungu kya 13. Ngandi Na Syokau Kwivitha Na Kuthi Nthi Ingi Yai Vaasa

Kyeelesyo kya ndeto

aleeleteye ngoo: atena vinya ngooni, e vakuvi kwiyituka
ani muuni: ivinda yila yaatiiyaa mutwaano, ni kana mutwawa na mutwaani methiwe vamwe mathumuute kana makithi kwiloela kundu
kivindu kya kwalwa na ithoka: kivindu kiliku muno
kiwandu: kivetitwa
kuisya kana nimwithiwa munameisye mwaana ungi: kukulya kana nimunatwaiye mwaana (mwiitu) wumite musyi wungi
kwaathiswa: kunengwa liu weenini
makasiti kana mavalina: ilungu syaanitwe andu ma India
mavunite maathi na weya: maite liu mwingi muno ukethiya mundu ni ta ukweemwa ni kutembeya, na ethi aekete ni kuvuna
ndavangite na ndatalithasya: vandu mundu utavasuniite kana undu mundu utasuniyaa ta wikika
sativiketi: ithangu kana ikalatasi yaandikitwe ukusiiyo wa undu wa vata, ta matuku ma kusyawa, kana kukwa, kana kutwaana, kana kumina kilungu kya masomo mana ma sukulu na yunivasiti
ukutanyuka uvoo: ukuneena ndeto kana uvoo kwa ivinda yaasanga
utumoni mwaamu na mutindimalu: vandu vokiliilu na vaamu na vate syiima.

Mokulyo

- (i) Akamba matyeendaa kukethan'ya mena nzaa nzei. Elesya undu Akamba maendaa kukethan'ya, na undu mavokeawa me aeni
- (ii) Andu moonaa kyau maendete na ngali ya mwaki kuma Junja kuthi Kambala?
- (iii) Elesya kwa ukuvi undu Mutunga weewiye na asuaniya atavwa uvoo wa Syokau kana ndai anenuka kuma aenda Kitui muthenya wa ndunyuni
- (iv) Elesya usi wa Naeli vala wumite, na kula weendele, na syindu ila syikalaa vo. Niki wu ni usi wa vata muno?
- (v) (vi) Kyu kyai kivathukan'yo kinene kwaelekanwa na Ukambani. Elesya kivathukan'yo kya nthi kila Ngandi na Syokau mooniyeye maendete mavika Ukanda.
- (vii) Mutunga eewiye na eesilisyeye ata atavwa
- (viii) Ni kindu kyau Ngandi na Sokau makwatiye mamina kutwaana, na ki vata mwau?
- (ix) Niki Mutunga wetikasya methoi akitavya asyai make uvoo wa Loisi Syokau
- (x) Wasyo wuu wa Akamba wionan'ya ata: 'Nzookoni vatyaa mbitiya'?
- (xi) Wiona andu ma Syokau ta masuaniye ata aleya kwinuka kuma ndunyuni?
- (xii) Wiona niki Ngandi na Syokau matatavitye Etasi kana makooka Kambala?

Kilungu kya 14, Makyenda Na Matekwenda, Malungilwe Mauma Ukanda Masyoka Ukamba

Kyeesyo kya ndeto

amwiithisyeye uvoo avuna vyyu: amutavisyeye maundu maingi, kana uvoo mwaasa, muvaka eaniiwa ni kwithukiisya

kunyinginyanga: kwikala mwii wukithingithanga kana mundu akiteetanga

Kuthengeeya Mesa: Wiko wa Kutunga muveya na Mwaamba wa Akilisto kuisaniya mukate na kunyusaniya mbinyu (kana kiwu kya matunda), kwoondu wa kumulilikana Mwiayi Yesu Kilisto

kuusya mithato: kumina kana kwoolanga uthatu kuma ngooni

kwatolonganiswe: kwathokoaniswe nundu wa kukinyangwa kana kwikiwa maviya, na muthanga, na ndaka, ona mai na maumoo

kyama kyamukuthukiya: kindu kya kuseng'ya kyamukiya, kyaumaala vala wii, kyeekika

maume kanywa: maneene na maeye ngewa makiya na makitheka

mweendo wukilitye kitoo: kuthi kwa kwikalaata kilungu kyaasanga

ngoo isanzamukite ni utanu: ngoo yusuute utanu mwingi ukethiya niwumaalite utheini

nithoowe kasamu nitwe ita: kyooko nithoowe kaliu kana liu niye nina nzaa nene

nziililo / kiluli: wasya wa kukathiiya wumaswa ni aka, eitu na iveti, usangiliyo wa aka

onethiwa ni munyite ni ukya aasunzumala: onethiwa mundu ukwatitwe ni ukya mulumu ukethiya wi vakuvi kumuvalukya nthi

ukumukusiithya: ukumwendetheesya, ukumutwikiya ngusi

uu atilyi ata kana ata: uu ndekukulanwa nake undu utilyi, nundu wu ti undu wa vata mbee

wamavindikisye na wamamandan'ya: wamokililye vala mateesi (makomete matesi), na wamalekya utheini methoni ma andu ala angi

Mokulyo

(i) "Nye nanyuviye nuungame mwangali wa wendo, onethiwa kwika uu ni ta kutumbatumba kithiyo kya mbai yaitu kusyawani." Ngandi niwe waneeniye uu. Kwasya uu ni ta kwasya ata? Elesya niki waneeniye uu.

(ii) Elesya kila Aindi metaa "ngai" syoo. Ve kivathukan'yo kyau kati wasyo na Mulungu Mumbi na Mwatungi ula Akamba mesi na mathaithaa?

(iii) Elesya kila kyatumite asyai ma Ngandi mamwikya nza.

- (iv) Elesya syithiyo sya Aindi na Akamba ila ukwona ta ivivinyana kana syi kivathukan'yo maunduni ma kutwaana.
- (v) Elesya undu kaana kasyawa kethiawa kyakoneka katilyi.
- (vi) Elesya undu wika ukikwatwa ni too ukome.
- (vii) Ngalikoni ya viasala, Ngandi na Syokau meekiye ata?
- (viii) Ngandi aisye: "Nye nanyuviye nuungame mwangali wa wendo, onethiwa kwika uu ni ta kutumbatumba kithiyo kya mbai yaitu kusyawani." Kwasya ai mundu e vata mbee wa syithiyo, ni ta kwasya ata? Elesya niki we ukwitikilana kana wuuleana na ndeto isu?
- (ix) Ni kyau kyendeesyaa Ngandi na Syokau kwikala Ukanda?
- (x) Ni maundu meva ala Susana Mutune, na Tito Mutunga, na Tomasi Ngandi, na Loisi Syokau maneena yila mesa kwonana me misyi kwoo?
- (xi) Niki andu ala mai vakuvi na Kinyeeli mathyuuwaa manyuu na makimakunika?
- (xii) Niki Kiluma muthoosya wa mavisa Kambala, wambiye kwinka Kitui atiya Ilooi e weka?
- (xiii) Weta na elesya maliu ala Syokau na Ngangi maisaa vau musyi kwoo
- (xiv) Weta na elesya undu Syokau na Ngandi meewiye masyaa kaana koo ka mbee.
- (xv) Kethiwa we wai Ukanda na ukilungwa kwo, ni kyau na niki withiwa wakivithiye embwa vai vandu va ukivitha, undu wisa kukithiya vo unesa kusyoka kwo itina wa myaka mingi?
- (xvi) Wiona ata: Munduni wendo niwo wi vinya mbee wa kithiyo, kana kithiyo nikyo ki vinya mbee wa wendo? Elesya niki ukwona uu.
- (xvii) Wiona munduume utena kisomo kingi nutonya kutwaa mundumuka usomete muno? Weta itumi sya kwitikiisya kana kuleya undu usu.
- (xviii) Wiona Tito Mutunga na Susana Mutune ta methiwa maneena maundu mau yila makwatianiya maendete na maumite Kitui?
- (xix) Wiona ta maundu mau, ala Susana Mutune, na Tito Mutunga, na Tomasi Ngandi, na Loisi Syokau makothaa kuneenanga yila moonana kana maenda kukethanisya misyi kwoo?

** **